

BROJ 2
GODINA XVII

MART — APRIL
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VIZJNA »VOJNO DELO«

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

General-major Aleksandar VUKOTIĆ	<i>Sušтина i značaj »psihološkog rata«</i>	3
General-potpukovnik Milija STANIŠIĆ i general-major Stojadin SOLDATOVIĆ	<i>Borba protiv raketnih jedinica tak- tičke namene — — — — —</i>	16
Potpukovnik Vujo VIDAKOVIĆ	<i>Oklopne jedinice u odbrani morskog obale — — — — —</i>	31
Pukovnik Branko BOSANAC	<i>Uticao nove ratne tehnike na fiziono- miju rata i oružanih snaga — —</i>	42
Pukovnik Vuko MIHAILOVIĆ	<i>Tendencije razvoja vojne nastave —</i>	56
Pukovnik Vasilije NIKOLIĆ	<i>Nova tehnika i inžinjerijsko obezbe- đenje borbenih dejstava — — —</i>	70
Pukovnici Boško RODIĆ i Ernest MEZGA	<i>Neka pitanja iz rada organizacije Saveza komunista u JNA — — —</i>	83
Pukovnik dr Vuko GOCE GUČETIĆ	<i>Kažnjavanje nacističkih ratnih zlo- činaca — — — — —</i>	93
OSVRTI I MIŠLJENJA		
Potpukovnik Svetko ŠEVO	<i>Izdavanje izvršnih naređenja za ru- šenje i za zatvaranje prolaza u min- skim poljima — — — — —</i>	101
Kap. Radovan ILIĆ dipl. inž. tehn. fiz.	<i>Neka pitanja radiološke kontamina- cije — — — — —</i>	109
IZ STRANIH ARMIIJA		
M. Đ.	<i>Vazdušnodesantne snage u nuklear- nom ratu — — — — —</i>	113
V. G. G.	<i>Odgovornost za rat i ratne zločine</i>	124
Kap. Radovan ILIĆ, dipl. inž. tehn. fiz.	<i>Merenje i predaja meteoroloških po- dataka — — — — —</i>	133
P. B.	<i>Godišnja konferencija pripadnika a- meričke KoV — — — — —</i>	136
	<i>Militarizovanje privrede u Zapadnoj Nemačkoj — — — — —</i>	140
I. T. — W	<i>Holandski vojni centar za tehničku dokumentaciju i informacije — —</i>	149
BIBLIOGRAFIJA		

SUŠTINA I ZNAČAJ „PSIHOLOŠKOG RATA“

Danas se mnogo polemiše o tome šta je »psihološki rat«, kakvi su njegova suština, sadržaj, oblici ispoljavanja, namjena i cilj, da li se manifestuje u miru ili je namijenjen jedino za ratne uslove i sl. Ova polemika posebno je živa u kapitalističkim zemljama, što je i razumljivo, jer je »psihološki rat« proizvod buržoaskih teoretičara, izraz njihove koncepcije o vođenju spoljne politike i savremenog rata.

Sam izraz »psihološki rat« javlja se negdje prije II svjetskog rata u vojno-političkoj terminologiji fašističke Njemačke. U jednom od njihovih vojnih priručnika on se definiše na slijedeći način: »Psihološki rat predstavlja borbu koju država vodi intelektualnim oružjem u cilju postizanja svog, a slabljenja neprijateljskog ugleda u svjetskoj javnosti, održavanja i jačanja svojih odbrambenih napora i slabljenja neprijateljeve volje za borbom«. I pored toga što se izraz »psihološki rat« prvo javlja kod Nijemaca, on kod njih nije nikada postigao punu »afirmaciju«, jer je njegove funkcije obavljala »propagandna služba« u sklopu svih političkih, vojnih, ekonomskih i drugih akcija koje su preduzimali.

Pojam »psihološkog rata« određenije se definiše tek u II svjetskom ratu kod američke i nekih drugih zapadnih armija. Sigurno je da su na određivanje njegovog pojma, a i sadržaja, u prvom redu uticali određeni politički, vojni, propagandni i ostali faktori, mada nije bila bez uticaja i psihologija kao nauka. Tako, na primjer, u operativnom memorandumu Glavnog štaba savezničkih ekspedicionih snaga br. 8 od 11. marta 1944. godine stoji: »Psihološki rat je rasprostiranje propagandi, jer bi to značilo zanemariti i negirati sve one dominantne demoralisanje njegovih snaga i podržavanje morala naših pristalica«.

Paul Linebarger, jedan od najpoznatijih teoretičara iz ove oblasti na Zapadu, navodi nekoliko tumačenja izraza »psihološkog rata«,¹ pri čemu ističe da taj izraz nije definisan ni u rečnicima, te da je moguća njegova široka definicija. Iako navodi da je štabnom oficiru potrebna drukčija definicija od one koju koristi trupni oficir, da će politički lider koristiti širu definiciju od one koja je potrebna vojnicima, da će fanatik imati sopstvenu definiciju, on ipak, kada želi da određenije definiše pojam »psihološkog rata«, kaže: »Psihološki rat u širem smislu sastoji se od djelimične primjene nauke koja se zove psihologija za vođenje rata'; u užem smislu psihološki rat sadrži upotrebu propagande protiv neprijatelja zajedno sa vojnooperacijskim mjerama koje treba da nadopune propagandu«.

Ova gledanja su od posebnog značaja, jer je Linebarger jedan od najzapaženijih pisaca i teoretičara iz oblasti »psihološkog rata« u SAD,

¹ Paul Linebarger, *Psychological warfare, Infantry journal press, Washington, 1948.*

čije stavove podržavaju mnogi pisci na Zapadu. Među mnogima koji se bave ovim pitanjima nešto drugačije i određenije tumačenje ima D. Lerner, koji u svojoj studiji o »psihološkom ratu« kaže: »Psihološko ratovanje je izraz koji se obično upotrebljava u Americi za propagandu namijenjenu za postizanje ciljeva nacionalne politike na svjetskoj političkoj areni«.

Neposredno poslije II svjetskog rata izvjestan broj pisaca i teoretičara na Zapadu nastojao je da izbjegne ili donekle umanju ulogu propagande kao značajne komponente »psihološkog rata«. Kao osnovni razlog ističu da je propaganda kompromitovana u očima najširih narodnih slojeva, čemu su posebno doprinijeli sredstva i načini propagande fašističke Njemačke i ostalih fašističkih zemalja. (Ipak, ovim metodama svestrano su se koristili mnogi tvorci »psihološkog rata« za svoja »psihorata« dejstva, naročito u fazama zaoštavanja hladnog rata. Poznato je da su oni skloni da svaki napredni i revolucionarni pokret prikažu kao komunistički, a socijalističke zemlje kao totalitarne. Analogno tome, svaku aktivnost socijalističkih i drugih progresivnih pokreta karakterisali su kao »komunističku propagandu«, koja je slična ili istovjetna sa propagandom totalitarnih zemalja, pa prema tome lažna i subverzivna.) Navode se i drugi, manje važni, razlozi kompromitacije propagande. Jedan je i korišćenje propagande u reklamne i trgovačke svrhe, pri čemu se često upotrebljavaju metodi koji izazivaju, između ostalog, podozrenje i nevjericu u njenu istinitost. Iz tih razloga formirano je takvo javno mnjenje koje na propagandu gleda sa određenom sumnjom.

Međutim, ova gledanja na propagandu iz perioda neposredno poslije II svjetskog rata u novije vrijeme su prevaziđena, jer su i određena shvatanja o pojmu i suštini »psihološkog rata« donekle evoluirala. Tako se u najnovijim razmatranjima govori o propagandi kao »bazi i nervu psihološkog rata«, koja nigdje kao ovdje ne može da dođe do izražaja i da najšire manifestuje sve svoje mogućnosti. A kada se govori o ciljevima propagande, otvoreno se ističe da ona obuhvata »širenje vijesti, ideja, doktrina ili upućivanje specijalnih poziva u cilju uticaja na... određene grupe«. I najznačajniji faktori, kad žele da definišu »psihološki rat«, navode kako je to »... plansko korišćenje propagande za vrijeme rata ili poslije objavljivanja stanja pripravnosti i eksploatacija drugih akcija sa prvenstvenim ciljem uticaja na mišljenje, osjećanja, stavove i ponašanje neprijateljskih, neutralnih ili prijateljski naklonjenih inostranih grupa...«

Moglo bi se iznijeti još mnogo pojedinačnih gledanja i stavova zapadnih pisaca i teoretičara, iz kojih je uočljiv napor da se istakne kako je propaganda usmjerena isključivo prema neprijatelju ili drugim inostranim grupama. Samim tim dozvoljava se da ona u svom djelovanju koristi najrazličitija sredstva, oblike i metode. Istovremeno, niko ne želi da propagandu povezuje sa određenom politikom, odnosno da je definiše kao njenu funkciju.

Razvitak poslijeratnih međunarodnih odnosa karakteriše se, u pojedinim fazama, negativnim bilansima u pokušajima da se riješe sporni međunarodni problemi, što je dovodilo do zaoštavanja odnosa i jačanja politike hladnog rata, a istovremeno i do otvorenijeg pojačanog dejstva »psihološkog rata«. To govori da namjena »psihološkog rata«

nije isključivo ratna, već da se intenzivno može voditi i u miru. Ovo potvrđuju i brojni primjeri politike prijetnji, pritiska, promjene režima uz miješanje u unutrašnje poslove pojedinih zemalja, intenzivni propagandni pritisci preko radija, štampe, televizije i filma, agresivni vojni prepadi, špijunsko-diverzantske i druge brojne akcije na političkom, ekonomskom i drugim poljima. U svemu tome značajnu ulogu odigrao je »psihološki rat« i sve vrste ratnohuškačke propagande koje su u okviru hladnog rata djelovale kao njegovi instrumenti. Tu treba imati u vidu da je izvjestan kompleks akcija bio usmjeren na područje psihe, s ciljem da utiče na volju i raspoloženje ljudi, izazove strah, paniku, zabrinutost i neizvjesnost, kako bi se u ljudskoj svijesti izazvali preobražaji i prihvatili određeni politički i drugi stavovi. Ovakva orijentacija u akcijama »psihološkog rata« povezana je sa idejnim shvatanjima njegovih teoretičara i tvoraca koji moralni faktor izjednačuju sa psihološkim, a rješenja svih problema morala traže u psihi ličnosti. (To je i stoga što u ove svrhe ne koriste društvene nauke, već se oslanjaju na psihologiju, tražeći kod ljudi psihološki slaba mjesta.)

Prema tome, može se reći da osnovu sadržaja »psihološkog rata« u miru, kako se tretira i postavlja kod onih koji ga priznaju i razrađuju, čini svjesno organizovana i politički usmjerena propagandna djelatnost, koja je sračunata na podršku svih političkih, diplomatskih, vojnih, ekonomskih i drugih akcija koje se preduzimaju na međunarodnom planu od strane vladajućih agresivnih krugova pojedinih zemalja. To potvrđuje da on sam sebi nije cilj, niti posebna društvena, politička, vojna, naučna, psihološka ili koja druga pojava, već instrument određene politike. To što se »psihološki rat« javlja kao stalni pratilac hladnog rata (demonstracije vojnim snagama, prijetnje, pritisci, blokade, provokacije i sl.), govori o njegovoj integraciji sa ovim pojavama, ali se s hladnim ratom ne može izjednačiti. On je prevashodno podređen određenoj politici i s njom najtješnje povezan na svim područjima i ne može se odvojeno voditi. Istovremeno do danas je toliko »unaprijeđen« — većim korišćenjem nauke (psihologije, sociologije, istorije i drugih) i povezivanjem sa obavještajnom, informativnom i drugim službama, tehničkim usavršavanjem propagandnih sredstava i raznovrsnošću propagandnih metoda, korišćenjem iskustava i dostignuća iz razvoja ratne propagande svih zemalja — da po svom kvalitetu predstavlja savremeno oružje svake agresivne politike. To znači, da je »psihološki rat« po svojoj suštini agresivna tvorevina, čije se funkcije, shodno politici kojoj služi, prenose sa mirnodopskih na ratne uslove — uz odgovarajuće prilagođavanje.

Suštinu »psihološkog rata« čine konkretni postupci pritiska i prijetnji i materijalni činioци određene politike, dok se verbalna strana takve aktivnosti ispoljava kroz propagandu kao sastavnog dijela »psihološkog rata«. Prema tome, on se ne može izjednačiti s propagandom (iako se koristi oblicima i sredstvima koja od davnina pripadaju propagandi), jer bi to značilo zanemariti i negirati sve one dominantne činioce (političke, vojne, ekonomske, diplomatske i druge) koji opredjeljuju suštinu i karakter »psihološkog rata«, a i propagande.

Pored navedenog, mi ne samo što ne možemo da usvojimo termin »psihološki rat«, već ga ne možemo ni u čemu da upoređujemo s našom informativno-propagandnom službom — bez obzira što pojam »propa-

ganda« i u našem tumačenju, a i u »psihološkom ratu«, označava određenu aktivnost. Ovo tim prije što se karakter naše propagande dijametralno razlikuje od propagande koju sadrži »psihološki rat«. O tome drug Tito kaže:

»Propagande ima svakojake, ima lojalne i nelojalne, ima poštene i nepoštene, lažne i istinite... Lažna propaganda ima za cilj da obmane što je moguće širi krug ljudi, da lažnim putem prikrije stvarne činjenice. Ona je sračunata na to da ljudi bar privremeno prihvate laž za istinu, a samim tim, razumije se, istinu za laž. To je duboko nemoralno. Lažnom propagandom žele se postići izvjesni ciljevi koji se, prema ljudskim pojmovima, uvijek smatraju nepoštenim«.²

Ovakva gledanja su odraz politike aktivne miroljubive koegzistencije koju vodi naša zemlja, — što predstavlja u suštini negaciju politike hladnog rata — a svi instrumenti takve politike, među njima i informativno-propagandna služba, suprotni su instrumentima politike hladnog rata, pa prema tome i »psihološkog rata«.

Sljedstveno tome, ako bi se postavio zahtjev ili ako bismo željeli, ne da definišemo, već da istaknemo što se u stvari krije pod pojmom i suštinom »psihološkog rata«, onda bismo kratko mogli reći da je to ratnohuškačka propaganda i pritisak u miru, a ratna propaganda uz borbena dejstva u ratu. Ovo i stoga jer se »psihološki rat« ne može posmatrati izolovano od onih pritisaka koje sprovode pojedini organi vladajućih krugova nekih zemalja na svim poljima njihove političke, vojne, ekonomske i drugih djelatnosti. Isto tako »psihološki rat« u ratnim uslovima ne može se odvojiti od agresivnih postupaka napadača i borbenih i subverzivnih dejstava koje će voditi. Prema tome, »psihološki rat« ne priznajemo kao metod borbe, jer je on sastavni dio agresivne, imperijalističke politike.

S obzirom na karakter eventualnog rata, danas većina armija u svijetu daje i odgovarajuće mjesto »psihološkom ratu« u okviru opštih priprema. To znači, da će svaku agresivnu akciju, ma od koje zemlje dolazila ili armije poticala, dosljedno pratiti i »psihološki rat«. O tome govore iskustva i II svjetskog i ratova poslije njega. U nekim armijama ta su se iskustva teoretski uopštavala i koristila za praktičnu obuku, a za vođenje »psihološkog rata« obezbeđivana su potrebna sredstva, organi i jedinice i razrađivana koncepcija njegove primjene.

U opštim razmatranjima o »psihološkom ratu« većina pisaca i teoretičara na Zapadu, osvrćući se na ulogu psihologije i propagande u ratu ili, po njihovom, na dejstva »psihološkog rata«, dosta često nastoje da za svoje stavove nađu i odgovarajuće potvrde i primjere kroz istoriju. Većina obično navodi iste ili slične događaje. Kao jedan od najranijih ističe se primjer jevrejskog kralja Gedeona, koji se služio psihološkim sredstvima (odnosno ratnim lukavstvom) u ratu protiv Medijaca (1245. godine prije n. e.). Brojni su takvi primjeri iz istorije Grka, antičkog Rima, Džingis-Kanovih osvajanja, krstaških ratova, ratova za širenje islama, Napoleonovih osvajanja, I i II svjetskog rata. Mada su svi oni puni ratnih lukavstava i originalnosti operativnih i taktičkih dejstava, mahom se jednostrano prikazuju s tendencijom da se što više

² Tito: *Sabrana djela*, knjiga IV, str. 134, *Naprijed*, Zagreb 1959.

istakne i naglasi značaj »psihološkog ratovanja« i uloge ratne propagande. Time se želi naglasiti kako je »psihološki rat« star kao i čovječanstvo, te da je današnja njegova primjena istorijski nužna. Ovdje se čak naglašava kako se jedina razlika između prošlosti i sadašnjosti sastoji upravo u tome, što je u prošlosti taj »rat« bio prepušten inventiji i improvizaciji, sa osloncem na lukavstvo, dok se danas mora strogo naučno, metodički planirati.

Iako se istorijski primjeri često koriste, ipak se za usavršavanje i praktičnu primjenu »psihološkog rata« najviše koriste iskustva iz II svjetskog rata i ratnih sukoba poslije njega. Neki primjeri i podaci mogu donekle da ilustruju kakav i koliki su značaj pojedine zemlje i armije pridavale »psihološkom ratu« tokom II svjetskog rata.

Prilikom invazije u Normandiji, pri Ajzenhauerovom štabu postojalo je odjeljenje za »psihološki rat« sa generalom Mc. Chure-om na čelu. Ono je imalo nekoliko odsjeka, među kojima za štampu, radio, film, letke, publikacije i prikaze, veze i slično. I pri komandama armija postojali su posebni odsjeci koji su se bavili »psihološkim ratom«. Radi koordinacije ove djelatnosti sa odgovarajućim državnim i civilnim organizacijama i institucijama u SAD i Velikoj Britaniji, pri odjeljenjima i odsjecima u štabovima nalazili su se predstavnici centralnih ureda za ratne informacije i strategijsku propagandnu službu. Za neposredno izvršavanje zadataka »psihološkog rata« služile su specijalno obučene propagandne jedinice, »Bataljoni za službu publiciteta«, koji su obično imali po tri čete. Čete su imale pokretne radio-stanice, glasnogovornike, pokretne štamparije i druga propagandna sredstva. Na pojedinim odsjecima fronta formirane su manje jedinice poznate kao »borbene grupe za psihološki rat«, koje su, takođe, bile opremljene odgovarajućim propagandnim sredstvima.

U poslijeratnom periodu organi i jedinice namijenjeni za »psihološki rat« pretrpjeli su krupnije organizacione promjene, a naročito nakon stečenih iskustava iz rata u Koreji. U svim većim komandama predviđeni su odgovarajući organi za planiranje dejstva »psihološkog rata« i posebne jedinice (bataljoni i čete), određene i opremljene za sprovođenje takvih zadataka.

Amerikanci su u II svjetskom ratu pridavali veliku važnost »psihološkom ratu«. Ako se ima u vidu broj institucija, stručnjaka raznih vrsta, sredstava i svega drugog što je u njemu bilo angažovano, može se reći da je on za njih predstavljao jedan od značajnih instrumenata u vođenju rata. Poslijeratne ocjene mnogih vodećih ličnosti SAD o rezultatima »psihološkog rata«, mada neke i pretjerane, govore da je on znatno doprinio opštoj stvari pobjede.³

Velika Britanija je imala veoma mnogo tradicija u vođenju ratne propagande. Još u toku I i prije početka II svjetskog rata u njoj je postojao veći broj institucija i ustanova koje su se bavile propagandom.

³ Ovo mišljenje dijeli i Linebarger u pomenutoj knjizi kad, govoreći o dejstvu letaka u vrijeme kada su Japanci ponudili pregovore za mir, navodi: »Jedna jedina operacija psihološkog rata vjerovatno nam je uštedjela toliko da bi se time mogli isplatiti cjelokupni izdaci Ureda za ratne informacije u toku cijelog rata«. Iako nije vjerovatno da su leci toliko uticali na kapitulaciju Japana, ipak je karakteristično da se njima daje takav značaj.

U Ministarstvu za informacije (između dva rata bilo je ukinuto) radilo je tokom posljednjeg rata oko 7.500 ljudi. Jedan od njegovih najvažnijih organa bilo je Političko odjeljenje obavještajne službe, koje je usklađivalo obavještajno-propagandnu aktivnost u okupiranim područjima Evrope, uglavnom rukovodilo »crnom propagandom« i ostvarivalo glavni uticaj na organizaciju i karakter cjelokupne političke propagande tokom rata. U cilju što neposrednijeg rukovođenja propagandom i objedinjavanja rada britanskih agencija i ostalih ratnih propagandnih institucija, formirana je bila Politička ratna egzekutiva (sastavljena od predstavnika raznih propagandnih agencija i institucija i predstavnika Ministarstva rata, mornarice i vazduhoplovstva). Ona je u strategijskim razmjerama organizovala i vodila »psihološki rat«, jer u britanskoj armiji tokom II svjetskog rata nisu postojali posebni organi za njegovo vođenje. Nešto kasnije, pri iskrcavanju trupa SAD u Africi i u pripremama za invaziju u Evropi, Britanci i Amerikanci obrazuju zajedničke ustanove za »psihološki rat«. Pri Glavnom štabu savezničkih invazionih snaga bilo je formirano specijalno odjeljenje za »psihološki rat«, čiji se glavni zadatak sastojao u vođenju ovog »rata« protiv njemačke vojske. Njegova aktivnost umnogome je bila ograničena, s obzirom da su civilne ustanove bile glavni nosilac propagandnog djelovanja. Neki od pisaca iz oblasti »psihološkog rata« (Lerner, Krosman i drugi) pridaju veliki značaj uspješnom izvršenju postavljenih zadataka vojnom odjeljenju za vođenje »psihološkog rata«, mada se, takođe, kritički osvrću na nedovoljno jasno razgraničenje nadležnosti između vojnih i civilnih organa, što je ponekad dovodilo do nesuglasica i nesporazuma.

Posebnu pažnju propagandi i njenoj namjeni za ratne svrhe posvjećivali su njemački nacisti. U sklopu opšte fašističke koncepcije o osvajanju svijeta, posebno je razrađena koncepcija vođenja »psihološkog rata« (koji su oni nazivali propagandom), što se vidi i iz slijedećeg citata iz »Majn Kampfa«: »Budući rat biće označen psihološkom propašću neprijatelja, koja će biti postignuta revolucionarnom propagandom. Neprijatelj će biti demoralisan, on će biti prisiljen na pasivnost... Zbrka u duhovima, osjećanjima, neodlučnost, panika, to je naše oružje...« Na nacističkom kongresu u Nirnbergu, 1936. godine, Hitler je uzviknuo: »Propaganda nas je dovela na vlast, propaganda je omogućila da očuvamo vlast, propaganda će nam omogućiti da ovladamo svijetom...«⁴

Odmah po dolasku na vlast, 1933. godine, nacisti su obrazovali Ministarstvo za narodno prosvjećivanje i propagandu, na čelu sa Gebelsom, koje je postalo glavni organizator i nosilac cjelokupne nacističke propagande. Međutim, na širenju propagande, pored ostalih zadataka, aktivno su učestvovali i Ministarstvo inostranih poslova, Gestapo, vojnoobavještajna služba, specijalne sekcije nacističke partije i mnoge organizacije, institucije i ustanove. Poznata je propagandna aktivnost preko informacionih centara, izdavačkih, turističkih, kulturnih, saobraćajnih i drugih predstavništava, koja su u stvari predstavljala razgranatu mrežu i propagandne djelatnosti.

⁴ Pukovnik Petar Ostojić: *Propaganda*, Beograd, 1940. godine.

Vrhovna komanda Vermahta 1939. godine formirala je i Odjeljenje za propagandu oružanih snaga, čiji su zadaci bili da propagandno djeluje protiv neprijatelja, informiše i vaspitno djeluje u odnosu na svoje jedinice, objavljuje ratne reportaže, itd. Negdje u isto vrijeme, pod rukovodstvom Ministarstva propagande i Gestapoa, bio je formiran Psihološki generalni štab sa razgranatom mrežom svojih odsjeka; između ostalog, bavio se i psihologijom vojničkog života (političko obrazovanje, međusobni odnosi vojnika i starješina, uticaj religije, psihički život vojnika, nostalgija, seksualni život, dezerterstvo itd.), zatim psihologijom borbe (vojnički moral, strah, panika i slično), kao i problemima ofanzivnog morala i uticaja propagande na njega (ovaj organ ukinut je 1942. godine u svim vidovima oružanih snaga, osim mornarice). Pri štabovima armija, grupe armija i većih vazduhoplovnih i pomorskih snaga, bila je formirana propagandna četa i vod ratnih dopisnika, isključivo namijenjeni propagandi. Ovim jedinicama neposredno je rukovodilo Odjeljenje za propagandu Vermahta, a naređenja su primale od obaveštajnih oficira armije i većih jedinica. Tokom rata formacija propagandnih jedinica često je mijenjana, tako da su stvarani i dopunski bataljoni, čije se brojno stanje penjalo (prema nekim podacima) na oko 15.000 ljudi.

Većina vojnih pisaca i teoretičara na Zapadu, koji se bave problemima »psihološkog rata«, kao i mnogi istaknuti vojni rukovodioci, uglavnom su jedinstveni u ocjenama o značaju »psihološkog rata« u eventualnom ratu. U svojim razmatranjima polaze od toga, da »psihološki rat«, skladno kombinovan sa vojnim operacijama, može mnogo da doprinese uspješnom izvršenju ratnih ciljeva. Njegov značaj naročito se ističe u pogledu uticaja na osjećanja, stavove, ponašanje i držanje neprijatelja u borbi, a posebno u pogledu »umekšavanja« neprijateljskog otpora. Ponekad se značaj »psihološkog rata« ističe čak do te mjere da se kaže kako su njegova dejstva, kombinovana atomskim udarima, odlučujući faktor prevlasti u ratnom sukobu, te da mogu da izazovu takve posljedice koje bi protivnika natjerale na kapitulaciju i prije otpočinjanja ratnih operacija.

Odras ovakvih gledanja ispoljava se u većini armija na Zapadu i na sadržaj obuke i vaspitanja (naročito političkog), organizacionu strukturu organa za »psihološki rat« i opšte osposobljavanje starješina za rat. Proučavanje vođenja »psihološkog rata« postalo je sastavni dio obuke svih starješina mnogih armija, te je i dobilo odgovarajuće mjesto u nastavnim planovima vojnih škola i akademija gdje se proučava kao poseban predmet. Te armije danas već imaju posebne udžbenike za izučavanje »psihološkog rata«. U nekim školama i akademijama prilikom rješavanja taktičkih zadataka, daju se posebne supozicije iz oblasti »psihološkog rata«. Postoje takođe određena pravila i uputstva o vođenju tog »rata« koja obavezno proučavaju sve starješine, a u nekim armijama prilikom polaganja ispita za veći čin uveden je i ovaj predmet. Za štabne oficire iz viših komandi, koji se specijalizuju za vođenje »psihološkog rata«, organizuju se posebni kursevi i seminari. Posebna se briga posvjećuje formacijskom usavršavanju jedinica za vođenje »psihološkog rata«, izboru ljudstva, njegovoj obuci, kao i materijalnoj i tehničkoj opremljenosti tih jedinica.

Naravno, svako razmatranje o ulozi i karakteru »psihološkog rata« neposredno se povezuje i sa karakterom eventualnog rata. U tom cilju svestranije se sagledava obim razaranja i drugih posljedica, naglašava skoro neograničena moć ABH-oružja i još veća usavršenost konvencionalne ratne tehnike. U tim razmatranjima postoje dominantna gledišta koja ističu totalni karakter eventualnog rata, ne samo po ugroženosti državnih teritorija zaraćenih strana, već i po učešću cjelokupnog stanovništva u njemu.

Karakter savremenih borbenih dejstava očigledno će se zasnovati na upotrebi snažnih i iznenadnih ABH-udara, bilo iz vazduha ili sa zemlje, uz upotrebu jakih vazдушnih i pomorskih desanata, te iznenadnih prodora jakih oklopnih i mehanizovanih snaga uz traženje brzih rješenja. Sva ta dejstva obično će pratiti infiltriranje specijalnih snaga, aktiviranje »pete kolone«, razvijeni rad obavještajne službe, a uz to dobro organizovan i jasno usmjeren intenzivan »psihološki rat«.

Ipak u svemu tome, kao odlučujući faktor izdvaja se čovjek. On je najaktivniji činilac borbenih dejstava, neposredno rukuje cjelokupnom tehnikom, brani i osvaja teritorije i, na kraju, rješava o ishodu borbe. Sve to od njega zahtijeva maksimalno umno i fizičko naprezanje da bi preodolio ogromne poteškoće kojima će biti izložen. Za tvorce koncepcije vođenja savremenog »psihološkog rata« od posebnog je značaja razmatranje o ponašanju čovjeka u takvim uslovima. Sigurno je da će se dejstva u atomskim uslovima odvijati neprekidno, uz maksimalnu brzinu, brze koncentracije i dekoncentracije jedinica, rastresitost borbenog poretka, spremnost za dejstvo u svim vremenskim uslovima i u svako doba. Jedinicama će biti nametnuto izvršenje borbenih zadataka i u uslovima najtežih elementarnih nepogoda — po kiši, snijegu mrazu, pretjeranoj toploti i sl., a da neće biti mogućnosti da se ljudstvo efikasnije zaštiti. Često će hrana i voda biti kontaminirani, snabdijevanje neće biti redovno, pojavice se opšta fizička premorenost i iscrpljenost, što će se sve, na određen način, odražavati i na psihu boraca, naročito onih koji su manje otporni prema fiziološkim potrebama. Zato i tvorci »psihološkog rata« svestrano analiziraju fizički i mentalni umor koji će biti pratilac svakog aktivnog borca, tj. kako i u kojoj će se mjeri najneposrednije odražavati na emocionalni život. U traženju pogodnih momenata za efikasnija »psihorativna« dejstva sigurno će se uzimati u obzir i takve situacije kada čovjek, uslijed premorenosti i fizičke iscrpljenosti, postaje više apatičan ili impulsivan, a ponekad dođe u situaciju i da se nerazumno ponaša.

Dejstvu »psihološkog rata« pogoduje i situacija koju će izazvati upotreba ABH-sredstva, a i mnogostruko povećana vatrena moć konvencionalnog oružja, što može, između ostalog, da dovede i do pojava psihičkih slomova. Ovo potvrđuju i rezultati proučavanja psihičkih slomova poslije atomske eksplozije nad Hirošimom. Psihičko stanje preživjelih u tom momentu karakterisale su pojave apatičnosti, depresije, besciljnog bježanja i lutanja, plača i jadikovanja i sličnih manifestacija. Računa se kao sigurno da će atomski udari izazivati strah kod jednog broja ljudi, jer je on, u različitoj mjeri, inače svojstven svakom čovjeku. Ovo će naročito doći do izražaja kod onog dijela ljudstva koje nije dovoljno motivisano ciljevima borbe. Ovo potvrđuju i

iskustva iz II svjetskog rata. Masovni su primjeri takvog psihofizičkog stanja izazvanog ratnim tegobama i naporima, kad mnogi nisu mogli više da se bore. Ako se samo napomene, da je u armiji SAD tokom II svjetskog rata bilo oko 1,500.000 psihijatrijskih slučajeva ili 30% od svih onesposobljenih u ratu, onda se mogu lakše sagledati posljedice ovih pojava. Sličnih pojava bilo je i tokom našeg narodnooslobodilačkog rata. Dr Hugo Klajn iznosi⁵ da je u NOVJ zabilježeno svega 3.000 neurotičara, a kod više od polovine neuroza se javila tek poslije svršetka rata. Ovo je zaista vrlo mali broj, što se jedino može objasniti visokim stepenom moralno-političke svijesti i drugim motivacijama borbenog raspoloženja.

Međutim, sva ova iskustva (i naša) ne treba apsolutizirati, niti prema njima mjeriti obim i karakter ovih pojava u eventualnom ratu. Naprotiv, treba imati u vidu da će uslovi nuklearnog ratovanja i povećana opasnost od smrti, ranjavanja, radijacije i opekotina, u mnogo većem obimu prouzrokovati ne samo psihičke slomove i poremećaje, nego i mnoga druga psihička opterećenja. Ako se ove pojave povežu i sa ostalim posljedicama dejstva atomskog i drugog naoružanja koje će dovoditi do većih razaranja, psihičkih potresa i drugog, onda se može reći da će se i »psihološki rat« voditi pod takvim okolnostima, gdje će psihička labilnost predstavljati pogodno tle za njegovu razornu djelatnost.

Eventualni rat koji bi agresor vodio protiv slobode i nezavisnosti jedne zemlje sa već navedenim karakteristikama borbenih dejstava bio bi nepravedan, osvajački, imperijalistički rat. U sklopu borbenih dejstava agresora nesumnjivo je da bi vođenje »psihološkog rata« došlo do punog izražaja. U okviru opštih ciljeva »psihološkog rata« moguće je već sada predviđati neke od njegovih važnih osnovnih zadataka i ciljeva. To bi bili: stvaranje što većeg nezadovoljstva u protivničkoj vojsci (počev od stvaranja nepovjerenja prema protivničkoj komandi, kao nedorasloj i nesposobnoj za vođenje jedinica i postizanje borbenih uspjeha, pa do stvaranja opšteg nepovjerenja u kvalitet i borbene mogućnosti naoružanja i opreme), stvaranje nevjerice i zabune u pogledu opravdanosti ratnih ciljeva neprijatelja (a prema tome i svrsishodnosti same borbe i podnošenja žrtava), izoštravanje međunacionalnih odnosa da bi se pretvorili u oružano razračunavanje, stvaranje i ohrabivanje »pete kolone« i svih onih koji na određen način pružaju otpor vođenju odbrambenog rata, što potpunije razbijanje protivničkog saveza i prijateljstva među zemljama koje se zajednički bore i spriječavanje njihove kao i moguće saradnje sa još neopredijeljenim zemljama.

Prema tome, svaki branilac može da očekuje ovakve i slične sadržaje i karakter vođenja »psihološkog rata«, koji će predstavljati propratnu aktivnost agresivnih neprijateljstava. Znači, ova dejstva ne bi bila usmjerena samo na oružane snage, već bi obuhvatala čitavo stanovništvo, svu državnu teritoriju. Tvorci i protagonisti »psihološkog rata« već su razradili, a i dalje će razrađivati, koncepciju takvih »psihoratih« dejstava, koju obično nazivaju »strategijski psihološki rat«.

⁵ Dr H. Klajn, *Ratna neuroza Jugoslovena*, Biblioteka Vojnosanitetskog pregleda, Beograd 1955.

Njegova dejstva su totalna i uperena ne samo protiv protivničke strane, već i protiv onih područja koja su pod sopstvenom ili neutralnom kontrolom. U takvom obimu on čini sastavni dio strategijske zamisli ratnih ciljeva agresora, a njegove smjernice i političku orijentaciju određuje najviše političko rukovodstvo zemlje.

U sklopu opšteg vođenja »strategijskog psihološkog rata« na pojedinim ratištima, daje se pravo najvišim vojnim komandama da mogu samostalno da planiraju svoja »psihorata« dejstva, ali su obavezne da planove dostave na odobrenje svojoj vrhovnoj komandi, odnosno vladi. Ciljevi ove vrste vođenja »psihološkog rata« moraju biti usaglašeni sa opštim strategijskim ciljevima. Ovdje se u prvom redu radi o tome da se najstarijim komandama, koje rukovode operacijama na pojedinim ratištima ili vojištima, daju takva ovlaštenja da mogu pođešavati karakter, metode i oblike vođenja »psihološkog rata« prema nakretnim uslovima.

Da bi izvršio postavljene zadatke i ciljeve »psihološkog rata«, svaki agresor bi svoju aktivnost u prvom redu usmjerio na podrivanje i slabljenje moralno-političkog jedinstva naroda i armije protivnika, kao odlučujućeg faktora odbrambene moći. Ovo bi još više došlo do izražaja ako bi žrtva eventualne agresije postala neka socijalistička zemlja, a eventualni rat, dobijajući svjetski obim, postao rat ideološki suprotnih strana. U takvim uslovima sigurno je da bi suština »psihološkog rata« bila usmjerena na stvaranje opšteg otpora protiv cjelokupne politike vodećih socijalističkih snaga i komunističkih partija u svim vidovima njihove djelatnosti. Na toj liniji zasnivala bi se otvorena dejstva protiv »komunističke opasnosti«, za »oslobođenje od komunističkog ropstva« i sličnih parola, odnosno realno je očekivati da osnovni sadržaj »psihološkog rata« bude baziran na napadima protiv: karaktera socijalističkog uređenja dotične zemlje ili svih socijalističkih zemalja; svih oblika njenog društveno-ekonomskog upravljanja; partijskog i državnog rukovodstva; marksizma-lenjinizma kao revolucionarne teorije razvitka navedenih zemalja; dostignuća u preobražaju i izgradnji zemlje, i mnogih drugih socijalističkih tekovina. Pod zastavom borbe protiv komunizma agresor bi praktično podvrgavao neprekidnim napadima cjelokupni društveni, ekonomski, politički, kulturni i drugi život s ciljem postepene, ali potpune restauracije kapitalizma.

Jedan od izrazitijih ciljeva »psihološkog rata« ogledao bi se i u podsticanju netrpeljivosti među pojedinim narodima u okviru državne zajednice protivničke strane, te raspirivanja šovinističke mržnje i nacionalne zagriženosti koji bi doveli do međusobne oružane borbe. Takva orijentacija neće biti nova, s obzirom na istorijska iskustva zavojevačkih ratova uopšte, posebno propagande i »psihološkog rata« u novije vrijeme. Agresor će u tom smislu posebnu pažnju posvetiti mnogonacionalnim zemljama, koristeći pri tom istorijsku prošlost njihovih naroda i sva iskustva kroz koja su prošli do ujedinjenja. Za sadržaj »psihološkog rata« koristiće sve moguće detalje iz eventualne bratoubilačke borbe, naročito iz II svjetskog rata, oslanjajući se na izdanke reakcionarnih elemenata i šovinističkih shvatanja. Ovakva dejstva treba naro-

čito očekivati protiv onih zemalja kod kojih je ostvareno bratstvo i jedinstvo, koje predstavlja značajnu polugu njihove odbrambene sposobnosti.

Svaki agresor će nastojati da iznenadnim otpočinjanjem dejstva što prije postigne brza i odlučujuća rješenja. U tom cilju i intenzitet njegovih borbenih dejstava bio bi najveći u početnom periodu rata. To znači, da bi cjelokupna teritorija i oružane snage branioca u tom momentu bile izložene najtežim udarcima. Svaki i najmanji početni uspjeh agresora, a neuspjeh branioca, bio bi u najvećoj mjeri korišćen i u određene svrhe »psihološkog rata«. Upotrebu ABH-sredstava i drugih razornih oruđa sprovodio bi kao nužnost da se »urazume« branilac i »ubijedi« u nepotrebnost i besciljnost pružanja ma kakvog otpora. Teror i nasilje koje bi vršio na okupiranoj teritoriji nad nezaštićenim stanovništvom istovremeno bi pratio lažnim obećanjima »oslobodioca«. Borbu za nacionalnu nezavisnost kvalifikovao bi kao borbu za tuđe interese, pretežno neke od velikih sila. Svoju ekonomsku, vojnu, tehničku i materijalnu bročanu prevlast isticao bi kao potvrdu besperspektivnosti branioca, naročito ako bi se radilo o maloj zemlji. Sve bi to bilo usmjereno na »umekšavanje« otpora protivnika i pokušaja da se što lakše ostvare ratni ciljevi.

Dejstva »psihološkog rata« sračunata su i na neposredan uticaj na sve negativno i neprijateljski orijentisane snage na teritoriji protivnika. Njegov je zadatak da te snage podstiče i hrabri na sve forme aktivnosti koje bi slabile odbrambenu moć protivnika. To znači, da bi svako ohrabrenje »pokreta otpora« u stvari predstavljalo pokušaj stvaranja »pete kolone« i njenog aktiviranja. U te svrhe koristile bi se razne vrste emigranata, ostataka pripadnika kvislinških organizacija još iz II svjetskog rata, pripadnici reakcionarnih grupacija i svi oni koji su spremni na najraznovrsnije subverzivno-diverzantske i obavještajne aktivnosti. Oni bi, sem izvršavanja određenih konkretnih zadataka, istovremeno bili i najaktivniji nosioci »psihološkog rata«. Njihova aktivnost naročito bi došla do izražaja u širenju panike, straha, defetizma, prenošenju raznih glasina i svega onoga što bi na posredan i neposredan način slabilo odbrambene sposobnosti branioca.

Posebna pažnja bila bi posvećena oružanim snagama zaraćene strane. Izazivanje nezadovoljstva i slabljenje borbenog morala protivnika predstavlja najširu oblast dejstva »psihološkog rata«. Po svom značaju principi, metodi i oblici tog dejstva svrstani su u domen zadataka »strategijskog psihološkog rata«, što znači da cjelokupna aktivnost koja se bude odvijala u sklopu takvog »psihoratskog« dejstva, mora biti usmjerena posredno ili neposredno na najvažniji objekat tih dejstava — oružane snage protivnika.

Međutim, svi ti ciljevi »strategijskog psihološkog rata« predstavljaju osnovu za vođenje »taktičkog psihološkog rata«, uperenog u prvom redu protiv neprijateljskih oružanih snaga i civilnog stanovništva koje se nalazi u zoni ili području gdje se vode borbe taktičkog značaja. Ova vrsta »psihoratskih« dejstava prvenstveno se planira za protivničkog vojnika. U njoj su sadržane planski razrađene aktivnosti,

počev od davanja uputstava kako se mogu najubedljivije simulirati razne bolesti i izbegavati borba, pa sve do otvorenih poziva na dezertstvo, pobunu ili predaju.

U stvari, ova oblast »psihološkog rata« najviše se i razrađuje, kako po svom sadržaju, tako i po primjeni najefikasnijih metoda i oblika. U tom smislu se vrši i tehničko obezbijeđenje, a i obuka predviđenih jedinica i ustanova za vođenje bilo »strategijskog« ili »taktičkog psihološkog rata«. Takva orijentacija je i razumljiva, jer će oružane snage protivnika predstavljati prvu i najjaču prepreku na putu ostvarivanja ratnih ciljeva agresora. Zato danas postaje sasvim očigledno da će se najžešća dejstva »psihološkog rata« sručiti na oružane snage branioca, te da će agresor u tom cilju maksimalno koristiti svoje mogućnosti, saobrazno razvitku borbenih operacija i njihovih rezultata.

Neposredno pred samu agresiju, u fazi zaoštavanja odnosa, dejstva »psihološkog rata«, njihov karakter, obim i intenzitet odvijali bi se zavisno od postojećih međudržavnih odnosa djevu zaraćenih strana. Pri ovome može se pretpostavljati da će agresor neposredno pred početak agresije nastojati da »psihološki rat« tako podese, da se iz njega neće moći sagledati njegova stvarna ratna namjera. Čak se može očekivati dezinformaciona aktivnost, kojom bi agresor nastojao da otupi budnost i ostale mjere predostrožnosti budućeg protivnika, kako bi što bolje iskoristio momenat iznenađenja.

Istovremeno s otpočinjanjem ratnih dejstava bila bi sinhronizovana i dejstva »psihološkog rata«. Sem onoga što je već rečeno o sadržaju i suštini »psihoratih« zadataka, u početnoj fazi ratnih operacija napadač bi se koristio već unaprijed zaplaniranim sadržajima, metodama i oblicima djelovanja. Izvjesno je da bi se svaki agresor, planirajući i dejstva »psihološkog rata«, obilno koristio svim raspoloživim podacima koje je imao od tog momenta. Na primjer, može se očekivati da će se planovi dejstava »taktičkog psihološkog rata« zasnivati na takvim podacima koji će, u prvom redu, govoriti o organizaciji i formaciji oružanih snaga, mobilizacijskim i ratnim planovima, načinu obuke i vaspitanja, sistemu rukovođenja i komandovanja, vojnoj doktrini i načinu vojno-političke izgradnje, svim elementima moralno-političkog stanja jedinica, njihovoj obučenosti, redu i disciplini, opremi i naoružanju, pa sve do podataka o nacionalnom i socijalnom sastavu jedinica i biografskim podacima njihovih starješina.

Za planiranje dejstva »strategijskog psihološkog rata«, sem navedenog, od posebnog su interesa podaci koji govore o političkoj strukturi zemlje, organizaciji i autoritetu postojeće vlasti, međusobnim odnosima pojedinih administrativnih jedinica (republika, oblasti, departmana i slično), opštoj unutrašnjoj i spoljnoj politici, odnosima među pojedinih nacionalnostima, države i crkve, vojne i civilne vlasti, itd. Od podataka privrednog značaja u velikoj mjeri koristili bi se oni koji govore o opštoj privrednoj situaciji u zemlji, životnom standardu, industrijskom i poljoprivrednom potencijalu, položaju radnika, seljaka, intelektualaca, kupovnoj moći građana, zdravstvenoj zaštiti, opštem društvenom standardu itd. Podaci o kulturnom životu zemlje takođe

su od interesa za planiranje i vođenje »psihološkog rata«. Na primjer: opšta obrazovanost stanovništva, religioznost, kulturno-prosvjetni uslovi na selu i gradu, razne predrasude, sujeverje, običaji i slično, umnogome mogu da utiču na oblike i metode vođenja »psihoratih« dejstava, uz nastojanja da se sadržaji te aktivnosti što više prilagode stvarnim uslovima onih kojima su namijenjeni. Naravno, sva ova građa, sačinjena od najraznovrsnijih podataka kojima agresor raspolaže, tokom obrade će se što je više moguće aktuelizirati i prilagoditi najznačajnijim zbivanjima u protivničkoj zemlji. (U prilog ovome govore i brojni primjeri iz II svjetskog rata, gdje se u pojedinim slučajevima tragalo za pribavljanjem podataka koji bi omogućili da se sazna držanje pojedinih osoba u odnosu na okupatora, ili koliko ima radio-aparata u selima i da li mogu primati kratkotalasne emisije, koje se novine čitaju i sl., pa sve do podataka koji su govorili o opštem raspoloženju naroda prema politici pojedine savezničke zemlje.)

Danas je postalo sasvim očigledno da bi »psihološki rat« u eventualnom ratu bio stalan pratilac ratnih dejstava agresora i svih onih dominantnih činilaca koji će u njemu odlučivati. Osnovni ciljevi i suština »psihološkog rata« svodili bi se na to da se što više pokoleba i oslabi moral protivnika, razbije njegovo jedinstvo, slomi volja za otporom, natjera na kapitulaciju i predaju, pokori i porobi. Sve ovo imperativno nalaže da zemlje, koje su spremne da se odlučno suprotstave svakoj agresiji, a prema tome i dejstvima »psihološkog rata«, između ostalog, moraju da vode računa i o tome kako najcelishodnije koristiti sve mogućnosti, sredstva i načine pariranja i borbenih i »psihoratih« dejstava agresora.

General-major
Aleksandar VUKOTIĆ

BORBA PROTIV RAKETNIH JEDINICA TAKTIČKE NAMENE

Zahvaljujući visokim borbenim mogućnostima i preimućtvima nad drugim oružjem, raketne jedinice su dobile značajno mesto u operativnim i taktičkim jedinicama kopnene vojske. One poseduju snažnu vatrenu i udarnu moć koje omogućavaju brže i sigurnije uništavanje ciljeva, brži tempo borbenih dejstava i širi manevar u boju i operaciji. Zato rakete sve više postaju glavno vatreno sredstvo u taktičkim i operativnim razmerama.

Zbog prvostepene uloge raketnih jedinica u boju i operaciji, sve više raste i značaj borbe protiv njih. Stoga je protivraketna borba u svim komandama združenih taktičkih i operativnih jedinica jedno od centralnih pitanja u organizaciji i izvođenju borbenih dejstava.

Iako se borba protiv raketnih jedinica u operaciji mora voditi po jedinstvenom planu, ipak postoji čitav niz razlika u borbenim dejstvima protiv raketnih jedinica operativne i jedinica taktičke namene. Njihove osobenosti zahtevaju da se u borbi protiv njih upotrebljavaju različita sredstva i drukčiji postupci. Zato i borba protiv raketa taktičke namene (domet do 50 km) — koje čine do dve trećine od ukupnog broja raketa u operaciji — može i treba da se izdvoji kao posebna oblast za razmatranje.

Borba protiv raketnih jedinica taktičke namene je veoma složena. One su veoma pokretljive (dejavuju po principu: »opali — premeštaj se«) a raketna oruđa i rakete kreću se na malom broju pokretnih vozila. Istovremeno, one su i malorazmeran cilj. Za svoje borbeno obezbeđenje primenjuju opsežne mere maskiranja i obezbeđenja od napada sa zemlje i iz vazduha. Borbu protiv njih komplikuje i činjenica da u tom pogledu od sada ne postoji nikakvo borbeno iskustvo, pa za pronalaženje efikasnih borbenih metoda i postupaka za sada postoji jedan jedini put: detaljno izučavanje njihovih borbenih mogućnosti i načina upotrebe i analiza mogućnosti svakog oružja koje dolazi u obzir da bi moglo da dejstvuje po njima.

IZVIĐANJE

Najvažnije pitanje u borbi protiv raketnih jedinica je izviđanje. Uništenje raketa je direktno i prvenstveno zavisno od mogućnosti i sposobnosti sopstvenih snaga da ih otkriju.

S obzirom na to da su raketne jedinice veoma pokretljive, da sve svoje delove maskiraju u svim situacijama, da im je vreme za pripremu opaljenja oko 30 minuta — osnovni zahtev u borbi protiv njih je da se blagovremeno pronađu i otkriju. Međutim, izviđanje i otkrivanje raketnih jedinica je veoma složeno, kako zbog njihove taktike dejstva tako i zbog maskiranja.

Radi maksimalne bezbednosti, raketne jedinice vrše veće pokrete i premeštanja načelno noću. Dnevni pokreti raketnih oruđa na vatrene položaje su kratki, precizno organizovani i brzi. Izbor vatrenih položaja je veoma širok, naročito kod onih koje se kreću na vozilima guseničarima. Posle ispaljivanja oruđe se obavezno sklanja sa mesta ispaljivanja i sl.¹

Mere maskiranja su veoma opsežne i raznovrsne i u rejonu razmeštaja i na maršu. Radi zavaravanja protivnika raketna oruđa i rakete se pokrivaju maskama tipa »cisterna« ili »krošnja drveta«. Raketna oruđa postavljaju se kad god je to moguće u pošumljenim rejonima ili u naseljenim mestima. Izgrađuju se i postavljaju na vatrene položaje lažna raketna oruđa. Široko se primenjuju dimne zavese. Da bi se prigušio karakterističan zvuk pri opaljenju, istovremeno se otvara artiljerijska vatra i sl.

Da bi se u tako složenim uslovima uspešno izvršavali zadaci izviđanja, nužno je da se na njih usmere sve raspoložive izviđačke snage i sredstva. Među njima se po svojim mogućnostima naročito ističu: avijacija, artiljerijska izviđačka služba i izviđačke grupe pešadijskih jedinica.

Avijacija je efikasno sredstvo za izviđanje raketnih jedinica. Njena velika brzina i pokretljivost omogućavaju da te jedinice traži na široj prostoriji — bilo na vatrenim položajima, u rejonima razmeštaja ili na maršu.

Pošto je za dejstvo po raketnim jedinicama najvažnije da se blagovremeno pronađu, neophodno je da se na ovom zadatku maksimalno napregnu sve avijacijske snage koje su efikasne za izvršenje izviđanja. Uspešnim otkrivanjem i praćenjem raketnih jedinica avijacija pruža dragocenu pomoć snagama KoV koje izvode operaciju.

Prilikom određivanja snaga avijacije za izviđanje raketnih jedinica treba se rukovoditi prvenstveno karakteristikama raketnih jedinica i njihovom taktikom dejstva. Iz toga proizlazi da su za ovu vrstu izviđačkih zadataka mnogo pogodniji naoružani od nenaoružanih aviona — izviđača, jer su naoružani u stanju da ih po otkrivanju odmah i napadnu. Time oni ometaju rad i pripreme raketne jedinice i stvaraju potrebno vreme za napad sopstvenim lovačko-bombarderskim snagama. Iz tih razloga — a imajući u vidu i činjenicu da se izviđanje vrši u taktičkoj dubini — za izviđanje raketnih jedinica mogu se efikasno upotrebiti snage lovačko-bombarderske avijacije, specijalno obučene za izvršenje ovog zadatka. Pored njih mogu se upotrebljavati i snage izviđačke avijacije. U slučajevima kada se ne raspolaze dovoljnim izviđačkim snagama, izviđačka avijacija će se koristiti samo za operativno i stratijsko izviđanje (izviđače i raketne jedinice operativne namene).

¹ Načelna šema premeštanja ovih jedinica izgleda ovako: još dok se jedinica nalazi u dubini (u zoni očekivanja), inženjerijski se pripremaju 1 do 2 tzv. rejona borbenog razmeštaja. U tom rejonu, ili u njegovoj neposrednoj blizini, uređuju se 2 do 3 vatrena položaja (osnovni i rezervni). Raketno oruđe izlazi na VP neposredno pre opaljenja i čim ispali raketu odmah ga napušta i odlazi u rejon rezervnih VP. Odlazak iz jednog rejona borbenog razmeštaja u drugi — bilo po frontu ili po dubini — sledi u slučaju da se pomeri linija fronta ili kad se utvrdi da je neprijatelj jedinicu otkrio.

Da bi se pravovremeno iskoristili podaci o otkrivenom cilju, vizuelno izviđanje biće osnovni način izviđanja raketnih jedinica. Čim otkrije neki od elemenata raketne jedinice, izviđač o tome istog trenutka javlja preko radija, kako bi taj podatak na vreme iskoristile avijacijske i artiljerijske snage koje se nalaze u pripravnosti. Pored toga, izviđač može po otkrivanju raketne jedinice da navodi na cilj grupu aviona koja je upućena da je napadne.

Da bi se raketne jedinice pronašle, neophodno je sistematski izviđati rejone njihovog rasporeda. U zoni armijske operacije za sada se može najčešće očekivati da će ih biti 2 do 3. Imajući u vidu da jedan par aviona na otkrivenom zemljištu može da izviđa rejon veličine 150 do 200 km², biće najčešće dovoljno da nekoliko parova uspešno izvide rejon na jednom od pravaca gde bi se mogla nalaziti raketna jedinica taktičke namene. Da li će se u jedan rejon uputiti par izviđača ili pojedinačni avion zavisiće od raspoloživih snaga, karaktera zemljišta, neprijateljskog protivdejstva i vremena potrebnog za pristizanje grupa za uništenje cilja. No, u svim slučajevima treba nastojati da se za izviđanje raketa određuju najbolje posade.

Otkrivanju raketnih jedinica doprinosiće i avioni koji imaju zadatak da osmatraju bojište (LBA ili LA). Mada neće imati specijalan zadatak da traže raketne jedinice, sigurno je da će biti i takvih slučajeva kada će u sklopu osmatranja bojišta otkriti i prisustvo raketne jedinice. U tom slučaju njihov bi zadatak bio da se odmah koncentrišu na njeno osmatranje i praćenje, da je napadnu i da o tome najhitnije obaveštavaju zainteresovane komande.

Da bi se obezbedila sistematičnost u traženju raketnih jedinica i da bi se zadovoljila potreba da se izvide novopojavljeni raketni ciljevi, nužno je imati u rezervi određene snage izviđača. One bi u prvom redu bile upotrebljene protiv onih raketnih jedinica koje su izvršile opaljenje iz rejona koji se u tom momentu ne kontroliše iz vazduha. Pored toga, izviđačke snage iz rezerve upotrebljavale bi se kao dopuna za one snage koje iz bilo kojih razloga nisu uspele da otkriju raketnu jedinicu.

Izviđanje raketnih jedinica taktičke i operativne namene može da se obavlja i bespilotnim automatskim letelicama snabdevenim odgovarajućim foto-kamerama. Mada još uvek u razvoju, ovo će novo sredstvo, za svemu sudeći, zauzimati sve značajnije mesto u izviđanju na bojištu.

Mada su mogućnosti avijacije u izviđanju raketnih jedinica krupne i značajne, ipak ih ne bi trebalo precenjivati. Može se smatrati da je ovaj zadatak za avijaciju veoma složen i da neće biti retki slučajevi da se izviđanjem iz vazduha raketne jedinice ne otkriju. Isto tako treba imati u vidu da je noćno izviđanje ovih ciljeva mnogo neefikasnije, čak i sa avionima za radarsko izviđanje. Pored toga, nedostatak je izviđanja iz vazduha što posada aviona nije uvek u mogućnosti da sasvim precizno odredi koordinate cilja. One su dovoljne za dejstvo avijacije, dok za dejstvo artiljerije biće u više slučajeva samo usmeravajuće i treba ih dopuniti preciznijim merenjem od strane artiljerijskih organa.

Artiljerijsko izviđanje. Organizuju ga artiljerijski organi komandi združenih jedinica i komande artiljerijskih jedinica, a sprovodi se u okviru opštevojnog izviđanja ili samostalno. Prilikom planiranja arti-

ljerijskog izviđanja, artiljerijskim izviđačkim organima i jedinicama moraju se postaviti konkretni zadaci za prikupljanje podataka o neprijateljskim raketnim jedinicama i njihovom praćenju u toku borbenih dejstava.

Artiljerijska izviđačka služba koristi se svim podacima opštevojnog izviđanja i avijacije koji su od interesa za dejstvo artiljerijskih i raketnih jedinica. Pošto ovi podaci često nisu onoliko precizni koliko je to nužno za dejstvo artiljerijskih i raketnih jedinica, moraju se dopunjavati određivanjem tačnih koordinata cilja. Zato se rad artiljerijske izviđačke službe i angažovanje njenih sredstava orijentiše na one rejone u kojima su opštevojno izviđanje i avijacija otkrili neprijateljske raketne jedinice. Istovremeno (prema svojim mogućnostima) artiljerijska izviđačka služba preuzima dalje praćenje njihovih borbenih dejstava.

Artiljerijska izviđačka služba je dužna da i sama prikuplja podatke o raketnim jedinicama na što većoj dubini neprijateljskog rasporeda, da precizira njihovo mesto, prati dejstvo i pravce kretanja. Za ovu svrhu koriste se organi i jedinice trupnog i instrumentalnog izviđanja i izviđanje iz vazduha.

Organi artiljerijske izviđačke službe moraju pravilno i brzo da analiziraju raketne ciljeve, kako bi se napori usmerili ka onim objektima čijim bi izbacivanjem iz borbe dejstvo neprijateljskih raketnih jedinica bilo potpuno ili za duži period onemogućeno. Zbog ovoga, izviđački organi moraju detaljno da poznaju formacije raketnih jedinica, taktiku njihove upotrebe, osetljivost na dejstvo artiljerije i raketa, raspored na zemljištu svih elemenata borbenog poretka i tehničke postupke za pripremu i lansiranje raketa. Dobro poznavanje formacija i taktike upotrebe neprijateljskih raketnih jedinica olakšava otkrivanje onih njihovih delova koji nisu prinuđeni da se zbog dejstva otkriju, makar i za kraće vreme, već za svoj raspored i rad koriste najpovoljnije prirodne i veštačke uslove maskiranja, a za pokret — noć i nepovoljne atmosfere uslove.

Za otkrivanje i praćenje neprijateljskih raketnih jedinica artiljerijska izviđačka služba koristi se svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju.

Vizuelno i radarsko izviđanje jedinica slobodnih raketa taktičke namene, na daljinama od 10 do 20 km, sa zemaljskih osmatračnica, zahtevaju izuzetno povoljne zemljišne i vremenske okolnosti. Pri organizaciji izviđanja raketnih jedinica sa zemlje, mora se posebna pažnja pokloniti izboru osmatračnica, ne samo zbog vrlo osetljive opreme radarskih jedinica, već i zbog mogućnosti izviđanja. Ukoliko raspored na zemlji i nadvišavanje artiljerijskih osmatračnica ne bi zadovoljavali potrebe izviđanja neprijateljskih raketnih jedinica, trebalo bi pristupiti posebnom izboru i određivanju osmatračnica, kojima bi otkrivanje i praćenje raketnih jedinica bio prvenstveni, a ponekad i isključivi zadatak.

Obaveza je svih artiljerijskih osmatrača da svoj rad usmere ka otkrivanju neprijateljskih raketnih jedinica. Pošto se neprijateljske raketne jedinice često premeštaju, neophodno je da se organizuje dobro i brzo izveštavanje o njihovoj pojavi i tačnom mestu razmeštaja, kao i

da jedinice budu uvek spremne, da protiv njih brzo dejstvuju. To se može postići uklapanjem svih artiljerijskih osmatračnica u jedinstveni sistem, a da bi se obezbedilo brzo izveštavanje, koje ima prioritetan značaj, neophodne su jedinstvene i posebne šifre i kodovi. Podela zadataka po pravcima, zonama ili rejonima doprinela bi boljoj organizaciji, celishodnijem angažovanju i korišćenju mogućnosti izviđačkih jedinica.

Pored uključivanja u sastav opštevojnih izviđačkih grupa trebalo bi obrazovati i artiljerijske izviđačke grupe koje se ubacuju kroz borbeni poredak ili vazдушnim putem u neprijateljsku pozadinu. Ove grupe mogu dobiti poseban zadatak da prikupljaju podatke o neprijateljskim raketnim jedinicama i daju neophodne podatke za dejstvo sopstvenih artiljerijskih raketnih jedinica. Ljudstvo ovih grupa mora dobro da poznaje taktiku i tehniku neprijateljskih raketnih jedinica.

Posebno mesto u izviđanju neprijateljskih raketnih jedinica taktičke namene pripada artiljerijskim avionima i helikopterima. Zbog toga što su osetljivi na dejstvo protivavionske vatre i neprijateljskih borbenih aviona, prinuđeni su da zadatke izvršavaju leteći iznad rasporeda sopstvenih jedinica ili kratkim upadima iznad neprijateljskog borbenog poretka. Zato oni, u suštini, predstavljaju vazdušne osmatračnice sa utoliko povoljnijim uslovima izviđanja, ukoliko su bliže prednjem kraju. Vizuelno osmatranje i ovde ima prednost, naročito kada se podaci o neprijateljskim raketnim jedinicama i mestu njihovog razmeštaja mogu da prenose u toku leta. Aero-fotoizviđanje iz artiljerijskih aviona i helikoptera može biti tačnije, ali je za dobijanje snimaka i njihovo dešifrovanje potrebno mnogo više vremena.

Pored radarskog izviđanja, ostale jedinice artiljerijskog instrumentalnog divizionara mogu da se koriste za izviđanje raketnih jedinica taktičke namene sa zemaljskih osmatračnica i za određivanje njihovog mesta presecanjem (optičke jedinice). I za ovu vrstu izviđanja treba obezbediti odgovarajuće osmatračnice.

Jedinice zvukovnog izviđanja ne mogu da odrede položaj neprijateljskih raketnih jedinica pre nego što se one ne otkriju svojim dejstvom. Pošto im je za određivanje cilja od momenta dobijanja zapisa potrebno 5 do 10 minuta, ove će podatke moći da koriste prvenstveno dežurne artiljerijske jedinice. Isturanjem zvukoprijemnih stanica što bliže prednjem kraju (radi presecanja koordinata na što većoj dubini) i direktnim slanjem dobijenih koordinata na vatrene položaje isturenih divizionara i baterija, mogu se neprijateljskim raketnim jedinicama naneti gubici u kratkom periodu dok se pripremaju da napuste vatrene položaje posle izvršenog lansiranja. U daljem procesu ovi se podaci mogu koristiti za usmeravanje izviđanja ka otkrivenim rejonima, za praćenje rada neprijateljskih raketnih jedinica i angažovanje drugih sredstava za borbu s njima.

Izviđačke grupe pešadijskih jedinica. Ove grupe imaju velike mogućnosti za izviđanje raketnih jedinica. One su u stanju da prikupe podatke o rejonima prikupljanja, pokretu, radarskim uređajima i skladištima raketnih jedinica. Najveća im je prednost što mogu precizno da odrede koordinate cilja koje su u stanju da trenutno jave radio-putem.

S obzirom na karakteristike raketa i specifičnost njihovog izviđanja, najbolje je da se za ovaj zadatak formiraju specijalne izviđačke grupe. U njihov sastav bi pored opštevojnih izviđača, obavezno trebalo da uđu artiljerijski izviđači, pioniri, hemijski izviđači, radisti i određen broj pešaka. Imajući u vidu da se ove grupe mogu naći i u povoljnoj situaciji da izvrše napad na neki od elemenata raketne jedinice, poželjno je da izviđačke grupe budu nešto veće; tada bi im se mogao postaviti i zadatak da unište rakete.

Najveći nedostatak izviđačkih grupa u izvršenju ovog zadatka je u tome što teško dopiru do cilja. Da bi se taj nedostatak do izvesnog stepena ublažio, nužno je prethodno detaljno proceniti pravce njihovog ubacivanja i nastupanja. Isto tako mogućna je i upotreba helikoptera pomoću kojih bi izviđačka grupa bila ubačena u određeni rejon, odakle bi se uputila ka raketnoj jedinici.

U organizaciji dejstva izviđačkih grupa, jedno od najvažnijih pitanja je da im se omogući da pravovremeno dostave podatke o otkrivenoj raketnoj jedinici. To se postiže time što se grupi obezbeđuje da u bilo kom momentu preda preko radija izviđačke podatke zainteresovanoj komandi.

Upotreba izviđačkih patrola i grupa partizanskih jedinica biće ređa nego u operativnoj dubini, ali će na brdovitom pošumljenom zemljištu biti uslova i za njihovo dejstvo. U slučajevima kada se njihovo dejstvo predviđa i organizuje potrebno je: da izviđački organi s fronta postavе precizan zadatak partizanskoj jedinici i, da izviđači partizanske jedinice imaju radio-sredstvo i radio-karakteristike centra (stanice) na frontu.

Uspesi u izviđanju raketnih jedinica u najvećoj meri će zavisiti od pravilne organizacije izviđačkih dejstava, naročito od strane onih komandi koje raspolažu pomenutim snagama i sredstvima. Od naročitog je značaja da se planovi, mere i postupci izviđanja zasnivaju na neprekidnosti i aktivnosti dejstva svih izviđačkih snaga i sredstava.

Opasnost od raketnog oružja je neprekidna. Ono se u kratkom periodu može pojaviti na više pravaca. Zbog toga je zadatak obavешtajnih i operativnih organa da neprekidno prate pokrete i način upotrebe raketnih jedinica, da proveravaju i upoređuju podatke koje dobijaju, da cene i predviđaju rejone i vreme njihove upotrebe. Na osnovu toga oni će biti u mogućnosti da stvaraju celishodne planove i poduzimaju efikasne mere za otkrivanje i praćenje raketnih jedinica. Pri tome je najvažnije da se u izvršenju ovog, danas jednog od osnovnih zadataka izviđanja, nikada ne oslanja samo na jedno sredstvo ili jedinicu, već da se sve istovremeno i planski kombinuje u aktivnom traženju i otkrivanju raketnih jedinica.

BORBA PROTIV RAKETNIH JEDINICA

U borbi protiv neprijateljevih raketnih jedinica taktičke namene treba da učestvuju jedinice svih vidova rodova, a najefikasnija su dejstva avijacije, artiljerije, tenkovskih i pešadijskih jedinica.

Dejstva avijacije. Avijacija je najefikasnije borbeno sredstvo za borbu protiv raketnih jedinica taktičke namene. Velika brzina leta i manevra omogućuje joj da uspešno dejstvuje po njima u pravo vreme i na široj prostoriji. Pored toga, za uništenje raketa potrebne su relativno male snage sa klasičnim naoružanjem (za uništenje lansirne rampe 2 do 4 aviona).

Imajući u vidu da je taktička pokretljivost raketnih jedinica velika, i osnovni zahtev za dejstva avijacije je — brzina. Tom zahtevu se moraju podrediti i način dejstva avijacije i njena upotreba.

Kod pronalaženja najefikasnijeg načina dejstva avijacije protiv raketnih jedinica moralo se početi od iskustva poslednjeg rata u borbi protiv pokretnih ciljeva u taktičkoj dubini. Ta iskustva su pokazala da je za takve ciljeve trebalo držati određene snage avijacije u pripravnosti na zemlji ili u vazduhu, odakle su dejstvovali po pozivu.

Držanje snaga u pripravnosti u vazduhu je neekonomično (češće ga primenjuje napadač nego branilac), a često nije ni moguće obezbediti da se raketne jedinice pronađu u vreme kad se snage nalaze u pripravnosti u vazduhu. Zbog toga će se ovaj način dejstva primenjivati prvenstveno kad je raketna jedinica otkrivena u jednom rejonu ali je iz bilo kojih razloga iščezla izviđaču odnosno grupi aviona koja je trebalo da izvrši napad, te kad postoje povoljni uslovi za izbor zone očekivanja.

Dejstvo iz pripravnosti na zemlji je ekonomično i primenjivaće ga i napadač i branilac — bilo za dejstvo po iznenadno pojavljenim raketnim jedinicama, bilo kao dopuna snagama koje već dejstvuju po njima. Međutim, ovaj način dejstva ima veoma krupan nedostatak: zbog udaljenosti aerodroma od linije fronta može se dogoditi da raketna jedinica iščezne za vreme leta grupe do rejonu dejstva.

Očigledno je da se morao tražiti nov način dejstva kojim bi se otklonili (ili bar smanjili) nedostaci dejstva iz dežurstva u vazduhu i na zemlji, odnosno kojim bi se eliminisalo »mrtvo vreme« od momenta uočavanja delova raketne jedinice do početka dejstva po njima. To se moglo postići samo grupama aviona koje istovremeno traže rakete i napadaju ih, tj. dejstvuju po principu: »otkrij — napadaj«. Zbog toga je kod većine armija usvojeno gledište da će ovaj način dejstva biti najčešće upotrebljavan u borbi protiv raketnih jedinica taktičke namene (naziv ovog načina dejstva je različit: »slobodan lov«, »lovci raketa«, »lovci« i sl.).

Prednosti su očigledne: obezbeđena je najveća brzina dejstva, a cilj napadaju male grupe (2 do 4 aviona) koje su veoma pokretljive i u mogućnosti su da primenjuju široku skalu postupaka da bi se maskirale i obezbedile od neprijateljskih sredstava PVO. No, i pored ovih neospornih prednosti, ovaj način dejstva ne bi se smeo ni preceniti (apsolutizirati). Uslovi dejstva grupa »slobodnog lova« mogu često biti i nepovoljni, a snage nepovoljne za uništenje raketne jedinice. U slučajevima kada protivnik ima prevlast u vazduhu — ili čak i pri ravnoteži snaga — ne može se očekivati da će ove grupe neometano dejstvovati: realno je očekivati da će ih u rejonima razmeštaja raketa energično napadati lovci koji patroliraju i ostala sredstva PVO — čim budu otkrivene. Zbog toga se može računati da će dosta često biti i takvih situacija kada grupe

»slobodnog lova« neće moći da efikasno napadnu cilj ili ga, pak, neće ni otkriti. Iz tih razloga — kao i zbog toga što se raketne jedinice mogu pojaviti neočekivano u drugom rejonu — nužno je imati posebne snage avijacije u pripravnosti na zemlji, spremne da trenutno polete na izvršenje ovog borbenog zadatka. Ukoliko se u tom momentu raspolaže snagama u pripravnosti u vazduhu one će biti još pogodnije za brzo i uspešno dejstvo.

Oslanjati se isključivo na bilo koji od ovih načina dejstva bilo bi neopravdano i štetno i sa stanovišta taktike dejstva. Jer, učestala (šablonaska) primena bilo kojeg od njih pomogla bi protivniku da brzo pronađe efikasne mere PVO.

Iz navedenih okolnosti i razloga proizlazi da samo kombinacijom svih navedenih načina dejstva avijacija može da uspešno uništava ili ometa raketne jedinice taktičke namene. Izbor načina (kombinacije načina) dejstva prvenstveno će zavisiti od uslova izviđanja, karaktera neprijateljskog protivdejstva i od mogućnosti sopstvenih avijacijskih snaga da blagovremeno ispolje svoje dejstvo.

Pošto će neprijatelj preduzimati maksimalne mere da bi zaštitio svoje raketne jedinice od napada iz vazduha, u prvi plan izbija pitanje zaštite od neprijateljskih sredstava PVO onih snaga koje vrše napad. Pojedinačni izviđači i grupe »slobodnog lova« po pravilu će dejstvovati bez takve zaštite, a obezbeđivaće se time što će dejstvovati iznenadno, brzo i sa malih visina. Međutim, veće grupe neće biti u mogućnosti da primene takav način dejstva i da izbegnu neprijateljsku PVO. Zbog toga će se štititi posebnim lovačkim snagama, ili će se čak i deo lovaca-bombardera određivati za neutralisanje najopasnijih sredstava PVO na zemlji. U tim slučajevima može se dogoditi da veći deo avijacijskih snaga bude upotrebljen za borbeno obezbeđenje, a manji za napad na cilj.

Efikasnost avijacije u borbi protiv raketnih jedinica zavišće u velikoj meri od načina njene upotrebe u boju i operaciji. Borbena praksa je bezbroj puta potvrdila da avijacije nikada nema dovoljno na bojištu. Ciljeva je na bojištu mnogo, sa svih strana postavljaju se zahtevi za dejstvo avijacije, a ona je brojno ograničena i kod napadača i kod branioca. Zbog toga se komande pri odlučivanju o upotrebi avijacije i u organizaciji borbenih dejstava uvek u oštrom vidu susreću sa pitanjem ekonomisanja snagama avijacije. Ovo je danas još značajnije jer su se na bojištu pored »standardnih« ciljeva, pojavila nuklearna sredstva, kao prioritetni objekti za dejstvo avijacije i u napadu i u odbrani.

Mada raketne jedinice u naoružanju armije još nisu isuviše mnogobrojne, ipak su za borbu sa njima potrebne znatne snage avijacije. Pre svega zbog toga što borbu sa raketama mora da karakteriše neprekidnost u izviđanju i dejstvima, što zahteva mnogo više snaga nego kad neprekidnost nije nužna. Pored toga, za dejstva po raketnim jedinicama treba neprekidno imati deo snaga u rezervi — i lovačko-bombarderskih i lovačkih — što takođe utiče na naprezanje avijacijskih jedinica. Isto tako, jedinice koje budu dejstvovale po raketama mogu da računaju i na veće gubitke, i sl. Doda li se svemu tome činjenica da avijacija u boju i operaciji mora da izvršava i druge značajne zadatke,

proističe da su komande koje upotrebljavaju avijaciju dužne da na najcelishodniji način reše pitanje ekonomije snaga pri određivanju ciljeva i zadataka avijaciji.

Ekonomičnost u određivanju snaga za borbu protiv raketnih jedinica postiže se, pre svega, pravilnim izborom objekta dejstva. Nemoguće je bilo u kojoj fazi borbe dejstvovati po svim raketnim jedinicama u operacijskoj zoni. Zbog toga će se putem svestrane procene odbraniti oni rejonu iz kojih bi dejstvo raketnih jedinica bilo najopasnije za težišne napore sopstvenih snaga. Tada bi se napori avijacije mogli pravilno koncentrisati na traženje raketa u tim rejonima i na njihovo uništenje. Slično je i sa vremenom dejstva avijacije. Ona najčešće neće biti toliko mnogobrojna i u takvom stepenu pripravnosti da bi mogla neprekidno i sa jednakim intenzitetom u toku čitavog dana da dejstvuje po raketama. Otuda potreba da opštevojne i vazduhoplovne komande pronađu i odrede one vremenske periode koji su najznačajniji za uspeh boja ili operacije, kako bi avijacija mogla u to vreme da koncentriše svoje napore na uništenje ili neutralisanje raketnih jedinica.

Ukoliko se dogodi da su snage za dejstvo po raketama istrošene, ili da su iz bilo kojih razloga u nemogućnosti da na vreme dejstvuju (što će biti dosta čest slučaj), za izvršenje ovog zadatka upotrebljavaće se avijacijske snage koje su predviđene za druge ciljeve, a prvenstveno one grupe koje se budu nalazile u vazduhu. U tom slučaju bi se grupe u vazduhu sa komandnih mesta (ili od organa sadejstva) preorijentisale na napad po raketnoj jedinici, a takvu bi odluku donosio i sam vođa grupe aviona, čim bi je uočio.

Dejstva artiljerije. Artiljerija u borbi protiv raketnih jedinica učestvuje sopstvenim raketnim jedinicama, artiljerijom sa granatama punjenim nuklearnim i brizantnim eksplozivom i višecevnim bacačima raketa pa je, pored avijacije, glavno sredstvo u toj borbi.

Artiljerijske raketne jedinice (pored avijacije) predstavljaju najefikasnije sredstvo za borbu sa neprijateljskim raketnim jedinicama. Korišćenje raketa sa nuklearnim punjenjem može dati najveće efekte udarima po najosetljivijim delovima neprijateljskih raketnih jedinica, po centrima čijim se uništenjem onemogućuje njihovo dejstvo u celini. Ovi delovi su raspoređeni u rejonima vatrenih položaja baterija i divizionu na takvim udaljenjima po frontu i dubini, da istovremeno ne trpe gubitke od nuklearnog udara nominalne snage. Analize otkrivenih vatrenih položaja raketnih jedinica, koje su neophodne pri izboru cilja, pokazaće u više slučajeva da nuklearni udari po vatrenim položajima raketnih oruđa (položajima za lansiranje) mogu biti manje rentabilni, da bi uništenjem jednog oruđa sa poslugom cilj bio samo delimično postignut, dok bi za definitivno izbacivanje raketne jedinice iz borbe bili potrebni novi napori i materijalna sredstva. S druge strane, nuklearnim udarima po skladištima delova raketa ili nuklearnih bojevih glava, kao i mestima za montiranje projektila, mogao bi se postići mnogo veći materijalni efekat.

Ekonomičnost u korišćenju raketa sa nuklearnim bojevim glavama zahteva da se nuklearni udari ostvaruju samo po onim ciljevima koji su otkriveni izviđanjem i čije je mesto na zemljištu tačno odre-

deno. Dejstvo po neprijateljskim raketnim jedinicama na osnovu pretpostavki i procene o mestu njihovog mogućnog nalaženja, bez detaljnih izviđačkih podataka, gotovo da neće nikada doći u obzir. Da bi se moglo dejstvovati po raketnim jedinicama za što kraće vreme pošto se podaci dobiju i provere, pojedina oruđa moraju biti u stepenu najviše pripravnosti. Najbolje bi bilo kada bi oruđa sa raketama i gotovim elementima bila nanišanjena na određene ciljeve. Međutim, da i sama ne bi bila otkrivena i uništena pre izvršenja zadatka, u najvećem stepenu pripravnosti biće samo pojedina oruđa, dobro zaklonjena. Načelnik artiljerije mora da reguliše stepen pripravnosti oruđa i raketa za borbu sa neprijateljskim raketnim jedinicama, vreme trajanja pripravnosti, i da bude neprekidno u toku izvršenih priprema. Pored svih ovih mera, raketnim jedinicama taktičke namene, koje raspolažu najvišim stepenom mobilnosti, potrebno je izvesno vreme od momenta prijema naređenja na komandnom mestu raketne baterije do lansiranja rakete. Zato borbu sa neprijateljskim raketnim jedinicama taktičke namene treba otpočeti, kad god je to moguće, u fazi njihovih prethodnih priprema (dok montiraju i ispituju rakete); tada treba dejstvovati po skladištima delova raketa i bojevih glava, mestima za montiranje i kontrolu. Dejstvo sopstvenih raketnih jedinica može da kasni ukoliko pripreme otpočnu u momentu kad neprijateljska raketna oruđa izlaze na vatrene položaje.

Velika vrednost u borbi sa neprijateljskim raketnim jedinicama obezbeđuje se planovima dejstva raketnih grupa. Dok neprijateljske raketne jedinice još nisu zauzele raspored u napadnom ili odbrambenom borbenom poretku, planira se veći broj nultih tačaka po mestima na kojima je njihova pojava najverovatnija. Svi planirani udari ne moraju biti izvršeni, ali zato predstavljaju solidnu osnovu za pripremu elemenata i pravilan raspored raketnih jedinica. Na sličan način planiraju se nuklearni udari i po neprijateljskim raketnim jedinicama u pokretu: na pravcima na kojima se očekuje njihova pojava planiraju se 2 do 3 nuklearna udara, koji se ostvaruju pošto se provere izviđački podaci.

Pojedini elementi za ostvarenje sopstvenih nuklearnih udara mogu biti pripremljeni još u toku planiranja. Tako, na primer, nulte tačke se mogu predvideti na mestima na kojima će se najverovatnije nalaziti osetljivi delovi neprijateljskih raketnih jedinica, a visine eksplozija prema najpovoljnijim učincima koji se mogu postići na ljudstvo u zaklonu ili izvan zaklona itd. Zbog toga što se ovi ciljevi redovno nalaze u dubini neprijateljskog rasporeda, određivanje zone sigurnosti sopstvenih jedinica neće biti aktuelno, a za sprečavanje privremenog zaslepljavanja biće dovoljno da se upozore, a ne da se izvlače iz posednute zone.

Vreme predviđeno za izvršenje nuklearnog udara, ukoliko se situacija kod cilja naglo promeni, može biti odloženo ili naređenje povučeno. Naređenje može povući samo starešina jedinice koji ga je izdao, pri čemu se mora voditi računa o vremenu potrebnom za saopštenje jedinici.

Po sličnim načelima se koriste i artiljerijska oruđa sa nuklearnim granatama. U odnosu na raketna oruđa ona su manjeg dometa, a granate punjene nuklearnim eksplozivom male su snage; obično su kalibra preko 150 mm, pošto je izrada manjih kalibara nerentabilna u odnosu

na mogućnosti rakete. Rasturanja ovih oruđa su manja, podesnija su za tučenje manjih ciljeva, brže se mogu spremati za dejstvo i sa jednog vatrenog položaja mogu da ispale i po dve nuklearne granate, dok im je mogućnost zaklanjanja povoljnija od raketnih oruđa.

Kada artiljerijska oruđa, koja mogu da koriste i nuklearne granate, dejstvuju granatama sa brizantnim punjenjem, raspoređuju se kao i ostala artiljerijska oruđa u okviru baterije i diviziona. Za dejstvo nuklearnim granatama podesniji im je pojedinačan raspored, analogan rasporedu raketnih jedinica. Za borbu sa neprijateljskih raketnim jedinicama koriste se prednostima s kojima raspolažu, dok nedostatak dometa moraju nadoknađivati što većim isturanjem ka sopstvenom prednjem kraju. Neprijateljske raketne jedinice taktičke namene raspoređuju se na dubinu od 10 do 20 km od prednjeg kraja, da bi se obezbedilo dejstvo po dubini, a često mogu biti i više isturene radi smanjenja rasturanja koje u velikoj meri zavisi od daljine gađanja. U ovakvoj situaciji, pojedinačna artiljerijska oruđa sa nuklearnim granatama, isturena što više ka sopstvenom prednjem kraju, mogu uspešno da dejstvuju protiv neprijateljskih raketnih jedinica. Kod izlomljenih frontova, dubljih proboja jedne ili druge strane, bočni raspored ovih oruđa (iza najisturenijih sopstvenih delova) može dati još povoljnije rezultate.

Slični rezultati moraju biti zadovoljeni i u borbi ostalih artiljerijskih jedinica protiv neprijateljskih raketnih jedinica taktičke namene. Zbog nedovoljnog dometa, dejstva sa osnovnih vatrenih položaja često neće biti mogućna. Najveće mogućnosti i ovde leže u isturanju pojedinih diviziona većeg dometa na privremene vatrene položaje, koji bi bili u blizini sopstvenog prednjeg kraja. Ovaj osnovni zadatak oni bi izvršavali iznenadnim i snažnim vatrenim udarima na pojedine delove raketnih jedinica na vatrenim položajima. Manje artiljerijske jedinice — baterije i vodovi — bi dejstvom po najverovatnijim rejonima unosili gubitke i ometali pripreme i dejstvo neprijateljskih raketnih jedinica. Ukoliko bi ove jedinice uspele da onemogućće izvršenje neprijateljskih nuklearnih udara u najosetljivijim momentima operacije i boja, samim tim bi uspešno obavile svoje zadatke.

Višecevni bacači raketa, naročito većeg dometa, mogu da dobiju široku primenu u borbi sa neprijateljskim raketnim jedinicama taktičke namene. Njihova velika pokretljivost i mogućnost ostvarivanja kratkih i snažnih vatrenih udara trebalo bi da naročito dođu do izražaja. Za savlađivanje njihovog osnovnog nedostatka u odnosu na raketne jedinice — manji domet — treba koristiti svaku povoljnu situaciju. Približavanje rejonu vatrenog položaja neprijateljskih raketnih jedinica ne bi trebalo ograničiti na isturanje iza sopstvenog prednjeg kraja, već baterije, vodove pa i pojedina oruđa isturati i ispred prednjeg kraja, uključivati ih u sastav prednjih odreda i jedinica koje vrše ispad ispred prednjeg kraja, uključivati u sastav tenkovskih jedinica koje se kroz neprijateljski borbeni poredak ubacuju u dubinu njegovog rasporeda itd. U ovakvim situacijama višecevni bacači raketa mogu iznenadnim vatrenim udarima da nanesu ozbiljne gubitke neprijateljskim raketnim jedinicama. Razumljivo je da će i oni biti izloženi jakom neprijateljskom dejstvu, ali će njihovi gubici, pa i izbacivanje iz borbe, imati opravdanja ako uspešno izvrše zadatak.

Artiljerija u sastavu partizanskih jedinica može da podržava napade na vatrene položaje neprijateljskih raketnih jedinica taktičke namene. Često će se ovi napadi ograničavati na vatrene prepade, bez upada pešadijskih delova u rejon vatrenih položaja, s ciljem da se nanese gubici ljudstvu i tehnici raketne jedinice. Artiljerijska oruđa sa podešenim transportom, bez obzira na veličinu dometa i kalibar, mogu u velikoj meri da doprinesu uspešnom izvršenju napada.

Celokupnom aktivnošću artiljerije u borbi sa raketnim jedinicama taktičke namene treba da se rukovodi iz jednog centra. Tako bi se bolje iskoristile raspoložive snage i sredstva i obezbedila planska kontrola svih pravaca i rejonu na kojima je verovatna pojava raketnih jedinica. Planiranje ovih dejstava može se prepustiti štabovima viših taktičkih jedinica samo na posebnim pravcima, dok bi se planiranje u svim ostalim slučajevima obavljalo u štabovima operativnih jedinica. Ti bi štabovi trebalo da raspolažu sa više sredstava i mogućnosti, kako za organizaciju izviđanja, tako i za borbu sa neprijateljskim raketnim jedinicama.

Dejstvo tenkova i pešadije. U borbi protiv raketa taktičke namene mogu uspešno da učestvuju i tenkovi i pešadija. Istina, oni će ređe od avijacije i artiljerije biti u mogućnosti da po njima dejstvuju, ali će biti i takvih situacija u kojima će tenkovi zajedno sa pešadijom, ili sama pešadija, moći efikasno da uništavaju rakete.

Vatrene i manevarske mogućnosti tenkovskih jedinica su takve da one mogu uspešno da uništavaju raketne jedinice kad prodru u blizinu rejonu njihovog razmeštaja. Kad se najčešće može računati na takve uslove?

Za uništenje raketne jedinice taktičke namene (njenih pojedinih elemenata) nisu potrebne velike snage. Za izvršenje tog zadatka dovoljan je tenkovski vod sa potrebnim rodovskim ojačanjima. No, kad se računa da će se na pravcu prodiranja tenkova naići na jače otporne tačke ili na veće međuprostore u protivničkom rasporedu, jačina grupe može se kretati do tenkovske čete.

S obzirom na to da se najveći broj raketnih jedinica taktičke namene raspoređuje na već označenoj dubini (10 do 20 km) od linije fronta, takvih situacija će biti (verovatno više u napadu). Rastresiti raspored jedinica u atomskim uslovima nudiće mogućnost da se ubace manje tenkovske jedinice u međuprostore, odakle bi se smelim manevrom uklinjavale ka rejonu raketne jedinice. Takvo ubacivanje moguće je i kroz breše stvorene vlastitim nuklearnim udarima, a nije isključena ni potreba da se u fazi gonjenja uputi ojačana tenkovska grupa za napad na raketnu jedinicu koja je u povlačenju.

Napadna dejstva nude veće mogućnosti za ubacivanje kroz front specijalnih tenkovskih grupa. Napadač je u mogućnosti da takvoj grupi obezbedi snažniju podršku, i to ne samo vatrenu (avijacije, artiljerije) već i neposrednu podršku susednih delova napadnog borbenog poretka. To će stvarati povoljne uslove za prodor grupe ka rejonu vatrenih

položaja raketne jedinice i brže i bezbednije spajanje sa glavninom. Iz tih razloga napadač će češće primenjivati ovaj način dejstva i to kako u vreme neposredno pred napad, tako i u toku njegovog izvođenja.

U odbrambenim dejstvima branilac će težiti da sa ovakvim grupama — koristeći međuprostore, povoljno protezanje linije fronta ili nebudnost protivnika — iznenada prodre do neke od raketnih jedinica i da je uništi. Takva dejstva imala bi karakter ispada, s tim što bi im se morala pružiti snažna vatrena podrška kako u fazi prodiranja, tako i u povlačenju. Neki put će u interesu dejstva ove grupe biti neophodno da se na frontu izvode i demonstrativni napadi.

Zbog složenosti u organizaciji i izvođenju ove vrste zadataka očigledno je da njih ne mogu da izvode niže jedinice. Verovatno bi komanda divizije bila najniža instancija koja može da uspešno pripremi i izvede ova dejstva. Ona je u mogućnosti da na vreme obezbedi izviđačke podatke o mestu raketne jedinice, da obezbedi vatrenu podršku tenkova i da sinhronizira napadna dejstva svojih jedinica sa ubačenom tenkovskom grupom. Niže komande to nisu u mogućnosti.

Dejstva tenkovske jedinice (sa ojačanjima) morala bi biti veoma brza i smela. Hitati ka rejonu cilja, ne zadržavajući se na uzgrednim (sporednim) zadacima — to bi morao biti imperativ za starešinu tenkovske jedinice. A kad se dođe u rejon rasporeda raketne jedinice, takođe treba brzo dejstvovati. Nema potrebe da se gubi vreme u odabiranju objekta za dejstvo, već se može dejstvovati po bilo kojem elementu na vatrenom položaju, jer se njihovim izbacivanjem iz stroja uništava ili onesposobljava za dejstvo raketnih jedinica. Posle izvršenog zadatka jedinica bi se brzo povlačila određenim pravcem.

Pored dejstava specijalno formiranih grupa tenkova i pešadije, biće i takvih situacija — u napadu kao i u protivudaru — da prednji odredi ili uklinjene oklopne jedinice neočekivano izbiju u rejon vatrene položaja raketne jedinice ili da je pristignu pri povlačenju. Tada je zadatak tih jedinica da na najbrži način pristupe uništenju raketne jedinice ili njenih delova.

Protiv raketnih jedinica mogu uspešno da dejstvuju i niže pešadijske jedinice. Njihovo naoružanje, uz ne velika ojačanja eksplozivnim sredstvima, dovoljno je da se pojedini elementi raketnih jedinica onesposobe ili unište.

Pošto se pešadijske jedinice relativno sporo kreću i ne mogu tako uspešno da prodru kroz neprijateljski raspored kao tenkovi, očigledno je da bi njihovo dejstvo protiv raketa kasnilo ako bi se na taj zadatak upućivale tek na osnovu izviđačkih podataka. One bi tada, po pravilu, kasnile jer bi se raketna jedinica do njihovog dolaska premestila iz otkrivenog rejona. Zbog toga je celishodnije da se pešadijske jedinice upućuju u pozadinu neprijatelja da same traže i odmah napadaju raketne jedinice.

Ispresecano ili pošumljeno zemljište pružaće uvek mogućnost da se pešadijske jedinice uspešno ubacuju u pozadinu neprijatelja. Da bi im se omogućilo da što pre stupe u dejstvo, treba dobro proceniti gde se

najverovatnije nalazi rejon razmeštaja raketne jedinice i koji će biti pravci njenog premeštanja. Za izvršenje ovog zadatka najpogodnije su snage jačine pešadijske čete. One su dovoljne da obezbede silinu udara po raketnoj jedinici a istovremeno su sposobne za brzo manevrovanje u neprijateljskoj pozadini.

U pogledu odabiranja objekata dejstva ubačenih jedinica mogućna su dva slučaja: da se jedinici izda zadatak da dejstvuje samo po raketnoj jedinici, ili joj se da sloboda da dejstvuje i po ostalim objektima. Određivanje objekata za prvi način dejstva vršiće se kada su podaci o mestu raketne jedinice dosta provereni, a u drugom će se jedinici prepuštati da sama bira objekat napada.

Partizanske jedinice u borbi sa raketnim jedinicama taktičke namene (koje se nalaze u plićoj pozadini) imaće teži zadatak nego kad bi se objekti njihovog napada nalazili na većoj dubini neprijateljskog rasporeda. (U vezi s tim i mogućnostima partizanskih jedinica u borbi protiv raketnih jedinica operativne namene daleko su veće u odnosu na mogućnosti u borbi protiv taktičkih raketa.) U taktičkoj dubini, pored opsežnih mera za neposredno obezbeđenje raketnih jedinica, one će biti posredno štićene i gustim rasporedom snaga prvog ešelona u neprijateljskom napadnom i odbrambenom poretku. No, bez obzira na ovakve okolnosti, primenom odgovarajućih taktičkih postupaka i korišćenjem noći i odgovarajućih atmosferskih prilika, partizanske jedinice moći će da se uspešno angažuju u borbi protiv raketnih jedinica taktičke namene, a naročito na brdskom i pošumljenom zemljištu.

Zasedama duž komunikacija kojima se kreću neprijateljske raketne jedinice, partizanske jedinice im mogu naneti i gubitke i otežati upotrebu pre nego što izbiju u rezone vatrenih položaja. Upoznate sa značajem koji mogu imati raketne jedinice na tok borbenih dejstava, snage u zasedi mogu i propuštati druge neprijateljske delove, a svoje akcije usmeriti prvenstveno na kolone raketnih jedinica.

U povoljnijim okolnostima one će vršiti i noćne napade. Pri tom se na najveći efekat može računati ako se napadom predvidi i upad pojedinih delova u rejon vatrenog položaja, čime bi se raketna jedinica mogla potpuno izbaciti iz borbe. U težim okolnostima napad se može ograničiti na vatreni prepad sa podesnih mesta u blizini vatrenog položaja. Manje partizanske jedinice, naoružane lakim artiljerijskim oruđima ili minobacačima, mogu se provući kroz neprijateljski borbeni porredak i iznenadnom vatrom naneti gubitke ljudstvu raketne jedinice, oštetiti njenu tehniku i onemogućiti joj upotrebu za kraće ili duže vreme.

Organizacija borbe protiv neprijateljskih raketnih jedinica jedan je od najvažnijih zadataka komandi i štabova, kako u pripremi, tako i u toku izvođenja operacija i boja. Ovo se u jednakoj meri odnosi i na napadača i na branioca. Jer veliku prednost, u svim slučajevima, ima ona strana koja pre i uspešnije iskoristi svoje vatrene mogućnosti, a prvenstveno mogućnosti svojih nuklearnih borbenih sredstava.

Poseban značaj u borbi sa neprijateljskim nuklearnim sredstvima ima borba sa neprijateljskim raketnim jedinicama taktičke namene. Nju treba voditi neprekidno, pošto nije ograničena na neku fazu ili period operacije i boja, već mora otpočeti što pre i završiti sa završetkom borbenih dejstava.

Borba sa neprijateljskim raketnim jedinicama nije uslovljena postojanjem sopstvenih nuklearnih sredstava, pošto je i strana koja ih nema, ili ih ima u ograničenim količinama, obavezna i u mogućnosti da je organizuje sredstvima koja joj stoje na raspolaganju. Jedinice raznih rodova i vidova operativne vojske, kao i partizanske jedinice, mogu uspešno da uništavaju neprijateljske raketne jedinice taktičke namene i klasičnim naoružanjem.

Objedinjena i planska upotreba svih sredstava koja mogu biti efikasna u određenoj situaciji, osnovni je preduslov za vođenje uspešne borbe protiv raketnih jedinica.

General-potpukovnik

Milija STANIŠIĆ

i

general-major

Stojadin SOLDATOVIĆ

OKLOPNE JEDINICE U ODBRANI MORSKE OBALE

Upotreba i način dejstva oklopnih jedinica u odbrani morske obale uslovljeni su značajem pomorskog vojišta, karakterom zemljišta i osetljivošću obalskog pojasa u odnosu na broj raspoređenih objekata operativnog ili taktičkog značaja i pogodnih pravaca koji sa obale izvode ka značajnijim objektima u dubini teritorije.

Odbrambena dejstva oklopnih jedinica u odbrani morske obale, zbog niza faktora, imaju znatnih specifičnosti. Od tih faktora najznačajniji su zemljište (sa svim svojim karakteristikama, pogotovo u predelu krasa), klima, meteorološki, astronomski i drugi faktori koji strukturi, pripremi, organizaciji i izvođenju odbrane daju posebna obeležja.

SPECIFIČNOSTI ZEMLJIŠTA I KLIME

Karakteristike zemljišta na mediteranskim i jadranskim obalama (koje se u ovom članku uzimaju kao osnova za razmatranje upotrebe oklopnih jedinica u odbrani), u znatnoj meri utiču na organizaciju i izvođenje borbenih dejstava. U obalskom pojasu nailazi se na zaravnjene i prohodne zemljišne predele, pogodne za upotrebu oklopnih jedinica. Ali, tamo gde takvo zemljište i postoji, ono se postepeno uzdiže, na njemu u većoj ili manjoj meri može biti pojava krasa i pogodnih objekata za organizaciju odbrane i pružanje jačeg otpora. Reljef je takav da položaji protezanja geografskih celina najčešće usmeravaju dejstva po pravcima i u zahvatu komunikacija. Putna mreža je nedovoljna. Brzina izvođenja pokreta najčešće je uslovljena brojem i stanjem komunikacija, na kojima su karakteristične mnoge okuke, strmi usponi i padovi, tesnaci, mostovi i drugi objekti, različiti po veličini i nosivosti. Kras povećava učinak dejstva nuklearnih borbenih sredstava, usporava pokrete, prouzrokuje češće kvarove na hodnom delu guseničnih vozila i ograničava pokret vozila van komunikacija, što smanjuje brzinu izvođenja borbenih dejstava i komplikuje snabdevanje, evakuaciju i pozadinsko obezbeđenje oklopnih jedinica uopšte. Otežano kretanje van komunikacije uslovljava manevar i pregrupisanje snaga po frontu i dubini i olakšava stvaranje nuklearnih ciljeva. Upotrebom nuklearnih sredstava po komunikacijama i osetljivim objektima na njima, može se postići potpuna izolacija pojedinih rejona. Niske makije, nedostatak krupnijeg rastinja i kamenito zemljište otežavaju maskiranje i fortifikacijsko uređivanje odbrane, posebno izradu zaklona za oklopna borbena vozila, jer se inženjerska mehanizacija teško primenjuje.

Primorska klima i meteorološki uslovi u određenim vremenskim periodima nalažu potrebu da se preduzmu posebne mere u obezbeđivanju borbenih dejstava. Tako: viša temperatura povećava širenje cevi oruđa, motori se jače zagrevaju, češći su požari i pojačano je toplotno dejstvo nuklearnih borbenih sredstava, posade se više i brže zamaraju

i znoje, pojačana je žeđ i sl., a sve zajedno smanjuje preciznost gađanja, povećava kvarove na tehničkim sredstvima i utrošak vode (u i onako bezvodnim predelima), nameće potrebu da se preduzimaju potpunije mere protivpožarnog obezbeđenja i drugo; povećani vazdušni pritisak utiče na raspoloženje i rad posada; češća pojava jačih vetrova otežava dejstvo avijacije i brže raznosi radioaktivne i hemijske materije, što povećava dimenzije kontaminiranih zona, usporava izvlačenje kontaminiranog ljudstva i tehničkih borbenih sredstava i smanjuje mogućnost podrške i zaštite borbenih dejstava avijacijom.

Od astronomskih faktora treba posebno podvući položaj sunca u odnosu na mogućni pravac dejstva neprijatelja koji može da zaslepi branioca i stvara odbleske na nišanskim spravama i borbenim i drugim vozilima.

Navedene karakteristike i drugi uslovi u obalskom pojasu unose niz suštinskih specifičnosti u borbena dejstva oklopnih jedinica. No, one se, uz dobru obučenost ljudstva i umešno prilagođavanje određenim uslovima i odgovarajućoj situaciji, ipak mogu da koriste i u takvim prilikama. Primera za ovo iz II svetskog rata ima više.¹

¹ U primorskom pojasu, uspešna borbena dejstva, prilagođavajući se određenim uslovima, izvodila je 1. tenkowska brigada NOV u toku 1944. i 1945. godine pri oslobođenju Dalmacije, Primorja i Istre.

Nemci su u odbrani severne Sicilije 1943. godine vešto koristili ograničenu prohodnost zemljišta i slabosti saveznika u izvođenju dejstava na takvom zemljištu. Tako je nemački 14. oklopni korpus glavnim snagama organizovao odbranu po dubini u zahvatu komunikacija, manjim je kontrolisao planinsko i teško prolazno zemljište, a jakim pokretnim rezervama izvodio je aktivna dejstva na delovima zemljišta pogodnim za dejstvo tenkova. Pri napuštanju položaja, manjim zaštitnicama (sastava od odeljenja pešadije, pav-topova 88 mm i pojedinačnih tenkova), uz masovno zaprečavanje i rušenje, uspešno je zadržavao saveznike koji su morali da razviju čitave divizije. Tako su Nemci obezbedili izvlačenje svojih glavnih snaga, zadržali saveznike 38 dana i stvorili vreme potrebno za organizovanje odbrane Apeninskog poluostrva.

Kod Salerna je odbranu obalskog pojasa organizovala nemačka 16. oklopna divizija, ojačana delovima 15. motorizovane divizije. Ona je imala zadatak da na frontu od Salerna do Agropolija, sa težištem na obalnom rubu, a zatim na planinskim visovima udaljenim 3 do 16 km od obale, zadržava i iznurava napadača. Odbrana je počivala na mnogobrojnim mitraljezima i bunkerima na obalnom rubu, dok su iza fronta bili raspoređeni tenkovi u manjim grupama, sa zadatkom da čestim manjim protivnapadima stvore zabunu i nesigurnost kod napadača i nanesu mu što veće gubitke. Odmah posle iskrcavanja prvih savezničkih talasa, Nemci su otpočeli protivnapade. Male grupe tenkova, polazile su u protivnapad prikriveno, kroz voćnjake i maslinjake i time se obezbeđivale od znatno nadmoćnije savezničke avijacije; čestim protivnapadima, potpomognutim pešadijom, nanele su znatne gubitke prvim talasima. Iako je imala protiv sebe četiri puta nadmoćnije snage, nemačka 16. oklopna divizija je noću, kroz pošumljene jaruge i međuprostore, ubacivala pešadijske delove i uspešno opkoljavalu i uništavala najistaknutije savezničke jedinice. Za razliku od do tada poznatih nemačkih načela o upotrebi oklopnih jedinica u odbrani morske obale (kao rezerve za protivnapade i protivudare), kod Salerna se ta divizija angažovala u neposrednoj odbrani obalnog ruba i u dvodnevnom odbrambenim borbama uspela da stvori vreme potrebno za prikupljanje i pripremu pet svežih nemačkih divizija radi prelaska u protivudar.

U odbrani obala Normandije 1944. godine, nemačke oklopne jedinice upotrebljavane su pretežno u ulozi rezerve. Zbog savezničke nadmoćnosti u vazduhu, ovakav način angažovanja, bez obzira na to što su zemljišni uslovi za upotrebu bili pogodni, nije bio adekvatan odgovarajućoj situaciji. Udaljene od predviđenih rejonu upotrebe, bile su primorane na pokrete danju, pa su do stupanja u borbu trpele znatne gubitke od savezničke avijacije.

Razmatrajući upotrebu oklopnih jedinica u odbrani morskog obale, treba imati u vidu kako uticaj navedenih faktora, tako i osnovne elemente odbrane morskog obale na koje se oslanja i kojima se prilagođavaju struktura odbrane i raspored jedinica. Kompleksna analiza mogućnosti dejstva na odgovarajućem zemljištu i bitnih uslova određuje ulogu, mesto, zadatke i način izvođenja borbenih dejstava oklopnih jedinica u borbenom ili operativnom poretku združenih jedinica.

ULOGA, ZADACI I NAČIN IZVOĐENJA BORBENIH DEJSTAVA OJ

Polazeći od toga da osnovicu za odbranu morskog obale čine fortifikacijski uređeni otoci i delovi obalnog ruba kao i sve vrste zaprečavanja u obalskom moru i da odbrambena zona u obalskom pojasu obuhvata obalski rub i odgovarajući broj položaja u dubini kopna, oklopne jedinice viših taktičkih jedinica mogu se upotrebiti u ulozi prednjih odreda, zadržati u rezervi ili uključiti u sastav prvog i drugog borbenog ešelona za odbranu pojedinih pravaca na težištu odbrane. Zavisno od toga kakav se predviđa stepen upornosti odbrane važnijih otoka, deo tenkova se može uključiti i u sastav jedinica predviđenih za odbranu pojedinih otoka.

Ako su u zonu odbrane operativne jedinice uključeni delovi obale gde se očekuje iskrcavanje jačeg pomorskog desanta, oklopna jedinica u njenom operativnom poretku najčešće će biti zadržana u rezervi. Ukoliko zemljišni uslovi u dubini odbrane ograničavaju upotrebu tenkova za aktivna dejstva, oklopna jedinica u okviru operativnog poretka može da se upotrebi u sastavu jednog od ešelona za odbranu pravaca prohodnih za tenkove, a zavisno od broja i jačine formacijskih oklopnih jedinica u sastavu prvog ešelona operativnog poretka, deo ili oklopna jedinica kao celina može dobiti ulogu prednjeg odreda (ako odbranu pretpolja organizuje operativna jedinica), ili se njenim delovima mogu ojačati snage prvog ešelona. Ne bi bilo preporučljivo oklopnu jedinicu pridavati snagama prvog ili drugog ešelona kada postoje povoljni zemljišni uslovi za njenu upotrebu kao celine u okviru odbrambenih poja-seva.

Karakteristike zemljišta u priobalskom pojasu usloviće češće pridavanje oklopnih jedinica nižim pešadijskim kad se odbrana organizuje dublje od obalskog ruba na zemljištu gde su dejstva kanalisana u zahvatu komunikacija, kao i kada postoje jaki položaji za odbranu na obalskom rubu, pa se angažovanjem jačih snaga u sastavu prvog ešelona naslonjenog na obalu želi da se neprijatelju nanese što veći gubici i spreči iskrcavanje i stvaranje desantne osnovice. Za pridavanje se koriste u prvom redu tenkovi iz sastava viših taktičkih jedinica. Tenkovi pridati nižim pešadijskim jedinicama koriste se u dubini odbrane za ojačavanje njene čvrstine i žilavosti u protivtenkovskom smislu. U izvesnim slučajevima mogu se pojedini manji tenkovski delovi da isture bliže obalskom rubu na najvažnijim odsecima, kako bi se ojačala protivdesantna odbrana i uništila plovna desantna sredstva dok se približavaju obali; u ovom slučaju tenkovski delovi se raspoređuju u manje

grupe i upotrebljavaju u ulozi nepokretnih i pokretnih vatrenih tačaka i uključuju u sastav otpornih tačaka pešadijskih četa i odbrambenih čvorova bataljona.

U ulozi prednjih odreda. Iako oklopne jedinice pretežno dobijaju ulogu rezerve, u pojedinim slučajevima mogu se upotrebiti i kao prednji odred. Ovakva uloga proističe iz opštih načela njihove upotrebe u odbrani. U skladu sa specifičnostima koje uslovljavaju karakteristike obalskog pojasa, prikazaće se načini dejstva oklopnih jedinica u pojasu obezbeđenja i bitne razlike borbe prednjeg odreda u primorskom pojasu od onog na manevarskom zemljištu.

Oklopne jedinice u ulozi prednjeg odreda mogu se upotrebiti: kada se na delu gde se očekuje iskrcavanje jačeg pomorskog desanta, rasporedom snaga prvog ešelona dublje od obalnog ruba, žele u početnom sudaru izbeći veći gubici od dejstva nadmoćnijeg neprijatelja; kada odbranu morske obale organizuje operativna jedinica koja u svom sastavu ima višu taktičku oklopnu jedinicu, zadržanu u rezervi da iz dubine interveniše i zatvori breše stvorene dejstvom nuklearnih borbenih sredstava i za borbu sa vazдушnim desantom; i kada je zemljište u priobalskom pojasu ravničasto ili manevarsko i snage prvog ešelona operativne jedinice imaju zadatak da pokretljivijom odbranom u dubljoj zoni stvore uslove snagama drugog ešelona i rezervi za protivudar i uništenje neprijatelja, a zemljišni uslovi onemogućavaju obimnija aktivna dejstva i manevar tenkova u zahvatu odbrambenih položaja glavnih snaga prvog ešelona.

U prednji odred može se odrediti i oklopna jedinica više taktičke jedinice iz sastava drugog ešelona operativne jedinice. Do ovog može doći: kada se zbog potrebe za većom upornošću i aktivnošću odbrane ne žele da oslabe snage prvog ešelona; kada je prvi ešelon slabiji od drugog; i kada zemljišni uslovi ograničavaju upotrebu oklopnih jedinica u odbrambenoj zoni drugog ešelona.

Oslonac za odbranu prednjeg odreda čine fortifikacijski uređeni delovi obalskog ruba. Prednji odred se raspoređuje tako da može učestvovati u borbi protiv neprijateljevog pomorskog desanta za vreme iskrcavanja, a kasnije, kada stvara desantnu osnovicu, odbranom u zahvatu određenih pravaca da bi mu naneo što više gubitaka. Međutim, uporedno sa pomorskim desantom, neprijatelj će težiti da upotrebom helikopterskog ili padobranskog desanta olakša zauzimanje desantne osnovice. To nameće potrebu da prednji odred odvoji deo snaga za kontrolu i odbranu važnijih objekata po dubini odbrambenih pravaca, a posebno raskrsnica puteva i komunikacijskih objekata koji se ne mogu zaobići pri povlačenju prednjeg odreda sa prednjih položaja. Jačina i sastav snaga koje posedaju obalski rub zavise od karaktera zemljišta i niza drugih uslova.

Da li će se i kolikim delom tenkova ići na obalski rub, zavisi od planiranog stepena upornosti odbrane na njemu i, u vezi sa ovim, od učešća ostalih elemenata odbrane morske obale koji se angažuju u odbrani obalskog ruba na tom pravcu; zatim od veličine i sastava ojačanja prednjeg odreda, jačine delova drugih rodova predviđenih za podršku borbe prednjeg odreda (posebno artiljerije i avijacije), stanja podvod-

nih prepreka u obalskom moru, širine pogodnog dela obalskog ruba za iskrcavanje pomorskog desanta i mogućnosti brze intervencije tenkova, zadržanih dublje od obale, ka obalskom rubu.

Ako je izvršeno jače podvodno zaprečavanje u obalskom moru, a fortifikacijski uređena obala želi se maksimalno iskoristiti da bi se napadaču naneli što veći gubici, na odsecima na kojima se sa većom verovatnoćom očekuje iskrcavanje pomorskog desanta, deo tenkova može se rasporediti bliže obalskom rubu. Tenkovi su otporniji na jak početni udar napadača i sposobni da nanesu maksimalne gubitke živoj sili dok se nalazi na slabije otpornim desantnim plovnim sredstvima u pokretu ka obalnom rubu u brisanom dometu tenkovskog naoružanja. Tako bi tenkovi bili maksimalno iskorišćeni u najosetljivijem i najkritičnijem momentu za pomorski desant, a po svojoj jačini i rasporedu ne bi predstavljali rentabilan atomski cilj. Tu oni služe u prvom redu za ojačanje protivdesantne odbrane pešadijskih ili moto-pešadijskih jedinica isturenih neposredno na obalu.

Tenkovi koji su određeni za odbranu obalskog ruba raspoređuju se tako da po mogućstvu ne budu u zoni najgušće vatre neprijateljske brodske artiljerije. Polazeći od toga da će napadač težiti da mu najgušća artiljerijska vatra u vatrenoj pripremi iskrcavanja bude na obalskom rubu, a sledeća linija prenosa vatre na 200 do 300 m od prve, prema slici rasturanja, najmanji broj pogodaka bio bi u zoni od 100 do 150 m od obale. To odstojanje od obalnog ruba je i najpogodnije za raspored tenkova isturenih na obalu. U okviru tog odstojanja treba birati takva mesta koja, s jedne strane, nude dobru preglednost i uslove za vatreno dejstvo na većim odstojanjima a, sa druge, obezbeđuju dobro maskiranje sa zemlje i iz vazduha i olakšavaju fortifikacijsko uređivanje položaja. Tamo gde položaj na tom odstojanju ne obezbeđuje povoljne uslove za vatreno dejstvo, tenkovima se određuju rezervni položaji sa kojih, prema meri približavanja desantnih plovnih sredstava ka obalnom rubu, tj. pri kraju vatrene pripreme za iskrcavanje, prikrivenim pravcima izlaze bliže obali na odgovarajući osnovni položaj.

Kada je obalski rub pogodan za iskrcavanje pomorskog desanta u širokoj zoni, na obalu se isturaju pešadijski i moto-pešadijski delovi, a tenkovi se načelno zadržavaju na položajima nešto dublje od obalskog ruba, spremni da u momentu iskrcavanja, kada se otkriju grupisanje i raspored desanta, intervenišu na najugroženijim pravcima ili da odbranom sa posednutih položaja prihvate snage sa obalskog ruba i držanjem čvornih objekata obezbede odbranu na određenim pravcima po dubini. U ovakvim situacijama oklopna jedinica određena u prednji odred ojačava se sa više pešadije.

Najjači otpor daje se na položajima koji se posedaju i brane početnim rasporedom, dok još desant nije sređen i dok nisu iskrcana teža tehnička sredstva za njegovu podršku. Upornost odbrane treba da bude usklađena sa mogućnostima i odnosom snaga, pri čemu treba voditi računa da preterana upornost ne prouzrokuje uništenje ili odbacivanje prednjeg odreda sa osnovnog pravca dejstva. Po gubitku položaja, manevrom unazad i usklađenim dejstvom sa svakog pogodnog položaja i objekta, uz primenu zaseda u zahvatu komunikacija, kratkih ispada, iznenadnog vatrene dejstva i protivnapada, oslanjajući se na široko

razvijen sistem zaprečavanja i vatru artiljerije sa privremenih vatrenih položaja, prednji odred prikuplja podatke o grupisanju i pravcima dejstva neprijatelja, nanosi mu gubitke, prisiljava ga na razvoj, usporava mu nastupanje, kanališe njegova dejstva, stvara vreme glavnim snagama za organizovanje odbrane i izbegava udar jačih snaga ne izlažući se većim gubicima.

U sastavu prvog ili drugog borbenog ešelona. Oklopne jedinice upotrebljavaju se za odbranu prohodnih pravaca u sastavu prvog ili drugog borbenog ešelona kada određeni pravci u odbrambenoj zoni, po značaju i ostalim karakteristikama, omogućuju upotrebu jačih neprijateljskih oklopnih jedinica, a ostale snage u sastavu više jedinice nisu pogodne za odbranu ovakvih pravaca.

Odbranu određenih pravaca u sastavu prvog ešelona izvodiće oklopne jedinice češće tamo gde se očekuje iskrcavanje glavnih snaga pomorskog desanta i gde se prednji kraj prvog ešelona postavlja dublje od obalskog ruba. U sastavu drugog borbenog ešelona braniće pogodne pravce kada postoje jaki položaji na obalskom rubu, gde odsudniju odbranu mogu dati pešadijske snage, eventualno delom tenkova, zatim kada prvi ešelon organizuje odbranu na širokom frontu i kada u dubini odbrane postoje pogodniji zemljišni uslovi za upotrebu jačih neprijateljskih oklopnih jedinica.

Pošto će odbrana određenih pravaca obuhvatiti i delove teže prolaznog zemljišta, oklopne jedinice se ojačavaju pešadijom, inžinjerijom i artiljerijom. Usklađenim dejstvom nižih raznorodnih jedinica postižu se u borbi na kraškom zemljištu veći uspesi, zbog čega se jedinice ojačanja i niže formacijske jedinice drugih rodova u većoj meri pridaju nižim tenkovskim jedinicama (četama i vodovima) radi njihovog većeg osamostaljenja u borbi.

Pridati pešadijski delovi upotrebljavaju se za posedanje teže prolaznog ili neprolaznog zemljišta za tenkove, za obezbeđivanje spojeva, krila i bokova, kontrolu i odbranu međuprostora i zabacivanje teže prolaznim zemljištem na krila i bokove uklinjenog neprijatelja.

Pridata i formacijska artiljerija za posrednu podršku raspoređuje se u zahvatu komunikacija. Kada je u odbrambenu zonu uključeno nekoliko komunikacijskih pravaca, pojedine baterije se mogu pridavati i tenkovskim četama. Artiljerijske grupe formiraju se kod viših taktičkih oklopnih jedinica za podršku snaga na težištu odbrane.

Inžinjerija se — pored zaprečavanja, održavanja puteva i snabdevanja vodom — može u većoj meri u pripremnom periodu da angažuje i za ispomoć tenkovskim jedinicama u fortifikacijskom uređivanju i maskiranju položaja. U toku odbrane treba imati dovoljno inžinjerijskih snaga i sredstava u rezervi i jače grupe za održavanje puteva.

Usled kanalisanog dejstva neprijatelja duž određenih pravaca i otežanog pothranjivanja njegovih snaga i sredstava iz dubine, odbrana se odlikuje većom žilavošću i upornošću. Kamene ograde i drugi objekti pogodni za zaklone, prikrivene pokrete i izvlačenje, zasede, prepade, bočne i unakrsne vatre sa bliskog odstojanja usklađene s raznovrsnim zaprečavanjem, omogućuju i manjim snagama da se uspešno brane u

široj zoni, za duže vreme i na većoj dubini. Zbog toga se jedinicama i daje širi front, veća dubina i povećavaju međuprostori između odbrambenih rejona.

Početni raspored se usklađuje sa uslovima zemljišta i mogućnostima dejstva neprijatelja, vodeći računa da će postojati minimalne mogućnosti za brz manevar jačim snagama na širem frontu i za veće dubine. Rezerve su obično jače i, zavisno od mogućnih pravaca obilaska i obuhvata od strane neprijatelja i mogućnosti za manevar ka linijama verovatne upotrebe, najčešće se raspoređuju po grupama u zahvatu raskrsnica puteva ili na takvim mestima sa kojih mogu brzo intervenirati na ugrožena krila, bokove i međuprostore. Osnov odbrane najčešće čine vodni, a na težištu četni odbrambeni rejoni koji se međusobno povezuju manjim izdvojenim delovima za kontrolu i odbranu prepreka u međuprostorima i podržavaju bočnom i kosom vatrom tenkovskog naoružanja iz naporedo i po dubini raspođenih odbrambenih rejona.

U toku izvođenja odbrane treba nastojati da se s maksimalnom upornošću i kombinacijom raznovrsnih dejstava parališu dejstva neprijatelja, da mu se nametne sopstveni način borbe i iskoristi svaka slabost u njegovom rasporedu za, makar i privremeno, preotimanje inicijative.

Iako se niže jedinice pridavanjem drugih rodova osamostaljuju u borbi, za odbranu međuprostora odlučujuće je sadejstvo jedinica između susednih rejona odbrane. Ako se neprijateljske snage uklone između posednutih položaja, jedinice iz susednih rejona dejstvuju na njih što jačom bočnom vatrom i sprečavaju im širenje, a uništavanje uklinjenih snaga ostvaruje se vatrom artiljerije i jedinica po dubini uz primenu protivnapada.

Ako je usled jakog pritiska primorana da napusti svoj odbrambeni rejon, oklopna jedinica se, načelno, ne povlači na veću dubinu niti se pod pritiskom neprijatelja jednovremeno pomeraju veće jedinice; ovo stoga jer se pri izvlačenju na nove položaje mora da koristi ionako ograničen broj postojećih puteva, a sama borbena radnja skopčana je za većim teškoćama i opasnostima nego na manevarskom zemljištu. Jedinica koja je primorana da napusti posednuti položaj izvlači se postepeno, po manjim delovima i pod zaštitom otpornih tačaka koje se još drže i produžava otpor sa novoposednutih položaja između njih. Upornost odbrane treba uskladiti sa konkretnim zemljišnim uslovima i mogućnostima, nastojeći da se izvlačenje ugroženih snaga prvog ešelona na naredne položaje (iza drugog ešelona), kad god je moguće, izvede pod zaštitom mraka.

Povećane širine i dubine, usmereno dejstvo u zahvatu komunikacija i slabije mogućnosti za manevar materijalnim rezervama, otežavaju pozadinsko obezbeđenje oklopnih jedinica. Mogućnosti korišćenja mesnih sredstava su minimalne, zbog čega se snabdevanje vrši uglavnom doturom. Usled pojačanog dejstva avijacije u zahvatu komunikacija i veće razorne moći i prečnika dejstva nuklearnih borbenih sredstava, dotur u toku borbe je otežan, a naročito danju. Oklopne jedinice, kao veliki potrošač vode, na inače bezvodnom kraškom zemljištu, povećavaju

količine materijala koji treba doturiti, čime se zbog zakrčenih puteva smanjuju mogućnosti evakuacije u toku borbenih dejstava, posebno borbenih vozila izloženih oštećenjima dejstvom neprijatelja i kvarovima pri kretanju na kraškom zemljištu.

Pozadinsko obezbeđenje treba organizovati tako da se dotur utrošenih materijalnih sredstava i evakuacija tehničkih sredstava obavljaju noću, a najnužnija sanitetska evakuacija danju pojedinačnim vozilima ili u grupama od najviše 3 do 5 vozila, sa povećanim odstojanjem između njih.

Ovo nameće potrebu: da se za račun skraćivanja odstojanja za dotur i evakuaciju, pozadinske jedinice raspoređuju bliže frontu i raščlanjuju po pravcima dejstva; da se jedinice pre početka borbenih dejstava snabdeju preko norme ili da im se na pravcima izvlačenja na narednim položajima ostave potrebne materijalne rezerve; i da se niže jedinice ojačaju potrebnim remontnim sredstvima i rezervnim delovima kako bi se što više osamostalile, a težište remonta prenelo na opravke na licu mesta. Pored ovog treba predvideti i mere za što racionalnije trošenje vode; kad god je moguće treba nastojati da se unapred, po pravcima dejstva, obezbede najnužnije rezerve vode.

Eksplozije nuklearnih projektila i dejstvo artiljerijskih granata povećavaju na kraškom zemljištu gubitke žive sile, zbog čega jedinice treba više osamostaljavati i u sanitetskom pogledu. Lakše ranjeno ljudstvo, a naročito članovi posade tenkova, moraće posle ukazane prve pomoći često da duže ostane na položajima u borbi ili će se upućivati peške u sanitetske stanice da primi stručnu sanitetsku pomoć.

U ulozi rezerve. Oklopne jedinice upotrebljavaju se u ulozi rezerve: kada se zbog nadmoćnosti neprijatelja izbegavaju veći sopstveni gubici na pravcima verovatnog iskrcavanja jačeg pomorskog desanta i odbrana glavnih snaga povuče dalje od obalskog ruba, pa se aktivnim dejstvima jačih drugih ešelona i rezervi želi neprijatelju naneti što više gubitaka i slomiti njegova napadna moć u dubini odbrane, a zemljišni uslovi omogućavaju manevar i dejstvo tenkova iz dubine; i kada u odnosu na zamisao izvođenja odbrane pretpostavljenog starešine ne postoji potreba niti odgovarajući uslovi za upotrebu oklopne jedinice u ulozi ili u sastavu prednjeg odreda ili za samostalnu odbranu određenih pravaca u sastavu prvog ili drugog borbenog ešelona.

Oklopna jedinica zadržana u rezervi upotrebljava se za: protivnapade; zatvaranje breša stvorenih dejstvom nuklearnih udara ili prodorom neprijateljskih oklopnih jedinica u zahvatu komunikacija ili pravaca prohodnih za tenkove; borbu protiv vazдушnih desanata u dubini odbrane u rejonima pogodnim za njihovu upotrebu; i prihvat snaga koje se povlače pred nadmoćnijim neprijateljem. Koji će od navedenih zadataka oklopna jedinica izvršavati, zavisi od zamisli pretpostavljenog opštevojnog komandanta i plana stvorenog na osnovu njegove zamisli za izvođenje odbrane, kao i od konkretne situacije nastale u toku izvođenja odbrane, u kojoj joj se, u skladu sa njom i drugim uslovima, daje odgovarajući zadatak.

Usled usmerenog dejstva neprijatelja po pravcima, uslovljenog dejstva oklopnih jedinica u zahvatu komunikacija i ograničenog kapa-

citeta pravaca prohodnih za tenkove, češće će se nametati potreba dekoncentrisanog rasporeda oklopne jedinice u rezervi, po grupama. Pri rasporedu treba nastojati da se ne cepaju formacijske potčinjene tenkovske jedinice i da se rejoni rasporeda biraju na takvim mestima, sa kojih bi se u slučaju potrebe i rastresitije raspoređene mogle koncentrično upotrebiti na onaj jedinstven objekat, čijim bi se razbijanjem postigao najveći efekat u procesu izvođenja odbrane.

Rejoni rasporeda oklopnim jedinicama u sastavu viših taktičkih jedinica određuju se na drugom položaju, na pregradnim položajima između drugog i trećeg položaja, na trećem položaju ili iza njega, a oklopnim jedinicama u sastavu operativnih jedinica u visini drugog, između drugog i trećeg ili na trećem odbrambenom pojasu. Rejoni rasporeda moraju biti usklađeni sa predviđenim zadacima koji će im u odnosu na zamisao biti određeni u toku izvođenja odbrane. Ne bi trebalo da oni budu suviše udaljeni od planiranih rejona za njihovu upotrebu, jer neprijatelj može dejstvom avijacije i nuklearnih borbenih sredstava, pri pokretu tenkova iz udaljenih rejona, da lakše nego na manevarskom zemljištu odloži ili spreči njihovo pravovremeno uvođenje u borbu, za koje je, zbog nemogućnosti da se kreću u raščlanjenim i evolucionim porcima i zbog povećane dubine kolona, potrebno više vremena.

Rejoni rasporeda fortifikacijski se uređuju kao odbrambeni rejoni. Da neprijatelj ne bi otkrio raspored jedinica u njima i da bi se rastresitijim rasporedom smanjili gubici od dejstva nuklearnih borbenih sredstava, oklopnim jedinicama se mogu odrediti i rezervni rejoni iz kojih, prema meri napredovanja neprijatelja, izlaze u odbrambene rejone ako iz njih sačekuju napad neprijatelja.

Od rejona rasporeda u pravcu prednjih položaja određuje se nekoliko pravaca za upotrebu rezerve, a na svakom od njih predviđa se 1 do 2 linije razvoja za protivnapad i pogodni položaji za prihvat jedinica sa prethodnih položaja ili odbranu određenih pravaca, zatvaranje breše i sprečavanje prodora neprijateljskih oklopnih jedinica. Na koju liniju razvoja će rezerva ići ili koji će položaj posesti, odlučuje komandant oklopne jedinice na osnovu odluke koju o njenoj upotrebi donese opštevojni starešina u toku odbrane. Pokret iz rejona rasporeda ka liniji razvoja ili položaju za odbranu, usklađuje se sa njihovom udaljenošću od rejona rasporeda i mogućnosti kretanja, s jedne, i tempa napada i aktivnosti neprijateljske avijacije i drugih borbenih sredstava koja mogu ispoljiti uticaj na pokret pri uvođenju u borbu oklopne jedinice, s druge strane. Da bi se obezbedili uspešan izlazak i brzo uvođenje oklopne jedinice u borbu, blagovremeno se moraju:

preduzeti mere za opravku i održavanje puteva i objekata na njima i organizovati uređivanje linija razvoja i pogodnih položaja za odbranu, zahtevajući od pretpostavljenog starešine potrebnu pomoć u ljudstvu i sredstvima; dopuniti postojeću službu regulisanja i kontrole saobraćaja obeležavanjem pravaca kretanja od rejona rasporeda do linije razvoja i pogodnih položaja za odbranu, a naročito na deonicama even-

tualnog obilaska osetljivih objekata na putevima; obezbediti potčinjenim starešinama, a po potrebi i vozačima tenkova, vreme potrebno za izviđanje pravaca kretanja i upoznavanje sa karakteristikama puteva, posebno kada se pokreti planiraju za noć; pratiti i u svakom momentu poznavati situaciju, zbog čega treba imati jednog oficira komande sa radio-stanicom na komandnom mestu pretpostavljene komande.

Neprijatelj će, kako u toku stvaranja desantnih osnovica, tako i u toku dejstva sa njih u dubinu obalskog pojasa, težiti da upotrebom vazdušnog desanta ubrza tempo napada. U borbi protiv tog desanta oklopne jedinice biće veoma pogodne ako na vreme stignu i otpočinu dejstva, jer neprijatelj može, dejstvom avijacije po komunikacijama i ograničenim pravcima za dovođenje, na lakše nego na manevarskom zemljištu izoluje desantnu prostoriju. Zbog toga treba rejone rasporeda birati i određivati na takvim mestima koja su bliže prostorijama pogodnim za desant, iz kojih se može koncentričnim dejstvom sa više pravaca odmah u početku, bez primene većih i obimnijih manevara, angažovati u borbi što više jedinica i desantu ne dozvoliti da se sredi i organizovano posedne manje pristupačne položaje za tenkove.

Ako oklopnoj jedinici u okviru odbrambene zone opštevojne jedinice nije osnovni zadatak borba protiv vazdušnog desanta, pa zauzima dekoncentrisaniji raspored (kod kojeg su neke jedinice udaljenije od verovatne desantne prostorije) u borbi protiv desanta mogu se upotrebiti samo pojedini delovi oklopne jedinice. Dekoncentrisaniji raspored, prelazak u napad na vazdušni desant sa više pravaca i slabije mogućnosti za formiranje borbenog poretka u toku kretanja na većim odstojanjima od desanta, usloviće postepeno uvođenje jedinica u borbu i prelazak u napad. Kod ovog je naročito važno da se što više iskoriste slabosti i to što je desant nesređen i da se napad pristiglih jedinica izvodi sa što većom silinom udara, težeći da se desant raseče i liši mogućnosti manevra i povezivanja otpora. Po pristizanju ostalih snaga razdvojeni delovi desanta se razbijaju i uništavaju, pri čemu se nastoji da se odvoje od objekata sa kojih bi mogli dati jači otpor. Za zauzimanje tih objekata koriste se moto-pešadijski i pridati pešadijski delovi, podržani neposrednom vatrom tenkova i artiljerije. Za razliku od upotrebe na manevarskom zemljištu, pri formiranju borbenog poretka moto-pešadijski ili pridati pešadijski delovi češće će ući u sastav snaga koje neposredno napadaju desant, dok će rezerva oklopne jedinice biti manja i uglavnom tenkovskog sastava.

Kada zatvara brešu, prihvata ili štiti povlačenje jedinica, oklopna jedinica se iz rejona rasporeda kreće u raščlanjenom poretku. Rastojanje između jedinica je povećano i uslovljeno rastojanjem komunikacija ili pravaca pogodnih za pokret vozila. Ako ne postoje mogućnosti za raščlanjavanje po frontu, jedinice se raščlanjavaju po dubini, a pokret se danju najčešće vrši u manjim grupama i štiti sa što više raspoloživih sredstava PVO i lovačkom avijacijom. Ceneći, na osnovu rasporeda i grupisanja, namere i cilj dejstva neprijatelja, korisno će biti da pojedini delovi oklopne jedinice na najugroženijim pravcima ranije posednu

odgovarajuće položaje za odbranu pod zaštitom mraka, čime bi se smanjilo vreme potrebno za izlazak i posedanje danju i izbegli veći gubici od dejstva neprijateljske avijacije.

Zavisno od mogućnosti i potrebe, posednute položaje i određeni pravac po dubini oklopna jedinica može da brani samostalno ili u sadejstvu sa delovima ostalih rodova koji su dotle izvodili odbranu na tom pravcu. Ako je u daljim dejstvima oklopna jedinica nosilac odbrane tog pravca, ovi delovi trebalo bi da joj se prepotčine, jer se time obezbeđuje bolje i potpunije sadejstvo.

Upornost odbrane saobražava se dobivenom zadatku i u skladu sa njim i konkretnim uslovima pruža se odgovarajući otpor.

Analizirajući upotrebu oklopnih jedinica u odbrani morskog obale, dolazi se do zaključka da zemljište i drugi faktori u zahvatu obalskog pojasa čine njihova borbena dejstva veoma složenim, da se u njima mora izbeći svaki šablonizam i ispoljiti puna inicijativa i umešnost u određivanju angažovanja i izboru načina dejstva, usklađenog sa potrebama i odgovarajućim specifičnostima oklopnih jedinica, vodeći računa da i u takvim uslovima njihove osobine dođu do punog zražaja.

Potpukovnik

Vujo VIDA KOVIĆ

UTICAJ NOVE RATNE TEHNIKE NA FIZIONOMIJU RATA I ORUŽANIH SNAGA

Današnja ratna tehnika predstavlja jednu od polaznih osnova pri sagledavanju fizionomije savremenog rata. To pogotovo kad se imaju u vidu krupne, revolucionarne promene koje je prouzrokovala nova ratna tehnika u naoružanju i opremi savremenih armija. Te promene bi neminovno bitno uticale na fizionomiju eventualnog novog rata, i to verovatno do te mere da bi se on razlikovao od drugog svetskog rata više nego i jedan dosadašnji od prethodnog. Ovo stoga što su i promene koje su nastale posle drugog svetskog rata u ratnoj tehnici i naoružanju veće nego ikad ranije u istoriji između dva rata, mnogo veće nego one koje su nastale pojavom vatrenog oružja. Jer, vatreno oružje se usavršavalo sporo pa su i promene koje je ono izazvalo u karakteru i fizionomiji rata bile spore i postepene. Međutim, novo atomsko oružje je za vrlo kratko vreme osposobljeno za efikasnu upotrebu i postalo daleko razornije od klasičnog. A to predstavlja verovatno i odlučujući činilac koji je uticao na to da karakter i fizionomiju budućeg rata određuje atomsko, a ne klasično oružje koje je upotrebljavano u drugom svetском ratu.

Atomsko oružje, kao što znamo, ne samo što postoji, nego je proizvedeno u količinama koje se nikako ne mogu smatrati simboličnim. U njegovu proizvodnju uložena su i ulažu se vanredno velika materijalna sredstva. Ono je ušlo u naoružanje velikih armija. Štaviše, atomske bojeve glave su stokirane kod raketnih rampi. Te rampe imaju već sada, u miru, određene ciljeve na koje će se rakete, u slučaju rata, uputiti. Atomske avio-bombe već su okačene na krila aviona američke strategijske avijacije čiji jedan deo dežura na aerodromima, a drugi u vazduhu. Svi su oni spremni da na dati znak polete ka određenim ciljevima. Atomsko oružje se nalazi i na podmornicama naoružanim raketama, na raketnim razaračima itd. Znači, i teoretski i praktično kroz ratne doktrine i planove tvorci strategije velikih sila računaju na atomsko oružje i smatraju ga osnovnim sredstvom vođenja rata, ukoliko se on pretvori u sukob svetskih razmera. Pored toga, i mnoge male zemlje računaju, u slučaju rata, na mogućnost naoružavanja svojih armija atomskim oružjem, a i na njegovu upotrebu, ako na to budu prisiljene.

Dakle, činjenice govore da se sve pripreme vrše za atomski rat, a ne rat klasičnim sredstvima. Zato i sva razmatranja o eventualnom budućem ratu moraju polaziti od toga.

Totalni rat. Svetski rat bi se vodio atomskim sredstvima i bio bi, u to nema sumnje, totalan. On bi se vodio svim raspoloživim sredstvima, na svim prostranstvima, uključivao bi sve materijalne i ljudske izvore

i praktično potpuno izbrisao sve granice između fronta i pozadine, između borca na frontu i »neborca« u pozadini koji u privredi radi za potrebe rata ili je na neki drugi način postao njegov učesnik.

Proces uključivanja i »neborackog stanovništva« u ratne napore koji je otpočeo industrijskom revolucijom dobio je veoma široke razmere već u drugom svetskom ratu, u kome se teret rata preneo praktično na sve stanovništvo, bez obzira na pol i uzrast. A savremena ratna tehnika proizvedena posle drugog svetskog rata omogućuje da se dostignu svi ciljevi na kopnu, moru i u vazduhu. Mogućnosti savremene tehnike praktično nemaju granica. One stvaraju uslove da se u eventualnom budućem ratu težište ratnih dejstava veoma brzo može prenositi sa fronta na pozadinu, čime bi granica između fronta i pozadine u pogledu intenziteta i rezultata ratnih razaranja praktično potpuno nestala. »Rentabilni ciljevi« za atomsko oružje bili bi verovatno mnogo više industrijski i demografski centri, nego rastresito rasopredene vojne jedinice i štabovi. To pogotovo kad je realna pretpostavka da bi borbeni poreci protivnika međusobno bili izmešani te bi upotreba atomskog oružja protiv oružanih snaga često bila otežana i ograničena. U takvoj situaciji bi se ciljevi u dubokoj pozadini pojavljivali ne samo kao »rentabilni« nego i kao »najrentabilniji«, a nekad i jedino mogućni. A to bi kao posledicu imalo veoma velike ljudske žrtve i to pre svega civilnog stanovništva.¹ Od ratnih razaranja ne bi u tom ratu bio pošteđen niko, bez obzira na pol, godine starosti i ispoljenu aktivnost u ratnim dejstvima. U atomskom ratu razaranja bi obuhvatilo i sva materijalna i kulturna dobra. Jednom rečju — »rat bi značio totalno razaranja svega što je čovečanstvo stvorilo«.²

Iznenadjenje i posledice. U savremenim uslovima, kada je agresivni rat osuđen ne samo moralno nego i pravno kroz dokumente OUN, nemoćne je očekivati da bi rat otpočeo uz prethodnu objavu. To je, uostalom, pokazala i praksa drugog svetskog rata u kome sile Osovine nisu ni jednoj napadnutoj zemlji najavile rat. Napad je otpočeo iznenadno, bez ikakve ili uz istovremenu objavu rata. Za mnoge zemlje u svetu koje su rat dočekale nespремne, iznenadan početak rata imao je fatalne posledice na dalji tok rata.

Polazeći od ovih iskustava problemu iznenadjenja u eventualnom novom ratu poklanja se vanredno velika pažnja. To je sasvim opravdano. Jer, savremena raketna sredstva omogućuju da rat počne odjednom, prosto »pritiskom na dugme«, bez prethodne koncentracije snaga i posebnih vojnih priprema. A atomsko oružje koje bi prenosila ova raketna sredstva, omogućuje vanredno velike posledice iznenadjenja.

Međutim, činjenica da bi rat počeo iznenadno i da bi iznenadjenje moglo imati teške posledice po napadnutu zemlju ne opravdavaju i teo-

¹ Prema proračunu službe civilne zaštite SAD, samo u prvih nekoliko dana rata stanovništvo te zemlje bi imalo oko 36 miliona mrtvih i 57 miliona povređenih, tj. oko 60% od ukupnog broja stanovništva bilo bi izbačeno iz stroja. Poznata je izjava Hruščova na IX kongresu JSRP Nemačke 1962. god. da bi prvi dani rata prouzrokovali oko 800 miliona ljudskih žrtava, tj. gotovo trećinu celokupnog stanovništva sveta.

² Tito u Brazilu, septembra 1963. godine.

rije koje brane »preventivni rat« i one o pravu prvenstva u pritisku na atomski obarač. Te teorije daju iznenadnom otpočinjanju rata ulogu odlučujućeg činioca od kojeg bi zavisio ne samo tok nego i konačan ishod rata. Na toj osnovi mnogi vojni teoretičari na zapadu preporučuju agresivni rat, jer iz takvih shvatanja proizilazi kao logičan zaključak da jedino agresor ima izgleda na uspeh u savremenom atomskom ratu. Međutim, ta shvatanja bi se mogla opravdati samo ako bi se polazilo od pretpostavke da je protivnik potpuno nespreman i tehnički nesposoban. Naime, činjenica je da savremena elektronika omogućuje da se napad raketnih sredstava otkrije i da se, pre no što ta sredstva pogode određene ciljeve uzvrati, kako se u teoriji često kaže, »uništavajućim udarom«. Takve tehničke mogućnosti protivnika obavezuju agresora da izvrši, ako ne druge, a ono barem pripreme za zaštitu stanovništva vlastite zemlje. Otuda apsolutnog iznenađenja, za spremnog i tehnički sposobnog branioca, ne može biti. U svakom slučaju ne može doći do takvog iznenađenja koje može imati odlučujuće posledice na konačan ishod rata, što bi omogućilo onome ko prvi otpočne rat da samim tim i pobedi. To posebno kad se imaju u vidu i drugi činioci koji utiču na tok i ishod rata, kada se sve ne podređuje uticaju tehnike. Otuda, isto kao što su iznenadni napadi u drugom svetskom ratu stvorili ogromne prednosti silama Osovine i bitno uticali na čitav tok rata, tako bi i u savremenom ratu iznenadan napad verovatno stvorio prednosti agresoru i uticao na tok rata. Ali isto kao što iznenadni napadi nisu doveli do konačne pobede fašizma, tako oni verovatno ne bi ni danas doveli do konačne pobede reakcionarnih imperijalističkih snaga. No pri tome treba ipak uočiti kvalitetnu razliku između iznenadnog napada u drugom svetskom i iznenadnog napada u savremenom ratu, i to kako vremensku tako i u pogledu posledica na tok rata. A ta razlika nameće potrebu stalnog praćenja razvoja nauke i tehnike, potrebu stalne spremnosti oružanih snaga miroljubivih zemalja i njihovu sposobnost da na udar odgovore ne samo istog časa, već i istog minuta. A to znači da miroljubive zemlje, i pored svog antiratnog raspoloženja i vere u mogućnost pobede mira nad ratom, moraju neprekidno raditi na jačanju svoje odbrane. Svaki nehat u tom pogledu, sve dok ne dođe do opšteg razoružanja, mogao bi imati kobne posledice i po mir i po tok, a možda čak i ishod rata.

Verovatno dugotrajan rat. Pod uticajem razorne moći atomskog oružja i velike manevarske sposobnosti armija danas su se u zemljama koje raspolažu atomskim oružjem ili koje računaju sa mogućnošću da ga u slučaju rata dobiju, razvile i našle plodno tle teorije o kratkotrajnom ratu slične poznatoj nemačkoj teoriji »blickkriga«. Na takvim shvatanjima počivaju čak i zvanična mišljenja izražena u stratezijskim koncepcijama pojedinih zemalja.

Poznata su predviđanja da bi odluka o ishodu rata mogla pasti već kroz najviše mesec dana od početka ratnih dejstava i da bi se posle kraćeg perioda sređivanja za relativno kratko vreme kopnene snage »prošetale« kroz već osvojenu teritoriju protivnika i na taj način završile rat. Istu materijalnu osnovu imaju i gledanja koja predviđaju mogućnost da ishod rata bude rešen razaranjem ekonomike protivnika i pre sukoba oružanih snaga na bojnopolju.

Nema danas sumnje u to da je razorna moć savremene tehnike i atomskog oružja ogromna. Otuda i pretpostavke da bi se rat mogao završiti u kratkom vremenu imaju realnu podlogu i ne mogu se sasvim odbaciti. Međutim, treba imati u vidu da istorija ratova, naročito novija, uči da se i pored upotrebe novih tehničkih sredstava i oružja veće razorne moći ratovi nisu vremenski skraćivali, nego naprotiv produžavali. To se potvrdilo i u poslednja dva svetska rata. Jer, dok je prvi trajao 1.610 dana, dotle je drugi, koji je vođen mnogo savršenijim i razornijim sredstvima, trajao 2.190 dana.³

Prema tome, na trajanje rata nije nikad uticala samo ratna tehnika. To su činili i drugi faktori, a pre svega čovek i njegovo mnogobrojnije i svesnije učešće u ratu. Naime, nova tehnička sredstva i društvene promene stvarale su uslove da se u armije uključuje veći broj ljudi. U drugom svetskom ratu, pored milionskih armija, u borbena dejstva su se uključivale i veoma mnogobrojne mase naroda. Sve je to dovodilo do potrebe da se u ratu savlada i uništi veći broj ciljeva, na širem prostanstvu. A to je zahtevalo mnogo vremena. I kao što smo videli, ti faktori su ispoljili značajniji uticaj na vremensko trajanje rata nego ratna tehnika. Zato je teško verovati da bi i danas bilo drukčije. Jer, iako je tačno da bi posledice nuklearnog razaranja bile vanredno velike i u pogledu razaranja ekonomike i u pogledu ljudskih žrtava, i mada bi sve to imalo znatnih negativnih posledica na moralnu čvrstinu relativno velikog broja ljudi, teško je verovati da bi atomsko oružje potpuno slomilo spremnost i volju za otporom istorijski probuđenih naroda koji su postali svesni da snagama rata i reakcije treba dati krajnje odlučan otpor.

»U prošlosti, velike sile su uspevale da nametnu svoju volju materijalno slabijim narodima slanjem naoružanih ekspedicija od nekoliko stotina ili hiljada ljudi, ili naprosto demonstracijom nekoliko ratnih brodova. Ovakve ekspedicije bi završile svoj posao za nekoliko dana ili nedelja. Danas velike sile ne uspevaju da pokore te iste narode ni poslije višegodišnjeg ratovanja sa stotinama hiljada najmodernije naoružanih vojnika, mada je danas odnos materijalnih snaga u svakom pogledu mnogo nepovoljniji za narode koji se bore za svoju slobodu.«⁴

Zato je verovatno da bi se sa modernim teorijama o kratkotrajnosti rata desilo isto ono što se desilo i ranije sa sličnim. Krupova artiljerijska škola je pred prvi svetski rat proricala skraćivanje rata na 2—3 meseca, a italijanski general Đulio Duet je posle završetka tog rata smatrao da se snagama avijacije rat može dobiti za 2—3 dana, itd. Međutim, ni jedno takvo proročanstvo, kao što znamo, nije se ostvarilo. A teško je verovati da bi se i današnja takva proročanstva ostvarila. Jer, iako je uočljivo da, mnogo modernija od one iz drugog svetskog rata, današnja ratna tehnika omogućuje da se rat otpočne »pritiskom na dugme« i da se veoma brzo prodre oružanim snagama s jednog kraja teritorije protivnika na drugi, nikako se ne sme gubiti iz vida da se »pritiskom na dugme« ne može zaustaviti otpor probuđenih naroda. I zato, isto kao što brz prodor fašističkih armija kroz teritorije niza evropskih zemalja

³ Lj. Petrović, *Vojno delo* br. 1/63.

⁴ Tito, *Borba za mir i međunarodnu saradnju*, knj. VI, str. 37.

na početku drugog svetskog rata nije značio i kraj rata i otpora napadnutih naroda, tako ni danas prodor agresorskih oružanih snaga ne bi predstavljao uslov za kapitulaciju i završetak rata. Zato je verovatnija mogućnost da bi novi svetski rat bio dugotrajan, do kraja iscrpljujući i zahtevao bi krajnje umno i fizičko naprezanje od svakog čoveka.

NEKE KARAKTERISTIKE BORBENIH DEJSTAVA U SAVREMENOM RATU

Kao što je uvođenje u naoružanje armija izolucene puške sa povišenim kundakom predstavljalo kraj linijske taktike i zgusnutih streljačkih borbenih strojeva, a uvođenje tenka i aviona kraj pozicionog rata, tako će uvođenje atomskog oružja i raketne tehnike u naoružanje savremenih armija verovatno predstavljati kraj strategije velike koncentracije žive sile i vatrenih sredstava na malom prostoru koja je svoju kulminaciju doživela krajem drugog svetskog rata.

Teško je pretpostaviti da bi se pri upotrebi atomskih i raketnih borbenih sredstava moglo ma gde na uskom prostoru, kao u berlinskoj operaciji, koncentrisati samo na jednoj (sovjetskoj) strani 41.000 topova, 8.400 aviona i 6.300 tenkova,⁵ odnosno 65—102 tenka na jedan kilometar fronta,⁶ a da se pri tome ne računa sa gubicima koji bi bili nenadoknadivi. Takvo grupisanje snaga u savremenom ratu predstavljalo bi samo stvaranje idealnih uslova protivniku da za kratko vreme postigne uspehe odlučujućeg značaja.

S druge strane, u raketno-nuklearnim sredstvima današnja strategijska rukovodstva su dobila oružje kojim mogu i bez velike koncentracije žive sile i vatrenih sredstava na malim prostorima odlučujuće uticati na tok borbenih dejstava i koncentracijom i raketno-nuklearnim udarima na izabranim prostorima postizati uspehe strategijskog značaja.

U tim uslovima, umesto grupisanja mase žive sile i borbenih sredstava na težištu odbrane i pravcu glavnog udara, savremene borbene poretke će odlikovati veća dubina i elastičnost. Time će se obezbeđivati da jedan atomski udar ne uništi veće borbene jedinice i da se praznine u borbenom poretku — stvorene atomskim udarima — mogu popuniti, prodor protivnika zaustaviti po dubini, odnosno napad vlastitih snaga stalno pothranjivati svežim jedinicama. Nedostatak neposredne »fizičke« veze između borbenih poredaka pojedinih jedinica nadoknađivaće se jačom vatrenom vezom koju domet i razorna moć savremenih borbenih sredstava omogućuju.

Veću dubinu i rastresitost borbenih poredaka zahtevaće, pored nuklearno-raketnih sredstava, i mogućnost masovnije primene vertikalnog manevra koji je zajedno sa raketno-nuklearnim sredstvima u stanju teoretski, a i praktično, da »probije, zaobiđe ili preskoči svaku odbrambenu liniju, pojas ili tačku«. ⁷ To nameće potrebu da se tokom svih borbenih dejstava bude spreman za otpor na čitavoj dubini prostranstva na kome se borbena dejstva odvijaju ili se mogu odvijati.

⁵ N. Voznesenski, *Ratna ekonomika SSSR u periodu otadžbinskog rata*, Beograd, 1948. god., str. 74.

⁶ *Vojno delo*, br. 3/63, str. 104.

⁷ P. Matić, *Karakter rata u svetlu savremene tehnike*, *Vojno delo* br. 6/62, str. 18.

Ofanzivna dejstva — osnovna karakteristika strategije i taktike. Upotreba raketno-nuklearnih sredstava praktično će izbrisati vremensku razliku između strategijske ofanzive i defanzive. Jer, dok se snage na frontu nalaze u strategijskoj defanzivi, pruža se mogućnost — koja će se svakako i koristiti — da se raketno-nuklearnim sredstvima stalno ostvaruju ofanzivna dejstva po protivniku. Otuda defanzivna dejstva na frontu mogu istovremeno predstavljati vremensko razdoblje najjačih ofanzivnih strategijskih dejstava raketno-nuklearnim sredstvima.

Borba za preuzimanje inicijative predstavljaće stalnu težnju komandi svih stepena, a naročito strategijskog rukovodstva, jer pri upotrebi savremenih borbenih sredstava iznenadna borbena dejstva dobijaju vanredno veliki značaj, pošto se iznenadnim dejstvom raketno-nuklearnim sredstvima mogu postići rezultati koji bi bitno uticali na dalji tok borbenih dejstava. A sve to bitno će uticati na sve ratujuće strane da ispoljavaju stalnu težnju ka ofanzivnim dejstvima, te će odbrambena dejstva verovatno predstavljati samo izraz nužnosti da se predahne i pripremi za ponovni prelazak u ofanzivu svim sredstvima i na svim prostranstvima.

Već samo postojanje atomskih sredstava i potencijalna mogućnost njihove upotrebe uslovljavaju da borbeni poreci, strategijska i taktička dejstva moraju imati karakteristike koje nameće atomski rat, pa i onda ako u konkretnom ratu budu upotrebljavana samo usavršena klasična borbena sredstva. A to obavezuje da se sve savremene oružane snage pripremaju za rat tako da ih upotreba nuklearnih sredstava ne iznenadi.

Manevarski karakter borbenih dejstava. Revolucionarni razvoj manevarskih kvaliteta savremene ratne tehnike bio je praćen razvojem i usavršavanjem sredstava za fortifikaciju i zaprečavanje. Ta sredstva su danas razvijena do te mere da se svi radovi mogu izvoditi mašinskim putem. Posebno su povećane mogućnosti zaprečavanja razornim i radioaktivnim dejstvom nuklearnog i termonuklearnog oružja. U vezi sa svim tim, za mnoge vojne teoretičare se nametnulo pitanje: neće li sve ovo ograničiti i otežati manevar u savremenom ratu?

Logično, ne može biti mesta sumnji u vanredno velike mogućnosti zaprečavanje u savremenom ratu. Isto tako, atomska razaranja bi nesumnjivo dovela do oštećenja i rušenja kopnenih komunikacija i kontaminiranja većih zemljišnih i pomorskih prostorija. Sve bi to otežavalo manevar kopnenih, a delimično i pomorskih snaga, ali ne u takvoj meri da bi on bio nemogućan. Nerealna su u tom pogledu i predviđanja da bi zbog masovne evakuacije stanovništva došlo do totalnog zakrčivanja komunikacija i onemogućavanja manevara.

Zbog svega toga, sasvim opravdano, prevlađuju mišljenja da bi savremeni rat, ako bi do njega došlo, imao izrazito manevarski karakter, da u njemu ne bi bilo neprekidnih frontova, da bi se pružila mogućnost za brže prodore koji bi omogućavali da se relativno velika prostranstva savlađuju za relativno kratko vreme. Ne ulazeći pri tome u realnost ovih ili onih proračuna o mogućnom dnevnom tempu prodiranja oružanih snaga, može se sa dosta sigurnosti pretpostaviti da bi on bio daleko iznad mogućnosti u drugom svetskom ratu. Za takvu mogućnost postoji i realna materijalna osnova. Jer, iskustvo drugog svetskog rata

je pokazalo da čak ni najsavršenija utvrđenja tipa »Mažino-linije« nisu mogla onemogućiti njihov obilazak i »preskakanje«. A u savremenim okolnostima, i pod uslovom da fortifikacijski objekti i zaprečavanje uspeju eventualno i zadržati prodor snaga na nekom od pravaca, vanredno povećane mogućnosti vertikalnog manevra u odnosu na one iz drugog svetskog rata mogu obezbediti da se svi ciljevi još brže dostignu. S druge strane, savremenim oklopnim sredstvima mogu se uspješno savladivati kontaminirani prostori i zaobilaziti porušeni ili zakrčeni delovi komunikacija, a uz primenu specijalnih sredstava za raščišćavanje i premošćavanje prepreka, uslovi su samo još više poboljšani.

Frontalno-partizanski način ratovanja. Kao odraz narastanja klasne, političke i nacionalne svesti, usložavanja i narastanja protivrečnosti savremenog društva i povećanog raskoraka između materijalnih mogućnosti visoko razvijenih i nerazvijenih zemalja današnjeg sveta, afirmisali su se kao nezamenljivi mnogi oblici masovne borbe naroda protiv agresije i svih oblika potčinjavanja. To je, kao što je već napred istaknuto, posebno afirmisalo partizanski način ratovanja kao sasvim izvestan oblik borbe mnogih naroda, u kome oni vide siguran izlaz u borbi za očuvanje ili ostvarivanje svojih ekonomsko-političkih ciljeva. Taj oblik borbe nametnuo je niz novih momenata s kojima se mora računati u savremenom ratu. Pre svega, kombinovanje frontalnog rata sa partizanskim dejstvima i drugim oblicima masovne borbe naroda onemogućava agresoru da praktično ostvari svoje ciljeve makar se oslanjao i na najsavremenija tehnička sredstva. Jer, pri takvim uslovima borbe ono što je taktički zauzeto ne može se u partizanskom ratu smatrati i stvarno osvojenim sve dok se nad osvojenom teritorijom ne uspostavi i politička vlast. Primeri oslobodilačkih pokreta u drugom svetskom ratu i posle njega to nedvosmisleno potvrđuju. Vlast agresora se u takvim ratovima svodi praktično samo na one tačke (ne teritorije) gde njegov vojnik stoji i to opet samo dok se na tom mestu nalazi. Pri takvim uslovima borbe upotreba atomskog oružja, pored toga što je u svakom pogledu otežana, ograničena i retko mogućna, može imati i vrlo negativne posledice po onoga ko ga upotrebljava. Ona se može pokazati politički, a time i vojnički, štetnom za agresora. Jer upotreba tog oružja može samo da pojača mržnju a time i otpor naroda prema agresoru.

Otuda se danas, sasvim opravdano, na partizanski način ratovanja ne gleda više kao na neku sporadičnu pojavu sa kojom se eventualno može ali ne mora računati. A iz toga je proizašla neminovna potreba prilagođavanja organizacije i formacije mnogih savremenih armija za borbena dejstva i u uslovima partizanskog rata. Naravno, zavisno od karaktera društvenog uređenja i ciljeva u eventualnom ratnom sukobu, u mnogim zemljama, pored obuke svih armijskih sastava za partizanska ili protivpartizanska dejstva, već sada se formiraju ili se vrše pripreme za formiranje posebnih jedinica namenjenih specijalno za partizansko ili protivpartizansko ratovanje. Tako su u organizacijske sastave mnogih armija u svetu ušle partizanske, diverzantske, teritorijalne, gerilske i antigerilske jedinice, komandosi, snage teritorijalne odbrane, snage unutrašnje odbrane itd. Pri tome je sasvim logično što se partizanske formacije pojavljuju u zemljama čije su armije namenjene isključivo

odbrani nacionalne nezavisnosti i slobode, a protivpartizanske u onim zemljama čije su armije namenjene ugušivanju oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta širom sveta. Međutim, ima izuzetaka pa se i u organizacijskom sastavu intervencionističkih snaga nekih armija pojavljuje formacija gerilskih i diverzantskih jedinica s namenom da predstavljaju jezgra budućih partizanskih snaga na tuđim teritorijama. Ali, protagonisti takvih formacija u tim armijama zaboravljaju jedno — da tajna uspeha koje su mnogi oslobodilački i revolucionarni pokreti postizali partizanskim načinom ratovanja nije samo u obliku borbe i načinu organizacije oružanih snaga, već pre svega u tome što je taj oblik borbe odgovarao političkim uslovima u kojima se rat vodio i narod ga je prihvatio. Zaboravlja se, naime, ono na šta je do sada ukazano mnogo puta i na što konačno ukazuju i mnogi savremeni buržoaski vojni teoretičari među kojima i nemački general Baudišin, koji na bazi istorijskih iskustava piše da se »tajna pobjedničkih revolucionarnih armija sastojala u tome što su one, i pored sopstvenih unutrašnjih i spoljnih nedostataka, uvek bile bliže budućnosti nego što su bili njihovi konzervativni protivnici«. ⁸ Otuda je opravdanost, pa tako i korisnost postojanja i razvijanja posebnih formacija namenjenih partizanskom ratovanju u svakoj zemlji, uslovljena, pre svega, ciljevima njihove upotrebe. No, bez obzira na to, na njih se mora računati i kada njihovo postojanje nije opravdano i biti spreman za suprotstavljanje i takvom načinu dejstava savremenog agresora.

NOVA RATNA TEHNIKA, ORGANIZACIJA I FORMACIJA ORUŽANIH SNAGA

Nova ratna tehnika morala se odraziti i na organizaciju i formaciju oružanih snaga koje se pripremaju za vođenje savremenog rata. Razumljivo, kao i uvek do sada, osobene karakteristike svakog ratišta, osobenosti društveno-političkog sistema svake zemlje iz kojih proizilaze karakter, ciljevi i namena oružanih snaga, kao i osobene karakteristike ekonomskih mogućnosti pojedinih zemalja utiču i danas na organizaciju i formaciju oružanih snaga usled čega se kod svake nacionalne armije mogu uočiti posebne karakteristike. Međutim, i pored toga, pojedini procesi u razvitku oružanih snaga i osnovne karakteristike njihove organizacije su zajednički za oružane snage većine zemlja današnjeg sveta. Ti procesi i te karakteristike su uslovljeni opštim društveno-političkim, a posebno ekonomskim kretanjima u svetu. Jer kaže Engels: »Ništa toliko ne zavisi od ekonomskih preduslova kao upravo vojska i ratna mornarica. Naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postojećeg stepena proizvodnje i od komunikacija«. ⁹ Na toj osnovi, proizvodnja nuklearnog i termonuklearnog oružja, nove raketne tehnike i usavršavanje klasičnih borbenih sredstava, kao posledica opšteg ekonomskog razvoja, bitno su uticali na niz krupnih promena u organizaciji i formaciji savremenih oružanih snaga.

⁸ General-major Wolf von Baudissin, *O karakteru rata uopšte sa posebnim osvrtom na savremeni rat*, *Wehrwissenschaftliche Rundschau* br. 7/62.

⁹ F. Engels, *Izabrana vojna dela*, tom I, izd. *Vojno delo*, 1953. god., str. 13 i 14.

Novi vidovi oružanih snaga. Jedna od najznačajnijih organizacijskih promena, izazvana pojavom nuklearnog i termonuklearnog oružja i raketne tehnike, je pojava novih vidova oružanih snaga — strategijskih raketno-nuklearnih jedinica i jedinica PVO-teritorije.

Neograničeni domet savremenih raketa i mogućnosti da prenose nuklearno i termonuklearno oružje ogromne razorne snage stvorili su uslove da se u okviru oružanih snaga najvećih zemalja današnjeg sveta pojave formacije vanredno velike vatrene moći. Njihovom upotrebom strategijsko rukovodstvo može ostvarivati neposredan uticaj na borbena dejstva, bilo da se radi o dejstvima opštestrategijskog značaja, bilo o uticaju na tok i ishod borbenih dejstava na pojedinim operativnim ili čak i operativno-taktičkim pravcima.

Zbog takvih mogućnosti, strategijske raketno-nuklearne jedinice dobile su u Sovjetskoj armiji mesto glavnog vida oružanih snaga,¹⁰ a ne manji značaj se pridaje u SAD avio-raketno-nuklearnim jedinicama obdijenjenim u rukama komande strategijske avijacije (SAC).

Činjenica da se u eventualnom budućem svetskom sukobu računa sa raketno-nuklearnim snagama kao nosiocem ratnih dejstava usloвила je da i odbrana od ovih dejstava dobija jedno od primarnih mesta u pripremanju i organizovanju oružanih snaga za rat. Jer, iako su dejstva strategijske avijacije po teritoriji protivnika u drugom svetskom ratu bila veoma značajna, ona ipak nisu bila glavno sredstvo za postizanje pobede u ratu. Međutim, u savremenim dejstvima sa koncentrisanim raketno-nuklearnim udarima po čitavoj teritoriji protivnika računa se kao sa glavnim sredstvom za vođenje rata. Ukoliko branilac ne bi bio spreman da se zaštiti, ona bi bitno uticala na dalje pružanje otpora, pa prema tome i na ceo tok rata. A to od PVO-teritorije zahteva posebne napore kako u organizovanju tako i u stvaranju novih sredstava za borbu ne samo protiv aviona nadzvučnih brzina nego i protiv raketa čije brzine nadmašuju nadzvučne desetak puta.

Takav obiman i odgovoran zadatak može se poveriti samo tehnički najsavremenije opremljenim jedinicama, posebno namenjenim za odbranu čitave teritorije, koje svojom specifičnom organizacijom obezbeđuju ne samo pokrivanje čitave teritorije, nego i neprekidnu gotovost i dejstvo isključivo na tom borbenom zadatku. Zbog toga su one i u SSSR i nekim drugim zemljama organizaciono oformljene kao poseban vid oružanih snaga. U SAD su ove snage objedinjene podkontinentalnom vazduhoplovnom komandom PVO, a slična organizacijska rešenja su nađena i u ostalim savremenim armijama.

Proces integracije oružanih snaga. Iako pojava novih vidova oružanih snaga na prvi pogled stvara utisak da se zbog savremene tehnike i naoružanja u armijama odvija proces dezintegracije, nova tehnika i naoružanje su u stvari nametnuli upravo suprotan proces — proces integracije oružanih snaga kako u strategijskom, tako i u operativnom i taktičkom obimu.

¹⁰ *Vojna strategija* od maršala Sokolovskog i grupe autora.

Savremena raketna nuklearna sredstva omogućuju da se borbena dejstva odvijaju istovremeno i podjednakom žestinom na svim prostranstvima — kopnenim, pomorskim i vazдушnim i da se težište dejstva svakog momenta i svim sredstvima — i KoV, i RV i RM — može preneti s jednog prostranstva na drugo. A to nameće potrebu da napori svih vidova oružanih snaga budu usmereni uvek ka jedinstvenom cilju, što znači da budu i planirani i dirigovani iz jednog centra — opšteg strategijskog rukovodstva. Jer danas je »uspešno vođenje ratnih dejstava moguće samo na osnovu skladne primene svih sredstava oružane borbe i objedinjenih napora svih vidova oružanih snaga«. ¹¹

Takva shvatanja su danas preovladala i u teoriji i u praksi većine savremenih armija. Najbolja potvrda za to je činjenica da se i u armiji SAD uglavnom već prevazilazi poznato rivalstvo među vidovima, kome se još 1958. godine odlučno suprotstavio tadašnji predsednik SAD Ajzenhauer izjavljujući, između ostalog, pred Kongresom: »Samostalni kopneni, pomorski i vazdušni rat zauvek je iščezao. Ako ma kada budemo uvučeni u rat, dejstvovaćemo svuda — na zemlji, na moru i u vazduhu — svim vidovima oružanih snaga, koncentrisanim u jedinstvenom naporu«.

Proces integracije se vidljivo reflektuje u sastavu novih vidova (podmornice, rakete i BA u sastavu raketno-nuklearnog vida — odnosno LA, antirakete, PAA, i dr. u sastavu PVO-teritorije). U svakom od njih su objedinjena borba sredstava kojima i baza manevra i rejoni ciljeva mogu biti i kopnena, i vazдушna i pomorska prostranstva. A slično je i sa sastavom ostalih »klasičnih« vidova.

U savremenu ratnu mornaricu uključene su relativno veoma jake snage avijacije (bilo da im nosači aviona, bilo kopno, služe kao pokretni ili nepokretni aerodrom), značajne snage mornaričke pešadije, kao i raketna sredstva namenjena za dejstvo po ciljevima na moru, u vazduhu i na kopnu.

U sastavima ratnog vazduhoplovstva danas se pored avio-jedinica nalaze veoma značajne formacije vazdušnodesantnih jedinica, a rakete predstavljaju osnovno naoružanje borbenih aviona svih vrsta.

Kopnena vojska je u svoj sastav uključila pojedine manje avio-formacije, zatim jake raketne snage namenjene za izvršavanje zadataka koje su do sada izvršavali klasična i PAA, LA i LBA, a u priobalnim područjima i pojedine plovne objekte za neposrednu zaštitu morske obale.

Proces integracije je, možda još uočljivije nego kod vidova, došao do izražaja u organizacijskom sastavu operativno-taktičkih i taktičkih jedinica u svim vidovima, a naročito u taktičkim jedinicama KoV, gde osnovnu združenu jedinicu ne predstavlja danas divizija, nego u znatnoj meri i puk i bataljon. Puk je, pored oklopnih jedinica, dobio znatno jače snage podrške, bilo u vidu povećanog broja artiljerijskih jedinica, bilo u vidu novih raketnih formacija. U pukovsku formaciju su ušle i

¹¹ Maršal Sovjetskog Saveza Malinovski — govor oficirima moskovskog garnizona 1960. godine.

jače protivoklopne snage i značajnija sredstva PVO. Na taj način, u puku su integrirani svi rodovi KoV, što je povećalo njegovu sposobnost da samostalno izvršava sve borbene zadatke. Slično puku, samo u manjem obimu, savremeni bataljon, dobivši veći broj rodova KoV-a, postao je samostalna borbena jedinica.

Objedinjujući u svom sastavu u mnogo većem obimu nego do sada sve rodove KoV (jače oklopne, artiljerijske, raketne i PVO-snage), savremena divizija je dobila i relativno značajne avio-formacije — izviđačku eskadrilu, helikoptere, avione za vezu itd. — i na taj način prerasla klasične granice združene jedinice KoV.

Kao što se vidi, proces integracije je zahvatio čitavu organizaciju oružanih snaga, ispoljavajući pri tome vidljivo svojevrzne karakteristike u tome što, s jedne strane, vodi ka organizacionom objedinjavanju borbenih sredstava vidova i rodova i njihovom usmeravanju ka jedin-stvenom cilju određenom iz centralnog strategijskog rukovodstva, a sa druge, ka osposobljavanju jedinica svih stepena za samostalna dejstva.

Povećana manevarska sposobnost. Korišćenje nuklearnih pogonskih grupa za podmornice i brodove, mlaznih i turbomlaznih motora za avione, usavršenih klipnih motora za kopnena transportna i borbena sredstva, masovnije korišćenje aviona za transport trupa i materijala itd. izvanredno mnogo su povećali manevarsku sposobnost svih sred-stava i organizacijskih sastava savremenih armija.

Zbog manevarskih kvaliteta koje su dobile, savremene pomorske snage su postale sposobne za izvršenje svakog operativnog zadatka. »Pogon sa atomskom energijom doprineo je da se povećaju te moguć-nosti (manevarske, ofanzive — prim. B. B.), dajući brodovlju auto-nomiju koja se, s obzirom na operativne zahteve, može smatrati skoro neograničenom«. ¹²

Isto tako, kroz dostizanje nadzvučnih brzina, povećanje visine leta, radijusa dejstva, osposobljavanje za let i izvršavanje zadataka u svim (i lošim) vremenskim uslovima, vanredno mnogo su povećani manevarski i ukupni borbeni kvaliteti savremenih vazduhoplovnih snaga. A sadašnji naponi ka osposobljavanju aviona da poleću sa kraćih poletno-sletnih staza, koji se pokazuju sve uspešnijim, kao i sve masovnije uvođenje helikoptera u njihov sastav, predstavljaju realne mogućnosti za dalje povećavanje tih sposobnosti.

Uvođenjem u KoV većeg broja oklopnih jedinica, stavljanjem pešadije i drugih rodova na motorna vozila — pre svega na oklopne transportere, preorijentacijom na artiljeriju sa guseničnim vozilima, povećana je manevarska sposobnost i ovog vida oružanih snaga, kako u pogledu brzine, tako i u pogledu mogućnosti savlađivanja prostora različitih karakteristika. Uticaj tih promena je takav da se danas sasvim opravdano smatra da tempo i mogućnosti u napadu KoV u savremenom ratu nisu više određeni brzinom nastupanja pešadije nego brzinom pro-

¹² General Antonio Saltini, *Uticaj atomskog oružja i projektila na kopnene, pomorske i vazduhoplovne snage.*

dora i mogućnostima oklopnih jedinica. A sve te mogućnosti još više su povećane osposobljavanjem sve većeg broja jedinica KoV za transport vazдушnim putem.

No, svi ovi podaci o povećanoj manevarskoj sposobnosti pojedinih vidova savremenih oružanih snaga bili bi nepotpuni ako se ne bi uzelo u obzir da u njihov sastav ulaze i raketna sredstva. Jer, na brodovima, podmornicama, avionima i kopnenim borbenim sredstvima raketa omogućavaju brže dostizanje svih ciljeva. Savremenim interkontinentalnim raketama može se dostići svaki cilj. One obleću zemlju za svega 90 minuta. A sve to pokazuje da savremena raketna sredstva omogućuju da se borbena dejstva za vrlo kratko vreme prenesu sa jednog pravca na drugi, sa bližeg cilja na dalji, sa jednog prostranstva na drugo.

Sve to čini manevarsku sposobnost savremenih oružanih snaga neuporedivo većom u odnosu na poznate norme iz drugog svetskog rata, što predstavlja važan uslov za povećanu borbenu sposobnost savremenih armija.

Jačanje vatrene moći. Nuklearna i termonuklearna oružja koja su ušla u naoružanje današnjih velikih armija, raketna sredstva, tehničko usavršavanje klasičnog naoružanja i njihovo mnogobrojnije unošenje u organizacijski sastav jedinica svih stepena, svih vidova i rodova ispoljili su veoma uočljiv uticaj na jačanje vatrene moći svih savremenih oružanih snaga.

Savremena raketa ili avio-bomba sa termonuklearnim punjenjem može imati jaču vatrenu moć nego sva eksplozivna sredstva upotrebljena u svim dosadašnjim ratovima. Jer, udarna snaga jedne termonuklearne bombe od 100 MGT jača je po eksplozivnoj snazi za preko petnaest puta od svih eksplozivnih sredstava upotrebljenih tokom čitavog prošlog svetskog rata, uključujući tu i dve nuklearne bombe bačene 1945. godine na japanske gradove.¹³

Današnji nosači aviona koji su poslednjih godina dostigli deplasman od 60.000 do 70.000 tona raspolažu sa 130—140 aviona u koje ulaze i nosači atomskog oružja. Konstruktivne mogućnosti su takve da sa palube takvog nosača aviona može za 10—15 minuta poleteti 60—70 aparata, a za 20—25 minuta oni se mogu spustiti na palubu.¹⁴ Po svemu tome, oni prelaze vatrene mogućnosti i velikih aerodroma, a i većih mornaričkih združenih formacija i drugog svetskog rata.

Slična poređenja se mogu izvršiti i za podmornice i druge plovne jedinice za bombardersku, lovačko-bombardersku i lovačku avijaciju i uvek će se doći do istog zaključka — da je vatrena moć svih borbenih sredstava i svih organizacijskih sastava porasla za desetine puta onde gde se radi o atomskom naoružanju, odnosno za nekoliko puta kada se

¹³ Prema podacima američkog naučnika Paulinga celokupna snaga svih eksploziva upotrebljenih u II svetskom ratu iznosila je »svega« 6 MGT. (*Politika* 4. X 1963. g.)

¹⁴ N. Gordjejev, kap. I ranga, *Savremene snage i sredstva mornarice i njihova borbena primena.*

radi o usavršenom klasičnom naoružanju. To najbolje potvrđuju mogućnosti savremene pešadijske divizije u čiji sastav još uvek nisu ušla atomska sredstva ili su ušla samo gotovo u simboličkom obimu, pa je i pored toga njena vatrena moć za 25 puta veća od vatrene moći pešadijske divizije prvog svetskog rata, odnosno za preko 4 puta veća od vatrene moći divizije drugog svetskog rata.¹⁵

No, i pored toga što su u jačanju vatrene moći svih borbenih sredstava i svih organizacijskih sastava savremenih armija do danas postignuti tako veliki rezultati, uočljiva je tendencija daljeg napredovanja u tom pogledu, pa je normalno očekivati da će svaka nova promena u borbenim sredstvima i organizacijskim sastavima nositi u sebi i nova dostignuća u jačanju vatrene moći oružanih snaga u celini, a i svakog organizacijskog sastava ponaosob.

Mobilizacijska gotovost armija. Oružanim snagama danas se namećno i problem borbene gotovosti mirnodopskih armija. Jer, činjenica da razorna moć nuklearnog i termonuklearnog oružja i brzina, nosivost i domet koji dostižu savremene rakete omogućuju napadaču, koji bi uspeo postići iznenađenje, da već prvim raketno-nuklearnim udarom postigne rezultate od eventualnog uticaja na tok rata u celini, nameće potrebu da branilac organizuje svoje oružane snage već u mirno doba tako da brzo odbije iznenađni napad i odgovori na udar ne samo istog dana, već istog časa, pa možda i istog minuta. U protivnom, dovodi se u pitanje braniočeva sposobnost da uopšte odgovori na primljeni udar.

Rešenje ovog problema nije se moglo tražiti kroz norme ranijih načina priprema i sisteme mobilizacije i strategijskog razvoja oružanih snaga, po kojima su mirnodopske armije predstavljale samo tzv. jezgro, najčešće samo minimalno jezgro ratnih armija. Morala su se, očigledno, tražiti nova rešenja pomoću kojih će mirnodopske armije biti potpuno sposobne da ponesu sav teret početnih ratnih dejstava, a da se ne pretvora u mnogobrojne formacije koje bi apsorbivale veliki deo ljudstva neophodnog u privredi i povećale ionako veoma velike materijalne izdatke za ratne pripreme.

U svim savremenim armijama danas su već uglavnom nađena mobilizacijska rešenja zasnovana na navedenim principima. I mada se sva ta rešenja — zavisno od materijalnih mogućnosti, geostrategijskog položaja, eventualnih ratnih ciljeva, ljudskih izvora i stabilnosti političko-društvenih sistema — u pojedinostima razlikuju, ipak sva imaju neke zajedničke osnovne karakteristike.

U većini savremenih armija osnovu mobilizacijske gotovosti čini formiranje tzv. prvog i drugog strategijsko-mobilizacijskog ešelona. Pri tome prvi ešelon predstavljaju jedinice koje su već u mirno doba sposobne — uz minimalnu ili nikakvu mobilizacijsku popunu — da izvrše svaki borbeni zadatak. Pod njihovom se zaštitom vrši i mobilizacija jedinica drugog strategijskog ešelona koje u mirno doba ili uopšte ne postoje ili imaju samo minimalno mobilizacijsko jezgro.

¹⁵ General-potpukovnik Petar Matić, *Rat u svetlu savremene tehnike*, časopis *Vojno delo* 6/62.

Brojni odnos snaga prvog i drugog strategijskog mobilizacijskog ešelona je različit, kako za svaku konkretnu armiju, tako načelno i za svaki vid oružanih snaga i rod vojske u okviru svake armije.

Dok je u KoV većine savremenih armija taj odnos u korist drugog strategijskog mobilizacijskog ešelona, dotle su borbene strategijske raketno-nuklearne snage, zatim jedinice RV i jedinice za aktivnu teritorijalnu PVO u mirno doba načelno organizovane i popunjene tako da u početnim borbenim dejstvima nema potrebe za većom mobilizacijskom popunom niti za formiranjem novih jedinica. Takav odnos u korist prvog mobilizacijskog strategijskog ešelona posebno je naglašen kod strategijskih raketno-nuklearnih snaga velikih sila. Ove snage ne samo što su već u mirno doba mobilizacijski potpuno gotove, nego imaju i precizno određene borbene zadatke za početni period rata, sa izračunatim elementima za svaki određeni cilj.

Na taj način, kroz razna nova organizacijska rešenja stvoreni su u većini savremenih armija uslovi da branilac u svako doba raspolaže dovoljno respektivnim snagama kojima može uspešno odgovoriti na iznenadan napad i sprečiti napadača da iznenađenjem postigne rezultate koji bi bili presudni po dalji tok i ishod rata. A to je od ne malog značaja na planu sprečavanja agresije i očuvanja svetskog mira, jer pri postojećoj opštoj ravnoteži snaga stvara jednake izgleda na pobedu i poraz i napadaču i braniocu.

Pukovnik

Branko BOSANAC

TENDENCIJE RAZVOJA VOJNE NASTAVE

Polazeći od dostignuća nauke i tehnike, a pre svega od ratnih iskustava, odmah posle rata prišlo se organizovanju vojne nastave. I može se odmah tvrditi da su za dvadeset godina postignuti izvanredni rezultati. Nastava je znatno usavršena, racionalizovana, a njeno izvođenje na nauci zasnovano. Došlo se do niza načelnih i boljih konkretnih rešenja za nastavni rad. No može se odmah reći da su mnoga pitanja i dalje ostala otvorena i da vojnu nastavu savremenih armija još prate različiti problemi. Otuda, i ne retko, pojave oštrih kritika i prekora upućenih nastavnom radu u pojedinim armijama.

Pritisnuti bremenom intenzivnog razvoja vojne tehnike i oružja, socijalnih i psiholoških stremljenja i shvatanja koja savremenog čoveka ne privlače armiji, vojni rukovodioci su shvatili potrebu revolucionisanja čitavog sistema vojnog obrazovanja, a posebno nastave, odbacili sve improvizacije i primitivizme i eliminisali sve prepreke koje stoje na putu ubrzanog usavršavanja nastave. No, i u ovom pogledu mnoge su se ambicije i želje pokazale nedostižnim ili bar ne uvek realnim, a slabosti je još dosta ostalo. U mnogim armijama oštro su kritikovali vojne škole i nastavu.¹

No, uprkos svemu tome, vojna nastava je u posleratnom periodu brže nego ikada u prošlosti prevladavala poznatu inertnost i robovanje tradiciji. Rezultati u pojedinim nastavnim područjima predstavljaju suštinsku promenu. Danas se može govoriti o najširoj inicijativi za intenzivno unapređivanje vojne nastave u svim armijama. Ta pojava nije karakteristična samo za armije velikih zemalja koje nesumnjivo imaju i više mogućnosti. Prema snagama i sredstvima, čak se moglo reći da armije pojedinih malih zemalja često svrsishodnije rešavaju probleme ove vrste.

Vojna nastava danas je vrlo složena i raznovrsna. Dovoljno je istaći činjenicu da kroz nju godišnje prođu desetine miliona ljudi koje se spremaju za desetine, stotine, pa i više stotina različitih službi. Govoreći o nastavi u američkoj armiji, vice-admiral Helmud Haje kaže da » u toj armiji 300.000 vojnika i pomoraca svakodnevno ide u školu. Oni se osposobljavaju za 2.500 različitih poziva.«²

¹ »Vojne škole treba da daju stvarno obrazovanje... U programima je suviše formalizma i egzercira... Bolje je nekoliko tenkova, aviona i brodova manje, pa da bude nekoliko miliona više za obrazovanje...« itd. Kritikuje se nastavna praksa koja hoće »ljudе automate«. »To nema nikakve veze s modernim vojnim licem. Nama nisu potrebne prazne glave u uniformi. Potrebni su nam samostalni ljudi koji umeju da misle«. »Samo postojanje dobrih vaspitača i dobrog sistema školovanja garantuje da ćemo postići cilj kome težimo — da imamo građanina u uniformi...«, zaključuje komesar Bundesvera za vojna pitanja u listu *Kvik*.

² List *Kvik* od 28. VI 1964. god.

Zahtevi u nastavi i vojnom obrazovanju sve su veći, obimniji i teži. Razlozi koji se najčešće navode su: nova i raznovrsna tehnika i oružje, što zahteva proširivanje obaveza u svim pravcima, u obimu znanja, i nove i raznovrsne navike i veštine. Znači, gradiva je više, a vreme je ostalo isto. Moralo se brže učiti, tj. proporcionalno smanjivati vreme za osvajanje svakog pojma, problema, sistema, uređaja, mehanizma i svih nastavno-vaspitnih zadataka. U takvim uslovima povećavaju se zahtevi za većim naprezanjem vaspitanika. Tako se savremena vojna nastava našla u svojevrsnoj protivrečnosti: sve je manje vremena, a sve više potreba i zahteva. Istovremeno, snažno se ispoljavaju tendencije skraćivanja obrazovnog procesa. Mnogi tvrde da »vojna obaveza i vojno obrazovanje dugo traju«. Pri tom se ne uzima u obzir da ono što je pre dvadesetak godina jedva znao oficir — specijalist, danas je nužno da dobro poznaje i vojnik (prema nekim podacima, na primer, u raketnim jedinicama 60% vojnika treba solidno da poznaje elektroniku).

Danas se u celom svetu pridaje velika važnost vojnom obrazovanju ne samo pripadnika oružane sile, nego i širih slojeva stanovništva. Elementarno vojno obrazovanje obavezno je i za sve muškarce i za hiljade žena koje se na bilo koji način mogu angažovati za potrebe oružane sile (Kuba, Izrael i dr.). U svim savremenim armijama, a naročito armijama velikih država, angažuju se mnogi stručni kadrovi i materijalna sredstva radi uspešnog rukovođenja i organizovanja složenog vaspitno-obrazovnog sistema. Podvrgavaju se oštroj kritici preživele metode, forme, principi i sredstva vojnog obrazovanja.

NEKE KARAKTERISTIKE SAVREMENE VOJNE NASTAVE

Kao posledica neizbežnog društvenog kretanja i novih pojava u savremenom kapitalističkom društvu došlo je i na području vojne nastave do pojava koje se pre nekoliko decenija nisu mogle ni zamisliti. Dovoljno je, ilustracije radi, da se podsetimo da u američkoj vojsci vojniku danas ne daju samo formalna prava da se može obrazovati i čak dobiti akademsku titulu. Ukoliko je vojnik u toku odsluženja roka položio određene ispite i »overio« semestre, iste studije može nastaviti na bilo kom američkom univerzitetu. Ističe se da vojna nastava mora davati »stvarna obrazovanja«. Kritikuje se obrazovni sadržaj gde se »sve drugo zaklanja suvišnim formalizmom i egzerciranjem«. Desetine škola i kurseva, stotine tečajeva i aplikacija u pojedinim armijama rade radi kvalifikacije za »budućnost« i »sigurno zapošljavanje«.

Savremeni razvoj nauke i tehnike upućivao je posle rata države na potrebu veće sistematičnosti i više plana u vaspitanju i obrazovanju proletarijata da bi se otklonio jaz između nivoa razvoja proizvodnih snaga i nivoa obrazovanja proizvođača. Proizvodnja se revolucionisala takvom brzinom da je neophodno bilo nalaziti rešenja za obrazovanje proizvođača u skladu sa razvojem same tehnike.

U kapitalističkim zemljama to je nateralo vladajuće slojeve da i preko vojne nastave traže rešenja za obrazovanje odraslih za potrebe proizvodnje. Na tom području se intenzivno radi u čitavom posleratnom periodu. Koriste se iskustva raznih građanskih institucija koje se bave

ovom problematikom. Tako, na primer, u zapadnonemačkoj vojsci gotovo se doslovice primenjuju iskustva poznatih institucija »rad i život« (Arbeit und Leben), »visokih narodnih škola« (Volkshohschule) i ustanova za »sugrađansko obrazovanje« (Mitbürger Bildung). Bundesver je ustanovio preko 50 škola koje se bave ovim aktivnostima. Za teorijsku problematiku vojne andragogije u cilju »sugrađanskog obrazovanja« angažuju se poznati zapadnonemački andragozi. U nizu časopisa koji se bave ovom teorijom često se pojavljuju studije o »narodnim školama« Bundesveru.

Ovakav interes armija razvijenih kapitalističkih zemalja za sugrađansko obrazovanje uslovljen je i potrebama iznalaženja motiva i interesa za javljanje na službu u vojsci, a pre svega razvijanje interesa za vojno obrazovanje. Oružane sile mnogih zemalja postale su mesto i za radno obrazovanje odraslih. Tako, na primer, zadaci vojnih akademija SAD su da svojim obrazovanjem »iz umetnosti i nauke« mogu obezbediti svim pripadnicima sticanje »akademske titule magistra nauka«.³ Slično je i kod vojnih akademija Sovjetske armije koje svakom svršenom slušaocu-pitomcu daju stručnu spremu nastavnika, odnosno profesora.

Zaoštavanje klasne borbe učinilo je da se u svim razvijenim kapitalističkim zemljama jasno ispoljava najtešnja veza između sadržaja i funkcije vojne nastave i buržoaske politike. Naročito su od značaja vaspitne funkcije vojne nastave. Zapažena je i priznata visoka »produktivnost« stručnosti vojnog obrazovanja u najrazličitijim smerovima i sa korektnom reputacijom stručnjaka koji izlaze iz raznih vojnih škola. Vojnonastavna »produkcija« daje desetine hiljada visokokvalifikovanih stručnih kadrova.

U svim armijama veliki se značaj pridaje širem obrazovanju vojnih lica, a naročito starešinskog kadra. Porastao je i značaj visokog nivoa vojnotehničke spreme. Odigrava se brz proces tehničkog obrazovanja celog ličnog sastava oružane sile. Veliki procenat kadrova je kvalifikovan u tehničkom pogledu, a visoko specijaliziran u raketnim jedinicama, vazduhoplovstvu, mornarici, oklopnim jedinicama, jedinicama veze, inžinjerije, i u drugim specijalnim rodovima i službama. Poznate su izjave najviših sovjetskih rukovodilaca da u raketnim jedinicama od 100 oficira bilo: u mornarici — 77 opštekomandnog kadra, a 23 inžinjerijsko-tehničkog; u avijaciji je taj odnos bio 77 : 23; u KoV 83 : 17. Posle 10 godina taj odnos je bio u mornarici 60 : 40; u avijaciji 6 : 40, a u KoV 75 : 25.

Porast savremene ratne tehnike, a time i složenost zadataka, zahteva u savremenim armijama, u svim rodovima, vidovima i službama ogroman broj stručnjaka, i to ne samo za rukovanje složenim borbenim sredstvima već i za vođenje raznih službi organizovanja, planiranja, pripreme i komandovanja jedinicama i ustanovama. Ovo je uslovalo otvaranje raznih vojnostručnih škola. Pojedine zemlje imaju vojnostručne fakultete raznih smerova. Drugi pripremaju stručnjake za armiju na fakul-

³ *United States Military Academy, Catalogue, 1963—1964., West Point, New York, str. III.*

tetima i naučnim institutima. Ispoljava se tendencija višestranog visokokvalifikovanog obrazovanja izvesnog broja starešina. Oseća se potreba za takvim kadrovima koji su stekli više i čak visoko opšteovjono obrazovanje i istovremeno završili neki od vojnostručnih fakulteta.

Sve složeniji nastavni proces zahteva saradnju nastavnika — stručnjaka, starešina, metodičara, didaktičara, psihologa, vojnih sociologa, inženjera i tehničara i drugih visokokvalifikovanih stručnjaka. Tako, na primer, bez inženjera i tehničara, i to raznih grana, ne može se organizovati nastavni proces na savremenom tenkodromu, strelištu, taktičkom poligonu, gde se koriste automatizirana i mašinizirana učila. Posebno, savremena tehnička sredstva dobijaju svestranu primenu u usavršavanju nastavnog procesa. Jedan od glavnih problema savremene vojne nastave jeste povećanje vaspitno-obrazovne »produktivnosti«. Sve to zahteva da se oni koji učestvuju u nastavnom radu što bolje koriste tekovinama niza nauka. To uslovljava uvođenje pedagogije i psihologije u vojnu nastavu i shvatanje velikog doprinosa ovih nauka racionalizaciji nastavnog procesa. To je i priznanje da usko stručne kvalifikacije ne mogu da zadovolje potrebe tehnizirane oružane sile. Istovremeno je to jedna od potvrda činjenice da oružje i ratnu tehniku mogu uspešno koristiti samo dobro obučeni i šire obrazovani ljudi. Kao rezultat razvoja takve logike teži se da se nastavni i obrazovni zadaci prošire, da se prilagode potrebama i zahtevima savremene borbe. Takvo novo stanje anulira stara shvatanja »da je vojnik jednostran« i da se čitav zadatak vojne nastave sastoji u tome »da se ljudi nauče stajati mirno, pozdravljati, gađati i kopati rov«. Do pre 30 godina, u podoficirskim školama svih armija, 50% nastavnog sadržaja odnosilo se na izučavanje strojeva i pravila i propisa. Pitomac se najmanje 3 sata dnevno nalazio na egzerciraju. Danas, u strukturi nastavnog vremena u podoficirskim školama svih armija, na izučavanje strojeva i na »egzerciranje« troši se svaki dvadeseti ili čak dvadeset peti nastavni čas.

Kada se danas govori o vojnoj nastavi, ne sme se zaboraviti na nove pojave u načinu lociranja nastavnog rada. Savremenu vojnu nastavu karakteriše širina izbora radnih mesta. Organizacija nastavnog procesa je složena i dinamična, pa je i nastavni rad polilokalizovan: učionice, kabineti, radionice, amfiteatri, predavaonice, strelišta, tenkodromi, autodromi, vežbališta, sale, poligoni itd. Sama činjenica da se od savremene vojne nastave zahteva mnogo, da se ona zasniva na dostignućima celokupnog vojnog dela i mnogih prirodnih i društvenih nauka, govori da se ona ne može izvoditi na jednom mestu. Istina, tako nešto odavno je prevaziđeno u vojnoj nastavi, ali funkcionalnost i raznovrsnost radnih mesta nije nikada bila tako naglašena.

U svim armijama danas se vrše intenzivne promene nastavnih sadržaja, pa i osnovnih funkcionalnih obeležja obrazovnih područja. Suština naglih promena, korekcija, dopuna, leži u revolucionisanju vojne tehnike, naoružanja, taktike i vojne misli uopšte. Karakteristična je tendencija davanja više mesta opštem i tehničkom obrazovanju, aktuelnim vojno-političkim problemima savremenog sveta i prilagođavanju obrazovnih sadržaja stvarnim potrebama savremene borbe. Nastavni sadržaji se brzo aktueliziraju u skladu sa razvojem naučnih područja na koja se oslanjaju. Dopune programa neminovni su pratioci savremene vojne nastave.

Nova organizacija nastave. Savremena vojna nastava, njen sadržaj i složena građa zahtevaju ne samo savremene metode, novu organizaciju obučavanja, bržu aktuelizaciju obrazovnih sadržaja već i nov tip nastavnih objekata. Stari tip kasarne, one stereotipne i sive, sa rešetkama, uskim dugim hodnicima i polumračnim, sivim, velikim prostorijama, kasarnskim krugom okruženim visokim bedemima ili čak bodljikavom žicom, sa polumračnim »spavaćim prostorijama«, koje u klasičnim »pruskim dimenzijama« imaju veličinu 15 x 30 metara, u kojima poređani »na dva sprata«, redovi vojničkih kreveta — ustupaju mesto modernim građevinskim objektima. Vodi se sve više računa o didaktičkim zahtevima. Nove kasarne su pravi savremeni školski objekti. Izgrađuju se prostorije sa određenim funkcionalnim namenama: učionice, trpezarije, spavaonice, kupatila, fiskulturne sale, kabineti, poligoni čitaonice, bioskopske dvorane i drugo. Danas se kasarnske prostorije ukrašavaju umetničkim slikama. U njima postoje radio-prijemnici i televizori. Školski objekti izgrađuju se po zahtevima savremenog procesa nastave imaju moderan nameštaj, uređaj i instalacije za prikazivanje nastavnih i drugih filmova, priključke za audio-vizuelna nastavna sredstva i slično.⁴ Podizanje ovakvih objekata zahteva, naravno, vrlo velika sredstva, pa se često i stare kasarne adaptiraju i dograđuju.

U procesu vojne nastave danas se široko primenjuju raznovrsna nastavna sredstva: od table do kibernetike.⁵ Naročito je važno uočiti da se prevazilazi tradicionalno shvatanje o funkciji nastavnih sredstava. Sve se više primenjuju sredstva aktivnog obučavanja — sredstva rada, a ne posmatranja. Ona postaju oslonac za stvaranje uslova svestrane aktivnosti vaspitanika u nastavnom procesu.

Danas se u svim armijama smatra neophodnim dalje pedagoško i psihološko obrazovanje nastavnika i starešina. Činjenica da se pred savremenom vojnom nastavom nalaze složeni zadaci zahteva visokonaučnu organizaciju rada i primenu takvih sredstava i metoda kojima će se postići maksimalni rezultati. To traži od starešina veliku pedagošku kulturu. Svaki starešina mora postati majstor organizacije i izvođenja nastavnog rada. Prema gledištima mnogih pisaca, pedagoško i psihološko obrazovanje starešina nije još zauzelo ono mesto u obrazovnim sadržajima vojnih škola koje zaslužuje.

To je i uslovalo da se sve veća pažnja posvećuje pedagoško-psihološkom obrazovanju starešinskog kadra. U svim školama koje spremaju oficirski podmladak uče se psihologija i pedagogija, a pedagogija se izučava i u drugim školama, aplikacijama i na kursevima. Preduzimaju se raznovrsne mere da se poboljša pedagoško obrazovanje starešina. To se čini putem različitih oblika: tečajeva, kurseva, literature, priručnika i samoobrazovanja starešina u toku službovanja. Poklanja se sve veća pažnja obezbeđivanju psihološko-pedagoške literature za starešine. Sve je veći broj teorijskih radova sa tematikom iz ovog područja. Takvi

⁴ U armijama nekih velikih država danas se prave učionice i kabineti sa nišama kao kompleksni nastavni prostori. Izgrađuju se i učionice sa otvorenim i zatvorenim predučionicama, kao i učionice u prirodi.

⁵ Kibernetika se tretira kao nauka o opštim zakonitostima upravljanja i prenošenja informacija mašinom, živim organizmima i njihovim kombinacijama. Njeno polje istraživanja odredio je 1948. g. američki naučnik Norbert Viner.

radovi zauzimaju sve više prostora i u raznim listovima i časopisima. Ilustracije radi navodimo da je opštevojni časopis Ministarstva odbrane SSSR-a, »Военный вестник« za probleme obuke i vaspitanja objavio 1964. godine 85 članaka sa tematikom iz oblasti vaspitanja i obuke, što čini 35 odsto od svih članaka objavljenih u toku godine.

Jedna od najzapaženijih tendencija vojne nastave danas upravo je permanentno, iz godine u godinu, proširivanje programa nastave za vojne škole i trupnu obuku. Krug znanja, navika i veština kojima treba da ovladaju pripadnici savremene vojne sile širi se takvim tempom da se sve oštrije ispoljava protivrečnost »vremena je sve manje, a zahteva sve više«. Smatra se da se taj problem može rešavati jedino racionalizacijom i osavremenjivanjem nastavnog rada. Sam proces racionalizacije, ističu mnogi autori, počiva danas na: stepenu progressa vojne misli, kvalitetima i spremi starešina, pedagoškoj kulturi onih koji organizuju i izvode nastavni rad, izboru najpogodnijih nastavnih metoda i najsavremenijih nastavnih sredstava i materijalnoj bazi nastavnog rada.

Sama suština vojne nastave, ispoljena u tendenciji šireg razvijanja vojnike ličnosti, borbe za novog vojnika, nametnula je i problem sadržaja vojnog obrazovanja uopšte. Porastao je značaj visokog nivoa uopšte, stručnovojne, političke i vojnotehničke spremne. Vojna nastava danas, bez obzira na određene razlike i klasna ograničenja u pojedinim zemljama, sadrži: opštevojno i stručno obrazovanje, tehničko obrazovanje, fizičko obrazovanje i moralno-političko vaspitanje. Ovi zadaci se različito formulišu, ali suština ostaje ista.

Prema sadržaju, vojno obrazovanje se danas deli na opšte i vojno-profesionalno — stručno. Savremeni razvitak vojne tehnike smanjuje razliku između ova dva dela obrazovanja. Osnovni je zadatak vojnog obrazovanja da se steknu spoznaje o zakonitostima koje vladaju u borbenom ambijentu, da se osvoje ona znanja, navike i veštine koji će im biti potrebni za izvršavanje borbenih zadataka i »osiguranje pobeđe«. Bitnom komponentom vojnog obrazovanja smatra se borbeno obuka. To je obrazovno-vaspitni proces u kojem se taktičkim uvežbavanjem, kao i ostalim oblicima rada, planski i sistematski utiče na prirodu čoveka, njegovu fizičku i psihičku stranu. Borbeno obuka, ističe se, bitan je preduslov izgrađivanja svestrano vojno obrazovane ličnosti. Karakteristično je istaći da se za neposredne zadatke borbeno obuke ističu: vaspitanje funkcija koje se imaju ispoljavati u razvijanju moralno-vojnih i karakternih osobina čoveka u borbi; obrazovanje funkcija koje se imaju ispoljavati u majstorskom eksploatiranju znanja, iskustava, veština i navika za izvršavanje vojnih zadataka u miru i ratu. Tako se smatra da borbeno-taktičko obrazovanje ima fundamentalnu funkciju s obzirom na njegov kompleksan uticaj na čoveka.

Praktična nastava. Smatra se da je realizacija obrazovnih i vaspitnih ciljeva borbenog obučavanja mogućna jedino sistematskim, didaktički dobro vođenim vežbanjem. Otuda borbeno obuka u savremenim armijama nosi pretežno obeležje vežbanja, a kod vojnika je upravo maksimalnim delom praktična nastava.

U taktičkoj obuci mladih starešina usredsređuje se osnovna pažnja i na sticanje sposobnosti vođenja dinamičnih, visokomanevarskih napa-

dnih dejstava manjih jedinica, razvijanje majstorstva za vođenje protivnika u »neprijatnu« borbenu situaciju, nalaženje slabosti i pukotina u njegovom borbenom poretku i efikasno korišćenje rezultata dejstva raketnog i nuklearnog oružja. Sve se više obraća pažnja upućivanju mladog starešine na probleme rukovođenja jedinicama uz primenu oružja za masovno uništavanje, razvijanju sposobnosti prevladavanja velikih psihičkih i fizičkih opterećenja, sticanju praktičnih znanja iz kolektivne odbrane od raketno-nuklearnog oružja i brzom samostalnom snalaženju pri naglim promenama situacije. U celini uzevši, tendencija taktičkog obrazovanja je da se usvoje znanja, navike, privike i veštine koje omogućavaju svakom vojnom licu da do potrebnog stepena ovlada vojnom naukom i ratnom tehnikom, a istovremeno da se razvije i stekne razne navike i sposobnosti u oblasti taktičkih znanja i veština. Sticanjem ovih znanja, umenja i veština izgrađuju se umne i fizičke sposobnosti čoveka. Taktičko obrazovanje čini bitnu komponentu opštevojnog obrazovanja. Celokupni nastavni sadržaj opštevojnog obrazovanja savremene vojne nastave, pre svega, karakteriše se time što se najpunije zahteva podvođenje svih obrazovnih zadataka potrebama davanja one sume savremenih vojnih znanja koja je neophodna za izvršenje borbenih zadataka. Tako celokupna nastavna građa doprinosi pre svega formiranju opštevojnih vrednosti vaspitanika. Smatra se da samo dobra taktička nastava može podizati sve vrednosti svestrano izgrađene vojničke ličnosti.

Sve to zahteva da se u prvi plan nastavnih zadataka opštevojnog obrazovanja stave i izučavaju vojne nauke i veštine. Ali u strukturi vojnog obrazovanja danas ne samo što ima mesta, već je neophodno zagarantovati i one druge komponente čiji je cilj uzdizanje širih područja ličnosti u razvijanju znanja, umenja i veština upotrebe savremene ratne tehnike i oružja. »U savremenim uslovima, borbenom delatnošću mogu upravljati jedino odlučne, pune inicijative i svestrano obrazovane starešine koje odlično poznaju komplikovana tehnička borbeno sredstva.«⁶ Svakog savremenoj armiji potrebni su takvi vojnici i starešine koji će posedovati mnoge veštine rukovanja složenim tehničkim mašinama, uređajima, sistemima i oružjem. Potrebu za tehničkim obrazovanjem ističe i sam proces brze tehnizacije oružane sile. Pored vojne nastave, u svim armijama postoje i oblici rada koji su usmereni na tehničko obrazovanje svih pripadnika. Tu su razne aktivnosti u oficirskim domovima, vojničkim klubovima i organizovanje mnogih seminara, tečajeva, kružoka, sekcija i tehničkih kurseva. U tehničkom obrazovanju posebnu funkciju imaju aplikacije.

Kad se govori o ostvarivanju tehničkog obrazovanja pripadnika armije preko vojne nastave, ne može se zanemariti i činjenica da se i kroz taktičku obuku ovladava mnogim činionicima i zakonitostima na kojima počiva tehničko obrazovanje.

Fizičko obrazovanje takođe zauzima vrlo važno mesto u savremenoj vojnoj nastavi. Posvećuje mu se velika pažnja u nastavi i vojnika i starešina. Njemu se poklanja puna pažnja i kroz taktičko i tehničko obrazovanje, a naročito preko raznovrsnih borbenih vežbi, strojeva i

⁶ Časopis *Vojsk ludove* br. 4/1964.

drugih zanimanja, marševa, logorovanja i slično. Utvrđeni fiskulturni normativi veoma su važni za obuku i u nekim akcijama su veoma visoke vrednosti. Tako, na primer, u Sovjetskoj armiji svaki vojnik se mora fizički osposobiti da pretrči 3.000 metara po ispresecanom zemljištu za 13 minuta, prepliva 100 metara za 160 sekundi, pređe 10 km pod punom ratnom opremom za 70 minuta (ovo za streljačke, izviđačke, jedinice veze i desantne jedinice). Svaki vojnik treba da se obuču da u određenom vremenu može iskopati sve profile streljačkih zaklona na tri razna terena, a svaki artiljerac, tenkist i pripadnik minobacačkih jedinica da bude sposoban da podigne sa zemlje u visinu glave 32 kg najmanje 10 puta uzastopno, u intervalu od 3 sekunda itd.

Na prvi pogled čini se da je najteže navesti zajedničke karakteristike vojne nastave u oblasti moralno-političkog i ideološkog vaspitanja. Međutim, i ovde se mogu naći određeni elementi koji predstavljaju opšte pojave savremenog vojno-političkog obrazovanja.

Pre svega, od interesa je istaći jednu koliko tradicionalnu toliko i danas opštevažecu tezu u kapitalističkim armijama da je vojska »neutralna« i »vanpolitička« ustanova društva. U svim socijalističkim armijama, naprotiv, ističe se njena puna angažovanost i političnost. No, sve u svemu, stoji činjenica da se nikada ranije u armijama nije poklanjalo toliko pažnje političkom vaspitanju pripadnika oružane sile kao što je to slučaj danas. Na ovim pitanjima rađe danas ne samo oficiri i organi određeni za to, već i mnogi stručnjaci i ustanove. To je naročito slučaj u armijama vodećih kapitalističkih zemalja.⁷

Svakako da je ovo vaspitanje u armijama Zapada, klasno-kapitalističko iako mu se pripisuje »nadklasno« obeležje.

Ako bismo želeli da damo kratku opštu ocenu idejno-političkog i moralnog vaspitanja u armijama Zapada, morali bismo pre svega istaći: naglašavanje tekovina buržoaske demokratije, religioznost i razvijanje mržnje prema socijalizmu. Sasvim je jasno da je ova nastava naročito klasno uslovljena i ograničena. Uostalom, od političke nastave u kapitalističkim armijama, nešto drugo se ne može ni očekivati.

Međutim, ova nastava je veoma napredovala u intenzitetu, formama, oblicima i masovnoj upotrebi najsavremenijih sredstava za formiranje pogleda, stavova, ubeđenja i motiva: film, televizija, radio, umetnička literatura, propoved sveštenika, razgovor, sistem stimulisanja itd. Postoje, i to se ne krije, izvanredno velike teškoće u političkoj obradi ljudstva. Međutim, uspeh se ipak postiže.

U socijalističkim armijama se ističe da je politička i moralna priprema jedan od najvažnijih puteva formiranja vojnika kao visoko svesnog branioca socijalizma. Celokupni obrazovni sadržaj i vaspitni sistem upravo su usmereni ka izgrađivanju komunističkog morala koji je najpunija manifestacija svestrano razvijene ličnosti — novog oslobode-

⁷ Prema izjavi senatora Harija Berda (Harry Burd) od 1950. godine samo u Ministarstvu odbrane SAD su u političkom aparatu bila zaposlena 3.022 lica, dok je list *Čikago tribjun* pisao da je zaposleno 4.200 lica. U američkoj armiji postoje tri mreže izgrađene od vrha do dna za izvođenje moralno-političkog rada: za informisanje, za psihološki rat, za versku službu. Postoje mnogobrojni aparati i u drugim armijama. No, to je samo potvrda značaja moralno-političkog faktora u pripremi savremene oružane sile.

nog čoveka. Političko i moralno vaspitanje pripadnika armija socijalističkih zemalja zasniva se na uzdizanju političke svesti i razgaranju socijalističkog patriotizma, privrženosti miru i progresu čovečanstva, kao i na podizanju onih vojničkih vrlina i osobina koje su neophodne savremenom vojniku.

Dakle, politička nastava u savremenim armijama, iako često različita sadržajima, putevima i sredstvima, u krajnjem ima za cilj da vojnička masa prihvati suštinu vojnog dela i shvati svet u kome živi, naravno, onako kako to odgovara interesima vladajuće klase, grubo uzevši — interesima dva svetska društvena sistema. Ova nastava teži da kod ljudi razvije određene crte karaktera (volje, navike i ideale), tj. one osobine, shvatanja, predstave i poimanja koji uslovljavaju kod vojnika željeno klasno i društveno ponašanje.

ISTRAŽIVANJA U OBLASTI VOJNE NASTAVE

Stvaranje uslova za istraživanja nastavnog rada jedna je od najbitnijih i svakako najznačajnijih karakteristika savremene vojne nastave. U svim armijama ovaj rad dobija sve šire razmere, naročito u armijama velikih država, što proizlazi iz sve veće i izvanredne uloge nastavne teorije za racionalizaciju složenog nastavnog rada. Danas se već može govoriti o tome da je u mnogim armijama teorijski označen put u rešavanju niza krupnih nastavnih problema. Pa ipak, zapaža se i činjenica da u tom sistemu ima ne malo onoga što predstavlja kompromis između naučnog i nenaučnog, između raznih shvatanja i tendencija koje se ispoljavaju u praksi.

Pred starešinski kadar postavlja se zadatak razvijanja još šireg naučnoistraživačkog rada⁸ radi bolje pripreme ličnog sastava za vođenje savremene borbe, racionalnog korišćenja borbene tehnike i oruđa i usavršavanja metodike obuke i vaspitanja. U ispunjavanju tih zadataka organizuje se čitav sistem istraživačke aktivnosti, počev od vrhovnih organa rukovođenja oružanom silom, posebnih ustanova, pa do angažovanja civilnih naučnih ustanova i stvaranja naučnih timova u komandama, školama i jedinicama. Na ovom polju naročito su zapaženi naponi SSSR-a i SAD. Iz ove oblasti rade se već i kandidatske disertacije. Čak se organizuju vojnonaučna društva na najširoj bazi dobrovoljnog angažovanja starešina. U Sovjetskoj armiji organizuju se i vojnonaučna društva još kod pitomaca da bi se razvile stvaralačke misli budućih oficira.

Publikuju se raznovrsni nastavno-teorijski materijali koji često odražavaju dosta visok nivo uzdizanja i uopštavanja prakse vojne nastave u pojedinim armijama. Takvih, studioznih i na visokom nivou razrađenih problema nastavnog rada ima mnogo naročito u vojnoj publicistici, u nastavnim dokumentima, priručnicima, direktivama, smernicama i uputstvima za nastavu. To je dovelo da se sve dublje, organizovanije i sa više naučnog kriterija probija teorija vojne nastave i podigne racionalnost vojnog obrazovanja.

⁸ O naučnoistraživačkom radu u Sovjetskoj armiji raspravljao je i CK KP SSSR na julskom plenumu 1960. godine.

Brizljivo ispitivanje i analiza raznih nastavnih dokumenata, studija, udžbenika i naročito mnogih publikacija objavljenih u vojnoj štampi pružaju mogućnost da se uoče i upoznaju bogati izvori mnogih vrednih teorijskih i praktičnih dostignuća u zasnivanju vojne nastave, napredovanju organizacije nastavnog procesa i sve efikasnijoj primeni različitih nastavnih metoda, sredstava, formi i sadržaja vojnog obrazovanja. Brz razvoj posleratne pedagoške, didaktičke i andragoške misli u svetu i sve intenzivnija sociološka i psihološka istraživanja, posredno i neposredno imaju uticaja i na napredovanje teorije i prakse vojne nastave.

Obuka vojnika i vojno obrazovanje starešina su centralna pitanja istraživanja u mnogim armijama. Vrš se intenzivni naponi na racionalizaciji obuke u trupi, u centrima za obučavanje, u vojnim školama. Posebna pažnja se pridaje obuci i formiranju pojedinaca i najmanjih jedinica.

Vrš se organizovani naponi na području istraživanja bitnih oblasti nastave: osnovne obuke, obrazovanja starešina, nastave po vidovima, rodovima i službama, a unutar ovih po specijalnostima i područjima. Suština procesa vojnog obučavanja je jedna od osnovnih preokupacija vojnodidaktičke misli i istraživačkih napora u pojedinim armijama. Naročito su zapažene analize sistema organizacije obuke, odnosa vojne nastave prema stvarnosti borbe i zahteva savremenog rata. Pokušava se odgovoriti na pitanja — kako organizovati nastavu da bi se zagarantovao maksimum realnih znanja i kako savremena borba utiče na organizaciju vojnog obrazovanja; proučavaju se principi na kojima se zasniva celokupan proces vojnog obučavanja; analiziraju se sredstva nastave, njihov izbor i primena; osvetljavaju se činoci borbenog adaptiranja, putevi, metode i sredstva obučavanja u cilju približavanja nastave borbenom ambijentu i zahtevima savremene borbe.

Korisnost nastave. U većini savremenih armija postoji tendencija da se vrednost nastavnog sadržaja određuje, pre svega, po tome koliko je nastavna građa korisna i prihvatljiva za savremeni rat. Pored svih napora i dosadašnjih istraživanja, i dalje se neprestano nameće problem »viška zahteva« (Mehrarbietung). Ali, to je najčešće toliko da ga je nemoguće savladati i uz najpunije naprezanje snaga. Zato se vrše naponi za utvrđivanje mogućnosti naprezanja, realnog odmeravanja »doze« zahteva pod najpovoljnijim okolnostima organizacije obrazovnog procesa. To uslovljava da se često raspravlja o tome šta se sve mora izdvojiti iz celokupnog vojnog dela za nastavne sadržaje vojnika i starešina, za programe obuke raznih stepena po rodovima i vidovima, za određene škole itd. Pored temeljne borbeno obuke vojnika, ističu se i zahtevi neophodnog davanja odgovarajućih obrazovnih sadržaja preko kojih se obezbeđuje realizacija ciljeva fizičke obuke, dobro poznavanje, čuvanje i rukovanje oružjem i tehnikom i političko vaspitanje.

Vredno je zapaziti da se sve više istražuju i problemi struktuiranja nastave. Insistira se na poštovanje elementarnih nastavnih pravila: ne prelaziti na novo dok nije usvojeno prethodno; ići od konkretnog i lak-

šeg ka težem i složenijem i postepeno proširivati taktička znanja, ume-
nja, i veštine. Svako novo vežbanje mora proizlaziti iz prethodnog.
Završne vežbe — obnavljanje, u stvari su kompleksno proveravanje
uvežbanosti svakog pojedinca iz svih područja obuke.

Sve se više istražuje struktuiranje nastave specijalista. Zapaženi su
i naponi naučnog zasnivanja asimilacije nastavnog sadržaja pomoću
čula i uopšte psihološkog zasnivanja obuke. U britanskoj armiji borbena
obuka vojnika uglavnom se zasniva na logorskoj obuci gde uvežbavanje
pojediniaca dolazi do najpunijeg izražaja. U armiji SAD, posle svestra-
nog istraživanja, ustaljena je praksa izvođenja nastave po sistemu kom-
pleksnih nastavnih centara, u kojima se nastavni proces organizuje po-
deljeno po izdvojenim organskim sadržajima postupnog savlađivanja
građe. U centrima se organizuju najbolji uslovi i tamo se koncentrišu
najbolji stručnjaci.

Istražuju se i problemi grupne aktivnosti i sadejstva vojnika na
bojištu. Naročita se pažnja poklanja pitanjima kako obučiti aktivnog,
inicijativnog i samostalnog vojnika. Od 1956. godine, u italijanskoj vojsci
uveđena je sistematska prethodna studija radi klasifikacije predspreme
vaspitanika. Inicijativa ovih istraživanja potekla je od Vojne akademije.
Ova metoda pokazala je dobre rezultate i u drugim armijama. Organi-
zacija prethodne studije sastoji se u tome da se kod vaspitanika otkriju
ranije stečena znanja, umenja, navike, ideje i predstave o materiji koja
će biti izučavana u toku nastave. U Vojnoj akademiji italijanske vojske,
za prethodnu studiju daje se stotinu radnih dana. Ispitivanje pred-
spreme vrši se individualno i grupno na obilju nastavnih materijala i
pomoćnih učila. Za ovaj rad angažuju se mnogobrojni stručni kadrovi
(nastavnici, instruktori, pomoćnici instruktora i pitomci starijih klasa).
Koriste se najsavremenija sredstva: oružje, sprave, aparati, municija,
didaktički testovi, trenerski sistemi i uređaji i didaktičke aplikacije svih
vrsta.

O problemu »kako obučavati« intenzivno se raspravlja u svim
armijama i na svim nivoima. Ovo pitanje neprekidno zaokuplja pažnju
vojnih pisaca i praktičara. Napori ne ostaju bez rezultata. Istraživanja
se sve više sistematizuju. Izrađuju se standardna nastavna sredstva i
uputstva za izvođenje nastave. U Sovjetskoj armiji razvijen je čitav
sistem i pokret borbe za racionalizaciju nastave. Standardnim i racio-
nalnim rešenjima želi se olakšati nastavnicima i starešinama rad na or-
ganizovanju nastave i vođenju nastavnog procesa. Divizijski general
poljske armije Dušinski kaže da je ovaj problem »većito živ i aktuelan«.
Međutim, ovo je izazvalo u nekim slučajevima pojavu rutinerstva i ša-
blonizma u izvođenju obuke, pa se sve češće raspravlja o tome kako
otkloniti ono što vodi stvaranju »štetnih sveobuhvatnih šablona«.

Sve se više raspravlja o potrebi da starešinski sastav duboko shvati
suštinske promene »koje se dešavaju u teoriji ratne veštine, kako bi
blagovremeno pronašao nove načine i metode obučavanja i vaspitavanja
potčinjenih i usavršavanja postojećih metoda i methodskih postupaka«
(pukovnik Mališko).

Ima pokušaja originalnog klasificiranja, principa i metoda nastave. Tako, na primer, jedan italijanski autor sve nastavne metode deli na verbalne, aktivne, pozitivne i interogativne. U jednom američkom priručniku za taktičku obuku pešadije, metode se klasificiraju na konkurent-metodu, koji se sastoji u tome da se sve ili više stvari odvojeno uče i uvežbavaju, i metodu integracije, koji omogućava da se dve ili više stvari zajedno uvežbaju »kako bi se zajedno isprobavala upotreba različitog oružja, opreme, sredstava i saradnje«.

Istražuje se teorijska osnova sadržaja i organizacije osnovnog, višeg i visokog vojnog obrazovanja. Unapređuju se raznovrsni oblici obrazovne aktivnosti da bi se svaki odrasli građanin obuhvatio elementarnom vojnom obukom (Švedska, Kuba, Izrael, Švajcarska itd.). U nekim zemljama radi se na pripremi organizaciono-tehničke i nastavne baze za obuku celokupnog stanovništva za zaštitu od ABH-sredstava.

Sve se više naglašava misao da je središte problema obuke — čovek. Istražuju se elementi celishodnog motivisanja vojnika u nastavi. Analiziraju se metodički postupci i njihova vrednost u obuci: otkrivanja, vođenja, rešavanja problema, takmičenja, treniranja i slično. Istražuju se oblici ocenjivanja i provere uspeha u nastavi. U nekim armijama razrađuju se metodička uputstva za obuku komandosa, diverzanata, gerilaca, antigerilaca i drugo.

Nije mali broj studija i razmatranja i u oblasti drugih nastavnih i vaspitnih problema kao što su: organizacija i rukovođenje stručnom obukom, kontrola, pomoć i nadzor u obuci; dnevni, nedeljni mesečni i godišnji planovi rada; obuka i pedagoško obrazovanje starešina i nastavnog osoblja; metodika trupnog informisanja, moralno-političkog vaspitanja itd.

Danas već postoji obilje metodičkih priručnika u kojima su date ne samo smernice za nastavni rad, nego su često do detalja razrađeni planovi, planiranje pripreme, rukovođenje i izvođenje obuke. U vojnoj štampi se često ističe misao da se sve to mora regulisati i da se ne sme »prepuštati subjektivnom tumačenju i proizvoljnim rešenjima pojedinih starešina.«

U svim armijama se manje ili više raspravlja o problemu odnosa između opšteg i specijalnog vojnostručno obrazovanja. Mišljenja su podeljena. Jedni zastupaju tezu da bi se došlo u iskušenje ako bismo zanemarivali opštevojno obrazovanje i u nastavi se »zatvarali u domen pojedinih specijalnosti vojnog poziva...« »Takva nastava, kažu oni, mogla bi se pohvaliti da je bliska životu, ali sve što je bitno upravo sve što savremeni rat zahteva bilo bi promašeno.«

Nasuprot prvima, drugi misle da je »osiguran osnov i bezuvetan preduslov da će svaki vojnik moći da se snađe u ratnoj situaciji samo ako je dobar specijalist.« Oni smatraju, s obzirom na kratkoću vremena, da za nastavne sadržaje treba uzimati samo »najnužnije«.

U nekim armijama (SSSR, Poljska) naročito su zapažene analize u oblasti vojne organizacije i vojnog režima; društvene komponente vojne nastave, gnoseološke osnove procesa vojnog obrazovanja preko nastave

i slično. Klasificiraju se izvori saznanja o vojnoj nastavi, analiziraju se vaspitno-obrazovna sredstva i komponente ratnog adaptiranja preko obuke.

Društveno-ekonomska struktura, karakter pojedinih armija, stratezijske i doktrinarne koncepcije i posebne karakteristike vojnog sistema utiskuju snažan pečat u karakter, suštinu i osobenost vojnog istraživanja. Takođe se zapaža da opšti razvoj vojne misli u pojedinim zemljama i složenost zadataka na planu pripremanja za budući rat uslovljavaju saznanja sistematizacije i potrebe uopštavanja iskustava prakse kao i kritičkog korišćenja dostignuća drugih.

Zapaženo je raspravljanje didaktičkih teoretičara o problemu pune aktivnosti vaspitanika u sticanju vojnog obrazovanja. Bez obzira na to da li se radi o obuci vojnika ili starešina, kritikuju se tradicionalni postupci vođenja nastavnog procesa. Zahteva se i vrše se istraživanja da se nastavni rad tako vodi da se obezbeđe uslovi najpunijeg i svestranog angažovanja vaspitanika u nastavnom procesu i to tako da nauče »misliti, rešavati probleme, samostalno rasuđivati, jer to je najvažnije«.

Poslednjih nekoliko godina, u vojnoj štampi i periodikama nekih zemalja (SAD, SSSR) sve se češće raspravlja i piše o izvođenju nastave upotrebom kibernetike. O primeni kibernetike u vaspitno-obrazovnom procesu, u svetu se danas dosta diskutuje iako su u ovoj oblasti učinjeni tek početni prodori. Još se nije odmaklo od faze ispitivanja, čak ni u armijama najrazvijenijih zemalja. Svakako, ono što je najvrednije pažnje, to su naponi koji se vrše da bi se neslućene mogućnosti elektronike i uopšte kibernetike iskoristile za potrebe vojne nastave. Ima pisaca koji proriču veliku budućnost kibernetici u vojnoj nastavi. »Postojeći nastavni proces, njegova uobičajena struktura, ne omogućuje, zbog pomanjkanja vremena, dublje i potpunije usvajanje nastavne građe. Trajanje školovanja pitomaca dostiglo je maksimalne granice i ne dolazi u obzir, bar za sada, dalje produžavanje. Postavlja se pitanje gde je izlaz iz takve situacije? Izlaz očigledno treba tražiti u pronalaženju i primeni novih efikasnih načina obučavanja«, kaže sovjetski pukovnik E. Krasnjin.⁹

Pukovnik Krasnjin i mnogi drugi smatraju da je jedno od rešenja primena kibernetike u nastavnom radu. Inače, sve je više vojnih pisaca koji smatraju da je intenzivna upotreba tehničkih sredstava uslov za poboljšavanje nastave. Oni tvrde da ova sredstva pružaju kompletnija i preciznija obaveštenja o fizičavanim fenomenima, daju nastavi konkretnije karakteristike i omogućavaju da se upoznaju dokumenti i materijali koji su inače teško pristupačni tradicionalnim sredstvima nastave, povećavaju efikasnost nastave i ubrzavaju asimilaciju i memorizaciju nastavne građe, a uz to i obezbeđuju punije zadovoljavanje radoznalosti i razvijanje interesa za rad.

Iako su saznanja o funkciji kibernetike u vojnoj nastavi još skromna, sigurno je da će ona dobiti svoje mesto u organizaciji nastavnog

⁹ List *Красная звезда* od 2. XI 1963.

procesa. Opravdana je hipoteza da će kibernetika umnogome evolucionisati i vojnu nastavu i pružiti nove mogućnosti u vojnom obrazovanju. Ipak, do sada niko nije doveo u sumnju staru pedagošku istinu da je vaspitni uticaj nastave najjače ispoljen neposrednim kontaktom nastavnika i vaspitanika. No, sigurno je da su savremena tehnička sredstva pretpostavka osavremenjivanja nastavnog rada.

Pukovnik

Vuko MIHAILOVIĆ

IZVORI:

Tekst je raden na podacima prikupljenim iz citiranih izvora, kao i na onim objavljenim u raznim drugim vojnim i poluvojnim publikacijama. Naročito su korišćeni:

— *Nastavni priručnici armije SAD — Field Manual and Army Regulations, Tables of equipment (T/A, T/E, FM, AR).*

Pravila službe Bundesvera (ZDV) — 3/1, 11/1, 102/1, 3/2, 102/2, 3/11, 3/13, 3/100, 10/5, 44/10.

— UNESKO: *Nouvelles methodes et techniques d'education*, 1963.

— Oberst W. Ebeling: *Ausbildungspraxis Für den Offizieren*, Dernstat, 1960.

— Charles Gibrin: *Atomique secours*, Paris, 1954.

— *Izabrana poglavlja vojne psihologije*, Beograd, 1962.

— N. V., Eronin: *Borbena dejstva noću*, VI MO SSSR, 1959.

— Karl Von Schoenau: *Kleine Truppenpsychologie*, Bazel, 1958.

— *Problemi vaspitanja i obuke* sl. 3 i 12.

— Razni vojni časopisi i listovi: *Military Review, Combat Forces, Infantry, Armor, Army (SAD), Przegląd wojsk ladowych, Wojsk ludowe* (Poljska), *Военный вестник, Танкист, Артиллерийский журнал, Военный связист* (СССР). *Der Deutsche Soldat, Wehrkunde* (SR Nemačka), *Rivista Militare, Revue militaire d'information, Vojno delo, Vojni glasnik* i list *Narodna armija*.

NOVA TEHNIKA I INŽINJERIJSKO OBEZBEĐENJE BORBENIH DEJSTAVA

Od eksplozije prve atomske bombe nad Hirošimom do danas nuklearno naoružanje izazvalo je revoluciju u vojnoj doktrini, u pogledima na ratovodstvo. Ono je, za ovo kratko vreme, postalo odlučujući faktor za uspešno vođenje rata, a istovremeno i snažan adut velikih sila u uticaju na svetska politička zbivanja. Pojava i razvoj nuklearnih sredstava izazvali su grozničavu trku u razvoju ostale tehnike i naoružanja. Ovo je dovelo do velikih promena u vojnoj organizaciji i formaciji, stvorilo nove rodove koji su kod pojedinih armija postali vodeći (raketne jedinice) i istovremeno, kao materijalni faktor, neposredno opredeljuju dalji razvoj taktičkih i operativnih načela budućeg rata. Zbog izrazito ofanzivnog karaktera savremenog naoružanja i tehnike i sve težih uslova uspešne odbrane klasičnog tipa, u načelima odbrane su nastale korenite promene kako u tretiranju njenog ustrojstva, tako i u načinu izvođenja. Ona je već danas odbacila statičke i pozicione forme i razvila se u jednu do te mere aktivnu borbenu radnju da uveliko umanjuje dosadašnje krupne granice između napada i odbrane. Otuda se i zadaci inženjerskog obezbeđenja borbenih dejstava neće bitno razlikovati, bez obzira da li se izvršavaju u napadu ili odbrani, sa napomenom da obim i važnost pojedinih zadataka svakako zavisi od vida dejstva i konkretnog slučaja.

Bitna svojstva tehnike i naoružanja koja izrazito utiču na rad inženjerije i inženjersko obezbeđenje bila bi, pored ostalih, i sledeća: znatno povećani dometi oruđa i preciznost gađanja; razorno dejstvo i moć uništavanja; potpuna mehanizacija i motorizacija svih rodova; taktička i operativna pokretljivost i sposobnost komuniciranja; biološko i hemijsko oružje kao dopuna oružja za masovno uništavanje; raketno naoružanje i primena elektronike, itd. Tehnički razvoj dao je borbenim dejstvima pečat ofanzivnosti i izrazito manevarski karakter, uslovio je znatno povećanje razmaha operacije i visoki tempo nastupanja. No, istovremeno, visoko razvijeni tehnički sistem vojnog organizma nosi i sve slabosti zbog izrazite osetljivosti u pogledu njegovog snabdevanja, opravke, održavanja i znavljanja.

Ove kvalitetno nove okolnosti, koje komplikuju izvršenje zadataka inženjerskog obezbeđenja, mogu se u najopštijem obliku izraziti u sledećem: zadaci se izvode na velikom prostranstvu po frontu i dubini, što zahteva da taktičke jedinice budu što više osamostaljene u izvršavanju inženjerskih zadataka za sve vreme borbenih dejstava; vreme za izvršenje inženjerskih zadataka znatno je skraćeno, što zahteva da se na tim zadacima masovno angažuju svi vidovi, rodovi i službe, i da inženjerske jedinice budu potpuno mehanizovane i motorizovane, sposobne za brze manevre u zoni borbenih dejstava; obim i količina radova

ogromno su povećani, te je neophodna masovna upotreba rovokopača, kompresora, prenosnih mosnih elemenata i sl.; uslovi za rad biće mnogo teži, pošto će se izvoditi uglavnom noću, često na zatrovanoj prostoriji, uz verovatno velike gubitke i neprekidno uznemiravanje; veća je zavisnost sopstvenih pokreta i manevara od blagovremenog izvršavanja inženjerskih zadataka. Bez blagovremene pripreme putne mreže, bez brzog i efikasnog raščišćavanja i dekontaminacije nema visokog tempa napada, nema brzog izvlačenja u kritičnim momentima, nema velikog razmaha operacije.

Očigledno je da izvršenje inženjerskih zadataka, u novim uslovima, ne može da primi na sebe samo inženjerija, pa ma kako bila opremljena i osposobljena. Sva dosadašnja iskustva govore da rešenje treba tražiti u maksimalnom angažovanju svih vidova, rodova i službi, u blagovremenoj pripremi državne teritorije u inženjerskom smislu i jačem angažovanju civilne operative, radnih organizacija i mesnog stanovništva. U potvrdu ovoga izneće se osnovni inženjerski zadaci (i to, pre svega, oni koji obezbeđuju manevar, pokret i zaštitu sopstvenih snaga, s jedne, i stvaraju maksimalne teškoće neprijateljskom nadiranju, s druge strane) i konkretne razlike koje su nametnuli savremeni uslovi u odnosu na klasična shvatanja. Ti zadaci su: obezbeđenje i opravka puteva, zaprečavanje, fortifikacijsko uređenje zemljišta i savlađivanje prirodnih i veštačkih prepreka.

Putevi. Obezbeđenje pokreta sopstvenih snaga preko mnogobrojnih prepreka, a naročito preko onih koje su nastale usled atomskih razaranja i pustošenja, jedan je od najvažnijih zadataka inženjerskog obezbeđenja u savremenim uslovima. Na mesto dosadašnjeg dejstva klasičnog naoružanja, relativno ograničenog, danas se pokreti žive sile i tehnike izvode pod stalnom pretnjom atomskih udara. Otuda obezbeđenje putne mreže, za koju je savremena armija apsolutno vezana, predstavlja jedan od bitnih uslova za oživotvorenje komandantove odluke i uspešan ishod borbe.

Veličina putne mreže, potrebne za dejstvo i rad svake jedinice, već danas je skoro udvostručena. Prilikom proračuna broja i dužine puteva načelno treba težiti da se za diviziju, radi njenog pokreta, dotura i evakuacije, obezbedi najmanje dva puta. Normalno to treba da budu postojeći putevi I, II ili III reda.¹ Pri ovome treba imati u vidu da postojeći objekti često neće moći da podnesu opterećenje teških ratnih oruđa, koja se sve više spuštaju u niže taktičke jedinice. Zato će biti potrebna znatna ojačanja objekata (mostova, propusta), rekonstrukcije i proširenja puteva, — što će zahtevati znatne inženjerske i druge snage za osposobljavanje putne mreže. No, kad divizija pređe iz marševskog u evolucion i dalje u borbeni poredak, biće potreban mnogo veći broj puteva, koji ne moraju imati tvrdi podlogu, ali će njihovo osposobljavanje ili delimična izrada novih kolonskih puteva zahtevati takođe određene snage i vreme. Kad se ovome dodaju putevi za dotur i evakuaciju

¹ Danas kod nas ima približno oko 10.000 km puteva I reda, 14.000 km II reda i 25.000 km III reda. Znači, prosečno oko 200 m puta na 1 km², što u zoni divizije (oko 200 km²) iznosi oko 40 km puteva (odnosno 2 puta po 20 km).

na dubini korpusnog i armijskog rasporeda, pa rokadni putevi na linijama divizijskih baza i skladišnih grupa viših jedinica, kao i putevi za obilazak većih naseljenih mesta, raskrsnica i tesnaca, onda se tek može sagledati sva obimnost i težina ovog zadatka. Globalno uzev, na osnovu teoretskih i iskustvenih normi, diviziji je potrebno obezbediti oko 80 km puta, korpusu 300 do 400, a armiji 800 do 1.200 km.²

Ozbiljnost situacije nastaje tek s početkom borbenih dejstava. Putna mreža i objekti na njoj postaju cilj raznovrsnih neprijateljskih udara: artiljerijske i minobacačke vatre, avio-udara, divizija, atomskih udara i sl. Iz proteklih ratova poznato je kakva i kolika oštećenja na komunikacijama nastaju kao posledica dejstva klasičnih sredstava i o tome je dosta pisano u vojnoj literaturi, no o oštećenjima koja prouzrokuju atomski udari još uvek nema konačnih zaključaka.

Oštećenje putne mreže može nastati i od neprijateljskih i od sopstvenih atomskih udara (naročito u napadnim operacijama). Atomske eksplozije izazvaće oštećenja putne mreže najčešće u naseljenim mestima i u pošumljenim rejonima (kada putevi nisu direktan atomski cilj), kao i neposrednim udarom po saobraćajnim raskrsnicama, objektima, tesnacima i drugim osetljivim mestima na putevima.

Atomski udari po naseljenim mestima, bilo da centar eksplozije bude iznad ili u neposrednoj blizini naseljenog mesta, izazvaće različita razaranja putnih objekata — počev od minimalnih oštećenja do potpunog uništenja. Isto tako putevi će biti zakršeni masom materijala od porušenih zgrada i drugih objekata. Najmasovnija oštećenja izazvaće udarni talas, čiji će efekat još biti potenciran toplotnim i radiološkim dejstvom, a veličina rušenja zavisice prvenstveno od osetljivosti objekata i zgrada. Materijal od koga su objekti i zgrade izrađeni, solidnost građenja, noseće konstrukcije, forma i oblik pojedinih objekata, kao i sastav tla na kome su podignuti, predstavljaju uticajne faktore koji opredeljuju stepen razaranja. Kako ovi faktori mogu biti veoma različiti, to je praktično nemoguće dati čak ni jednu prosečnu sliku stepena oštećenja, koja bi služila bar u teoretske svrhe.

Na osnovu dosadašnjih iskustava može se samo pretpostaviti da će u zoni teških oštećenja (to je otprilike rejon u kome talasni udar iznosi preko jedne atmosfere) nastati potpuna rušenja, tako da se ulice neće ni raspoznavati. Armirano-betonski objekti i zgrade biće potpuno porušeni pri jačini talasnog udara od 1,8 atmosfera, a svi ostali objekti ruše se i pri udaru od 1,2 atmosfere. Ova rušenja pratiće i ostala usputna oštećenja kao: eksplozije gasa i gasovoda, rušenje vodovodnih instalacija, odvodnih kanala i dr., tako da raščišćavanje i ponovno uspostavljanje puta kroz ovakve rejone praktično u konkretnom obezbeđenju borbenih dejstava ne dolazi u obzir. Ovakva mesta moraju se običi, pošto će izrada obilaska zahtevati mnogo manje radne snage, vremena i mehanizacije.

U zoni srednjih oštećenja, u kojima pritisak udarnog talasa bude iznosio od 0,3 do 1 atmosfere, svi objekti i zgrade neće biti porušeni.

² U članku puk. Nikole Glušice »Inžinjerijsko obezbeđenje pokreta« *Vojno delo* br. 1/1965, izneto je mišljenje da je diviziji potrebno 150 do 250 km, korpusu 400 do 600 km i armiji 1.200 do 2.000 km puteva (prim. red.).

Armirano-betonske konstrukcije i građevine sa čeličnim skeletom imaće samo naprsline ili će biti eventualno nagnute. Građevine od cigala i drugog materijala biće porušene, ali ne do temelja. Količina ruševina na ulicama zavisice i od visine građevina, pa ukoliko visina okolnih zgrada bude manja od celokupne širine ulice, onda će kolovoz biti samo mestimično zatrpan; njegovo račišćavanje neće činiti naročite teškoće. Ukoliko su zgrade veće od širine ulice, tada naslage ruševina na putu mogu iznositi i do 50 m³ po dužnom metru puta (širina puta 6—8 m), pa se račišćavanju ovakvih puteva može pristupiti samo uz potpunu mehanizaciju radova.³

U zoni lakih oštećenja (udarni talas iznosi ispod 0,3 atmosfere) praktično ne nastaju rušenja, izuzev kod višespratnih građevina od cigala gde se krovna pokrивka redovno ruši, pa čak i pojedini noseći elementi. Saobraćajni put biće samo mestimično zatrpan lakšim materijalom, tako da neće predstavljati ozbiljnu prepreku; njegovo račišćavanje zahteva minimalne snage i vreme.

Atomske eksplozije u pošumljenim rejonima takođe dovode do oštećenja putne mreže. Stabla bivaju oštećena prvenstveno udarnim talasom — bilo da ih čupa iz korena, bilo da ih lomi. Dejstvo udarnog talasa na deonice puta kroz šumske predele zavisi od mnogih faktora: širine puta, širine slobodnih profila sa obe strane puta (tj. udaljenja od ivice šume do tela puta), visine stabala, starosti i vrste šume, njene gustine i sl. Položaj nulte tačke eksplozije (upravo upadni ugao udarnog talasa) prema određenoj deonici puta opredeljuje i stepen oštećenja.

Teški stepen oštećenja smatra se ako je 90% stabala iščupano iz korena ili prelomljeno, a kod ostalih 10% grane su potpuno polomljene.⁴ Zavisno od udaljenja puta od jedne i druge ivice šume i upadnog ugla udarnog talasa, količina stabala koja padne na put (širine 6 m) veoma je različita i kreće se od 39 do 1.210 dužnih metara na svakih 100 m puta. U slučaju maksimalnog oštećenja, put je neprolazan za točkaše i guseničare, dok pešaci mogu da ga savladaju sa velikim teškoćama. Račišćavanje zahteva ogromne snage i vreme, jer se može upotrebiti samo određena mehanizacija, koja u inženjerskim jedinicama nije tako masovna (kranovi, motorne testere, tegljači i dr.). Situacija se pogoršava time što je slika ista i sa jedne i sa druge strane puta i što se teško može naći slobodan prostor na koji bi se stabla izvlačila. Kako je prilaz radištu mogućan samo sa fronta, a osnovna radna snaga je ručna, jer većina inženjerskih mašina nije za ovo modificirana, to praktično znači da ovakvi radovi nisu u savremenom ratu rentabilni; ukoliko je ikako moguće treba koristiti obilaske (utoliko pre što će nastati različita oštećenja i na samim putevima).

Srednji stepen oštećenja (zaprečavanja) puta računa se ako je oko 30% stabala iščupano ili polomljeno. I u tom slučaju, pod sličnim uslovima koji su već navedeni, put bi bio neprolazan za tehniku, dok bi za pešadiju bio samo ograničeno prolazan. Mogućnost račišćavanja slična je kao i kod teškog stepena onesposobljavanja puta. Laki stepen ošte-

³ Podatak iz *Truppenpraxis* br. 7/63.

⁴ Podatak iz *Truppenpraxis* br. 6/64. str. 438.

ćenja smatra se ako je 10% stabala iščupano ili prelomljeno. U tom slučaju put je samo delimično zaprečen i sa manjim raščišćavanjem upotrebljiv je za sve rodove.

Neposredno dejstvo atomske bombe na puteve i saobraćajne raskrsnice vrši se prizemnim eksplozijama ili primenom atomskih mina. Efikasnost rušenja povećava se i tim što se za ciljeve uvek biraju deonice puta koje se teško mogu zaobići (tesnaci, useci, močvarne površine i sl.), zatim što ubitačno radiološko zračenje onemogućava brzu popravku, a za raščišćavanje se isključivo mora koristiti mehanizacija, specijalno podešena za rad u uslovima jake kontaminacije.

Pri ovakvim eksplozijama, saobrazno jačini atomske bombe ili mine, stvara se ogroman krater i nastaje jako poremećenje tla. Jedan deo zemlje ispari zajedno sa vatrenom loptom. Veći deo zemlje biva izbačen po ivicama kratera, a samo manji deo vraća se ponovo u krater. Ovaj deo koji se vraća u krater toliko je rastresen i porozan da je kretanje kroz krater skoro nemoguće, mehanizacija tone i zaglavljuje se. Veličina kratera (prečnik i dubina) zavisi od veličine bombe (mine), položaja nulte tačke u odnosu na put (ako se radi o bombi) i od karakteristika zemljišta. Tako, na primer, atomska bomba od 20 KT pravi krater dubine 16 m, širine 104 m, zapremine 69.400 m³ (srednja tvrdoća tla), a količina izbačene zemlje na grudobran kratera iznosi 60.800 m³.⁵

Preko stvorenog kratera put se ponovo uspostavlja samo ako je izrada obilaska apsolutno nemogućna. Ako se ipak mora graditi nova deonica puta preko kratera, tada organ ABH-službe ima prvenstvo u odlučivanju o početku radova, s obzirom na stvorena radiološka zračenja. Zadatak se može izvršiti na dva načina: da se ispuni ceo krater ili da se preko njega izradi nasip. Da bi se krater navedenih dimenzija ispunio trebalo bi u njega vratiti 69.400 m³ zemlje (od toga na ivici kratera ima oko 60.000 kubika, a ostalo bi se moralo dovesti). Obimnost ovih radova može se predstaviti sledećim proračunom: jedan buldozer može u toku jednog dana da nagura oko 400 m³ zemlje; maksimalno bi se moglo po obimu kratera (koji iznosi 2 rP = 104 × 3,14 = 326 m) angažovati oko 30 buldozera, čiji bi dnevni kapacitet bio 12.000 kubika, a ceo posao završio bi se za oko 6 dana. Nasip se radi u vidu rampe izdubljenog oblika sa nagibima do 10%. Za izradu takvog nasipa širine 5 m potrebne količine zemlje mogu se izračunati po formuli $M = F \cdot D \times 0,6$ (M = masa, F = površina poprečnog preseka nasipa, a D = dužina nasipa). Za gornji primer iznosi oko 11.000 m³ zemlje, što znači oko 6 puta manje nego za ceo krater. Međutim, radovi se ne mogu završiti i 6 puta brže, jer je manji front rada te se manje mehanizacije može upotrebiti.

Ovo su samo najglobalnije mogućnosti savlađivanja atomskih prepreka na putevima, dok bi detaljniji proračuni, pregledi, skice i tablice bili stvar posebne inženjerske studije. No, i iz ovoga može se donekle sagledati ovaj problem koji će znatno uticati na tempo budućih operacija.

⁵ Podatak iz *Truppenpraxis* br. 7/64.

Naglašeno je da održavanje u ispravnom stanju putne mreže, stalno izložene neprijateljskim dejstvima, zahteva jake snage, sredstva i mehanizaciju i vojne i civilne operative.

Kapacitet civilne operative (pod kojom treba podrazumeti mirnodopske organizacije za održavanje puteva) sračunat je na održavanje puteva samo pri normalnom mirnodopskom saobraćaju. Međutim, povećani ratni saobraćaj i svakodnevno oštećenje puteva od strane neprijateljskih klasičnih i nuklearnih sredstava verovatno će daleko prevazići mogućnosti civilne operative. Civilna građevinska preduzeća, koja ne budu obuhvaćena mobilizacijom a nađu se u zoni operacija, mogu se takođe koristiti za održavanje puteva. Njihova organizacija i oprema dosta su slični organizaciji i opremi inženjerskih jedinica, u stručnom pogledu su potpuno osposobljena za ove radove, te ih prvenstveno treba koristiti za izradu novih deonica (obilazaka) ili objekata čija izgradnja duže traje. Njihovo angažovanje i način upotrebe u svemu su slični angažovanju i upotrebi inženjerskih jedinica.

Mesno stanovništvo takođe može pružiti ogromne koristi u obavljanju grubih i obimnih radova i za pripremu građe i materijala.

Ipak, najteži deo radova — i u pogledu organizacije celog zadatka i u pogledu izvršenja stručnijih poslova — neposredno u zoni borbenih dejstava, pašće na inženjerske jedinice. Pogotovo će ovo biti kada borbena dejstva otpočnu i kada se operacija pokrene. Tada će se osnovna mreža puteva iz pripremljene etape većim delom i dalje morati da održava radi dotura i evakuacije i pokreta drugih ešelona i rezervi. Pri napadnim operacijama nailaziće se na potpuno razrušenu putnu mrežu, a u odbrambenim ceo sistem saobraćaja biće poremećen. Atomski, avio i artiljerijski udari sa jedne i sa druge strane, zatim udari upućeni neposredno na puteve, kao i masovna rušenja od strane protivničke inženjerije i diverzanata, povećavaće ukupnu masu rušenja, koja može dovesti do paralisanja čitavog saobraćaja i do izrazitog usporenja tempa operacije i manevra. Civilne radne snage na poprištu borbi najčešće neće biti, drugi rodovi vojske angažovaće se neposredno u borbi, tako da će inženjerija biti prinuđena da, uglavnom sama, rešava ovaj zadatak. U tom cilju i najveći deo inženjerije svih jedinica morao bi biti angažovan na ovim radovima koji se kod svih modernih armija, pa i kod nas, smatra kao osnovni zadatak inženjerije.⁶

Zaprečavanje. Kod sredstava za zaprečavanje, kao i u taktičko-operativnim gledanjima, pojavile su se znatne novine. Od sredstava ovde će se razmotriti minsko-eksplozivna i atomska, pošto ona praktično predstavljaju osnovna sredstva savremenog zaprečavanja.

Kod protivpešačkih mina ide se na znatno smanjenje količine eksploziva (30 do 50 grama), tako da mina nije veća od kutije za šibice, što omogućava njenu masovnu proizvodnju. Radi se u različitim oblicima, tako da svojim izgledom i bojom imitira predmete svakodnevn

⁶ Rešenje prvenstveno treba tražiti u angažovanju što većeg broja grupa za opravku puteva (GOP), koje se formiraju u svim jedinicama od puka do armije. Načelno, puk formira jednu, divizija 1 do 2, a korpus i armija mogu imati po više ovakvih grupa — zavisno od situacije.

ljudske upotrebe. Po američkom gledištu mogu se postavljati i iz aviona i helikoptera. Iako normalno ne može da usmrti pešaka, ona ga teško ranjava i izbacuje iz stroja, čime se znatno opterećuje sanitetska služba u celini, evakuacija sa fronta opterećuje saobraćaj, a doživotna invalidnost utiče i na borbeni moral trupa i stanovništva. Zbog ovakvih svojih svojstava i mogućnosti masovne i lake primene, smatra se kao vrlo efikasno borbeno sredstvo.

Obratno, kod protivtenkovskih mina ide se na povećanje eksploziva (čak do 12 kg) radi potpunog uništenja tenka i drugih borbenih oruđa i vozila. One ubuduće ne smeju biti ni metalne (lako otkrivanje mino-istraživačima) ni drvene (hidroskopske su, glomazne i teško se pakuju i transportuju). Nove protivtenkovske mine (obično plastične) moraju biti otporne na atomske eksplozije. Mesto velike nagazne površine koje su do sad imale (80 do 100 cm²), one se sada rade sa 2 do 3 upaljača, sa neznatnom površinom za prenos pritiska. Upaljači treba da budu višenamenski (radi istovremene upotrebe na kopnu i pod vodom) i nemetalni. Da bi se masovna primena saobrazila pokretnom karakteru rata, ističe se potreba maksimalnog mehanizovanja postavljanja mina i minskih polja, korišćenjem savremenih minopolagača. Isto tako radi slobode sopstvenog manevra i pokreta posebno se ističe primena dirigovanih minskih polja.

Atomska mina raspolaže jakom razornom moći i vrlo opasnim radio-aktivnim padavinama. Padavine mogu biti i osnovni faktor opasnosti, jer stvaraju radiološke kontaminacije daleko izvan zone kratera. Njihova primena je efikasna na svim uskim grlima (tuneli, mostovi, useci, zaseci, klisure, tesnaci), a prednost nad običnim minama je neuporediva.⁷ Jačina ovih mina, prema američkom gledištu, kreće se od 0,5 do 5 KT.

Hemijske mine predstavljaju veoma efikasno sredstvo da se, u kombinaciji sa ostalim načinima miniranja, oteža neprijatelju razminiranje i savlađivanje sistema zaprečavanja. Naročito su pogodne u kombinaciji sa rušenjem na komunikacijama. Težina punjenja može biti od 5 do 15 kg. Pale se eksplozivom — automatski (nagazno, potezno) ili dirigovano.

Minopolagač je prilično prosta mašina; iako još nije podešena za svako zemljište, postala je za ravničasti teren neophodna zbog brzine razvoja operacija. Kapacitet, za sada, odgovara efektu miniranja dveju pionirskih četa.

Raspolažući ovako moćnim tehničkim sredstvima, zaprečavanje danas predstavlja veoma efikasnu borbenu komponentu, jer pruža neslućene mogućnosti za sprečavanje brzih prodora neprijatelja po čitavoj dubini razvoja borbenih dejstava i omogućava solidnu zaštitu ugroženih pravaca, rejona i objekata. Sve savremene armije pridaju mu veliki značaj, tako da se u poslednje vreme sve više raspravlja o takozvanom »minskom ratu«. Sovjeti, na primer, predviđaju da je za jednu odbram-

⁷ Za pripremu i rušenje poletno-sletne staze dužine 1.524 m jedan inženjerski bataljon utrošio je 3,5 dana i 72 tone eksploziva. Taj posao bi mogao da obavi poluvod pionira uz upotrebu atomske mine do 0,5 KT za 2 do 4 časa.

benu armijsku operaciju potrebno 240.000—300.000 pt-mina i 100.000 do 150.000 pp-mina. Amerikanci kažu da zaprečavanje predstavlja »vezivno tkivo odbrane« i da čini onu razliku između poraza i pobede.

Savremena tehnika i naoružanje učinili su da zaprečavanje nije više samo sredstvo neposrednog obezbeđenja posjednutih položaja, već celoviti sistem prepreka, koji obezbeđuje čitave pravce na celoj dubini borbenih dejstava. Čak i u dubokim međuprostorima, koji se početnim rasporedom snaga ne posedaju, zaprečavanje predstavlja daleko najefikasnije sredstvo za sprečavanje i kanalisanje neprijateljevih brzih prodora. Pokretljivi organizam modernih armija zavisi od ispravnih puteva i zemljišta prohodnog za tehniku, što su baš objekti koji se rušenjem i zaprečavanjem često mogu, za izvestan period, učiniti neprohodnim za savremenu tehniku. Ovome treba još dodati masovno zaprečavanje u pozadini neprijatelja kojim se može sprečiti ili ograničiti dotur.

Nuklearno naoružanje uslovalo je znatnu rastresitost borbenog porotka i po širini i po dubini, a time i stvaranje velikih međuprostora. Ti međuprostori (naročito po frontu) koji se ne mogu aktivno braniti, zaprečavanjem se mogu obezbediti bar toliko da se dobije najnužnije vreme za preuzimanje odgovarajućeg manevra. Isto tako atomske »breše«, koje mogu znatno da poremete celovitost sistema odbrane, jer ih napadačeve moto-mehanizovane snage mogu, tako reći, odmah da iskoriste, mogu se najbrže zatvoriti pokretnim zaprečavanjem i tako stvoriti minimalno vreme za brzu upotrebu braniočevih rezervi.

Vazdušni desanti, kao sastavni deo savremene operacije, znatno zavise od sistema neprijateljevog zaprečavanja. Istina, njime se ne može sprečiti spuštanje desanta, ali se mogu ograničiti njihovi manevri i zauzimanje planiranih objekata, što će svakako mnogo doprineti uspešnoj borbi protivdesantnih snaga.

Fortifikacijsko uređenje zemljišta. Savremena tehnika i naoružanje imaju znatnog odraza i na fortifikacijsko uređenje zemljišta.

Na prvom mestu opasnost od atomskih udara zahteva »dublju« fortifikaciju. Dosadašnji fortifikacijski profili, dovoljni za zaštitu od klasičnog naoružanja, za nuklearna dejstva postali su isuviše plitki. Oni ne štite ni protiv udarnog, ni toplotnog i radiološkog dejstva, jer ne odgovaraju ni svojim dimenzijama, ni tehničkim uređajem. Rov (saobraćajnica) sa dubinom od 1,10 m i otvorskim profilom veoma malo štiti od udarnog dejstva i pravolinijskog prostiranja toplotnog i radioaktivnog zračenja, pa se njegova dubina mora povećati do 1,80 m, a otvor pokriti makar i najprimitivnijim mesnim materijalom. Velika skloništa i oslonci stalne fortifikacije ne izdržavaju udarna dejstva, naročito bliže centru eksplozije. Iskustvo govori da se mora ići na manja i dublja skloništa, sa specijalnim uređajima protiv radiološkog i hemijskog dejstva.

Objekti zaštite dobijaju prevagu nad objektima za dejstvo, jer je u savremenoj fizionomiji borbe osnovno »preživeti« atomski udar. Otuda i grupni sistem utvrđivanja dobija prevagu nad rovovskim, pa u eventualnom ratu, kada fortifikacija mora biti osetno dublja i uz

znatno šire frontove, ne može više biti ni reči o rovovskom sistemu. Čak se i grupni sistem sve više razvija do najmanjih jedinica, pa i do pojedinca (ima gledišta koja nagoveštavaju i individualni sistem utvrđivanja).

Radovi se izvode na znatno većoj dubini duž pojedinih pravaca. Ovo je posledica povećanja dometa klasičnog naoružanja, zatim raketnog oružja (sa dometom i od nekoliko stotina kilometara), atomskih bombi i vazдушnih desanata, koji se spuštaju ne samo u taktičkoj i operativnoj dubini, nego i duboko u pozadini borbenih dejstava.

Tenkovske i slične mehanizovane jedinice, koje su svojim oklopom praktično bile zaštićene od dejstva klasičnog naoružanja, osetljive su na atomske i raketne udare, tako da je i njihovo utvrđivanje postalo neminovna potreba.

Kratko vreme za utvrđivanje u savremenim uslovima daje naročitu prednost tipiziranim fortifikacijskim objektima. Oni se mogu blagovremeno i masovno izrađivati, prvenstveno od armirano-betonskog i čeličnog materijala. Njihova konstrukcija namenski mora biti univerzalna: za bunkere, individualna i kolektivna skloništa, za osmatračnice komandnih mesta, centre veze i dr.

Očigledno je da se zadaci koje savremena tehnika i naoružanje postavlja pred fortifikaciju ne mogu izvršavati onom radnom snagom i alatom kako je to bilo u klasičnim uslovima. Odgovarajući tempo radova neće se moći postići bez masovne primene inženjerske mehanizacije. Savremeni rovokopači (čije norme u toku dana iznose 8 do 10 km rova) predstavljaju osnovno sredstvo za utvrđivanje, naročito po dubini, na položajima i pojasevima koji početnim rasporedom snaga nisu posednuti ili su samo delimično posednuti. Bez buldozera, kranova i utovarivača ne može se ni zamisliti utvrđivanje tenkova i sličnih oruđa, čiji iskopi za protivatomsku zaštitu iznose oko 120 m³ zemlje. (Za jedan ovakav zaklon posadi tenka bilo bi potrebno 5 do 6 dana, a buldozeru 3 do 4 časa.)

Mesno stanovništvo i građevinska mehanizacija sa terena isto tako će morati da se masovno upotrebljavaju, naročito u dubljoj pozadini i oko naseljenih mesta. Rukovođenje ovim radovima i izrada složenijih objekata biće i dalje zadatak inženjerskih jedinica.

Savlađivanje prirodnih i veštačkih prepreka. U okviru ovoga savremena tehnika i naoružanje znatno utiču na dva osnovna zadatka: raščišćavanje minsko-eksplozivnih prepreka i forsiranje reka.

Raščišćavanje minsko-eksplozivnih prepreka predstavlja jedan od najtežih zadataka inženjerskog obezbeđenja. Velike dubine minskih polja ispred prdnjeg kraja i čitavi minirani pojasevi po dubini, uz to i savremena sredstva obezbeđenja minskih polja (infracrveni uređaji, dopunski upaljači, signalne mine i rakete i dr.), čine da je ovaj zadatak daleko teže izvodljiv nego u II svetskom ratu. Savremeni plastični eksplozivi sa plastičnim omotom i nemetalnim upaljačima učinili su praktično neupotrebljivim dosadašnja osnovna sredstva za razminiranje — minoistraživač i pipalicu. S druge strane, tehnika razminiranja nije mnogo napredovala i pored stalnih napora da se pronađe neko univer-

zalno sredstvo za brzo otvaranje prolaza. Istina, tehnika nije kazala svoju poslednju reč, naročito u oblasti elektronskih uređaja i raketnih bacača eksplozivnih punjenja. Uočavajući svu težinu ovog problema i opasnost da razminiranje ne bi kočilo brzi razvoj savremenih operacija, morala su se revidirati neka ustaljena gledišta iz perioda klasičnog ratovanja.

Prvenstveno treba težiti da se pronađu međuprostori između minskih polja i da se, i po cenu izvesnih manevara, ide na obilazak minskih polja. Ova mogućnost često će se realizovati u uslovima širokih frontova, ispresecanog zemljišta i relativno kratkog vremena za organizaciju miniranja, jer je, i pored najsavremenijih sredstava za brzo postavljanje mina, teško postići neprekidno miniranje ispred čitavog fronta.

Širina prolaza, koja se u klasičnim uslovima kretala za tehniku od 12 do 20 m, danas se drastično skraćuje i ne prelazi ni 4 m. Na taj način tenkovi i ostala tehnika moraju proći kroz prolaz tačno po kolotragu tenkova čistača. Izrada prolaza predviđa se neposredno pred sam početak napada. Ne može više biti ni govora da se prolazi rade jednu noć ranije, jer to ne dozvoljavaju ni uslovi iznenađenja, niti brižljivo osmatranje i obezbeđenje minskih polja i u toku noći. Ručni rad na izradi prolaza mora biti eliminisan, inače tempo savremenih operacija biće doveden u pitanje; kontaminirano zemljište moći će se razminirati samo pomoću odgovarajuće mehanizacije.

Savremena sredstva za razminiranje, bez obzira što se na njihovom usavršavanju i dalje radi, ipak pružaju određene garancije. Raketni bacači eksploziva zamenice ručno postavljanje eksploziva po dubini minskog polja; tenkovi čistači mina sa diskovima, valjcima i lancima daleko su mnogobrojniji i savremeniji od njihovih prethodnika iz prošlog rata; elektronski minodetektor i na vozilima potpuno su potisnuli iz upotrebe stare minoistraživače koji su otkrivali samo metalne mine.

Napokon, teritorijalne i partizanske jedinice, kao i civilne i omladinske organizacije, u jednom opštenarodnom ratu mogu pružiti dragocene koristi operativnoj armiji u pogledu dostavljanja detaljnih podataka o miniranim i neminiranim zonama kod neprijatelja.

Forsiranje reka predstavljalo je oduvek veoma tešku taktičku radnju, a za inženjerske jedinice i daleko najsloženiju organizaciju tehničkih zadataka: oko izviđanja reke, pripreme prilaznih puteva, obezbeđenja sredstava za prelaz, organizacije mesta prelaza i razminiranja obostranih obala. Forsiranje reka u današnjim uslovima, i pored savremenih sredstava za prelaz i težnje da ono ne sme usporiti tempo savremene operacije, predstavlja priličan problem naročito za armije koje su oskudnije snabdevene savremenim tehničkim sredstvima za prelaz. Savremena tehnika i naoružanje, a naročito nuklearno i raketno oružje, toliko su izmenili klasična gledišta na forsiranje, da se može reći da su taktička načela bitno izmenjena a tehnika prelaza u osnovi automatizovana.

Savremeni tempo napadnih operacija gotovo je isključio plansko forsiranje i kao osnovni način prelaza uslovio forsiranje iz pokreta. Za inženjersko obezbeđenje prelaza ovo znači izrazito skraćivanje potrebnog vremena za tehničke radnje. Izviđanje reke i prikupljanje podataka

o najpogodnijim odsecima i mestima prelaza vršice se prvenstveno na osnovu studija karata krupnih razmera, aero-foto-snimaka, mirnodopskih opisa reka, izviđanja iz vazduha, podataka od hidrotehničkih ustanova i mesnog stanovništva. Prikupljanje i raspodela sredstava za prelaz može se uspešno izvesti samo ako se odluka — zamisao o forsiranju donese znatno ranije, pre neposrednog nastupanja ka reci. Brzo uređenje mesta prelaza biće moguće samo ako se sve jedinice maksimalno angažuju na njihovoj organizaciji i ako se bude raspolagalo amfibijskim i samohodnim sredstvima za prelaz ili ako se klasični mostovi i skelski parkovi mogu blagovremeno da sklope na pritokama. Priprema prelaznih puteva i otvaranje prolaza u preprekama može se obezbediti punim angažovanjem inženjerske mehanizacije, korišćenjem svih postojećih puteva, seoskih prilaza i mesnih staza, uz svestranu pomoć teritorijalnih i partizanskih jedinica.

Forsiranje noću postaje normalan vid forsiranja, što uveliko otežava sve inženjerske pripreme. Noćno forsiranje komplikuje izviđanje reke i ostalih prepreka; teže je organizovati i održavati prelaze; prevoženje se izrazito komplikuje; otežava se orijentacija i dovođenje borbene tehnike do prelaza; smanjuje se efekat inženjerske tehnike, a predstojeći radovi iziskuju više vremena. Usled ovoga inženjerske jedinice, saobraćajni organi i starešine jedinica moraju da izvrše detaljne pripreme za noćno osvetljavanje prelaza; slepim fenjerima raznih boja obeležavaju se svi prilazni putevi kao i mesta prelaza; obeležavaju se vidnim znacima prolazi kroz sopstvene i neprijateljske prepreke; propisuju se signali, azimuti, orijentiri, itd.

Širina fronta forsiranja znatno se povećala. Ovo je uslovljeno kako opasnošću od atomskih udara neprijatelja, tako i mogućnošću sopstvenog raketnog naoružanja da na širokom frontu obezbedi koncentraciju vatre za podršku forsiranja. Ovo ima dobrih i loših strana. Dobro, jer se na većoj širini fronta može naći i veći broj prelaza na reci, lakše se mogu naći međuprostori u sistemu neprijateljevog zaprečavanja, izbegava se nagomilavanje trupa i tehnike na uzanom prostoru i otežava neprijatelju određivanje težišta prelaza. Loše, jer treba mnogo više sredstava za prelaz, sporiji je manevar i popuna sa njima i teže je centralizovano rukovođenje obezbeđenjem prelaza od strane inženjerskog starešine.

Vreme potrebno za prelaz jedinica različito je. Kod armija koje ne raspolažu sa dovoljno amfibijskih oruđa i samohodnih sredstava za prelaz, vreme se skoro udvostručilo u odnosu na II svetski rat. (Jedna savremena divizija Atlantskog pakta ima preko 5.600 vozila; za njeno prebacivanje klasičnim pontonskim parkovima i skelama potrebno bi bilo preko 25 časova, dok se jedna divizija iz II svetskog rata mogla prebaciti za 10 do 15 časova.) One armije koje raspolažu modernim sredstvima za prelaz, ovo vreme drastično skraćuju (srazmerno količini ovih sredstava).

Veća angažovanost nižih (taktičkih) jedinica u pripremama i izvršenju forsiranja isključivo su odraz povećanja broja savremene tehnike i naoružanja u tim jedinicama. Teška borbena oruđa dosad su se nalazila prvenstveno kod operativnih jedinica. U uslovima širokih

frontova, kad se teži široj decentralizaciji i osamostaljenju taktičkih jedinica, prirodno je što se teška tehnika sve više spušta ka njima. Pešadijske divizije, brigade pa čak i pukovi, poseduju u savremenim armijama tenkove i samohotke. Povećani tereti zahtevaju i veću nosivost sredstava za prelaz, što uslovljava manji kapacitet prevoženja, jer se teške skele ne mogu rentabilno iskoristiti ako prevoze lakša oruđa. Prema tome, za prevoženje čak i pešadijskih pukova i brigada moraju se angažovati i laki i teški parkovi. Sve ovo otežava dotur i raspodelu parkova i znatno veće angažovanje pontonirskih jedinica. Ovaj se problem uspešno rešava savremenim samohodnim oruđima i samohodnim sredstvima za prelaz. Ukoliko se njima ne raspolaže, teži se da se uvedu univerzalni parkovi koji bi bili rentabilni za izgradnju i lakih i teških skela i mostova.

Kod organizacije i vrste mesta prelaza takođe ima izmena. Prvo, rastojanja između pojedinih prelaza znatno su povećana u odnosu na klasične uslove, jer se ne sme dozvoliti da eksplozija jedne nominalne atomske bombe zahvati više od jednog mesta prelaza. Pešadijska desantna mesta, koja su ranije imala po 25 do 30 čamaca, danas bi bila suviše glomazna i normalno se smanjuju na 15 do 20 čamaca. Tenkovska »desantna« mesta prelaza su nov pojam za one tenkovske prelaze koji su organizovani po dnu rečnog korita ili pomoću samohodnih sredstava za prelaz. Njihova prednost nad skelskim mestima je u tome što se reka prelazi iz pokreta, u onom borbenom poretku u kakvom je jedinica bila u toku nastupanja ka reci; zatim, održava se visoki tempo napada delova prvog ešelona; skraćuje vreme forsiranja; smanjuje mogućnost stvaranja rentabilnih ciljeva za neprijateljevo atomsko oružje; i, ne zahtevaju jače pontonirske snage za njegovu organizaciju. Načelno ih treba organizovati u blizini pešadijskih desantnih mesta radi efikasnije podrške pešadije na suprotnoj obali. I kod mosnih prelaza ima izmena. Klasični pontonski mostovi, za čije je podizanje bilo potrebno po nekoliko časova (zavisno od širine reke i vrste materijala), mogu se podizati tek u kasnijoj fazi forsiranja — za druge ešelone, dotur i evakuaciju. Za prebacivanje delova prvog ešelona danas se ide na mostove od samohodnih sredstava za prelaz čija brzina podizanja iznosi 2 m na minut.⁸ Istina, mostovi su uvek »mač sa dve oštrice«, jer ogromno povećavaju brzinu forsiranja ali u isto vreme predstavljaju i rentabilne atomske ciljeve.

Sredstva za prelaz najviše su podložna uticaju savremene tehnike i naoružanja. U ovoj oblasti vlada potpuna neujednačenost i nastavlja se grozničava trka u pronalaženju sve novih i novih sredstava. Armije velikih i razvijenih zemalja (SSSR, SAD, Francuske i Nemačke) uglavnom se orijentišu na samohodna oruđa, samohodna sredstva za prelaz i helikoptere. Male armije, pored postepenog uvođenja novih sredstava koja su veoma skupa i znatno opterećuju vojne budžete, koriste klasične pontonske parkove, poboljšavajući njihove tehničke kvalitete. Kakvom se brzinom razvijaju nova sredstva za prelaz, može jasno pokazati sledeći primer: snage Atlantskog pakta uvele su u svoje naoružanje francuski samohodni park »žilua« 1959. i 1960. godine.⁹

⁸ Военный вестник br. 4/1963, str. 117.

⁹ Isto.

Već od 1960. oni proučavaju novi park MAB (Mobil Angriffs Brücke)¹⁰ koji je trebalo da se uvede u naoružanje u toku prošle godine; njegove mašine konstruisane su na principu plovećih automobila i za sat se od parka može podići most dužine 122 m. Sličan razvoj ovih sredstava nastavlja se i kod Sovjetske armije.

Rezerva sredstava za prelaz znatno se povećala u odnosu na II svetski rat, u kome se kretala od 25 do 50%, dok se danas minimalno uzima 50 do 100%, a Amerikanci čak i do 200%. Ova rezerva načelno treba da se nalazi kod mesta prelaza, nasuprot ranijem gledištu kad se masa rezervnih sredstava nalazila kod načelnika inžinjerije viših operativnih jedinica. Očigledno da je ovo posledica mogućeg uništavanja ovih sredstava od neprijateljevih atomskih i drugih udara i teških uslova za manevar ovim sredstvima pri širokim frontovima i pri permanentnim mogućnostima da se razore putevi i prekine saobraćaj.

Centralizovana organizacija forsiranja od strane operativnih jedinica praktično je preživela. Korpus, a pogotovo armija, zbog širokih frontova i stalne opasnosti od neprijateljskog oružja za masovno uništavanje, teško da više mogu da rukovode prelazom, izuzev opšte zamisli i raspodele sredstava za prelaz. Sva težina oko organizacije mesta prelaza praktično pada na načelnika inžinjerije divizije, brigade i puka.

Na kraju, može se zaključiti da se obim inžinjerijskih radova, pod uticajem savremene tehnike i naoružanja, znatno povećava, a način njihovog izvršenja postaje sve teži i komplikovaniji. Potpuna mehanizacija i motorizacija inžinjerije, puna angažovanost svih rodova vojske, masovna upotreba mesnog stanovništva i civilne operative, kao i blagovremena priprema državne teritorije u inžinjerijskom pogledu, jesu putevi kojima treba ići da bi se u eventualnom ratu mogli uspešno da izvršavaju zadaci inžinjerijskog obezbeđenja borbenih dejstava.

Pukovnik
Vasilije NIKOLIĆ

¹⁰ Technische Mitteilungen br. 9/63.

NEKA PITANJA IZ RADA ORGANIZACIJE SAVEZA KOMUNISTA U JNA

Komunistička partija Jugoslavije, odnosno Savez komunista je oduvek poklanjao veliku pažnju svojim organizacionim pitanjima. Osam statuta i kongresa rečito govori o tome kao i o borbi koju je Partija vodila za idejno jedinstvo i čvrstinu svojih redova, za primenu marksističko-lenjinističkih principa.¹

Uspešno savlađujući mnoge teškoće na putu svoga razvitka, Partija je neprekidno idejno i organizaciono jačala. U njoj su stalno i sve više dolazile do izražaja snage koje su dosledno stajale na pozicijama klasne borbe, slobodne od krutih dogmi i »većitih istina«. Dolazak druga Tita na čelo Partije značio je konačnu pobjedu ovih snaga. Tako je ona spremno dočekala zadatke koje je na sebe preuzela u revoluciji. Nove organizacione probleme u periodu oslobodilačkog rata, vezane za stvaranje partijskih organizacija i rukovodstava u partizanskim odredima i jedinicama NOVJ Partija je stvaralački rešavala.² Posebnu pažnju pri tom je posvetila izgradnji organizacija KPJ u jedinicama NOV. Pri tome je uzimala u obzir konkretne uslove u kojima su se razvijale i delovale jedinice NOVJ, osobenosti vojne organizacije i odnose koji u vezi s tim postoje, a ogledaju se u visokom stepenu centralizacije u rukovođenju i strogoj subordinaciji. CK KPJ je bio ovlašćen da u okviru Statuta i uobičajene prakse u Partiji reguliše sva pitanja organizacione prirode u organizaciji u Armiji.

Rukovođenje organizacijom SK u armiji. U partizanskim odredima i jedinicama NOVJ partijske organizacije su bile vezane za opštinska, sreska, okružna, oblasna i druga partijska rukovodstva na teritoriji gde su delovale. Partijskim organizacijama u jedinicama kojima je Vrhovni štab neposredno komandovao i koje su rešavale osnovna pitanja naše revolucije (grupa proleterskih brigada, kasnije divizija i korpusa), direktno je rukovodio CK SKJ. Nad ostalima on je ostvarivao uvid i uticaj ne samo »redovnim putem«, preko nadležnih partijskih rukovodstava, već i neposredno preko politodjela koji su postojali u brigadama, a kasnije i u divizijama.

Partijskim radom su rukovodili zamenici komesara, koji su ujedno bili sekretari čelija u četama, sekretari biroa u bataljonima, odnosno sekretari komiteta u brigadama i divizijama. Zamenici komesara su na osnovu prethodne saglasnosti nadležnog komiteta KPJ određivani naredbama viših komandi. Zamenici u brigadama i divizijama su kao par-

¹ Značajnu ulogu u tome su do rata imali IV kongres u Drezdenu, a posebno V zemaljska konferencija u Zagrebu 1940. godine.

² A. Ranković, *Proleter br. 16*, od decembra 1942. godine.

tijski rukovodioci imenovani od CK KPJ, nacionalnih CK, odnosno pokrajinskih i oblasnih komiteta za koje su njihove jedinice bile partijski vezane. Pored toga, politodjeli pri brigadama, a kasnije i pri divizijama, kao organi CK KPJ ili nacionalnih partijskih rukovodstava, pružali su veliku pomoć organizacijama KPJ tih jedinica u sprovođenju linije Partije, u izgrađivanju partijske organizacije i SKOJ-a, a time u opštem snaženju i razvitku jedinica.

Međutim, razvijen unutarpartijski život, koji je omogućavao svakom članu KP da utiče na sva pitanja života i rada jedinica, uključujući tu i pravo kritike izvršavanja borbenih zadataka — bio je, u stvari, osnova izvanrednog jedinstva misli, volje i akcije komunista i jedinica.

Stvaranje sve krupnijih vojnih formacija i povoljna vojno-politička situacija uticali su da operacije NOVJ sve više dobijaju karakter »regularnog rata«, pa je komandovanje i rukovođenje jedinicama postepeno i u sve većoj meri centralizovano. U skladu s tim i rukovođenje organizacijama KPJ u jedinicama NOVJ preuzimao je neposredno na sebe CK KPJ. Prerastanje NOV u Jugoslovensku armiju, jedinstvenu oružanu snagu svih naroda Jugoslavije nametalo je potrebu da i CK KPJ 1945. godine preuzme rukovođenje celokupnom organizacijom KPJ u našoj vojsci. To je ostvarivao preko partijskih rukovodilaca koje je imenovao. Samo u brigadama i njima odgovarajućim jedinicama birani su partijski komiteti koji su rukovodili osnovnim organizacijama, a bili vezani za rukovodioce viših jedinica. Partijski rukovodioci, istovremeno i politički komesari jedinica, bili su ravni komandantima. Njima su bili potčinjeni politički organi u komandama, koji su se uglavnom bavili partijskim radom, kao pomoćni organi partijskog rukovodioca. Članovi političkog odseka brigade bili su istovremeno i članovi brigadnog komiteta. Sekretar komiteta bio je politički komesar brigade.

Odlukom CK KPJ od 10. avgusta 1945. godine, postavljeno je da se u osnovnim organizacijama biraju sekretari, njihovi zamenici, odnosno sekretarijati, a u brigadama komiteti. Početkom 1948. godine donesena je odluka da se umesto Komiteta na partijskim konferencijama delegata osnovnih organizacija bira pukovski biro od 5 do 7 članova. Biro je iz svoje sredine izabirao sekretara, jednog člana odgovornog za agitaciono-propagandni rad i jednog za SKOJ. Politički komesar puka nije više mogao biti biran u biro, ali je obavezno prisustvovao njegovim sastancima. Izbornost u okviru ćelije (osnovne organizacije) izmenjena je samo utoliko što politički komesari bataljona nisu mogli biti birani za sekretara. Ovom merom funkcija političkog komesara odvojena je od izborne partijske funkcije. Izbori su vršeni jednom godišnje.

Pored ranijih, ovom odlukom SK uvedeni su i partijski rukovodioci po brigadama i bataljonima. Tu dužnost su vršili politički komesari, a imenovao ih je partijski rukovodilac JA. Partijsko-politički organi su ovom odlukom i formacijski osetno ojačani. Partijski biro puka je za svoj rad odgovarao partijskom rukovodiocu puka. Isti odnos bio je između biroa ćelije bataljona i partijskog rukovodioca ove jedinice. Odluke biroa su bile punovažne tek kad ih je osnažio partijski rukovodilac.

Peti Kongres KPJ održan 1948. godine i prvi posleratni Statut u osnovi su formulisali već postojeću praksu Partije u primeni demokratskog centralizma u radu i uskladili nove zadatke sa tadašnjim stepenom razvitka društveno-ekonomskih odnosa u našoj zemlji. Osnovna

organizacija je ostala i dalje mobilizator masa u izvršenju postavljenog plana i osiguravala vodeću ulogu Partije u državnim i društvenim organizacijama.³

Posle V kongresa dolazi do postepenih izmena u razvitku društvenog i privrednog sistema u našoj zemlji. I partijske organizacije su se oslobađale »svih onih krutih i birokratskih okova koji su ih sputavali u njihovom radu i razvitku«. ⁴

Ove promene se odražavaju i u Armiji. Početkom 1949. godine CK KPJ je uneo značajne novine i u rukovođenju partijskom organizacijom u Jugoslovenskoj armiji. Ukinuta je institucija partijskog rukovodioca. Radom partijske organizacije u jedinicama do divizije sada rukovode komiteti, a u višim opunomoćstva koja imenuje CK KPJ. To je neosporno predstavljalo značajan korak ka još demokratskijem i kvalitetnijem rukovođenju. CK KPJ je, naravno i dalje rukovodio partijskom organizacijom u vojsci, ali sada preko svog Opunomoćstva za JA. Politički komesari bataljona ostali su sekretari osnovnih organizacija, a pukova i divizija sekretari komiteta, ukoliko su izabrani u ova rukovodstva. Komesari viših jedinica i načelnik Glavne političke uprave JA imenovani su za rukovodioce opunomoćstva CK SKJ u tim jedinicama, odnosno JA. Politički organi u MNO i komandama i dalje su se pretežno bavili partijskim radom kao pomoćni organi komiteta i opunomoćstva, ali su se sve više počeli afirmisati kao organi komande za ideološko-politički rad. Osnov za čitav rad i rukovođenje organizacijom SK u JNA bio je Statut SKJ. Poštovanju njegovih načela pridavan je veliki značaj.

Proširenje izbornosti. Odlukom od februara 1949. godine izbori su prošireni i na divizije, škole i slične ustanove. Da bi se obezbedio što bolji kvalitet sekretara osnovnih organizacija pukovskih i divizijskih komiteta i njihovih biroa i da bi se na ove dužnosti birali iskusniji partijski radnici za sekretare su birani oni koji su imali partijski staž od dve do pet godina. Ovi uslovi su bili opravdani i nužni. Isti cilj imalo je i potvrđivanje izbora komiteta i biroa u komandama, ustanovama i pukovima od strane Opunomoćstva CK KPJ za Jugoslovensku armiju, a u divizijama, školama i učilištima od strane CK KPJ. O primeni pomenute odluke CK KPJ u Uputstvu Opunomoćstva CK KPJ za JNA, pored ostalog, kaže se: »Odluka obezbeđuje još šire nego do sada sprovođenje principa unutarpartijske demokratije, jer su svi komiteti izborni pa, prema tome, i odgovorni za svoj rad, ne samo pred višim partijskim rukovodstvima već i pred partijskim članstvom«.

Proširenje izbornosti u partijskoj organizaciji Armije na divizijske komitete imalo je veliki značaj, kako za razvijanje demokratskijih odnosa, tako i za uticaj komunista u izgradnji naših jedinica, s obzirom

³ U Statut su tada ušle i mnoge odredbe koje su odraz nekritičnog prihvatanja prakse koja je nastala u drugačijim uslovima od naših, odredba sa kandidatskim stažom, o potvrđivanju odluka osnovne organizacije o prijemu u Partiju, isključenju itd.

⁴ A. Ranković, VI kongres KPJ, strana 337.

da se osnovna masa vojnika, starešina i komunista nalazi u bataljonima, pukovima i divizijama. Omogućavanje komunistima da i na partijskim konferencijama kažu što misle o problemima i pojavama u svojim jedinicama, da izmenjaju stečena iskustva i ispolje svoj uticaj na sastav komiteta — značilo je iskoristiti u punoj meri inicijative i mogućnosti širih partijskih kolektiva. Valja istaći da je demokračičnost i tajnost izbora smatrana osnovnim uslovom stvarnog izraza volje partijskog članstva.

Na VI kongresu usvojen je novi Statut Saveza komunista Jugoslavije. On je značio dalje razvijanje partijske organizacije u skladu sa uvođenjem samoupravljanja u sve oblasti našeg društvenog života. Uloga Saveza komunista Jugoslavije sada ima osnovni zadatak »da vaspitava mase u duhu socijalizma i da se neprekidno bori za njihovo političko i kulturno uzdizanje. Savez istovremeno razvija inicijativu i aktivnost masa za njihovo što šire učešće u privrednom, društvenom i političkom životu zemlje i u kontroli nad radom društvenih organizacija i ustanova, privrednih i državnih organa«⁵. Intencija ovako formulisane uloge SKJ bila je da se u praksi onemogući birokratizacija Partije njenim poistovećivanjem sa organima države. Ovim je »snažno otvoren jedan dublji proces organizacionog razvitka SKJ u skladu sa sve širim i dubljim razvojem socijalističke demokratije bez obzira na izvesne slabosti kojih je bilo u njegovoj interpretaciji i u praktičnoj primeni«⁶.

U skladu sa ulogom SKJ definisanom u Statutu i ostalim dokumentima, posle VI kongresa KPJ, sredinom 1953. godine dolazi i do vrlo značajnih promena u Armiji. Ukinuti su politički komesari i uvedeni pomoćnici komandanata za poslove iz oblasti ideološkog i političkog vaspitanja. To je znatno uticalo kako na sistem komandovanja u jedinicama, tako i na metod rukovođenja u organizaciji SK. Naime, uklanjanje komesara kao profesionalnih partijskih rukovodilaca i uvođenje pomoćnika komandanata za moralno-političko vaspitanje, imalo je, takođe za cilj, pored osnovnog, da se putem jednostarešinstva obezbedi što jedinstvenije rukovođenje jedinicama, i da se težište rukovođenja u partijskoj organizaciji potpuno prenese na komitete i opunomoćstva kao kolektivna partijska tela, što je isto tako bilo dalji korak u demokratizovanju rukovođenja u organizacijama SK u JNA. Ovi pomoćnici su preuzeli funkciju koju su imali komesari. Ako bi se desilo da neko od njih ne bude izabran za sekretara osnovne organizacije, odnosno komiteta, tada je na njegovo mesto postavljan drugi koji je uživao poverenje i ugled kod partijskog članstva.

Politički organi su sada postali organi komande i bavili se vaspitno-političkim i ideološkim radom sa vojnicima i starešinama. Tu činjenicu ni formalno ni suštinski nije menjalo to što su pojedine starešine, koji su radili u političkim organima, imenovani ili birani u partijska rukovodstva. Istovremeno su pri svim opunomoćstvima uspostavljeni njihovi pomoćni organi, organizacioni sekretarijati i instruktori, koji su se bavili isključivo partijskim radom.

⁵ Statut SKJ usvojen na VI kongresu.

⁶ A. Ranković, VII kongres SKJ, strana 101.

Dalji razvoj izbornosti u organizaciji SK u JNA išao je u pravcu sve punije demokratizacije i ukidanja svih ograničenja koja su postojala u ranijem periodu. Ukinuto je potvrđivanje izbornosti komiteta. Staž u SK je prestao biti uslov za izbor na rukovodeće dužnosti, a od 1951. godine pukovski komiteti biraju se od strane celokupnog partijskog članstva, itd.

Sve mere organizacione prirode, kao i druge na liniji izgradnje i unapređenja načina partijskog rukovođenja odnosno izbornosti, znatno su doprinele da čitavo partijsko članstvo sve jače utiče ne samo na sprovođenje već i na izgrađivanje stavova i politike organizacije SK u Armiji. U stvari u organizaciji SK u JNA stalno se razvijao proces demokratizacije i stvaranje takvih unutrašnjih odnosa koji su sve više isticali ulogu člana SK kao subjekta. Na toj bazi razvijalo se i stvaralo idejno i akciono jedinstvo komunista, kako u sprovođenju opšte politike SK tako i u konkretnoj borbi za izgradnju i jačanje Armije. Pored izbornih konferencija i sastanaka, komunisti su putem savetovanja, seminara, skupova i dr. ispoljavali svoj uticaj na donošenje mera, odluka i stavova, kao i na celokupan život i rad u Armiji.

Polazeći od novog programa i stečenih iskustava, Statut Saveza komunista Jugoslavije usvojen na VII kongresu, još konkretnije je razradio ulogu Saveza, a osobito metod rada kojim se prevazilazi usko shvaćena vaspitna uloga SK i naglašavaju političko-organizatorski zadaci članova organizacija i rukovodstava SK. Ali, sistem rukovođenja organizacijom Saveza komunista u JNA u principu je ostao isti sve do VIII kongresa, mada je bilo izvesnih pojedinačnih izmena manjeg značaja.

Osmi kongres. Na VIII kongresu SK Jugoslavije u Statut su unesene takve bitne i krupne izmene da je time, u stvari, donešen novi Statut SKJ. Naročito su značajne odredbe Statuta koje insistiraju na punoj afirmaciji člana SK kao subjekta koji učestvuje ne samo u sprovođenju već i u izgrađivanju politike Saveza komunista. On postaje stvaralac politike, a ne čovek koji samo čeka da gotove stavove prorađuje i prenosi. »Obaveza je i pravo člana SK«, kaže se u Statutu, »da učestvuje u izgrađivanju, objašnjavanju i ostvarivanju politike Saveza; ... da svoj stav i mišljenje o svim pitanjima društvenog razvitka izlaže i brani u organizacijama Saveza, da na sastancima i u štampi Saveza komunista učestvuje u raspravljanju i utvrđivanju politike Saveza«. Dalje, sasvim je nova odredba da član SK ima pravo i obavezu »da u toku izvršavanja usvojenih stavova i odluka, a na osnovu iskustava iz prakse, daje svoje primedbe na njih i predloge organizaciji i rukovodstvima Saveza«, čime se afirmiše princip da je »praksa u krajnjoj liniji uvek iznad svake odluke, odnosno da nema takve odluke koja ne bi mogla biti razvojem prevaziđena«. ⁷

Osmi kongres i novi Statut uneli su vrlo značajne novine i u rukovođenju organizacijom Saveza komunista u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Naime, u Statutu je propisano da organizacijom SKJ u JNA, armijskim oblastima, Ratnom vazduhoplovstvu i Graničnim jedinicama

⁷ L. Koliševski, *Referat na VIII kongresu.*

rukovode opunomoćstva kao i ranije. Ali, ona se sada imenuju na ple-
narnoj sednici CK SKJ svake druge godine, dok ranije nije postojao
rok u pogledu trajanja njihovog mandata. To obezbeđuje da se kolek-
tivno diskutuje i odlučuje o sastavu opunomoćstva i omogućava njihovo
češće obnavljanje i podmlađivanje na čemu novi Statut inače snažno
insistira, kao na jednom vrlo značajnom sredstvu za uspešniji rad i iz-
građivanje Saveza komunista putem razvijanja sve demokratskijih od-
nosa. Istovremeno to CK SKJ obavezuje i olakšava mu da neposrednije
i stalno ostvaruje uvid i utiče na rad organizacije SK u Armiji.

Novi Statut doprinosi boljem i demokratskijem metodu rukovođe-
nja SK u Armiji još i na taj način što imenovana rukovodstva postoje
samo na dva stepena: u JNA i armijskim oblastima, dok se sva ostala
biraju. Isto tako novim Statutom je određeno da »opunomoćstvo Cen-
tralnog komiteta SKJ za organizaciju Saveza komunista u Jugosloven-
skoj narodnoj armiji podnosi izveštaj Centralnom komitetu Saveza ko-
munista Jugoslavije o celokupnom radu organizacije Saveza komunista
u Jugoslovenskoj narodnoj armiji.«⁸ Na ovaj način najviši organ Saveza
komunista Jugoslavije — kongres, ne samo da je regulisao osnovna pi-
tanja rukovođenja organizacijom SKJ u JNA, već je konkretno pred-
video da u tom sklopu CK SKJ razmatra izveštaj Opunomoćstva o or-
ganizaciji SK u JNA. Prema tome, CK SKJ kao najviši rukovodeći
organ SKJ između dva kongresa kolektivno će i neposredno pratiti
osnovna pitanja rada partijske organizacije u vojsci i tako efikasnije
uticati na razvitak organizacije SK i izgradnju Jugoslovenske narodne
armije. To, nesumnjivo, znači krupan korak napred i ima veliki značaj
za ostvarivanje stavova i odluka Kongresa i Statuta SKJ u organizaciji
SK u JNA. Istovremeno time je jače naglašena i odgovornost opuno-
moćstva za svoj rad i rad organizacija kojima ona u ime CK SKJ ru-
kovode.

Najkrupnija promena, koja je ušla i u Statut i usvojena na VIII
kongresu, jeste proširenje izbornosti u organizaciji SK u JNA. Ubu-
duće će se birati sva rukovodstva, zaključno sa komitetom vojnog pod-
ručja. Iako Statut SKJ predviđa da se konferencije za izbor komiteta
drže svake druge godine, u Armiji će se svi, pa i komiteti koji nepo-
sredno rukovode osnovnim organizacijama i jedinicama i komandama,
birati svake godine. Na ovakvo rešenje išlo se zbog odluke da bi svi
komunisti puka jednom godišnje zajednički analizirali svoj rad i sagle-
dali zadatke za narednu godinu. Dinamika rada i života u jedinicama
i ustanovama Armije, češće promene ličnog sastava, programa obuke
i sl. opravdavaju ovakvo rešenje. Osim toga, ovakvim rešenjem omogu-
ćava se brže i potpunije podmlađivanje komiteta i pruža mogućnost
mladim starešinama da steknu iskustva iz partijskog rada i utiču na rad
organizacije. Sva ostala rukovodstva biraće se odnosno imenovati na dve
godine. Na veće vremenske intervale se nije išlo, s obzirom da se ovim
obezbeđuju češće analize rada organizacija i rukovodstva, smanjuje se
potreba za održavanjem vanrednih konferencija ili savetovanja, a uz to
obezbeđuje i češća promena u sastavu komiteta. Novim Statutom i proši-

⁸ Statut SKJ, glava 9, član 39.

rivanjem izbornosti, komunistima u Armiji daje se još veća mogućnost da utiču ne samo na sastav rukovodstva, već i na sve elemente unutararmijskog života i izgradnju jedinica u kojima žive.

Stalne promene u sastavu rukovodstva takođe su od značaja za razvijanje demokratičnosti u organizaciji SKJ i istovremeno i odgovornosti prema članstvu koje ih bira. Princip izbornosti postavljen je tako da praktično svi komunisti Jugoslovenske narodne armije učestvuju u izborima i ostvaruju pravo da i sami budu birani. Prema ovome bi, samo u sekretarijatima osnovnih organizacija Armije, radilo preko 10.000 komunista, a u komitetima preko 7.000. S obzirom na to da se pri svakom izboru sastav menja za trećinu članova, pruža se široka mogućnost komunistima da u određenom periodu svi imaju po neku izbornu funkciju. To je značajno kako sa stanovišta demokratičnosti i realizacije principa da svaki član SK »bira i može biti biran«, tako i u pogledu stalnog unošenja novog poleta u rad organizacije SK, a i sticanja iskustva iz toga rada.

U duhu Statuta usvojenog na VIII kongresu i u organizaciji SK u JNA predviđa se održavanje savetovanja širih partijskih aktiva. Osnovni cilj ovih savetovanja je konsultacija velikog broja članova SK i rukovodećih kadrova po najkrupnijim pitanjima unutararmijskog života i zadataka organizacije SK i široka razmena iskustava stečenih u radu. Time se i na ovaj način doprinosi realizaciji suštinskog načela Statuta — da član SK bude subjekt i aktivni činilac u izgrađivanju stavova i politike SKJ. Statut predviđa da će se ubuduće, svuda gde se biraju komiteti, osim u pukovima, na izbornim konferencijama birati i kontrolne komisije. One će se imenovati tamo gde se imenuju i opunomoćstva. S obzirom na ulogu koja im je data na VIII kongresu SKJ, kontrolne komisije će značiti mnogo u borbi protiv svih vrsta narušavanja normi partijskog života i biti pomoć razvijanju demokratskih odnosa u organizacijama i rukovodstvima SK. One će značiti novi kvalitet u oblasti unutarpartijskih odnosa i punu garanciju poštovanja principa demokratskog centralizma. Sada se prvi put biraju i revizione komisije i to samo na konferencijama za izbor komiteta koji neposredno rukovode osnovnim organizacijama.

Sve ovo ima veliki značaj za unapređenje i poboljšanje metoda rukovođenja i za razvijanje demokratskih odnosa u organizaciji SK u JNA uopšte, za njeno izgrađivanje i razvijanje u duhu intencija koje leže u osnovi odluke VIII kongresa, za još uspešnije prevazilaženje svega onoga što bi eventualno takvom razvitku smetalo.

Položaj članova Saveza komunista u Armiji. Položaj komunista u vojsci ima veliki značaj, jer od toga umnogome zavisi kakva će biti njihova uloga, aktivnost na jačanju moralno-političkog jedinstva i borbene čvrstine jedinice. To tim više što je organizacija SK u Armiji brojna i što se njen uticaj prostire na sve oblasti života i rada jedinica. Tako, npr. 95,23% oficira, 78,13% podoficira i 80,70% vojnih službenika su članovi SK. Pitomaca i vojnika ima znatno manje (21,86% pitomaca i 9,42% vojnika su članovi SK), ali je zato njihov uticaj na sredinu još značajniji. Međutim, specijalni uslovi zbog principa subordinacije i jednostarešinstva i obaveze disciplinovanog izvršavanja svih naređenja

utiču na određen način i na položaj mladih, odnosno položaj svih pripadnika Armije. Objektivno i kao stalno prisutan faktor, ovaj odnos utiče i može tu i tamo da ograniči prava mladih. Upravo zbog toga Opućnostvo CK SKJ za JNA i sva druga rukovodstva svojim uticajem, odlukama i zaključcima, obezbeđuju da se taj nepovoljan uticaj svede na najmanju meru.

Međutim, kao što se razvijala organizacija SK u celini, proširivala izbornost i na toj osnovi produbljavali principi demokratskog centralizma, tako se menjao i položaj komunista u vojsci. U vreme ograničene izbornosti, postojanja odvojenih osnovnih organizacija za vojnike i starešine i ograničavanje kritike — komunisti u vojsci nisu mogli kao danas da ispolje svu svoju ličnost i uticaj na život i rad jedinica.

Mada je obrazovanje posebnih osnovnih organizacija za roćni sastav (1953. godine) imao za cilj da vojnici članovi SK više dođu do izražaja i da im se omogućući veći uticaj na rad u osnovnim organizacijama, ipak je njihovo ukidanje i stvaranje jedinstvene osnovne organizacije za vojnike i starešine znatno izmenilo položaj komunista — vojnika. U ovim osnovnim organizacijama, zajedno sa svojim starešinama, vojnici članovi SK su u mogućnosti da otvoreno iznose svoja zapažanja, predloge i mišljenja i brže stiču iskustva iz partijskog rada. Na ovaj način oni su bolje i potpunije shvatili svoje obaveze kao komunisti i pripadnici Armije.

Praksa i dužnosti članova u ovakvim organizacijama su bili isti, mada su u jednom periodu razvoja naše Armije u partijskoj organizaciji uvedena i izvesna ograničenja u kritici starešina. To je učinjeno zbog učvršćenja vojne discipline i podizanja autoriteta starešine. Smatralo se da bi kažnjavanje članova Partije na komandnim dužnostima, »koji su zajedno sa svojim potčinjenima u istoj osnovnoj organizaciji« dovođilo do slabljenja discipline. Takve starešine su izuzete od kritike u svojim osnovnim organizacijama, ali samo za svoj rad na funkcionalnim dužnostima, za zadatke koje dobijaju od pretpostavljene komande, kao i naređenja i zapovesti koje izdaju. To, međutim, ne znači da su oni bili izuzeti od svake partijske odgovornosti i kritike. Komiteti su imali pravo i dužnost da ih za greške pozivaju na odgovornost, da ih kritikuju i kazne. Stoga se teško mogu naći primeri da je ma koji starešina u to vreme izbegao da bude pozvan na odgovornost, ako je to zaslužio. To tim pre što je i pored svih tih ograničenja bio zauzet jasan stav da član KP, bez obzira na funkciju, ako krši program i Statut i liniju Partije, treba da odgovara pred svojom osnovnom organizacijom. Znaćajan je i stav da one članove KP koji su članovi sekretarijata ili sekretari osnovne organizacije, bez obzira na kojoj su funkciji, može kritikovati i kazniti osnovna organizacija. Kao što se vidi i pored svih ograničenja, koja su davno prevaziđena u organizaciji SK u JNA, Partija nije tolerisala nićije slabosti. Princip da ni jedan član Partije ne može biti kažnjen u odsustvu obezbeđivao mu je puno pravo da utiče na tok sastanka, na utvrđivanje objektivne istine i na donošenje odluke. To što su sve odluke o kažnjavanju potvrđivali komiteti i opunomoćstva, odnosno kontrolne komisije, bilo je više mera obezbeđenja potpunije objektivnosti, nego ograničenja samostalnosti osnovnih organizacija.

Kada je reč o tom periodu razvoja naše Armije i radu partijske organizacije, a time i o specifičnom položaju komunista, valja podsetiti na stav Opunomoćstva koji je dat u Uputstvu od 4. marta 1949. godine: »Odluka je živi odraz osobenih uslova rada i razvoja partijske organizacije u Armiji. Radi toga njome nisu narušeni zahtevi moderne armije u smislu komandovanja trupom, očuvanja pravilnih starešinskih odnosa i čvrste discipline u Armiji«.

Iako su sva ograničenja davno prevaziđena, nakon VI kongresa SKJ i većeg naglaska vaspitne uloge komunista u vojsci je bilo izvesnog neshvatanja mesta i uloge SK, a kao posledica toga i pojava nedovoljne borbe protiv konkretnih slabosti u jedinicama. Neshvatanje uloge SK ispoljavalo se u mišljenju da partijska organizacija treba samo da »pomaze« komandama i da se pretežno bavi političko-vaspitnim radom i sl. To je imalo za posledicu slabljenje praktične akcije komunista u vezi s mnogim nedostacima vezanim za rad po unutararmijskim i drugim pitanjima. Prevazilaženju tih pojava i slabosti rukovodstva SK su neprekidno poklanjala odgovarajuću pažnju, boreći se za organizacionu izgradnju i učvršćenje normi partijskog života, demokratizaciju odnosa u osnovnim organizacijama i rukovodstvima i puniji razvoj kritike i samokritike.

Činjenica da se u osnovnim organizacijama nalaze zajedno vojnici i starešine sa istim pravima i obavezama omogućava svakom članu SK da ispolji svoj uticaj, aktivno se uključi u rešavanje svih pitanja kojima se organizacija SK bavi i smelo kritikuju slabosti. Pravo na kritiku, koje danas uključuje i pravo na kritiku starešina, imaju svi komunisti. Ono predstavlja važan elemenat zdravih odnosa među komunistima i jedinicama. Ono istovremeno obavezuje svakog člana SK da lično bude aktivan, da pravi i poznaje problematiku svoje jedinice i materiju na koju se odnosi njegova kritika. Jer, kritika ima, pre svega, za cilj da unapređuje rad, a zatim i da pomogne pojedincima da otklone lične slabosti. Pri tome je važno kritički prilaziti vlastitom radu i postupcima, uočavati sopstvene greške i slabosti, kako u radu tako i u odnosima prema mlađima i starijima.

Ovi stavovi Opunomoćstva CK SKJ za organizaciju SK u JNA i neprestana briga da se oni realizuju u praksi, ukazuju na to da se ne radi o deklarativnim pravima komunista. Jednaka prava i obaveze svih komunista bez obzira na čin i položaj vidno su izražena u sastavu sekretarijata osnovnih organizacija i komiteta. Naime, samo prilikom izbora u 1963. godini u sekretarijate osnovnih organizacija izabrano je preko 50% mladih starešina i vojnika, a za sekretare osnovnih organizacija preko 30%, dok je u komitete izabrana trećina mladih starešina.

Stalno negovanje principa demokratskog centralizma i njihovo sprovođenje u praksi predstavlja snažan elemenat čvrstine organizacije SK u vojsci. Međutim, treba istaći da objektivni faktori koji su izraz armijskih specifičnosti ponekad dovode do pojava koje u izvesnoj meri narušavaju taj princip. To se naročito odnosi na kritiku i samokritiku, kao i na primenu disciplinskih mera u organizaciji SK u JNA. Mlađi se dosta ustručavaju da kritikuju, a ima slučajeva da stariji guše kritiku čak i kada je ona opravdana. Na slabosti mladih komunista se ponegde gleda oštrije i lakše im se izriču i oštrije partijske kazne nego kada su

u pitanju stariji. U stvari, problem u položaju komunista se najčešće javlja u oblasti unutarpartijske demokratije, u odnosu stariji — mlađi. Mada nisu česte, ove pojave rukovodstva SK shvataju vrlo ozbiljno i neprekidno se bore da ih uklone, kao i sve druge prepreke koje smetaju demokratskim i ravnopravnim odnosima u organizaciji SK u JNA.

Upravo zato u primeni Statuta, donetog na VIII kongresu SKJ, organizacija SK u JNA polazi od toga da je njegova načela neophodno u praksi realizovati. To je naročito značajno postići kada je u pitanju kritika i samokritika, jer je ona nužno sredstvo u borbi protiv slabosti, za jačanje drugarstva i vaspitanju komunista. Pravo komunista »da na sastancima organizacije Saveza kritikuje rad i postupke svakog člana, funkcionera ili rukovodstva Saveza«⁹ je njegovo značajno oružje u borbi protiv slabosti ma gde se one javljale. To, međutim, i obavezuje svakog člana SK da aktivno i odgovorno učestvuje u izvršavanju svojih partijskih obaveza, jer će samo tako biti u mogućnosti da objektivno i konstruktivno ispoljava svoj uticaj na rad drugih i cele organizacije kojoj pripada. Sa takve pozicije je jedino pravilno i moguće ostvariti uticaj na razvijanje borbe mišljenja i izgrađivanje jedinstvenih stavova, na disciplinu i odgovornost prema obavezama i sl.

U odluci CK SKJ o organizacionoj strukturi i načinu izbora u Jugoslovenskoj narodnoj armiji govori se i o osnovnim zadacima komunista u vojsci. To je učinjeno stoga što Statut SKJ, iz razumljivih razloga, kao jedinstveni dokument za sve komuniste Jugoslavije nije mogao ulaziti u posebne zadatke. Odluka ističe naročiti značaj funkcionalnog rada, učvršćenja moralno-političkog jedinstva, sticanje vojnih i političkih znanja i razvijanje discipline i drugarstva. Posebnu pažnju zaslužuje zadatak po komé su komunisti u vojsci dužni da »predanim i odgovornim radom na svojim funkcionalnim dužnostima i stvaralačkom inicijativom stalno podižu borbenu spremnost svojih jedinica i ustanova«.

Za komuniste koji rade u vojsci najvažniji zadatak je uvek bio jačanje borbene spremnosti armije, a njegovo uspešno ostvarivanje moguće je samo kroz odgovorno obavljanje funkcionalnih dužnosti uz poštovanje principa subordinacije i jednostarešinstva. Međutim, i u takvim uslovima u odluci se insistira i na »stvaralačkoj inicijativi«, svesnom i odgovornom odnosu prema tim najkrupnijim obavezama. Time se u stvari i na ovaj način oživotvorava bitno načelo Statuta SKJ — da je svaki član SKJ i subjekt, aktivni stvaralac politike SKJ, a ne samo nosilac obaveza.

Pukovnici
Boško RODIĆ
i
Ernest MEZGA

⁹ Statut SKJ.

KAŽNJAVANJE NACISTIČKIH RATNIH ZLOČINACA

Vlada Savezne Republike Nemačke objavila je 5. novembra prošle godine da će se odredba nemačkog krivičnog zakona, po kojoj gonjenje i kažnjavanje najtežih krivičnih dela zastareva za 20 godina, primenjivati i na ratne zločine koje su izvršili nacisti u toku drugog svetskog rata i da taj rok ne može biti produžen iz ustavno-pravnih razloga. Po shvatanju nemačke vlade rok zastarelosti počeo je teći 9. maja 1945, odnosno sa završetkom drugog svetskog rata, usled čega bi svi nacistički zločini zastareli 9. maja 1965. godine.

Ova odluka izazvala je negodovanje cele svetske javnosti i ponovo svratila pozornost na pitanje odgovornosti za otpočinjanje agresivnog rata kao i na problem kažnjavanja ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti. Postavilo se pitanje: kakve su političke, etičke i pravne reperkusije pomenute odluke vlade SR Nemačke?

Savezna Republika Nemačka, nakon što je stekla suverenost, morala se odazvati svojim međunarodno-pravnim obavezama u pogledu krivičnog gonjenja ratnih zločinaca i pokrenuti gonjenje onih koji su boravili na njenoj teritoriji. Ona je toj svojoj međunarodnoj obavezi samo delimično udovoljila. Iako je nemačkim organima krivičnog gonjenja posle drugog svetskog rata prijavljeno na desetine hiljada ratnih zločinaca, krivični postupak je do 1965. godine pokrenut u oko 12.000 slučajeva, pri čemu je do 1. januara 1964. osuđeno 5.445 lica i to uglavnom na manje kazne; protiv ostalih je postupak obustavljen.

Iz gornjih podataka proizilazi da SR Nemačka nije ispunila pravnu i moralno-političku obavezu koju su zločini nacisti, pričinjeni širom sveta, nametnuli nemačkoj naciji. Njeni sudovi presudili su neznatan broj ratnih zločina. Na hiljade nacističkih ratnih zločinaca još uvek živi javno ili prikryveno u Zapadnoj Nemačkoj. Statističari se razilaze u procenama koliki je taj broj, ali one se kreću od 15 do 70, pa i više hiljada onih koji nisu izvedeni pred sud.

I drugi sudovi, sem nemačkih, sudili su nemačkim ratnim zločincima i to: Međunarodni vojni sud u Nirnbergu, saveznički okupacioni sudovi u okupiranoj Nemačkoj, sudovi savezničkih ili ranije okupiranih zemalja koji su zasedali u vlastitoj zemlji i sudili izručenim ili zarobljenim nemačkim ratnim zločincima. No, ni ovi sudovi nisu bili u mogućnosti da ispune ono što su saveznici proklamovali, a narodi sveta očekivali, tj. da sude bar većini, ako ne i svim ratnim zločincima. Ti sudovi sudili su tokom i nakon drugog svetskog rata hiljadama ratnih zločinaca, pa je u odnosu na situaciju posle prvog svetskog rata učinjen veliki napredak u pogledu ostvarivanja principa o individualnoj krivičnoj odgovornosti za izvršene ratne zločine. Međutim, s obzirom na ogroman broj izvršenih zločina u toku drugog svetskog rata, broj su-

denih ratnih zločinaca je relativno mali, a mnogo njih su ostali nekažnjeni. Reakcionarni krugovi u svetu sklonili su njih dosta van domašaja organa države gde su počinili zločine, a nije se udovoljilo zahtevima da budu izručeni i da im se sudi. Veoma često u pojedinim državama ratni zločinci tretirani su kao političke izbeglice, a nekima je dozvoljeno i da organizovano deluju, tj. omogućavana im je politička i teroristička aktivnost.

Mnogi zapadnonemački publicisti i pravnici pokušali su da diskvalifikuju suđenje ratnim zločincima, naročito suđenje pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i da to prikažu kao akt osвете maskiran pravosuđem. Tim suđenjima stavljeni su najrazličitiji prigovori, od kojih su najčešći:

Zakon broj 10 Savezničkog kontrolnog saveta za Nemačku o kažnjavanju ratnih zločinaca od 20. XII 1945. kao i Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu nisu zakoniti, jer su doneseni nakon izvršenja dela koja inkriminišu kao krivična dela, tj. njima je povređen princip zabrane retroaktivnog važenja krivičnog zakona i usvojeno pravno načelo da krivična dela i njihova zaprečenost kaznom moraju biti propisani zakonom pre njihovog izvršenja (načelo: nula pena sine lege); nikada nije postojalo međunarodno krivično pravo koje je smatralo pojedince odgovornim za izvršenje krivičnih dela protiv mira, protiv čovečnosti i ratnih zločina; samo se nemačko pravo moglo primenjivati za izvršena krivična dela, a novostvoreno okupaciono pravo (kao što je to slučaj sa Zakonom br. 10) moglo je biti primenjeno samo u slučaju ako bi inkriminisana radnja predstavljala i po nemačkom pravu krivično delo i to u vreme kad je krivično delo izvršeno; Nirnberški sud nije bio nikakav međunarodni sud, već okupacioni sud pobjednika i kao takav morao je da se pridržava osnovnih principa međunarodnog prava u odnosu na krivični postupak prema stanovnicima okupirane teritorije;¹ da bi suđenje bilo zakonito i da sud ne liči na sud osvajača trebalo je da sudi nemački sud; da bi Nirnberški sud bio doista međunarodni sud, članovi sudskog veća trebalo je da budu i nemačke sudije i sudije neutralnih zemalja; Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu izričito je oduzeo mogućnost optuženima da se brane da su dela izvršili po naređenju, iako je takva odbrana bila dozvoljena u vreme kada su dela izvršena, čime i po tom pitanju statut ima retroaktivno dejstvo; proceduralno pravo, koje je Nirnberški sud primenjivao, nije obezbeđivalo odbranu i nije postojala ravnopravnost između optužbe i odbrane.

Svi navedeni prigovori očito su sračunati na to da diskredituju nirnberško i ostala suđenja ratnim zločincima i da se u krajnjoj liniji opravdaju sami zločini.

Ne stoji prigovor nemačkih publicista da su Statut Međunarodnog vojnog suda kao i Zakon br. 10 Kontrolnog saveta za Nemačku nezakoniti. Nemački publicisti potpuno prelaze preko i te kako važne činjenice sa stanovišta pravnog razmatranja ove stvari, a ta je: da je

¹ I osnivač poznate normativističke pravne doktrine i škole Hans Kelsen i njegova škola stalno ističu da Nirnberški sud nije zasedao kao međunarodni sud, već kao »obični sud država koje su vezane ugovorom o njegovom osnivanju... Sile osovine nisu bile potpisnice toga sporazuma«.

Nemačka bezuslovno kapitulirala i da se time odrekla svih onih atributa i elemenata koji sačinjavaju pojam suverenosti. Bezuslovnom kapitulacijom prestao je da važi u Nemačkoj nemački ustav i nemačko zakonodavstvo i stupilo je u dejstvo ono zakonodavstvo koje je obnarodovao pobednik.

Ne postoji princip međunarodnog prava koji bi sadržavao zabranu retroaktivnog važenja krivičnog prava. Štaviše, pomenuto pravilo ne predstavlja ni unutrašnje obavezno pravno pravilo svih pravnih sistema. Na primer, anglosaksonske zemlje i one države koje su prihvatile njihov pravni sistem takvo pravilo ne poznaju. I oni pravni sistemi koji su to načelo prihvatili, učinili su to dopuštajući izuzetke. Prema tome, to načelo ne predstavlja opšteprihvaćeni pravni princip koji bi samim tim bio obavezan za sve države.

Ako se zabrana retroaktivnog važenja krivičnog zakona shvati kao moralno načelo i etički princip, ipak nirnberško i ostala suđenja ratnim zločincima nisu taj princip povredila. Zločini protiv čovečnosti, koje su nemački ratni zločinci počinili, toliko su bili teški da nijedno lice koje ih je izvršilo nije moglo smatrati da oni ne predstavljaju krivična dela. Svi pravni sistemi, sem onog nacističke Nemačke, tretirali su ih kao krivična dela. To je bilo poznato svakom ko je ta dela činio. Ubistva, ranjavanja, mučenja, itd. su radnje koje se osuđuju po svim sudovima svih civilizacija i koje kažnjava svaki unutrašnji pravni sistem. Isto važi i za ratne zločine. Svaka zaraćena strana bila je ovlašćena i pre drugog svetskog rata da prema pripadnicima oružanih snaga svoga protivnika, koji su izvršili ratni zločin, postupi po svom nacionalnom zakonu, tj. da ih izvede pred svoj sud. Isto važi i za zločin protiv mira od momenta kad je rat postao pravno zabranjen. Pripremanje agresivnog rata ili otpočinjanje i vođenje takvog rata bilo je zabranjeno 1939. godine po tada važećem međunarodnom pravu. Istina, te godine nije postojalo izričito pravilo međunarodnog prava koje je propisivalo kažnjavanje državnika i vojnih komandanata koji su otpočeli agresivni rat. Međutim, u to doba nije postojalo ni pravilo međunarodnog prava koje je propisivalo individualnu odgovornost onih koji krše pravila ratnog prava, pa ipak je od svih bilo prihvaćeno da su ratni zločinci krivično odgovorni za zločine koje su počinili. Drugim rečima, običajno i ugovorno međunarodno ratno pravo zabranjivalo je određene radnje. Na isti način je međunarodno pravo (Brian-Kelogov pakt) zabranjivalo rat kao instrument nacionalne politike. Ono, istina, pred početak drugog svetskog rata nije izričito propisivalo individualnu odgovornost onih koji su ta pravila prekršili (izvršili ratne zločine ili zločin agresije), ali samo propisivanje zabrane implicira i odgovornost onih koji te zabrane krše.

Načelu zabrane retroaktivnog važenja krivičnog zakona na etičkom i moralnom planu suprotstavlja se načelo pravičnosti koje traži da oni koji su počinili zločine budu i kažnjeni. Svi ratni zločinci vrlo dobro su znali da dela koja čine predstavljaju zločine po svim moralnim, etičkim i pravnim i svetskim standardima, iako su se nadali da će njihova nedela sankcionisati poreda nacističkog oružja.

Nemački publicisti protestuju što se nemačkim sudijama nije povećalo suđenje nacističkim ratnim zločincima ili što bar nemačke sudije

nisu u tome učestvovala, odnosno što u sastavu Nirnberškog suda nisu bile nemačke i neutralne sudije. Ova poslednja okolnost bi navodno imala za posledicu da sud postane doista međunarodni sud. Da je ovo učinjeno, ponovila bi se lakrdija sa suđenjem kako je sprovedeno nakon prvog svetskog rata, a situacija bi bila još apsurdnija. Politički, etički i pravno bilo je nedopustivo prepustiti Silama osovine da same sude ratnim zločincima iz svojih redova. To se nije moglo poveriti ni nekoj neutralnoj državi, niti su one bile voljne da na sebe preuzmu taj zadatak. Zadovoljenje elementarne pravičnosti je tražilo da monstruozi i masovni zločini budu kažnjeni. Taj zadatak je u datom momentu moglo izvršiti samo pravosuđe pobednika. Pobednikovo pravosuđe u načelu treba izbegavati, jer »niko ne može biti sudija u vlastitoj stvari«. Međutim, s obzirom na vreme i okolnosti, zahtevu pravičnosti je daleko više udovoljeno time što su nacistički ratni zločinci izvedeni pred savezničke sudove ili sudove zemalja gde su zločine počinili. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu radio je vrlo brižljivo i temeljito, proces je trajao 10 meseci, dokazi su se sastojali od originalnih nemačkih dokumenata ili iskaza svedoka-očevidaca kojima nije bilo moguće prigovoriti. Isto važi manje-više i za sve druge sudove koji su sudili ratnim zločincima. Suđenja su bez izuzetka bila javna, a po pravilu uz prisustvo brojne publike i predstavnika domaće i strane štampe. Tome treba dodati da su formalno-pravno dekreti savezničkih okupacionih vlasti predstavljali zakone za Nemačku, a saveznički sudovi u okupiranoj Nemačkoj bili su zakoniti sudovi za nemačku teritoriju, s obzirom na akt o bezuslovnoj kapitulaciji nacističke Nemačke.

Jedan od prigovora je i da je Statut Međunarodnog vojnog suda povredio princip propisanosti krivičnog dela i kazne zakonom, jer je oduzeo mogućnost optuženima da se brane da su dela izvršili po naređenju, iako je takva odbrana bila dozvoljena u vreme kad su dela izvršili. Naime, Statut Međunarodnog vojnog suda izričito je propisao da se službeni položaj okrivljenog ili činjenica da je radio po naređenju svoje vlade odnosno pretpostavljenog neće smatrati kao razlog za oslobođenje od odgovornosti. Uobičajena odbrana nemačkih, japanskih i drugih ratnih zločinaca — pripadnika oružanih snaga — bila je da su zločine izvršili po naređenju pretpostavljenog. S obzirom na zločinački sistem i dosledno sprovedeno načelo pretpostavljenosti i potčinjenosti u Hitlerovoj Nemačkoj, prihvatanje odbrane optuženih da su dejstvovali po naređenju, imalo bi za posledicu da se odgovornost za sve zločine prevale na Hitlera, a pošto je on radio na osnovu »proviđenja«, u krajnjoj liniji niko ne bi bio odgovoran. Međutim, činjenica je da gotovo svi vojno-krivični zakoni sveta propisuju da vojno lice neće biti kažnjeno za neizvršenje naređenja, ako naređenje nije zakonito. Čak i po čl. 47. tada važećeg vojno-krivičnog zakona nemačkog Rajha, vojno lice je bilo ne samo ovlašćeno već i dužno da ne izvrši naređenje kojim se nalaže vršenje krivičnih dela. Ratni zločin izvršen po naređenju ostaje ratni zločin, sem ukoliko onaj koji je naređenje izvršio nije znao ili nije mogao razborito pretpostaviti da je naređenje upravljeno na zločin. Očito je da su oni ratni zločinci koji su streljali 100 stanovnika okupirane zemlje za jednog poginulog Nemca, koji su sprovodili u koncentracione logore i likvidirali milione ljudi, znali da su njihova dela su-

protina ne samo međunarodnom pravu, već svakom pravu i pravnom sistemu. U praksi drugog svetskog rata nije poznat slučaj da bi neki pripadnik Vermahta odbio da izvrši naređenje upravljeno na ratni zločin i da je zbog toga bio izveden pod vojni sud, ili da je neko naređenje upravljeno na izvršenje ratnog zločina bilo izdato sa uperenim pištoljem u onoga kome je naređeno da delo izvrši.

Iz principa da izvršenje ratnih zločina po naređenju ne opravdava počinioce, proizilazi i načelo da je za počinjene ratne zločine odgovoran komandant koji svesno ili labavim održavanjem discipline dozvoljava da pripadnici njemu potčinjenih jedinica vrše ratne zločine. Na toj osnovi proglašeni su krivim feldmaršal Keserling, koji je odgovarao pred talijanskim sudom zbog zločina njegovih trupa počinjenih u Italiji, i japanski general Jamašita.

Zapadnonemački državni sekretar Hase objavio je 20. novembra 1964. sledeći apel nemačke vlade, upućen svim zainteresovanim državam:

»Pretežna većina nacionalsocijalističkih zločina presuđena je od strane savezničkih i nemačkih sudova. U pogledu izvesnog daljeg broja krivičnih dela pokrenuto je krivično gonjenje. Vlada SRN, odlučna da nacionalsocijalističke zločine kazni i da povredeno pravo ponovno uspostavi, s obzirom na činjenicu da se zastarevanje zločina počinjenih pre 9. maja 1945. god. iz ustavnopravnih razloga ne može produžiti, poziva sve vlade, organizacije i pojedince u zemlji i inostranstvu, da materijale kojima raspolažu u pogledu dela i njihovih izvršilaca koji do sada još nisu poznati Saveznoj Republici, u originalu, fotokopijama ili na mikrofilmovima, što pre stave na raspolaganje Centrali uprave zemaljskog pravosuđa za gonjenje nacionalsocijalističkih zločinačkih dela«.

Zastarelost je opšteusvojeni institut krivičnog, imovinskog i drugih prava. Smisao tog instituta u krivičnom pravu je u tome da kažnjavanje po proteku određenog roka ne postiže svrhu koju kazna treba da ostvari. Rokovi zastarelosti zavise od težine počinjenog krivičnog dela. Po krivičnim zakonima većine zemalja laka krivična dela zastarevaju već u rokovima od 2 do 3 godine, a najteža u rokovima do 20, a izuzetno do 30 godina. Po jugoslovenskom krivičnom zakoniku rok zastarevanja za najteža krivična dela iznosi 25 godina.

Svaka zemlja suvereno određuje rok zastarelosti krivičnog dela iz njenog krivičnog zakona, zavisno od društvene opasnosti koju pojedino krivično delo predstavlja i zavisno od svrhe koju kazna u određenom pravnom sistemu treba da ostvari. Posmatrano sa tog aspekta SR Nemačka, kao i svaka druga suverena država, može samostalno da određuje rok zastarelosti gonjenja krivičnih dela iz nadležnosti nemačkih sudova, odnosno krivičnih dela izvršenih protiv Nemačke ili njenih državljana. U SR Nemačkoj na snazi je još nemački krivični zakon iz 1871. godine, po kojem i najteža dela zastarevaju u roku od 20 godina. Prema tome, kad bi nacistički zločini predstavljali krivična dela iz internog nemačkog zakonodavstva, odluci SRN o zastarevanju tih dela ne bi se formalno moglo ništa prigovoriti. Međutim, ne radi se o krivičnim delima internog prava: zločini protiv mira, protiv čovečnosti i ratni zločini izvršeni od nacista za vreme drugog svetskog rata nisu interna stvar SR Nemačke. Međunarodni karakter tih zločina je očit i za kažnjavanje tih krivičnih dela zainteresovana je čitava međunarodna zajednica. Zato se

ti zločini ne mogu posmatrati samo sa gledišta opasnosti koja im daje SR Nemačka. Generalna skupština UN, usvajajući svojom rezolucijom od 11. XII 1946. tzv. nirnberške principe, okategorisala je te zločine kao međunarodne zločine i oni su time postali sastavni deo pravnog sistema UN. Prema tome, ocenu o društvenoj opasnosti tih dela, kao i o roku zastarelosti može dati samo međunarodna zajednica a ne pojedina država arbitrarno na osnovu svojih vlastitih kriterija. Ne može svaki član međunarodne zajednice, po svom nahođenju, da utvrđuje taj rok, tj. da se u ime međunarodne zajednice odriče prava da se ta dela krivično gone po proteku određenog vremena. Savezna Republika Nemačka prisvojila je sebi baš to ovlašćenje — ona smatra da ima pravo da stvarno amnestira od međunarodne odgovornosti svoje građane i druge ratne zločince koji borave na njenoj teritoriji.

Nijedna se država ne može staviti iznad međunarodnog pravnog poretka i ne može primenjivati svoja unutrašnja pravna pravila koja su suprotna pozitivnom međunarodnom pravu. SR Nemačka je u svom ustavu izričito propisala da »opšta pravila međunarodnog prava predstavljaju sastavni deo saveznog prava« i da ona »proizvede neposredno prava i obaveze za stanovnike saveznih teritorija« (član 25). Drugim rečima, nemački ustav proglašava da pravila međunarodnog prava imaju snagu unutrašnjih pravnih pravila, što implicira primat međunarodnog prava. Ustavni sud i Savezni vrhovni sud SR Nemačke dosledno su u dosadašnjoj praksi to načelo sprovodili i to je svuda s ponosom isticano kao dokaz o visokom stepenu pravne svesti i zakonitosti u SR Nemačkoj. Ustav SR Nemačke (član 139) isto tako propisuje da odredbe ustava ne stavlja ju van snage pravne propise »koji su doneti radi oslobođenja nemačkog naroda od nacionalsocijalizma i militarizma«. Radi se o propisima izdatim za teritoriju Nemačke od strane okupacionih vlasti pre donošenja Ustava iz 1949. godine radi ostvarenja denacifikacije i demilitarizacije. Među te propise spada i Zakon br. 10 Kontrolnog saveta za Nemačku o kažnjavanju lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti.

Iz izloženog nameću se sledeći zaključci: ratni zločini, zločini protiv čovečnosti i mira su međunarodni zločini i ne podležu pravnom režimu koji važi u pojedinoj zemlji, pa ni internim odredbama o rokovima zastarelosti; SR Nemačka nema pravo da primenjuje odredbe svog internog prava o zastarelosti na nacističke ratne zločince, pa ni na osnovu svog ustavnog sistema (iz toga proizilazi da je netačno da ustavotvorni razlozi sprečavaju produžetak rokova zastarevanja, kako to tvrdi bonska vlada u svojoj izjavi od 5. XI 1964. godine, već baš obratno: Ustav SR Nemačke obavezuje tu vladu da ne primenjuje rokove zastare svog unutrašnjeg prava na međunarodne zločine); primena odredaba internog nemačkog prava o zastarelosti na nacističke ratne zločince predstavlja u stvari njihovu amnestiju, a niko nije dao bonskoj vladi pravo da oprašta zločine koji su počinjeni nad drugim narodima niti može biti amnestije za ratne zločince.

Čak i kad bi vlada SR Nemačke imala pravo da primenjuje rokove o zastarelosti svoga internog pravnog sistema na međunarodne zločine (a nema ga), ona bi bila dužna da tačno računa trajanje tih rokova. Ona to ne čini. SR Nemačka smatra da je rok zastarelosti za gonjenje

ratnih zločinaca počeo teći 9. maja 1945, tj. dan posle kapitulacije nemačkih oružanih snaga, jer je navodno od tog dana postojala mogućnost da se ratni zločinci pozivaju na odgovornost. Međutim, iako su tog dana prestali da važe nacistički zakoni, jer je Nemačka bezuslovno kapitulirala, to ne znači da je postojala i mogućnost da nemački organi krivičnog gonjenja preduzmu gonjenje nemačkih ratnih zločinaca. Prvi nemački sudovi formirani su tek krajem 1945. godine a okupacione vlasti ovlastle su ih mnogo kasnije da sude nemačke ratne zločince i to samo za zločine počinjene protiv Nemaca, a ne i za zločine nad stranim državljanima. Na osnovu takvog ovlašćenja počeli su suditi u britanskoj okupacionoj zoni od 30. avgusta 1946, u francuskoj zoni od 1. juna 1950, a u američkoj zoni samo od slučaja do slučaja — na osnovu posebnog odobrenja američke okupacione uprave. Čak i pojedini zapadnonemački pravници upozoravaju na to da je rok zastarelosti za ratne zločine počeo teći tek 1952. godine, tj. kada je SR Nemačkoj vraćena pravna mogućnost da sama goni ratne zločince za zločine počinjene nad stranim državljanima. Po nekima taj rok počeo je teći još kasnije — 30. marta 1955, nakon priznanja pune suverenosti Saveznoj Republici, odnosno stupanjem na snagu pariskih ugovora iz 1954. godine. Dakle, i pod pretpostavkom da zastarevanje teče i za nacističke ratne zločine (što ne stoji), rok je mogao početi da teče ili 1952. ili 1955. godine, već prema tome kada se smatra da je SR Nemačka stekla suverenost. Po toj računici zastarevanje eventualno može nastupiti tek 1972. ili 1975. god.

Postavlja se pitanje: kakva su pravila međunarodnog prava o zastarevanju međunarodnih zločina. Treba odmah reći da ni jedno pravilo međunarodnog prava ne daje na ovo izričiti i nedvosmisleni odgovor. U doktrini su mišljenja podeljena: dok neki zastupaju gledišta da međunarodni zločini uopšte ne zastarevaju, drugi misle da se na njih analogno primenjuju standardna pravila unutrašnjeg prava o zastarevanju. Smatramo da je karakter krivičnih dela protiv međunarodnog prava izvršenih od strane nemačkih nacista takav, da za njega ne mogu važiti standardi koji važe za obična krivična dela. Težina ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti koje su izvršili nacisti prevazišla je sve što je do sada bilo poznato u istoriji. Pojedinačni zločin ili pojedinačno ubistvo ne može se meriti sa masovnim zločinima izvršenim od strane nacista koji su doveli u pitanje egzistenciju čitavih naroda. Smisao instituta zastare je u tome da krivično gonjenje i kažnjavanje postaje nesvrshodno protekom određenog vremena, kako sa stanovišta specijalne prevencije (jer je izvršilac krivičnog dela svojim postupcima nakon izvršenog krivičnog dela dokazao da se popravio), tako i sa stanovišta opšte prevencije (kazna ne utiče na druge, jer je usled proteka vremena prestao da deluje efekat zastrašivanja). Sve to važi samo kad su u pitanju pojedinačna krivična dela. Kad su u pitanju tako monstruozni zločini kao oni počinjeni od nacista za vreme drugog svetskog rata, primena zastarelosti bila bi suprotna osnovnom načelu na kojem taj institut počiva: da izvesna krivična dela protekom vremena prestaju da budu društveno opasna.

Uviđajući tu očiglednu činjenicu mnoge države pristupile su poslednjih meseci izmenama svojih krivičnih zakona, odnosno donošenju novih zakona kojima su propisale da krivična dela protiv mira, protiv

čovečnosti i ratni zločini ne zastarevaju. Takve zakone su doneli npr. SSSR, Poljska, Čehoslovačka i Nemačka Demokratska Republika. I francuska narodna skupština, početkom 1965. donela je jednoglasno odluku da krivična dela protiv čovečnosti ne zastarevaju. Do početka 1965. godine preko dvadeset država je donelo ili predložilo donošenje takvih zakona. Na taj način te države udovoljavaju zahtevu pravičnosti i sprečavaju da ratni zločinci, koristeći se institutom zastarevanja, u stvari budu amnestirani.

U apelu bonske vlade ističe se da je najveći broj nacionalsocijalističkih zločinaca kažnjen, što nije istinito, a krivicu snose u prvom redu nadležni organi za krivično gonjenje SRN. Od oko 5.500 ratnih zločinaca kojima su sudili zapadnonemački sudovi samo su trojici bile izrečene smrtne kazne. U toku ovih 20 godina pravosudni organi SRN pokazali su veliku indolenciju u gonjenju i kažnjavanju ratnih zločinaca. SRN nije udovoljavala zahtevima drugih zemalja da se izvrši ekstradicija nacističkih ratnih zločinaca, pozivajući se na svoju suverenost i svoje pravo da ona sama sudi svojim državljanima. Doista, ne postoji međunarodna obaveza da bilo koja država izdaje vlastite državljanke drugim zemljama radi suđenja. Ali postoji obaveza da svaka država goni i kažnjava krivična dela koja su predviđena njenim zakonodavstvom, bez obzira gde su počinjena i protiv koga su bila uperena. Staro je pravno pravilo: aut dedere aut punire (ili izručiti ili kazniti). Ni tu svoju obavezu SR Nemačka nije ispunila, a njena vlada uputila je apel minut pre dvanaest u kojem poziva da se dostave dokazi protiv još neotkrivenih ratnih zločinaca da bi na osnovu toga protiv njih pokrenula postupak. Međutim, nemoguće je u nekoliko meseci otkriti do sada neotkrivene ratne zločince, provesti istragu i sudski postupak i sve to završiti do 8. maja, kada treba da zastare zločini, a što je svakako bonskoj vladi dobro poznato.

Posledica stava vlade SR Nemačke o zastarelosti nacističkih ratnih zločina bila bi rehabilitacija desetina hiljada ratnih zločinaca koji još uvek imaju lažne identitete ili koji se još ne usuđuju da otvoreno istupe u javnosti. Za ta lica treba da se stvori osećaj prave sigurnosti, »neuznemiravanja prošlosti«. Ako vlada SR Nemačke sprovede u delo svoju odluku, 9. maj 1965. postaće ne samo dan opraštanja za počinjene nacističke zločine, već i dan renesanse nacizma. Bivši ratni zločinci mogli bi se 9. maja otvoreno svrstati u redove neonacista i otvoreno, sa rasističkim i reakcionarnim snagama, ugrožavati međunarodni mir i saradnju među narodima. Kako sa stanovišta pravičnosti i neophodnosti da svaki ratni zločinac iz II svetskog rata iskusí kaznu, tako i sa stanovišta nastojanja da se pravna zabrana rata, definitivno oformljena u Povelji OUN, u praksi poštuje, da se iskorene svi još postojeći oblici zločina protiv čovečnosti, ogromna većina naroda sveta opravdano zahteva da SR Nemačka odustane od svoje odluke.

Pukovnik

dr Vuko GOCE GUČETIĆ

IZDAVANJE IZVRŠNIH NAREĐENJA ZA RUŠENJE I ZA ZATVARANJE PROLAZA U MINSKIM POLJIMA

Vizija eventualnog rata predočava sliku iscrpljujućih sukoba uz upotrebu nuklearnog oružja i masovne tehnike, sa razdvojenim frontovima i brojnim operativnim pravcima bez većeg kontinuiteta, sa jedinicama koje su razdvojene nebranim međuprostorima. Agresor će nastojati da u početnom periodu rata, masovnom upotrebom brzih oklopnih jedinica, atomskih udara i vertikalnog manevra, te stvorenom prevlasti u vazduhu, što pre razbije branioca, dezorganizuje ga, što dublje prodre na njegovu teritoriju i dokopa se ključnih operativno-strategijskih čvorova i tačaka.

Baš u takvim borbenim situacijama branilac će, u nizu obimnih mera aktivne i pasivne odbrane (fortifikacijskog uređenja zemljišta, organizacije sistema vatre po celoj dubini napadnute teritorije i postrojavanja borbenog poretka jedinica), kao jedan od vrlo važnih zadataka, preduzeti i masovno zaprečavanje u celoj zoni (rejonu) odbrane. U sklopu ovog zadatka postavlja se značajno pitanje: kako organizovati zaprečavanje u toku izvođenja pokretnih borbenih dejstava i koji starešina i kada, s obzirom na tok borbe, ima pravo da izda izvršno naređenje za rušenje i za zatvaranje prolaza u minskim poljima.

Ovde će se izneti jedno mišljenje o tome, inače do sada nedovoljno rasvetljenom i nepotpuno regulisanom problemu.

Izdavanje izvršnih naređenja za rušenje. U sklopu masovnog zaprečavanja, pored toga što se postavljaju i izgrađuju razne fortifikacijske i minsko-eksplozivne prepreke, prema nastaloj borbenoj situaciji ruše se i deonice puteva i mnogi drugi objekti u zoni odbrane jedinice koja se postepeno izvlači ispod neprijateljskog udara, s ciljem da se neprijatelj zadrži. Ukoliko u pokretnoj odbrani dođe do proboja onih položaja branioca, čijim bi zauzimanjem napadač ugrozio i narušio ceo sistem odbrane, pored ostalih preduzetih mera za slamanje neprijateljskog napada, ruše se putevi (kao i objekti na njima — mostovi i propusti) na pravcima kojima napadač prodire. Zatim se ruše tuneli, vodene brane, aerodromi, pristaništa, privredni objekti itd., koji mogu biti

i ranije (pre početka ratnih operacija) pripremljeni za rušenje ili se pripremaju u toku izvođenja borbenih dejstava. Rušenje se obavlja prema potrebi i po naređenju određenog starešine.

Kad se u odbrambenim borbenim dejstvima pojavi potreba da se ruši neki objekat (put, most, propust, tunel, vodena brana, aerodrom, pristanište, neki privredni objekat i sl.) mora se, pre svega, proceniti njegova važnost i za branioca (u kojoj meri taj objekt služi odbrani ili treba da posluži u slučaju da se pređe u napad), i za napadača (koliko mu može koristiti za brže nastupanje, za oslonac, za snabdevanje, itd.), i na osnovu svestrane procene oceni celishodnost tog rušenja. Kad se već donese odluka, samo rušenje zavisiće od više elemenata: pripremljenosti objekta za rušenje, raspoloživog vremena i jačine jedinice koja treba da izvrši taj zadatak.

Putevi i objekti na njima su za napadača veoma značajni; to su osnovni objekti koje bi on mogao koristiti da ubrza i poveća svoj tempo napada, pa će pokušati da po svaku cenu spreči masovno rušenje pojedinih deonica puta i objekata na njoj. Utoliko i rušenje dobija veći značaj.

Priprema za rušenje pojedinih deonica puta i objekata organizuju i sprovode inžinjerijske jedinice koje su za taj zadatak određene, a samo rušenje izvršavaju grupe za zaprečavanje po naređenjima pretpostavljenog starešine ili samoinicijativno (u krajnje nejasnoj situaciji), što će zavistiti od konkretne borbene situacije. Ovde se sada pojavljuje osnovni problem: ko i kada je nadležan i ima pravo da izda izvršno naređenje za rušenje.

Za rušenje pojedinih deonica puta kao i manjih objekata na njima (propusti, mostovi do 20 m i tuneli do 50 m dužine) najlogičnije bi bilo da naređenje izdaje komandant jedinice koja se na tom pravcu brani i postepeno povlači i odstupa. Konkretno, ako se povlači pešadijski puk¹, onda će komandant tog puka izdati izvršno naređenje za rušenje puta i manjih objekata na njemu svojoj grupi za zaprečavanje, a rušenje će se obaviti kada odstupi, odnosno kada se povuče zaštitnica jedinice koja se povlači.

Za rušenje većih i važnijih objekata na putevima kao što su: armirano-betonski, drveni i gvozdeni mostovi sa većim brojem raspona, zatim vijadukti, tuneli duži od 50 m i drugi objekti od velikog značaja za saobraćaj i kretanje jedinica, čijim bi se rušenjem stvorila znatna prepreka za napadača, izvršno naređenje jedinici koja vrši rušenje trebalo bi da izda komandant pešadijske (oklopne) divizije i viši starešina, i to samo u slučaju kad pretil opasnost da put ili objekat na njemu padne u ruke napadaču.

U izuzetnim slučajevima za rušenje ovih objekata izvršno naređenje mogao bi da izda komandant pešadijskog puka (brigade) i to kada je

¹ Mislim da će se u odbrani jednog pravca, na kome bi postojali ovi manji objekti, najčešće naći pešadijski puk, ređe bataljon, a četa skoro nikad.

njegova jedinica u zaštitnici divizije (korpusa), i kada je iz njenog sastava grupa za zaprečavanje a nema veze sa pretpostavljenom komandom. U tom slučaju komandant puka (brigade) primoran je da donosi odluku o rušenju ovih objekata, jer to od njega zahteva i konkretna borbena situacija kako objekat ne bi pao neoštećen u ruke neprijatelju.

U izuzetnim slučajevima, u posebno složenoj borbenoj situaciji, izvršno naređenje za rušenje deonica puta i objekata na njima (mostova, propusta, tunela i vijadukata) mogao bi da izda i starešina inženjerske jedinice koja izvršava rušenje. Međutim, on će takvu odluku donositi samo u izuzetno kritičnoj situaciji i to: kada su glavne snage branioca odstupile a napadač je probio front zaštitnih jedinica i preti opasnost da zauzme neoštećen objekat na putu ili put; zatim, kad su sve braniočeve jedinice odstupile i povukle se na nove položaje, napadač brzo nastupa a sa pretpostavljenom komandom nema veze ili bi njeno uspostavljanje zahtevalo toliko vremena da bi napadač mogao da posedne neoštećen objekat; i, kada dobije prethodno naređenje i odobrenje od pretpostavljenog starešine da po izvlačenju poslednjih zaštitnih delova (kao i u slučaju da napadač probije njihovu odbrambenu liniju) može da izvrši rušenje puta i veštačkih objekata na njima. (Ovo bi bilo rušenje objekta po ranije dogovorenom naređenju i uslovljenoj situaciji). Samo u ovim slučajevima mislim da bi starešina inženjerske jedinice mogao da izda izvršno naređenje, a da ne dobije novo naređenje.

Međutim, kod rušenja objekata po ranije dogovorenom naređenju mogu da nastupe takve posledice za branioca, da pretrpi veće gubitke zbog porušenog objekta nego da je pao neprijatelju u ruke neoštećen.²

² Evo dva primera.

U toku nemačkog nastupanja preko Ukrajine 1941. godine sovjetske jedinice su na svim rekama pružale — negde jači, a negde slabiji — otpor. Na Dnjepru su organizovale jači otpor; kod jednog mosta su uspostavile solidan mostobran. Most je bio pripremljen za rušenje ranije, a momenat rušenja je bio uslovljen »ugrožavanjem izvršenja zadatka«. U jednom napadu nemačke snage su uspele da probiju mostobran i da se približe mostu. Izvršilac rušenja, inženjerski starešina, nije bio u stanju da potpuno sagleda situaciju i pravilno proceni opravdanost rušenja mosta, pa smatrajući da mu je »ugroženo izvršenje zadatka«, donosi odluku za rušenje i most ruši. U isto vreme Crvena armija izvršava protivnapad i uz krajnje napore odbacuje Nemce na polazni položaj ispred svog mostobrana. Ali, most je bio porušen. Posledica je bila da je čitav mostobranski ešelon bio odsečen od redovnog snabdevanja, a moral kod vojnika znatno opao, jer su iza leđa imali srušen most, a ispred sebe jake nemačke snage koje su svakog časa mogle preći u napad i mostobranski ešelon naterati u Dnjepar. Epilog: presudom ratnog suda izvršilac rušenja osuđen je na smrt.

U toku završnih operacija na zapadnom frontu, februara 1945. godine, saveznički front se poklapao sa granicama Nemačke prema Francuskoj, Belgiji i Holandiji. Da bi se ubrzao slom hitlerovske armije bilo je potrebno što pre zauzeti Rur, srce nemačke industrije. No, ispred ove oblasti nalaze se dve jake prepreke: Zigfridova linija i Rajna. Angloamerikanci su planirali da operaciju zauzimanja Rurske oblasti izvedu u dve faze: u prvoj da savladaju Zigfridovu liniju i izbiju na Rajnu, a u drugoj da forsiraju Rajnu i opkole Rur. Na reci je bilo 27 mostova, ali na njih se nije računalo, jer se smatralo da će ih Nemci pravovremeno poru-

Pravo za izdavanje izvršnih naređenja za rušenje vodenih brana i rečnih obala, sa ciljem da se poplavi deo teritorije, trebalo bi da pripadne komandantu armije i višim starešinama. Pošto se ovaj način zaprečavanja može izuzetno da primeni, jer se radi o potpunom uništenju jednog rejona, plavljenje će se vršiti tek kad je neprijatelj, pošto je ovladao rejonima koje je moguće poplaviti, u njima koncentrisao svoje snage, pa je izvesno da će mu se naneti gubici u ljudstvu i materijalnim sredstvima. Brane će porušiti jedinica koja se brani i postepeno povlači. Pri tom treba voditi računa da plavljenje bude celishodno i da ne nastanu štetne posledice za jedinice branioca kada ponovo posednu poplavljenju teritoriju.

Ako se uzme u obzir da je već u prošlom ratu napadač uspevao, naravno uz znatne teškoće, da plovnim sredstvima savlada poplavljenju zemljište, te gledajući današnji razvoj sredstava za brzo savlađivanje vodenih prepreka, postavlja se pitanje: da li je opravdano i celishodno rušiti brane. Uzmimo, na primer, Zvorničku hidrocentralu. Ako se njena brana poruši bila bi poplavljenju sva Mačva i deo Posavine do Beograda. Da li bi se isplatilo ovo rušenje kad bi bujica za nekoliko dana, dok bi trajalo pražnjenje jezera, poplavila čitava naselja zajedno sa Zvornikom, Loznicom, Janjom, Bijeljinom, Sremskom Mitrovićom, Šapcem itd., a verovatno bi uništila jednu do dve — u krajnjem slučaju tri neprijateljske divizije koje bi bile raspoređene na prostoru od Zvornika do Šapca. Kod ovako velikih objekata moraju se sagledati sve štetne posledice, pa tek onda donositi odluka o njihovom rušenju.

Izvršno naređenje za rušenje postrojenja na aerodromima i pista za sletanje i poletanje aviona izdaje komandant avio-jedinice — puka i viši, a rušenje izvršavaju inženjerske jedinice u sastavu vazduhoplovnih snaga.

Rušenje pristaništa i morskih obala spada u nadležnost priobalnih jedinica, te će izvršno naređenje izdavati starešina odgovoran za njihovu bezbednost.

šiti. Međutim, u toku prve faze napada jedna tenkovska divizija Angloamerikana neočekivano je uspela da probije Zigfridovu liniju, brzo izbije na Rajnu i ugrozi rušenje Ludendorfovog mosta kod Remagena. Komandir inženjerske jedinice, koja je pripremala most za rušenje, nije smatrao da mu pretila ikakva opasnost i da je »ugroženo« izvršenje njegovog zadatka, pošto je znao da se na mostobranu nalazi jedan čitav nemački armijski korpus. Ali kada su tenkovi izbili u neposredni rejon mosta, izvršiocu rušenja je već bilo kasno da bilo šta ozbiljnije preduzme; uspeo je samo da na jednom rasponu ošteti nekoliko mosnica i Angloamerikanci su zauzeli skoro neoštećen most, što je za njih predstavljalo vanredan i neočekivan uspeh. Ajzenhauer je odmah naredio da se obe faze napada spoje u jednu i zauzeti most danonoćno koristi za prebacivanje glavnih snaga određenih za opkoljavanje Rurske oblasti. Trećeg dana oštećeni raspon je pao u vodu, ali su saveznici već bili zauzeli obale Rajne, podigli pontonske mostove i na onostranoj obali obezbedili prostran mostobran — sve zahvaljujući zauzetom mostu. Epilog: obuhvat Rura izvršen je mesec dana pre nego što je planirano, izbegnute su velike ljudske i materijalne žrtve, neminovne pri forsiranju velike i dobro branjene reke kao što je to bila Rajna.

Očigledni primeri koji pokazuju kakve sve posledice mogu nastupiti kad se naređenje za rušenje sprovodi bez dobre procene situacije.

Za rušenje privrednih objekata i javnih ustanova izvršno naređenje izdaje Vrhovna komanda oružanih snaga, a zadatak izvršavaju inženjerske jedinice koje su za to određene. Privredni objekti se ruše u krajnjoj nuždi, kad ih je pri povlačenju nemoguće evakuisati, a neprijatelj bi mogao da koristi njihov proizvodni potencijal. Ako se operativnim planom VK predviđa da će se teritorija na kojoj se nalaze ti objekti napustiti za kraće vreme i da će je operativne jedinice povratiti, tada se oni neće rušiti, a može se predvideti samo njihova delimična evakuacija ili kvarenje (oštećenje).

Očigledno, izdavanje izvršnih naređenja za rušenje pojedinih objekata vrlo je delikatan i odgovoran zadatak, te će i starešine, prema nadležnosti i stepenu komandovanja, pre donošenja izvršnog naređenja za rušenje, morati prethodno dobro da procene da li je objekat celishodno rušiti ili ne, a svoju odluku će donositi u skladu sa konkretnom borbenom situacijom.

Izdavanje izvršnih naređenja za zatvaranje prolaza u minskim poljima. Slična pitanja se postavljaju i oko izdavanja izvršnih naređenja za zatvaranje prolaza u minskim poljima: ko, kada i u kojoj borbenoj situaciji izdaje izvršno naređenje.

U budućem ratu sistem minskih polja će se, u odnosu na drugi svetski rat, mnogostruko povećati. Mine raznih vrsta i tipova su jedno od osnovnih sredstava za zaustavljanje oklopnih i pešadijskih jedinica neprijatelja. One se postavljaju pojedinačno, grupno i u sistemu minskih polja, koje može biti dirigovano.

Već se razrađuju, a kod velikih sila su i gotove koncepcije o nuklearnim minskim poljima. U najnovije vreme je poznato da NATO — pakt (konkretno SAD i Zapadna Nemačka) želi da postavi polja nuklearnih mina prema socijalističkim zemljama i tako stvori atomski zaprečni pojas prema istoku. Reagovanje Varšavskog pakta na ovu zamisao NATO-a poznato je jer bi posledice, ako bi se aktivirala i samo jedna atomska mina, bile nedogledne.

Pri utvrđivanju položaja minska polja se postavljaju ispred prednjeg kraja, kao i po celoj dubini odbrambenog pojasa (zone). U sklopu postavljenih minskih polja po dubini odbrane ostavljaju se prolazi koji se obeležavaju ili se ostavlja nekoliko vojnika koji obavljaju kontrolno-zaštitnu službu (KSZ). Prolazi služe za nesmetan saobraćaj po frontu i dubini odbrambenog položaja (zone) i za manevar jedinica u toku izvođenja odbrane. Ostavljaju se i u nekim minskim poljima ispred prednjeg kraja odbrane, ali se tako obeležavaju da ih neprijatelj ne može otkriti. (Najbolje je da se obeležavaju fosfornim mačijim okom, okrenutim u našu stranu.) Ovi prolazi služe za povlačenje prednjeg odreda i borbenog osiguranja, kao i izviđačkim delovima za odlazak na zadatak i povratak.

Teško je konkretno odgovoriti ko izdaje izvršno naređenje za zatvaranje prolaza u minskim poljima, jer to zavisi od jedinice koja se brani na pravcu gde se nalazi prolaz, od tempa nastupanja neprijatelja, te da li postoji veza sa pretpostavljenim starešinom.

Najlogičnije bi bilo da izvršno naređenje za zatvaranje prolaza u minskom polju ispred prednjeg kraja izdaje komandant pešadijskog puka ili divizije pošto se utvrdi da će neprijatelj preduzeti opšti napad; naređenje se izdaje kada se povuku prednji odredi i borbeno osiguranje. A za zatvaranje prolaza po dubini odbrane mislim da bi izvršno naređenje trebalo da izda komandant pešadijskog puka (brigade) i divizije u svom rejonu — zoni odbrane potčinjenim jedinicama na čijem se pravcu odstupanja nalaze prolazi. Prolaze bi zatvarale jedinice kada se kroz njih izvuku.

Komandant bi mogao da izdavanje izvršnog naređenja prepusti i komandantu bataljona ili komandiru čete, no to samo onda kada ne bi bio u mogućnosti da izda prethodno naređenje, a preti opasnost da neprijatelj zauzme prolaze pre nego što se zatvore minama.

I za rušenje i za zatvaranje prolaza smatram da pravo izdavanja izvršnih naređenja u osnovi spada u nadležnost komandanta puka i viših starešina, a u izuzetno kritičnim borbenim situacijama izvršno naređenje može da izda i komandant bataljona, pa i komandir čete.

Načini i sredstva za izdavanje izvršnih naređenja. Postoji više načina na koji se mogu izdati izvršna naređenja za rušenje objekata koji su prethodno pripremljeni za rušenje i dovedeni u treći stepen pripravnosti, kao i za zatvaranje prolaza u minskim poljima. To su: tehničkim sredstvima veze, ugovorenim signalom, kurirom (oficirom za vezu) i naređenjem kojim se unapred određuje dan i čas rušenja (na osnovu procene vremena koje stoji na raspolaganju a koje zavisi od tempa nastupanja neprijatelja).

Od tehničkih sredstava veze najčešće će se koristiti radio-stanica za izdavanje izvršnog naređenja jedinici i to po unapred ugovorenoj šifri (na primer: komandant divizije u zoni svoje odbrane ima 5 objekata za rušenje i 3 prolaza za zatvaranje; svim objektima i prolazima dade odgovarajuće šifre — ime gde se objekat nalazi). Izvršno naređenje može se izdavati i putem otvorene šifre i to kad neprijatelj više ne može da preduzme protivmere.

Telefonom će se izvršno naređenje za rušenje ređe izdavati (prvenstveno na kraća odstojanja), jer uvek neće biti mogućnosti da se uspostavi veza sa jedinicom koja izvršava zadatak na rušenju. No, pri zatvaranju prolaza u minskim poljima, naročito ispred prednjeg kraja odbrane (a i po dubini), komandirima i komandantima jedinica izvršna naređenja će se izdavati (osim radio-stanicom) i telefonskim putem. Loša strana telefonskog izdavanja naređenja je što usled borbenih dejstava može doći do prekida veze, pa potčinjeni starešina neće moći da na vreme primi naređenje. U takvim slučajevima moraće da se donose samoinicijativna rešenja.

Izdavanje izvršnih naređenja putem raznih signala se primenjuje kada je nemoguće upotrebiti formacijska sredstva veze. Za ovo je nužno da se prethodno sastavi tablica signala. Najčešće će se upotrebljavati serije raketa u boji, no naređenje se može izdavati i drugim sredstvima (npr. paljenjem stoga slame ili sena i sl.).

Izdavanje izvršnih naređenja putem kurira, oficira za vezu i delegata primenjivaće se kada ima dovoljno vremena da određeno lice može na vreme da stigne do objekta koji se ruši ili minskog polja u kojem se zatvara prolaz i da preda pismeno naređenje od pretpostavljenog. Loša strana ovakvog izdavanja naređenja je ta što određeno lice može na putu da bude ubijeno. (Nije redak slučaj da su kuriri u toku NOB-a nailazili na zasede i ginuli u svom borbenom zadatku; zato je na ovakve zadatke najbolje slati po dva i više lica.)

Izdavanje izvršnih naređenja unapred, po prostoru i vremenu, nije najbolje rešenje i kad je god moguće treba ga izbegavati, naročito u savremenim uslovima rata, jer će se situacija tako brzo menjati, da rušenje jednog objekta pre vremena može izazvati štetne posledice za neku jedinicu. Bez razlike što se prethodnim naređenjem može tačno regulisati dan i čas kada objekat treba porušiti, izvršilac rušenja bi trebalo da nastoji da na bilo koji način održava vezu sa pretpostavljenim starešinom i kada se primakne (približi) čas izvršenja, da naknadno traži odobrenje za rušenje. Iskustvo iz drugog svetskog rata je pokazalo da ovakva naređenja ne bi trebalo ni izdavati.³

Koja će se sredstva veze primeniti zavisice od konkretne borbene situacije, načina na koji je određeno održavanje veze između pretpostavljenog starešine i starešine koji izvršava rušenje ili zatvaranje prolaza u minskom polju, te udaljenosti objekta (minskog polja) od komandnog mesta pretpostavljenog starešine. Ipak, osnovno sredstvo veze kojim se izdaju izvršna naređenja, trebalo bi da, kad god je moguće, bude radio-stanica.

³ Za rušenje mostova na Dunavu kod Novog Sada načelnik inžinjerije 1. armije bivše jugoslovenske vojske izdao je naređenje izvršiocu rušenja u Kamenici 11. aprila 1941. u 20.00 časova da poruši mostove 12. aprila u 24.00. Pošto su bile izvršene prethodne pripreme, a postojali su i elaborati za rušenje, izvršilac je do određenog vremena sve pripremio. Ali 12. aprila u 23.30 časova dobio je istovremeno tri poruke: jednu od komandanta rečne flotile kojom ga moli da se za 1 do 2 časa odloži rušenje mostova, jer se Dunavom povlače objekti rečne flotile, te bi srušene konstrukcije mostova sprečile dalje povlačenje; druga poruka je bila od šefa železničke stanice Novi Sad, koji je javljao da se jedan pešadijski puk povlači železnicom iz Sombora i moli da se rušenje takođe odloži za 1 do 2 časa, kako bi kompozicija prešla preko mosta; treću poruku je primio od nekog rodoljuba, koji je telefonski obavestavao da su neke neprijateljske jedinice prešle Dunav na skelskom mestu kod Sremske Kamenice. U takvoj situaciji se našao komandir grupe za rušenje: sa tri istovremene poruke i zahteva, a sa pretpostavljenim nije mogao da uspostavi vezu — otpala je mogućnost da od načelnika inžinjerije traži odloženje rušenja. I komandir GZ tačno u 24.00 12. aprila diže mostove u vazduh, bez obzira što zna da na levoj obali Dunava ostaje kompozicija sa kompletnim ratnim pukom i da svi plovni objekti rečne flotile nisu prošli. Oba mosta su srušena; plovni objekti su izgubljeni, jer zbog porušenih konstrukcija mostova nisu mogli da nastave plovidbu prema Beogradu; pešadijski puk, demoralisan rušenjem mostova, rasturen je dejstvom pete kolone. A kasnije se ustanovilo da su nemačke jedinice, koje su prešle Dunav skelom kod Kamenice, bili manji izviđački delovi. Tako je izvršilac rušenja sa malo više inicijative i smelog vojničkog duha mogao da u potpunosti izvrši zadatak i da spasi plovne objekte i puk. Ovaj primer samo potvrđuje da izdavanje ovakvog naređenja za rušenje treba izbegavati kad je god moguće.

Biće slučajeva da će starešina morati samoinicijativno da donosi odluku za rušenje objekta i za zatvaranje prolaza u minskom polju. Tim više što će razvoj savremenih borbenih sredstava i očekivane brze promene borbene situacije na bojištu često dovoditi do toga da jedinica, određena za izvršenje specijalnih zadataka, neće imati veze sa pretpostavljenom komandom. Tada će starešina te jedinice biti primoran da samoinicijativno donosi odluku i izdaje izvršna naređenja. Ova samoinicijativa zahtevaće od odgovornog starešine da izvanredno poznaje situaciju na bojištu, da je pravilno procenjuje i da izvršno naređenje izdaje u pravi čas, kako sa izdavanjem naređenja ne bi doveo u opasnost sopstvene jedinice koje se još bore ispred objekta preko kojeg treba da pređu; zatim, da izvršno naređenje izdaje tek onda kada je već upotrebio sva raspoloživa sredstva da uspostavi vezu sa pretpostavljenom komandom, a preti opasnost da neporušen objekat padne u ruke neprijatelju ili da zauzme prolaze u minskom polju i kroz njih provede svoj borbeni poredak bez zaustavljanja. U takvim kritičnim borbenim situacijama starešina će samoinicijativno da donosi odluku o izdavanju izvršnog naređenja za rušenje objekta ili za zatvaranje prolaza u minskom polju.

Naravno, ovo je samo slobodna šema-skica o veoma osetljivom pitanju: ko treba i može da u uslovima brzih promena borbene situacije u savremenim uslovima rata izdaje izvršno naređenje za rušenje pojedinih objekata ili za zatvaranje prolaza u minskim poljima.

Potpukovnik
Svetko ŠEVO

NEKA PITANJA RADIOLOŠKE KONTAMINACIJE

U objavljenom članku pukovnika Ivana Franka¹ dat je zanimljiv prilog ne tako obimnoj diskusiji o taktičkoj upotrebi nuklearnog oružja male snage i učinjen originalan pokušaj da se prikaže situacija u pogledu stvarnih, stvorenih radioloških kontaminacija. Članak zaslužuje pažnju ne samo zbog originalnosti iznetih misli, već i zbog smelih zaključaka datih na osnovu ionako oskudnih podataka o stvarnim dejstvima nuklearnog oružja. Međutim, smatram da je korisno dati neka objašnjenja o izloženoj materiji, čak i za ona pitanja koja autor nije objašnjavao, kako bi se otklonili mogući nesporazumi.

Prilikom eksplozije fisione bombe pokazuje se da spektri energije alfa, beta, neutronske i gama zračenja ne zavise od jačine eksplodirane bombe. Isto tako stoji činjenica da udeo svakog od nabrojanih vrsta zračenja ne zavisi od jačine eksplodirane bombe. To znači da se kod razmatranja potencijalnih opasnosti od bilo koje eksplozije ne može tvrditi da će eksplozija male snage davati jače neutronske zračenje, a slabije gama ili beta zračenje. Prema tome, to treba imati u vidu kod razmatranja potencijalnih opasnosti od radiološke kontaminacije i ozračivanja neposredno posle eksplozije (nekoliko mikrosekundi).

U trenutku kad se eksplozija desi, počinje vrlo intenzivno gama zračenje koje traje nekoliko mikrosekundi. Ovaj proces se zove »trenutno dejstvo«. Posle ovog vremenskog intervala dolazi do tzv. »početnog« zračenja koje je sastavljeno od gama zračenja i neutrona. U »početnom« zračenju učestvuju fotoni, nastali u procesu završavanja fisije preostalog fisionog materijala i gama zračenja svih prisutnih produkata fisije. Neutronske zračenje u ovom delu procesa zračenja sačinjavaju neutroni iz »trenutnog« i »početnog« zračenja, jer je prvim potrebno konačno vreme (u običnom smislu te reči) da napuste vatrenu loptu.

Vremenski posmatrano može se pogrešno zaključiti da je udeo neutronske zračenja znatno veći od gama zračenja eksplozije, jer ovo zračenje kasni u odnosu na »trenutno« gama zračenje. Što se tiče mogućih oštećenja na živoj sili, neutronske zračenje će kod vazdušne eksplozije male snage igrati važnu ulogu samo zahvaljujući tome što se eksplozija dešava na maloj visini i što gama zračenje biva isijano gotovo trenutno. Gama zračenje produkata fisije, s obzirom na RBE, daje manja oštećenja.

Indukovana radioaktivnost nastaje kao rezultat interakcije neutrona sa atomima zemljine kore na zemlji i u vazduhu i sa atomima vazduha.

¹ »Radiološka kontaminacija pri nuklearnim vazдушnim eksplozijama male snage«, *Vojno delo* br. 4/1964.

Ona zavisi kako od broja interagujućih neutrona i njihovog spektra energije, tako i od vrste atoma sa kojima interaguje. Ne može se, zato, tvrditi da indukovana kontaminacija zavisi od dometa neutrona i jačine eksplozije, jer jačina eksplozije nikako ne može odlučivati o sastavu indukovane kontaminacije, već samo o tome da li će ona biti veća ili manja. Visina eksplozije, je, svakako, bitan element u stvaranju kontaminacije. S promenom visine eksplozije menjaće se i spektar energija neutrona i, sledstveno tome, spektar energija gama zračenja indukovanog u vazduhu i na zemlji. Iz ovoga izlazi da će eksplozija male snage na maloj visini davati znatniju indukovanu kontaminaciju u odnosu na jaku eksploziju visoko u vazduhu, računato po jedinici težine eksplozivnog materijala. Sa ovim činjenicama treba ozbiljno računati pri analizi posledica »početnog« zračenja nuklearne eksplozije. Kako indukovana kontaminacija tla ne prelazi 8% ukupne kontaminacije, njoj treba dati odgovarajuće mesto.

Dok se u članku pridaje veliki značaj gama i neutronsom zračenju, o alfa i beta zračenju se vrlo malo govori², iako je poznato da je delovanje ovih vrsta zračenja na živu silu opasno, pogotovo zbog interne kontaminacije. Ako se posmatraju šeme raspada pojedinih fisionih produkata, može se zaključiti da na svaki gama zrak dolazi u proseku po nekoliko beta-čestica. Ovaj odnos je uglavnom stalan i ne zavisi od jačine eksplozivne bombe. Alarmiranje radiološke opasnosti, koje se po pravilu izvodi posredstvom gama-detektora, *uvek* je i alarmiranje na prisustvo beta kontaminacije. Zbog toga treba imati na umu ovu okolnost u preduzimanju zaštitnih mera. Pojedini autori, zaboravljajući ovu činjenicu, smatraju da se alarmni nivo na gama zračenje može menjati po želji u borbenim uslovima. Alarmni nivo nije nešto što je nastalo kao rezultat praktičnosti u odlučivanju za ovu ili onu vrednost alarmnog nivoa, već je ta vrednost izračunata prema dozvoljenim kontaminacijama beta zračenja u respiratornom traktu, pod pretpostavkom da je vreme boravka u uslovima takve kontaminacije veliko.

Razmatrajući mere zaštite od dejstva zračenja, autor govori o »specijalnim« i vrlo »osetljivim« uređajima za njegovo otkrivanje i, na osnovu toga, zaključuje da je problem zaštite otežan. Konstrukcija izviđačkih radioloških sredstava tako je izvedena da u potpunosti isključuje njihovu »specijalnost«, u smislu komplikovanosti za upotrebu u borbenim dejstvima, kao i njihovu »osetljivost« u pogledu njihove povredivosti u borbenim uslovima. Na osnovu ovakvih zaključaka moglo bi se doći do iskrivljenih utisaka o sredstvima za radiološko izviđanje.

Razmatrajući mere za uklanjanje kontaminacije, autor s pravom odbacuje neke neefikasne i dugotrajne metode (preoravanje) no, međutim, ne daje sasvim tačnu procenu ozračenosti ljudstva u takvim uslovima. Računi V. N. Saharova pokazuju da brzina doze iznad kontaminiranog zemljišta (KonZ-a) ne zavisi u tolikoj meri od visine na kojoj se

² Autorova namera i nije bila da detaljnije piše o alfa i beta zračenju, mada se ne osporava značaj tog problema (prim. red.).

poslužiocu (u buldozeru) nalaze pri dekontaminaciji u odnosu na tle i da je brzina doze samo srazmerna specifičnoj kontaminaciji KonZ-a, pa je irelevantno na kojoj se visini poslužiocu nalaze. Takav stav V. N. Saharova važi samo za visine iznad KonZ-a unutar 70—100 cm. U borbenim uslovima oranje, kao metod za dekontaminaciju radiološke kontaminacije, dolazi u obzir samo kada se žele napraviti prolazi i tako zaštititi ljudstvo od direktne kontaminacije. Smanjiti na taj način ozračenost ljudstva nije efikasno izvoditi. Jer, svaki borac prima 90% brzine doze sa dela KonZ-a prečnika oko 600 m. Prema tome, prolaz od nekoliko metara širine ne može se smatrati dovoljnim za smanjivanje ozračenosti.

Jednom stvoreni KonZ sigurno stvara velike glavobolje. U tehničkom pogledu sve mere se svode na izviđanje i obeležavanje KonZ-a. Regulisanje kretanja jedinica na KonZ-u svakako je jedna od tih mera. Izviđački organi su dužni da naprave što verniju sliku KonZ-a na karti. Kad je jednom ta slika napravljena, nije više potrebno izvoditi bilo kakve radove na njemu ili još manje voditi neku dopunsku evidenciju o KonZ-u. Dosadašnja znanja o KonZ-u pokazuju da je izotopski sastav poznat i da je poznat spektar energije gama zračenja izotopa na KonZ-u. To daje mogućnost da se evidencija o KonZ-u svede na najmanju meru. Jednom snimljeno stanje na KonZ-u dovoljno je da se predvidi stanje na njemu u bilo kom narednom trenutku. Da bi se ovakva gledanja mogla i praktično upotrebiti, potrebno je proučavati KonZ i napraviti preračunske tabele koje bi zavisile od vremena posle eksplozije. Stoga smatram da autorovo zauzimanje za stalnu kontrolu KonZ-a u smislu pretraga, merenja, unošenja podataka na kartu i evidenciju, nije opravdano i samo komplikuje ionako komplikovanu situaciju izviđačkih organa. Autor je u pravu kada insistira na stalnom praćenju kontaminacije biosfere, vode i hrane, pošto je ovo, sa gledišta efikasnih mera zaštite, neophodno.

Kad je proces eksploziranja bombe završen, a pod tim se podrazumeva oformljenje vatrene lopte i stvaranje stacionarnog stanja svih »početnih« procesa pojedinih dejstava eksplozije, počinje proces formiranja uslova za početak padavina. Najbrže na tle padaju preostali materijal bombe i krupniji komadi fisionog materijala. Na kojem rastojanju od nulte tačke padaju ovi fragmenti, zavisi od lokalnih strujanja stvorenih vatrenom loptom i strujanja vazdušnih masa, koja ne zavise od toga da li se eksplozija desila ili nije. Prva strujanja utiču na isti način kao i druga, pa se njihovi uticaji mogu međusobno sabirati. U idealnom slučaju, dejstvo zemljine težine na svaki predmet u prostoru je isto. Međutim, usled pomentutih strujanja i različitog otpora vazduha za različite veličine fisionih fragmenata, svi oni ne mogu jednovremeno da padnu na površinu zemlje, što vodi stvaranju površine kontaminacija. Na taj način dolazimo do zaključka da radioaktivne padavine *uvek* postoje kod svake eksplozije. Kod nas se, naime, odomaćilo shvatanje da vazdušne eksplozije ne stvaraju radioaktivne padavine. Radioaktivne padavine uvek postoje; samo one ne moraju uvek biti u velikoj meri zastupljene neposredno oko nulte tačke. Izvlačiti zaključak o nepostojanju padavina od vazdušne eksplozije, ako one nisu znatne ili ako ih

ima malo oko nulte tačke, isto je tako pogrešno kao i zaključivati da oko nulte tačke neće biti gubitaka ljudstva od radioaktivnog dejstva kad je eksplozija visoka. Prema tome, kod svake eksplozije evidentno postoje radioaktivne padavine oko nulte tačke u manjoj ili većoj meri. Kod podzemne i podvodne eksplozije u »početnom« stadijumu slika kontaminacije je mnogo drukčija (u što se sada ne upuštam). Radioaktivne padavine predstavljaju opasnost i dok se stvaraju i dok postoje.

Nuklearno oružje je danas u dovoljnoj meri poznato, pa nije potrebno misliti da je ono u celini tajne one države koja ga proizvodi. Sve te države su daleko otišle u mirnodopskoj upotrebi nuklearne energije, pa su, htele to ili ne, publikovale i opšte i posebne podatke o nuklearnom oružju. Cilj koji se iz ovog osvrta nameće, sastojao bi se u tome da se kod nas još organizovanije pristupi proučavanju svih dejstava nuklearnog oružja u celini, u sistematskom prikupljanju publikovanih podataka, njihovom studiranju i, saobrazno našim koncepcijama odbrane zemlje, usavršavanju te odbrane.

Kapetan

Radovan ILIĆ, dipl. inž. tehn. fiz.

VAZDUŠNODESANTNE SNAGE U NUKLEARNOM RATU

Mada je pojava nuklearnog naoružanja izazvala duboke promene u taktičkim načelima većine armija, iznenađuje činjenica da se malo stvari izmenilo u načelima upotrebe vazdušnodesantne divizije. Istina je da su se od završetka II svetskog rata naovamo u znatnoj meri povećale njena pokretljivost i vatrena moć, ali su opšti pogledi i način izvođenja vazdušnog desanta ostali približno isti kao i pre 20 godina. Po mišljenju ovog autora¹, za to postoji prilično jednostavno objašnjenje: odbrambena sposobnost svakog vazdušnodesantnog bataljona na prednjem kraju položaja ograničena je na 3 do 6 km, što zavisi od zemljišta i neprijatelja.

Pošto zauzima relativno malu prostoriju, vazdušnodesantni mostobran predstavlja krajnje osetljiv cilj za atomski udar. Ova činjenica nameće pitanje da li u slučaju nuklearnog rata, sadašnja načela za upotrebu vazdušnodesantne divizije, u cilju stvaranja i odbrane jednog vd-mostobrana, mogu i dalje da važe? Autor smatra da je odbrana bilo kakvog vd-mostobrana u nuklearnom ratu nemogućna. Velika koncentracija trupa kod vd-mostobrana ne može se smanjiti, sem ako se ne proširi njegov spoljni obim, što opet može imati opasne posledice. Kao rezultat ovoga, svaki atomski projektil koji neprijatelj ubaci na vd-mostobran naneće ogromne gubitke kako borbenim trupama tako i jedinicama podrške i službi.

Protivnički komandant u čijoj se pozadini nalazi vd-divizija u odbrani na vd-mostobranu može uvek dobiti tačne podatke o rentabilnim ciljevima, kao i za korekturu vatre. On može da grupiše oklopne ili mehani-

U američkom časopisu Military Review, u broju 1/1964. godinu, objavljen je pod gornjim naslovom članak majora belgijske armije Rože Ardena. Posle njegovog objavljivanja, uredništvo časopisa otvorilo je diskusiju o toj temi, tražeći da zainteresovani pojedinci iznesu na stranicama časopisa svoja mišljenja o tome. U brojevima 9 i 10/1964. istog časopisa objavljena su još tri članka na ovu temu od autora iz raznih armija. S obzirom na interesantnost pitanja i problema iznetih u ovim člancima, pokušaćemo da konfrontiramo njihova gledišta, odnosno da prikazemo njihova »za« i »protiv« u odnosu na upotrebu vazdušnodesantnih snaga u eventualnom nuklearnom ratu.

¹ Airborne Forces in Nuclear War, by Major Roger F. Hardenne, Belgian Army, Military Review, SAD, januar 1964. god.

zovane snage i da sa njima udari u trenutku koji on izabere, da atomskim projektilom stvori otvor na periferiji mostobrana i postigne odlučujući uspeh još pre nego što komandant vd-divizije može da reaguje. Manji vd-mostobrani koje ostvaruju brigada ili bataljon, još su osetljiviji; veliki deo odbrambenih snaga na njima može lako da bude uništen samo jednim atomskim udarom. To bi, na primer, bio slučaj ako bi vd-bataljon koji je dobio zadatak da zauzme i brani neki važan komunikacijski čvor, ubrzo posle iskrcavanja bio neutralisan ili uništen neprijateljevim atomskim udarom.

Iako je uveren da vd-divizija nije više u stanju da brani vd-mostobran u eventualnom nuklearnom ratu, autor je mišljenja da se vd-jedinice mogu upotrebljavati u neprijateljevoj pozadini radi potpomaganja napredovanja sopstvenih trupa sa fronta. Samo on smatra da bi se one najbolje mogle iskoristiti ako bi se njihova upotreba planirala na drugi način. Vazdušnodesantne jedinice trebalo bi da neprijatelju onemoguće kontrolu nad većim delom njegove pozadine ili, na primer, da mu onemoguće organizovanje nekog odbrambenog položaja u dubini odbrane, pozadi neke vodene prepreke.

Operacija ovakve vrste zahteva centralizovano planiranje i kontrolu a decentralizovano izvođenje. Potčinjenim komandantima treba odrediti sektore u okviru kojih će vd-jedinice jačine čete ili voda zauzimati važne zemljišne objekte, blokirati puteve i drumove u svim pravcima, uznemiravati neprijatelja i ometati pokrete njegovih jedinica. Dejstva ovih jedinica, ističe autor, mogu biti uspešna samo ako se izvode po zemljištu na kome brda, šume i kuće nude dobru zaštitu i omogućuju prikrivanje, a istovremeno predstavljaju prepreke za kretanje neprijateljevih oklopnih ili mehanizovanih trupa. Stoga zemljište treba vrlo brižljivo birati. Vd-jedinice treba da izbegavaju blisku borbu sa neprijateljem. Zemljišne objekte ni po koju cenu ne treba braniti. Od suštinskog značaja su pokretljivost i elastičnost. Iako ovakve male vd-jedinice treba da imaju laka vozila i helikoptere za nošenje težeg oružja i radi olakšanja pokreta rezerve, one prvenstveno treba da se kreću pešice.

Elastičnost je potrebna ne samo u radu vojnika, već i u glavama starešina. Vođenje borbe u ovakvim teškim uslovima zahteva od komandanta da se brzo i uspešno prilagođavaju stalnim promenama situacije. Svakako da je potrebno sprovesti mnoge izmene u sadašnjoj organizaciji vd-divizije kako bi odgovorila zadacima prema ovakvim koncepcijama — kada se ne koriste tenkovi, artiljerija i teška oprema.

Prema jednoj drugoj koncepciji, vd-snage bi mogle da se upotrebljavaju široko rasturene u malim grupama u dubini pozadine. Da bi se bolje razumeli mogućni sudar i borba, autor uzima pretpostavku da će neprijateljeve vd-snage dobiti zadatak da, dejstvujući u malim grupama od po 5 ljudi, uznemiravaju pozadinu, seku glavne puteve za snabdevanje, napadaju iz zasede pojedina vozila ili manje grupe vozila, napadaju centre veze, štabove, slagališta, baze, aerodrome, pozadinske jedinice i ruše naftovode i stalne žične linije. Poznato je koliko starešine borbenih jedinica vode računa o bezbednosti pozadinskih rejona baš zbog te stalne pretnje od napada vazdušnodesantnih, partizanskih ili ubačenih jedinica. Stoga se kod velikih operativnih jedinica često određuju posebne borbene snage za obezbeđivanje pozadinskih rejona. Načelno se za to određuju laki oklopni puk ili bataljon, zbog njihove pokretljivosti, vatrene moći i dobrih sredstava veze.

Autor zatim pretpostavlja da neprijatelj može odrediti svoje vd-jedinice da zauzmu i brane neki važan zemljišni objekat. Tada će braniočeve borbene snage koje imaju zadatak da obezbeđuju pozadinski rejon, moći da uz podršku atomskog udara ili konvencionalne vatre neutrališu ili unište ove neprijateljeve vd-jedinice. Međutim, ova pretpostavka može biti i pogrešna. Kako će braniočeve snage reagovati ako su neprijateljeve vd-jedinice obučene da dejstvuju u malim grupama, široko rasturenim po zemljištu koje one izaberu? Autor smatra da ovakve vd-jedinice mogu biti organizovane i upotrebljene u jačini odeljenja ili voda i to:

u jačini odeljenja koje se sastoji od 5 vojnika, a naoružano je jednim oruđem tipa bazuke i sa četiri automatske puške iz koje se mogu ispaljivati po i pp-bombe; svako odeljenje održava vezu sa svojim komandnirom voda pomoću lake prenosne radio-stanice;

u jačini voda koji se sastoji od 6 vatrenih i jednog komandnog odeljenja; vodovi treba da održavaju vezu sa štabom na sopstvenoj teritoriji, od koga primaju i zadatke; svaki vod dejstvuje samostalno i odgovoran je za dejstvo na određenom sektoru. Komandir voda daje zadatke svakom odeljenju preko radio-stanice ili kurira. Nijedno odeljenje ne treba da zna tačno mesto komandira voda. U nedostatku naređenja i zadatka, odeljenje treba da dejstvuje po sopstvenoj inicijativi. Moguće je takođe da svako odeljenje dejstvuje samostalno, neposredno pod komandom štaba na sopstvenoj teritoriji. Površina na kojoj dejstvuje jedan vod može da iznosi oko 150 km².

Čitav vod treba da bude bačen ili spušten noću i u jedan rejon. Posle iskrcavanja (spuštanja) i prikupljanja opreme, svako odeljenje odlazi samostalno u određeni rejon. Ono nosi potrebnu opremu, hranu, municiju i rezervu za 4 do 5 dana borbe.

Vazdušnodesantne jedinice retko će dejstvovati u rejonima gde se nalaze neprijateljeve pokretne jedinice; one treba da dejstvuju u neprijateljevim pozadinskim rejonima gde mogu da postignu najveće rezultate.

Da bi ovu koncepciju upotrebe vd-jedinica slikovitije objasnio, autor uzima kao primer jednu taktičku situaciju i prikazuje mogućnu upotrebu vd-jedinica u njoj. U pozadinski rejon sopstvene oklopne divizije koja se nalazi u ulozi osiguravajućih delova korpusa, neprijatelj je spustio vazdušni desant. Oklopna divizija ima u prvoj borbenoj liniji tri brigade. Neprijatelj bi u ovom vazdušnom desantu najverovatnije upotrebio 6 vodova. U svakom pozadinskom rejonu brigade dejstvovao bi po jedan vod, znači ukupno 3 voda, dok bi ostala 3 voda dejstvovala u pozadinskom rejonu divizije. U svakom vodu bi 3 odeljenja mogla da dobiju zadatke da seku glavne puteve snabdevanja, s tim da svako dejstvuje samostalno, brižljivo birajući mesta za zasede i pripremajući ih tako da se izbegne njegovo otkrivanje; posle napada na neko izdvojeno vozilo ili manju grupu vozila, odeljenje bi brzo nestajalo na neko sigurno mesto. Posle izvesnog vremena ova odeljenja bi se vraćala i ponovo pripremala nove zasede na putevima snabdevanja. Ostala 3 odeljenja u svakom vidu aktivno bi izviđala i otkrivala neprijateljeva KM, skladišta materijala, centre veze, artiljerijske VP i mesta atomskih lansirnih uređaja, posle čega bi ih samoinicijativno napadala. Za vreme kretanja i izviđanja, ova odeljenja bi strogo trebalo da vode računa da ne budu otkrivena. Napad bi vršila iznenadno, naročito

noću. i ako ne bi mogla da se približe dovoljno objektu napada, zasipala bi ga vatrom iz bazuka i pušcanim bombama. Za vreme izviđanja odeljenje može povremeno da pripremi zasedu na nekim sporednim putevima, naročito na prilazima ili izlazima sa KM. U svakom slučaju napadi se izvode žestoko, silno i vrlo brzo. Po izvršenom zadatku odeljenje se brzo udaljava sa tog mesta.

U ovom primeru autor hoće da istakne da je osnovni zadatak vd-jedinica bio uznemiravanje neprijateljeve pozadine, a ne borba i uništavanje borbenih jedinica. Mehanizovane i oklopne jedinice zahtevaju svakodnevno ogromnu količinu materijala iz pozadine. Može se zamisliti situacija ovih jedinica kada su njihove snabdevačke kolone stalno izložene napadu, a njihova se mnogobrojna vozila uništavaju iz zasede, odnosno kada se njihovi glavni putevi snabdevanja stalno seku i prekidaju. Osim toga, kakav će biti moral snabdevačkih jedinica u pozadinskom rejonu? Pozadinske starešine i jedinice više će se baviti obezbeđivanjem pozadine nego izvršavanjem svojih snabdevačkih zadataka.

Kao dobar primer ovakve koncepcije upotrebe vd-snaga autor navodi da su Nemci u decembru 1944. godine, odmah sa početkom svoje protivofanzive u belgijskim Ardenima, spustili u pozadinu američke 1. armije oko 800 padobranaca. Istovremeno su pod komandom pukovnika Skorcenija ubacili kroz američke položaje specijalne grupe boraca. Međutim, nemački padobranici nisu bili dobro obučeni. Većina je ranjena pri spuštanju, dok ostali, suviše raštrkani i bez dovoljno borbenog morala, nisu ni pokušavali da izvrše svoj zadatak. Većina boraca u sastavu ovih Skorcenijevih specijalnih grupa uništena je ili zarobljena još na početku borbe.

Pa i pored svega ovoga, samo saznanje da se nemački borci nalaze u pozadini njihovih jedinica, izazvalo je jednu vrstu panike među američkim vojnicima. Bile su preduzete vanredne mere predostrožnosti i veliki broj američkih vojnika, koji je bio toliko potreban na frontu, zadržan je u pozadini radi zaštite i obezbeđivanja važnih objekata.

Kakve mere treba preduzeti prilikom suprotstavljanja ovakvim malim vd-jedinicama? Autor smatra da odgovor nije baš tako lako dati. On bi, po njegovom mišljenju, mogao i ovako da glasi: treba preduzeti odbrambene mere kako bi se obezbedila sva KM, centri veze i pozadinski objekti, obezbediti snabdevačke kolone, zabraniti svako kretanje izolovanih vozila i brižljivo pročešljati, pre pokreta svake kolone, obe strane glavnih puteva snabdevanja. Međutim, da bi se izvršili svi ovi zadaci, postavlja se pitanje koliko je za sve ovo potrebno ljudi? Ne može se danas ni zamisliti snabdevačka kolona koja se kreće brzinom običnih pešaka, zaduženih da pročešljavaju obe strane puta po nekom teškom i pošumljenom zemljištu.

Autor je mišljenja da bi, pored defanzivnih, trebalo preduzeti i neku vrstu ofanzivnih i aktivnih mera kako bi se neutralisale ili uništile takve male vd-jedinice. Međutim, za ovo je potrebno prethodno otkriti takve jedinice. One su svuda i nigde, stalno se kreću preko brdovitog i pošumljenog zemljišta, ne koristeći pri tome nikad puteve ili staze. U izveštajima koji stižu u KM govori se da se padobranici nalaze gotovo na svakom mestu. Strah i panika uvećaće još više njihov broj. Svi civili biće sumnjivi zbog toga što se pri izviđanju padobranici neće ustezati da nose i civilno odelo. Helikopteri su gotovo nekorisni u otkrivanju malih grupa vojnika koje se kriju u gustim šumama. Kada se odeljenje padobranaca i otkrije, posta-

vlja se pitanje kako mu se približiti, a da ono to ne primeti. Ako je to odeljenje bilo u pokretu, da li će produžiti kretanje u istom pravcu? Gde mu se može postaviti zaseda i ono uništiti?

Zbog svega ovoga snage određene za obezbeđivanje pozadine treba vrlo brižljivo rasporediti po celom pozadinskom rejonu. Tenkovi, oklopni transporter i kamioni mogu vrlo lako da upadnu u zasedu i da budu uništeni neposrednim gađanjem sa nekog uzvišenja.

Jedinica koja se bori na prednjem kraju položaja ne može uspešno da izvrši svoj zadatak ako se stalno ne snabdeva iz pozadine. Osiguranje pozadinskog rejona je od prvenstvene važnosti i da bi se on obezbedio od dejstava široko rasturenih neprijateljevih vd-jedinica, branilac treba da odvoji velike snage radi neutralisanja ili uništavanja tih vd-odeljenja. Ako komandant pozadinskog rejona tako ne postupi, svaki pokret iz pozadine prema frontu može da bude ozbiljno ometen. Neprijatelj će u tom slučaju stalno raspolagati podacima o rasporedu važnih objekata. Osim toga, može se desiti da čak i borbene jedinice sa fronta vode borbu kako bi otvorile sebi put za povlačenje, a poznato je da i uništen prednji tenk na pogodnom mestu može da spreči pokret cele kolone.

Male grupe dobro obučeni i dobro naoružani padobranaca mogu da dejstvuju duže vreme u neprijateljevoj pozadini prikriveno i relativno bezbedno. Sve dok dejstvuju široko rasturene, te male vd-jedinice predstavljaju teško primetan cilj za neprijateljeve vrlo pokretne oklopne i mehanizovane jedinice.

Na kraju članka autor ističe da zbog postizanja ovakvih rezultata sa padobrancima, oni treba da budu dobro obučeni i organizovani u male specijalne vazdušnodesantne jedinice. Njihova obuka treba da bude naporna i duga, ali će zato krajnji rezultati biti od neprocenjive važnosti.

Major američke armije Čarls Džilis u članku »Budućnost vazdušnodesantnih snaga«² iznosi svoje mišljenje o upotrebi vd-snaga koje se razlikuje od pogleda prethodnog autora; njegova razmatranja uglavnom se kreću u okviru perspektive i mogućnosti upotrebe vd-divizije. On polazi od toga da se sve više čuje mišljenje da je danas, sa pojavom atomskog naoružanja i raznih tipova raketa i projektila, »svršeno sa vd-divizijom«. Autor smatra da su ovakva mišljenja neosnovana i da mu ona liče na povike posle pojave masovne mitraljeske vatre, kada se govorilo kako pešadija neće više moći opstati na bojištu, ili ona mišljenja da je svršeno s oklopnim snagama posle pojave raznih po-ručnih bacača i po-vođenih raketa. Ovakve tvrdnje su se, kao što je poznato, iz mnogobrojnih razloga pokazale pogrešnim.

Kada se danas govori o tome kakvu ulogu vd-divizija može imati u nuklearnom ratu, onda se, prema mišljenju autora, sve više pojavljuje tendencija da se o tome govori samo u opštim crtama, a ne i u detaljima. Ukoliko kritičari vd-divizije budu suviše često ponavljali ove svoje opšte tvrdnje, postoji bojazan da one budu i prihvaćene kao stvarne činjenice. Međutim, autor čvrsto veruje da do toga neće doći, jer je poznato da je najteže voditi objektivnu diskusiju kada samo opšte tvrdnje služe kao osnova za nju. Jedna od njih je, na primer, da vd-divizija ne može da opstane

² *The Future of Airborne Forces*, by Major Charles A. Gillis, United States Army, *Military Review*, SAD, septembar 1964. god.

na vd-mostobranu pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila, a druga — da je posle pojave veoma složenih raketa i projektila gotovo nemoguće spustiti vd-diviziju na neki cilj. Tvrdnje kao što su ove mogu da ubede samo neupućene. Oni, međutim, koji dobro poznaju stvari zahtevaju stvarne činjenice pre nego što prihvate jednu ili drugu tvrdnju.

Ako se tvrdi da vd-snage koje se prenose avionima srednjeg i jurišnog tipa i koje podržava odgovarajući broj ofanzivnih i defanzivnih aviona, ne mogu da stignu na cilj svog desanta zbog toga što neprijatelj raspolaže projektilima i raketama, može se isto tako tvrditi da je i sa samim vazduhoplovnim snagama svršeno.

Činjenice koje, po mišljenju autora, treba razmatrati jesu operativni uslovi koji postoje određenog dana i u određeno vreme. Treba znati gde je i kako raspoređena neprijateljeva pv-odbrana, rezultate koje je postigla sopstvena bombarderska avijacija pre izvršenja vazdušnog desanta, elektronske protivmere koje su preduzete protiv sistema neprijateljeve pv-odbrane, mogućnosti neprijateljevih vazduhoplovnih snaga, kao i sopstvenih radi pozivanja i održavanja nadmoćnosti u vazduhu, u pojasu doletanja i iznad rejonu iskrcavanja. Tek kada je sve ovo poznato, i još prilično drugih stvari, može se početi sa procenom vd-snaga koje treba iskrcati na određeni cilj.

Sve ovo važi i za diskusiju da li vd-divizija može da opstane na vd-mostobranu pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila ili ne. Treba prvo znati kako će se vd-snage i njihova sredstva rasporediti na vd-mostobranu, sa koliko atomskih projektila neprijatelj raspolaže, koliko se logično može očekivati da on od tih projektila upotrebi za tučenje vd-mostobrana i da li neprijatelj ima ograničenu količinu atomskih projektila za tučenje vd-mostobrana ili nema.

Vrlo pogrešna koncepcija, ističe autor, koju inače podržava veliki broj ljudi, jeste da će zadatak vd-divizije načelno biti ograničen samo na zauzimanje i držanje nekog mosta ili grada negde u dubini neprijateljeve odbrane, da će se spajanje sa sopstvenim kopnenim snagama (obično oklopnim posle izvršenog proboja) izvesti u roku od tri dana, a da će za tih 72 časa vd-divizija okružiti određeni cilj i učvrstiti odbranu vd-mostobrana.

Može se dogoditi da vd-divizija u budućem ratu dobije ovakav zadatak. Međutim, ona može dobiti zadatak i da izvede vd-prepad, da zauzme neku ugroženu prostoriju, da izvrši nasilno izviđanje, da dejstvuje protiv neprijateljevih vd-snaga, da zauzme neku istaknutu bazu, da ojača neku drugu jedinicu ili obrazuje stratezijsku rezervu.

Svaki od ovih zadataka može se izvesti na više načina, zavisno od operativnih uslova i drugih okolnosti. Apsolutno je netačno tvrditi, ističe autor, da će vd-jedinica biti uvek velika, da će vd-divizija uvek obrazovati vd-mostobran, ili da će njen zadatak uvek trajati tri dana.

Može se dogoditi da pri izvršenju jednog zadatka vd-divizija dejstvuje na prilično velikoj prostoriji, veličine 160 sa 240 km, i da se to dejstvo odvija sa široko rasutim jedinicama, tako da ćete budu najveće borbene jedinice. Potrebno snabdevanje vršilo bi se iz divizijske baze koja bi se nalazila nešto dalje od prostorije na kojoj se vode borbe. S druge strane, možda se takav isti zadatak može najpovoljnije izvršiti obrazovanjem vd-mostobrana na kome bi se nalazila cela vd-divizija, na primer, oko jednog važnog komunikacijskog čvora.

Ovim autor hoće da istakne da vd-divizija može na više načina izvršavati određeni zadatak. Kada djeluje pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila, naći će na specijalne probleme — uostalom, to će biti slučaj i sa svakom drugom divizijom. Može se reći da će vd-divizija u ovakvoj situaciji imati čak i izvesne prednosti. Ona se može spustiti na prostoriju od toliko velike važnosti za neprijatelja, na primer, na neku branu ili komunikacijski čvor, da ga to sprečava da protiv nje upotrebi atomske projekte. Ona može da osvoji zemljište takve prirode da će se efekat atomskih projektila jedva i osetiti. Može čak nastupiti i situacija u kojoj će neprijatelj proceniti da mu vd-divizija ne može ozbiljno ometati izvršenje njegovog glavnog zadatka i da zbog toga atomske projekte upotrebi po drugim ciljevima; najzad, on se može radije odlučiti da mostobran vd-divizije blokira, nego da rizikuje izvršenje glavnog zadatka time što bi išao na uništenje snaga vd-divizije.

Zatim autor prelazi na razmatranje situacije u kojoj bi se našao neprijatelj kada se u njegovoj pozadini vrši vazdušni desant. Vd-divizija će svoje snage izbacivati padobranskim i avio-desantom na većem broju rejona, rasturenih na prilično velikoj prostoriji. Biće to ne samo jedan ili dva, već 10 do 15 rejona iskrcavanja, od kojih će neki biti jačine vd-bataljona, a drugi vd-voda. Neposredno po iskrcavanju sve te snage odlaze na pogodne položaje radi organizovanja vd-mostobrana. Borbe se vode mestimično i to na većem broju tačaka. U to doba u neprijateljev štab pristižu protivurečni izveštaji. Otkrivanje ciljeva koji bi po svojoj veličini bili rentabilni za tučenje atomskim projektilima je teško, ako ne i nemoguće. Do dobijanja tačnih i sigurnih podataka, vd-divizija može već i da izvrši svoj zadatak, tako da neprijatelj bude suočen sa novim i verovatno težim problemima.

Prema autorovom mišljenju, upotreba vd-divizije u napadnim operacijama zasniva se na manevru, napadu i iznenađenju. Osim nje, ni jedna druga jedinica ne pruža komandantu veću slobodu akcije, veću elastičnost u načinu njenog izvođenja, veću mogućnost za ispoljavanje inicijative i brzu eksploataciju uspeha. Vd-divizija omogućava komandantu da napadne neprijatelja u vreme, na mestu i na način za koji je on potpuno nepripremljen. Nuklearni rat, ako ikad do njega dođe, izazvaće mnogo veći broj žrtava, ali će se isti osnovni zadaci, i pored svega toga, morati da izvršavaju. Rizici će i dalje nerazlučno biti vezani za svaku operaciju. Što se tiče vd-snaga, kao što je to uostalom slučaj i sa ostalim snagama, na komandantu ostaje da proceni sve činjenice koje mu stoje na raspolaganju prilikom donošenja odluke za izvršenje zadatka. On jedini treba da proceni i odluči da li će rezultati opravdati gubitke.

Autor zasniva svoje poglede o upotrebi vd-divizije u eventualnom nuklearnom ratu očigledno i na postojećim, opšte raširenim pogledima i mišljenju američkih vojnih krugova o mogućnostima i perspektivi upotrebe vd-snaga u nuklearnom ratu. Na ovo tvrđenje nas upućuju praktične mere koje se u američkoj armiji preduzimaju radi provere i potvrde takvih pogleda i stavova; pogotovu, formiranje opitne 11. vazdušnojurišne divizije, njen sastav i koncepcije njene upotrebe u eventualnom ratu.

Prema novoj koncepciji, pripreme vj-jedinica za napad vrše se u većoj dubini, tako da neprijatelj ne bude upozoren o predstojećem napadu na osnovu grupisanja trupa i pokreta vozila i oruđa. Komandant nije sada

više vezan za zemljište radi izbora pravca glavnog udara, već je slobodan u izboru mesta napada; to mu omogućava da izbegne neposredan napad na neprijateljeve odbrambene položaje i da zaobiđe sve zemljišne prepreke. Njegova prednost je i u tome što je u stanju da privuče svoje borbene trupe bliže objektu napada nego što je to mogao ranije, uz istovremenu jaku vatrenu podršku iz helikoptera i aviona naoružanih raketama po rejonu cilja. Trupe se u ovom slučaju iskrcavaju na objekat napada sveže i u taktičkim borbenim formacijama pre nego što neprijatelj ima vremena da se pribere od udara.

»Dok se koncepcija juriša iz vazduha zasniva na brzini akcije, iznenađenju i vatrenoj podršci pri napadu na dobro organizovanu odbranu, treba pretpostaviti da se još veća efikasnost može očekivati od ovakve koncepcije pri iskrcavanju trupa na objekte koje treba blokirati, odseći ili izolovati« — kaže se u jednom izveštaju komande američkih kopnenih snaga. Stvarna korist od ove koncepcije, po mišljenju jednog drugog autora,³ je u tome što pruža komandantu velike mogućnosti izbora dejstva, dok neprijatelja suočava sa velikim brojem neposrednih pretnji. On ne može više tako sigurno da nasloni svoj bok na neku prirodnu prepreku, njegova pozadina je izložena isto tako brzim napadima kao i njegov prednji kraj, on teško može da otkrije mesto poletanja jedinica, ili da tačno odredi gde će se one spustiti, kako bi brzo prebacio svoje snage i parirao ovaj udar; u stvari, neprijatelj je izgubio inicijativu jer je izgubio moć reagovanja.

U vj-diviziji avioni i helikopteri se nalaze u organskom sastavu i najmanjih jedinica. Tako komandant vazdušnoizviđačkog bataljona ima svoje izviđačke avione i delove za osiguranje koje može sam, prema dobivenim zadacima, da upotrebljava. Sanitetski bataljon ima u svom organskom sastavu avione i helikoptere za sanitetsko zbrinjavanje i evakuaciju ranjenika. Slična situacija je i u raketnom divizionu. Komandant divizije ima na raspolaganju i jednu avio-grupu iz koje dodeljuje avione onim jedinicama divizije kojima je to za izvršenje zadatka potrebno. Prema mišljenju komandanta vj-divizije, njeni zadaci su potpuno isti kao i svake druge obične divizije: »Ona je opremljena avionima i helikopterima samo sa jednom svrhom — da omogući borcu-pešaku da se približi i uništi neprijatelja što efikasnije. Avioni i helikopteri su samo sredstva koja komandant divizije koristi radi postizanja veće pokretljivosti i vatrene podrške od onih kojima raspolaže njegov protivnik.

Pukovnik danske armije M. Amtrup se gotovo u svemu slaže sa mišljenjem i pogledima belgijskog majora Rožea Ardena (na osnovu čijeg članka je i razvijena ova diskusija — prim. M. Đ.). On smatra da je svršeno sa velikim vd-divizijama, barem što se tiče njihove upotrebe u zapadnoj Evropi. U članku pod naslovom »Budućnost vazdušnodesantnih snaga«⁴ on prihvata mogućnost takvih situacija u kojima bi moglo doći do upotrebe manjih jedinica u pozadini neprijateljevog borbenog rasporeda. Međutim, on nalazi da ove male jedinice ne moraju obavezno da budu sastavljene od dobro obučanih padobranaca iz neke velike vd-jedinice.

³ *Assault by air*, by Vern Haugland, *Ordnance*, SAD, septembar — oktobar 1964. godine.

⁴ *The Future of Airborne Forces*, by Colonel M. Amtrup, Royal Danish Army, *Military Review*, SAD, septembar 1964. god.

Povećanje vatrene moći uvek je dosad dovodilo do razređivanja vojnika u borbenom poretku, mada u tome treba naći ravnotežu između vatre i pokreta. U praksi, ovo nije uvek bio slučaj. Kao ilustraciju toga autor navodi da je Napoleon, sredstvima s kojima je u ono vreme raspolagao, umeo da pronađe pravu ravnotežu između vatre i pokreta. On je znao da koncentriše potrebnu vatrenu moć i ljudsku snagu na pravom mestu i u pravom trenutku i zbog toga je ostvarivao brze i odlučujuće pobjede. Sto godina posle njega, razvoj naoružanja se odvijao mnogo brže nego taktička pokretljivost na bojištu. Izolučene cevi kod pušaka, artiljerijska oruđa sa zadrživačima, automatsko naoružanje, bezdimni barut i eksploziv doveli su do poremećaja ove ravnoteže. Do 1914. godine mitraljez je važio za nezamenljivo oruđe na bojištu zbog toga što vojnik, pešice ili na konju, nije bio u stanju da se tako brzo kreće da bi eksploatisao brešu koju je mitraljez stvarao u čvrstoj odbrambenoj liniji protivnikovog fronta. Postojala je uvek mogućnost da protivnik relativno brzo prikupi nekoliko mitraljeza i blokira proboj kroz ovakvu brešu.

Posledica pojave i usavršavanja mitraljeza bilo je dalje razređivanje vojnika na bojištu, tako da se od tada sve više primenjivala taktika desetina — male grupe vojnika, naoružane i automatskim oružjem. Između I i II svetskog rata razvoj taktičke pokretljivosti bio je u velikoj meri ubrzan sve većom upotrebom i usavršavanjem motora sa unutrašnjim sagorevanjem. Oklopna vozila i taktička avijacija omogućavali su izvođenje ofanzivnih operacija sve do postizanja konačnih odluka. Nemci su 1940. godine iznenadili svet svojim brzim pobjedama koje su postizali oklopnim divizijama i »štukama«, čime su ponovo uspostavili ravnotežu između vatre i pokreta. Francuzi su, s druge strane, gradili svoju doktrinu na iskustvima iz I svetskog rata. Verujući čvrsto u vatrenu moć, oni su svoje rovove, u obliku Mažino-linije, još produbljivali i jačali.

Danas postoji nuklearno oružje. Da li će se sada, pita autor, ponovo narušiti ravnoteža između vatre i pokreta, čime bi se onemogućilo grupisanje snaga potrebnih za uspešno izvođenje ofanzivnih operacija? Sledstveno ranijem iskustvu, preduzete mere radi smanjivanja efekta dejstva nuklearnog naoružanja svode se i sada, uglavnom, na još veće razređivanje jedinica na bojištu. Divizijama se sada dodeljuju zone 50 km po frontu i 80 km po dubini, čime se njihova operativna zona penje i na 4.000 km². Autor se ovde slaže sa mišljenjem majora Ardena da će u ovakvim uslovima biti dovoljno prostora u neprijateljevoj pozadini za upotrebu i dejstvo manjih jedinica.

Postavlja se, međutim, pitanje kako ove male jedinice prebaciti u rejone dejstva? Autor ne veruje da će ikada više doći do onako velikih vd-operacija kao što su bile one 1944. godine kod Nijmegena i Arnhema. Nekoliko stotina transportnih aviona u zgusnutoj formaciji predstavljajuće danas odličan cilj za protivnikove pv-rakete sa nuklearnim bojevim glavama. Ukoliko bi avioni leteli u dugačkom nizu jedan za drugim i u razmaku od 10 do 20 sekundi, iskrcavanje jednog vd-bataljona trajalo bi toliko dugo da bi on postao vrlo rentabilan atomski cilj na zemlji još pre nego što bi i uspeo da se organizuje i razredi svoj borbeni poredak. Ako bi se borbeni poredak jedinica razredio i u vazduhu i na zemlji i ako bi se odeljenjima odredili rejoni iskrcavanja veličine 10 do 20 km², iskrcavanje bi verovatno uspeo. Odeljenja bi, međutim, na zemlji vrlo brzo dospela u ozbiljnu situa-

ciju. Malim i široko rasturenim jedinicama biće vrlo teško da se dugo održe u gusto naseljenim oblastima zapadne Evrope. U Danskoj postoje snage »teritorijalne odbrane« koje su, po mišljenju autora, sposobne da se bore sa ovakvim malim jedinicama. Ove snage nalaze se svuda širom zemlje, organizovane u odeljenja, vodove, a ponegde i u čete. Njihov glavni zadatak je da štite važne tačke i da vode borbu protiv padobranaca, gerilaca i pete kolone.

Autor ističe dalje da za ovaj problem treba naći drugo rešenje. On je mišljenja da male jedinice za dejstvo u neprijateljevoj pozadini ne moraju biti sastavljene baš od vd-jedinica koje su, uzgred rečeno, dosta skupe. Isto tako, ne treba imati vd-divizije ako se već unapred planira upotreba samo malih vd-jedinica: odeljenja, vodova i eventualno četa. Takvu koncepciju trebalo bi napustiti i vojnike obučavati u gerilskom ratovanju. U tom slučaju bi se oni drugim sredstvima, na primer, helikopterima, a ne samo padobranima, prebacivali u rejone svog dejstva. Autor na kraju smatra da u rešavanju tih pitanja treba tražiti odluku o budućnosti vd-snaga.

Pogledi i mišljenja poznatog vojnog pisca Ferdinanda Mikšea, izneti u članku »Budućnost operacija iz vazduha«,⁵ mogu takođe da doprinesu boljem i širem sagledavanju ovih problema.

Mikše, slično gledištu danskog pukovnika Amtrupa, smatra da će se vd-operacije u zapadnoj Evropi sasvim razlikovati od vd-operacija u Aziji i Africi. Na zapadnoevropskom ratištu malo je izgleda da će doći do nekih vd-operacija većeg obima i to uglavnom zbog jake zemaljske i pv-odbrane dobrih komunikacija i mogućnosti brzog prebacivanja oklopnih i mehanizovanih snaga u rejone vd-mostobrana; stoga ovakve vd-operacije nemaju gotovo nikakvih izgleda na uspeh. Sasvim je drukčija situacija na drugim ratištima (na primer, u Aziji i Africi), gde postoji mali broj aerodroma, baza, radarskih stanica i dr., gde će kopnene snage, zbog velikih udaljenosti i slabih komunikacija, uvek zakašnjavati, tako da veće vd-operacije tamo mogu imati presudnu ulogu i odlučujući značaj.

Od završetka II svetskog rata transportne mogućnosti avijacije su se ogromno povećale, što je dovelo do toga da prebacivanje i iskrcavanje tenkova, topova, motornih vozila i drugog teškog naoružanja i opreme ne predstavlja više veliki problem. Nedavno su vršeni opiti čak i sa malim individualnim helikopterima, tako da se sa čisto tehničke tačke gledišta već može zamisliti i predvideti stvaranje većih jedinica »leteće pešadije«. Takva jedinica bi mogla da poleti, da se iskrca, bori i posle izvršenja zadatka povuče u svoju operativnu bazu.

Ovakva koncepcija bi mogla da dovede do potpuno nove upotrebe vd-snaga u budućim operacijama. Još i danas se smatra da su borbene jedinice bačene u neki rejon iz vazduha sposobne da zauzmu i privremeno drže važne objekte u dubini neprijateljeve odbrane. Kada se spuste na zemlju, njihova se pokretljivost, pa time i sposobnost, smanjuje i zavisi od broja spuštenih motornih vozila i topova. Radi postizanja uspeha dosad je uvek bilo potrebno da se izbačene vd-snage što pre spoje sa sopstvenim kopnenim jedinicama. Međutim, u budućim operacijama neće biti apsolutno neophodno da se ovo izvrši tako brzo. Još ostaje pitanje — da li evakuacija, u slučaju potrebe, ovih vd-jedinica vazдушnim putem neće dovesti do velikih

⁵ *The Future of Airborne Operations*, by Ferdinand Otto Miksche, *Military Review*, SAD, oktobar 1964. god.

ljudskih i materijalnih gubitaka. Svaka vd-operacija primoraće branioca da što brže prikupi svoje kopnene i avio-jedinice radi neutralisanja ili uništenja vd-snaga.

Iskrcavanje iz vazduha 15.000 francuskih vojnika kod Dijen Bijen Fua 1954. godine, na 350 km od glavne francuske baze u Hanoju, iako bi se u izvesnom širem opsegu moglo primeniti i na evropske uslove, malo je verovatno zbog toga što takve borbe ne bi mogle da traju tri meseca, već bi se u Evropi završile za nekoliko časova ili najviše nekoliko dana. Pa i samo prebacivanje vazдушnim putem 15.000 vojnika i odgovarajuće opreme ne bi moglo da se oduži čitavih 14 dana i da se za to upotrebi samo 50 transportnih aviona. U vd-operaciji strategijskog značaja neophodno je, uz iznenađenje, iskrcati celu vd-jedinicu i dovoljno opreme i rezerve u roku od 24 časa. Ne samo prebacivanje vazдушnim putem, već i uslovi pod kojima bi se vd-trupe morale iskrcati, zahtevaće ubuduće upotrebu relativno velikog broja aviona.

Po mišljenju autora, upotreba velikih transportnih aviona ili helikoptera neće verovatno izmeniti ovu činjenicu. Potreba da se izbace vd-trupe i materijal na unapred predviđene rejone i sačuvaju neophodna čvrstina i povezanost operacije, ograničava veličinu aviona koje treba upotrebiti. Šta može da postigne jedna vd-četa koja se prebacuje ka rejonu iskrcavanja u jednom avionu, kada su njeni vodovi razbacani na većoj ili manjoj udaljenosti po pristizanju na zemlju?

Bez obzira na to kako čovek računa, ističe autor, danas je za prebacivanje cele vd-divizije jednovremeno, u jednom poletu, potrebno 1.000 do 1.200 aviona. Let ovakve velike formacije u tri talasa, sa oko 400 aviona u svakom, povlači za sobom i rizik da neprijatelj, već upozoren, odmah preduzme protivmere. Drugim rečima, što je više ovakvih poleta više je i rizika. Zbog sve većeg usavršavanja sistema radarskog osmatranja i obaveštavanja, velike vd-operacije teško će ostati neotkrivene. Štaviše, brzina lovačkih aviona toliko se povećala da su oni u stanju da napadnu transportne avione još mnogo pre njihovog približavanja rejonima iskrcavanja. Čak i najjača pratnja lovačkih aviona teško da će biti dovoljna da zaštiti velike transportere. Razumljivo je da će sve ovo drukčije izgledati u ratu u kome obe strane raspolazu jakim vazduhoplovnim snagama.

Vd-operacije biće uvek mnogo rizičnije od drugih operacija i zbog toga što njihov uspeh zavisi u velikoj meri od tačnih proračuna za izbacivanje trupa i materijala. Neprijatelj koji raspolaze jakim vazduhoplovnim snagama vrlo brzo će upotrebiti sve raspoložive bombardere radi tučenja rejona iskrcavanja, razdvajanja iskrvanih vd-jedinica i njihovog odsecanja od daljeg snabdevanja iz vazduha.

Treba pretpostaviti, ističe autor na kraju članka, da će predviđeni rejon iskrcavanja biti zaštićen od neprijateljevih kopnenih snaga na taj način što će se one tući atomskim udarima pre nego što se izvrši vazdušni desant. Međutim, pri ovakvoj upotrebi atomskih projektila treba odmah računati s tim da će protivna strana takođe upotrebiti ove projektele. U kritičnim trenucima branilac može, na primer, izbaciti atomski projektil iznad rejona iskrcavanja i tako okončati celu operaciju jednim jednim atomskim udarom. U uslovima kada protivna strana raspolaze jakim kopnenim i vazduhoplovnim snagama i pv-odbranom, velike vd-operacije imaju sasvim male izgleda na uspeh.

M. Đ.

ODGOVORNOST ZA RAT I RATNE ZLOČINE

Do I svetskog rata nije se uopšte postavljalo pitanje individualne odgovornosti za otpočinjanje agresivnog rata. Rat je bio instrument nacionalne politike, tolerisan u odnosima među državama. Istina, i tada se postavljalo pitanje političke, materijalne i istorijske odgovornosti države koja je rat izgubila, ali ne i krivične odgovornosti onih koji su rat otpočeli. Država koja je izgubila rat bila je, po pravilu, obavezna da pobjedniku nadoknadi štetu izazvanu ratom, što se ostvarivalo u vidu reparacija. Isto tako državi koja je izgubila rat bila su (po pravilu mirovnim ugovorom) nametnuta određena ograničenja njene suverenosti. To se pravdalo političkom odgovornošću države za izgubljeni rat. Pobjednici nisu pozivali na odgovornost upravljače države koja je otpočela napadački rat, jer otpočinjanje takvog rata nije bilo zabranjeno. Njihova odgovornost je postojala samo u nacionalnim okvirima i bila je političke prirode (po pravilu su snosili određene političke posledice zato što su slabo odabrali momenat za otpočinjanje rata, što su ga slabo vodili i sl.).

Sem odgovornosti za rat, koju snosi država, i ranije se postavljalo pitanje odgovornosti pojedinaca koji su u toku rata izvršili teške povrede pravila ratnog prava, odnosno koji su izvršili ratne zločine. Do I svetskog rata pravila međunarodnog prava nisu utvrđivala krivičnu odgovornost pojedinaca za izvršene ratne zločine, niti su propisivala da se takve povrede kažnjavaju. Istina, član 1. IV haške konvencije iz 1907. godine zahteva da zaraćene strane svojim oružanim snagama izdaju instrukcije koje će biti u skladu sa pravilima ratnoga prava. Samim tim pretpostavljalo se da su države dužne da obezbede poštovanje tih instrukcija, a da se to obezbeđuje održavanjem discipline, pozivanjem na krivičnu odgovornost i kažnjavanjem onih pripadnika vlastitih oružanih snaga koji ne poštuju pravila ratnog prava. Drugim rečima, međunarodno ugovorno pravo, konkretno IV haška konvencija, nametalo je državama ugovornicama međunarodnu obavezu da pozivaju na krivičnu odgovornost one svoje državljane ili pripadnike oružanih snaga koji su izvršili ratne zločine. Međunarodno pravo nije samo izravno inkriminiralo ratne zločine i izričito ovlašćivalo zaraćene strane da se sudi onim neprijateljskim vojnicima ili građanima koji su te zločine počinili. Međutim, ono je i prećutno dozvoljavalo da zaraćene strane primenjuju protiv neprijateljskih pojedinaca, koji su dospeli u njihovu vlast, svoje nacionalno zakonodavstvo i da po njemu, pred svojim nacionalnim sudom, presuđuju ratne zločine koje su ti pojedinci počinili. Do I svetskog rata ratni zločini koje su izvršili pojedinci raspravljali su isključivo na osnovu nacionalnih krivičnih propisa države na čiju štetu je ratni zločin učinjen — naravno, ako su počinio, neprijateljski državljani, dospeli u njenu vlast.

Posle I svetskog rata krivična odgovornost pojedinaca za izvršene ratne zločine postaje princip međunarodnog prava. Versajski mirovni ugovor

(član 227) propisao je da će nemački car Vilhelm II biti izveden pred specijalni sud zbog najtežih povreda međunarodnog morala i svetosti ugovora. Odredbe Versajskog mirovnog ugovora, kao i drugih ugovora zaključenih sa pobeđenim zemljama (Senžermenski, Nejski, Trijanonski, itd.), priznale su saveznicima pravo da pred svojim sudovima rasprave krivičnu odgovornost onih pripadnika pobeđenih država koji su optuženi da su počinili ratne zločine. Na osnovu tih odredaba saveznicima su predali Nemačkoj spisak od blizu hiljadu lica optužujući ih za počinjene ratne zločine i tražeći njihovu predaju. Među licima čije se izdavanje tražilo, nalazili su se i carski kancelar Betman Holveg, feldmaršal Hindenburg, Ludendorf, Makenzen i drugi. Šef nemačke delegacije odbio je da preda i sam spisak svojoj vladi. Nemačka vlada smatrala je da joj čast ne dozvoljava da izruči ta lica; tvrdila je da bi u zemlji došlo do revolucije i do obaranja vlade ako bi ona pristupila njihovom hapšenju i ponudila je da se ratnim zločincima sudi pred nemačkim sudom. Posle dugih pregovaranja saveznicima su to prihvatili, sveli svoj zahtev za suđenje na samo 43 ratna zločinca i sporazumeli se da se suđenje održi pred sudom u Lajpcigu. Pred tim sudom održano je 1921. godine svega 12 suđenja za ratne zločine, od kojih su u 6 slučajeva donesene oslobađajuće presude, a u preostalima izrečene neznatne kazne lišenja slobode. Suđenje se pretvorilo u hvalospeve nemačkoj vojsci. Tako je sud oslobodio kapetana korvete Karla Nojmana koji je odgovarao zbog potapanja francuskog bolničkog broda »Duvrkas«, iako je bilo dokazano da je znao da se radi o bolničkom brodu. Sud je obrazložio oslobađajuću presudu time da je otpušeni Nojman izvršavao naređenja pretpostavljenih i da prema tome nije odgovoran. Poručnik Ditmar i Bolt odgovarali su što su, pri potapanju jednog engleskog bolničkog broda, izvršili zapovest kapetana broda i naredili da se postreljaju preživeli brodolomci koji su se pokušavali da spasu kako bi uklonili svedoke; sud ih je osudio na 4 godine zatvora. Tim povodom mnoge nemačke novine objavile su uvodnike pod krupnim, crno uokvirenim naslovom: »Heroji podmornica osuđeni«. Posle nekoliko nedelja Ditmar i Bolt »pobegli« su iz zatvora, što su nemačke novine sa radošću objavile.

Tako su izbegli kaznu svi oni mnogobrojni ratni zločinci odgovorni za masovne zločine i teške povrede ratnog prava u I svetskom ratu. Članovi od 228. do 230. Versajskog mirovnog ugovora, koji su obavezivali Nemačku da izruči saveznicima ona vojna lica koja su prekršila ratne zakone i običaje — nisu izvršeni. Nemački car, kome je, takođe, trebalo da se sudi sklonio se u Holadiju koja je odbila da ga izruči, a lajpciški proces pretvorio se u lakrdiju.

Između I i II svetskog rata došlo je do krupnih promena u međunarodnom pravu u pitanju dozvole odnosno zabrane rata. Pakt Društva naroda sadrži delimičnu zabranu rata, a Brian-Kelogov pakt iz 1928. godine njegovu pravnu zabranu i odricanje od rata kao instrumenta nacionalne politike. Istina, ti međunarodni ugovori nisu ništa izričito propisivali u odnosu na krivičnu odgovornost pojedinaca ako do rata dođe suprotno zabrani iz ugovora. Ipak, pravna zabrana rata, koja je između dva svetska rata prihvaćena od većine država u formi međunarodnog ugovora, implicira i individualnu krivičnu odgovornost onih koji otpočinu agresivni rat, kao i odgovornost onih koji teško krše pravila ratnog prava, tj. koji počinu ratne zločine.

Tokom II svetskog rata individualna krivična odgovornost za izvršene ratne zločine i za otpočinjanje agresivnog rata postaje opštepriznati princip međunarodnog prava. To je bilo uslovljeno ogromnim brojem ratnih zločina koje su izvršili nacisti. Neobična otvorenost sa kojom je Nemačka pripremala porobljavanje sveta i njeni planovi za iskorenjivanje celih naroda, doveli su do kristalizacije individualne krivične odgovornosti kao principa međunarodnog prava. Priroda nemačkih zločina postavila je na dnevni red, sem odgovornosti za ratne zločine u užem smislu, nova pitanja — u prvom redu odgovornost za otpočinjanje agresivnog rata i odgovornost za masovne zločine izvršene protiv celih nacija ili grupa. Usvajanje krivične odgovornosti za otpočinjanje agresivnog rata i za izvršene ratne zločine kao principa međunarodnog prava, bilo je uslovljeno i karakterom i ciljevima II svetskog rata.

U mnogim savezničkim dokumentima izdatim tokom II svetskog rata proklamovan je princip individualne odgovornosti za ratne zločine i utvrđen međunarodni karakter tih zločina. Gonjenje ratnih zločinaca postavljalo se ne samo kao pravno i moralno, već i kao istaknuto političko pitanje, jer je bilo povezano sa pitanjem osude agresije i iskorenjivanjem nemačkog militarizma. Na Moskovskoj konferenciji u oktobru 1943. godine vlade SAD, Velike Britanije i SSSR donele su i deklaraciju o zverstvima pripadnika nemačkog Trećeg rajha i kažnjavanju ratnih zločinaca. U toj deklaraciji tri savezničke sile, govoreći u ime i u interesu 32 ujedinjene nacije, svečano su izjavile i upozorile da će »prilikom pristanka na bilo kakvo primirje sa ma kojom vladom koja bi se mogla obrazovati u Nemačkoj, oni nemački oficiri, vojnici, kao i članovi nacističke stranke koji su odgovorni za zverstva, pokolje i pogubljenja ili su dobrovoljno u njima učestvovali, biti vraćeni u zemlje u kojima su izvršena njihova odvratna nedela, kako bi im se moglo suditi i kazniti ih po zakonima tih oslobođenih zemalja i vlada, koje budu u njima obrazovane«. Ujedno, deklaracija ističe da gore navedeni princip, po kojem će svaka zemlja biti nadležna za gonjenje ratnih zločina izvršenih na njenoj teritoriji, »ne prejudicira slučaj nemačkih zločinaca, čiji zločini nisu vezani za neko određeno mesto i koji će biti kažnjeni zajedničkom odlukom savezničkih vlada«.

Saveznici su u Teheranu, Jalti i Potsdamu ponovo potvrdili svoju volju da kazne ratne zločince. U Krimskoj deklaraciji od 11. februara 1945. godine oni podvlače svoju rešenost da kazne nemačke ratne zločince. U deklaraciji se između ostalog kaže: »Mi smo rešeni da... podvrgnemo sve ratne zločince pravednoj i brznoj kazni«. Isto je proklamovano i u Potsdamu 26. jula 1945. u odnosu na japanske ratne zločince tzv. Potsdamskom deklaracijom.

Radi sprovođenja u delo tih odluka saveznika, a u prvom redu radi ustanovljenja međunarodnog vojnog suda i gonjenja i kažnjavanja onih nacističkih ratnih zločinaca čija dela nisu geografski vezana za određenu zemlju, vlade SAD, Francuske, Velike Britanije i SSSR sklopile su 8. avgusta 1945. godine u Londonu sporazum o načinu gonjenja i kažnjavanja glavnih ratnih zločinaca. Ovom sporazumu pristupilo je 19 država anti-hitlerovske koalicije, među njima i Jugoslavija. Londonski sporazum predviđa formiranje međunarodnog vojnog suda za suđenje ratnim zločincima Sila osovine iz Evrope, čija krivična dela nemaju posebno geografsko opredeljenje, odnosno čija se zločinačka delatnost rasprostirala na mnoge zemlje.

Radi se mahom o najtežim ratnim zločincima nacističke Nemačke. Londonskom sporazumu priključen je i Statut Međunarodnog vojnog suda koji čini njegov sastavni deo i propisuje sastav suda, njegovu nadležnost i postupak koji se primenjuje.

Član 6. Statuta klasifikuje zločine, za čije je suđenje sud nadležan, na zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovečnosti.

Zločini protiv mira su: »Planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje napadačkog rata, ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi i garantije ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje ma kog od navedenih dela«. Ratni zločini su: »Povrede ratnih zakona i ratnih običaja. Takve povrede obuhvataju... ubistva, zlostavljanja ili odvođenja na prinudni rad ili iz drugog razloga civilnog stanovništva okupirane teritorije ili u okupiranu teritoriju, ubistva ili zlostavljanja ratnih zarobljenika ili lica na moru, ubijanje talaca, pljačkanje javne i privatne imovine, namerno razaranje gradova, mesta ili sela ili pustošenje koje je sa stanovišta vojne potrebe neopravdano«. (Statut izričito napominje da nabrojana dela ne obuhvataju sve ratne zločine; ona su detaljnije utvrđena zakonodavstvom pojedinih zemalja, pa tako i Krivični zakonik SFRJ u glavi XI — krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava, član 124—132. predviđa niz krivičnih dela koja predstavljaju ratni zločin.) Zločini protiv čovečnosti su: »Ubistva, istrebljenja, porobljavanja, deportacije i ostala nečovečna dela izvršena protiv bilo koga civilnog stanovništva, pre ili za vreme trajanja rata, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izvršenju ili u vezi s bilo kojim zločinom koji spada u nadležnost suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje gde su zločini izvršeni«. U stvari, zločini protiv čovečnosti predstavljaju specifičan vid ratnih zločina izvršen protiv civilnog stanovništva, s tim što je taj zločin mogao i prethoditi ratu. Najteži zločin protiv čovečnosti jeste genocid, tj. uništavanje rasnih, etničkih ili drugih grupa.

Na osnovu Londonskog sporazuma i Statuta Međunarodnog vojnog suda, savezničke okupacione vlasti (Kontrolni savet za Nemačku) donele su 20. decembra 1945. godine Zakon br. 10 o kažnjavanju lica koja su izvršila ratne zločine, zločine protiv mira i čovečnosti. Taj zakon primenjivao je Međunarodni vojni sud kao i vojni okupacioni sudovi u Nemačkoj prilikom suđenja nemačkim ratnim zločincima.

Posle II svetskog rata održana su brojna suđenja ratnim zločincima, u prvom redu nemačkim i japanskim. Sudovi koji su im sudili mogli bi se svrstati u četiri grupe: međunarodni vojni sudovi, saveznički okupacioni sudovi (vojni ili specijalni), sudovi savezničkih ili ranije okupiranih država koji su zasedali u vlastitoj zemlji (vojni ili civilni — redovni ili specijalni) i nacionalni sudovi pobeđenih država (sudili su svojim državljanima — ratnim zločincima).

Međunarodni vojni sudovi. U svemu su formirana dva međunarodna vojna suda: u Nirnbergu za suđenje glavnim nemačkim ratnim zločincima i u Tokiju za suđenje japanskim ratnim zločincima. Po Statutu Međunarodnog vojnog suda, sud u Nirnbergu imao je 4 člana i 4 zamenika, koje su imenovale vlade Velike Britanije, SSSR, SAD i Francuske. Sud je odlučivao većinom glasova, a ako su se glasovi podelili, odlučivao bi predsednik

koga su naizmenice birali članovi suda iz svoje sredine. Za podnošenje ili zastupanje optužnice nadležan je bio po jedan glavni tužilac imenovan od 4 vlade. Za izvršenje presude potrebna je, po Statutu, saglasnost savezničke Kontrolne komisije za Nemačku, koja je imala pravo da ublaži kaznu ili na drugi način izmeni presudu, s tim što je nije mogla pooštriti. Sud je po Statutu bio ovlašćen da neku grupu ili organizaciju proglasi za zločinačku. U tom slučaju svaki pripadnik te zločinačke organizacije može biti izveden, zbog svog pripadništva organizaciji, pred neki od sudova država potpisnica Londonskog sporazuma. U Statutu je nadalje propisano da službeni položaj optuženog ili činjenica da je radio po naređenju svoje vlade, odnosno pretpostavljenog, ne može biti razlog za oslobođenje od odgovornosti, ali se može uzeti u obzir kao olakšavajuća okolnost.

Međunarodni vojni sud zasedao je u Nirnbergu od 20. novembra 1945. do 10. oktobra 1946. godine i sudio je: Geringu, Hesu, Kajtelu, Ribentropu, Kaltenbruneru, Friču, Denicu, Širahu, Papenu, Nojratu, Laju, Rozenbergu, Franku, Friku, Štrajheru, Finku, Šahtu, Krupu, Rederu, Zaukelu, Jodlu, Sajc-Inkvartu, Šperu i Bormanu u odsutnosti. Na smrt vešanjem osudio je 12 optuženih, 3 na doživotni zatvor, 4 na zatvor između 10 do 20 godina, a trojicu (Papena, Šahta i Friča) je oslobodio. Jedan optuženi (Laj) izvršio je samoubistvo u zatvoru. Za Krupa je odlučeno da mu se ne može suditi zbog slabog fizičkog i psihičkog stanja. Sud je oglasio zločinačkim organizacijama, odnosno grupama, vođstvo Nacional-socijalističke partije, SS-jedinice sa SD-službom, Gestapo i SA-odrede. Sovjetski član suda izdvojio je mišljenje, jer se nije slagao sa oslobođenjem Šahta, Papena i Friča, sa kaznom odmerenom Hesu, kao i sa odlukom suda kojom vlada Rajha, Generalštab i Vrhovna komanda nisu proglašeni za zločinačke organizacije.

Suđenje u Nirnbergu je prvo suđenje ratnim zločincima pred jednim međunarodnim vojnim sudom. Isto tako prvi put je agresivni rat proglašen međunarodnim zločinom i to najtežim međunarodnim zločinom i prvi put je usvojen princip lične odgovornosti šefova država i drugih političkih i vojnih rukovodilaca za planiranje i vođenje agresivnog rata. Isto tako se prvi put u istoriji sudilo najvišim državnim, političkim i vojnim funkcionerima jedne države za krivična dela protiv mira, protiv čovečnosti i ratne zločine. Data je i formulacija tih kategorija krivičnih dela. Ta kategorizacija, zatim presuda i postupak koji je sud primenjivao, poslužili su kao uzor drugim sudovima prilikom suđenja ratnim zločincima. Tokom procesa osvetljene su mnoge važne istorijske i političke činjenice između dva svetska rata i za vreme II svetskog rata. S obzirom na značaj nirnberškog suđenja i načela koja su tom prilikom prihvaćena, Generalna skupština UN svojom rezolucijom od 11. decembra 1946. godine jednoglasno je potvrdila te principe i stavila u zadatak Komisiji za kodifikaciju međunarodnog prava da formuliše načela izražena u Statutu Međunarodnog suda i nirnberškoj presudi. Komisija ih je formulisala i danas su poznati pod imenom »sedam nirnberških principa«, a postali su deo međunarodnog prava Ujedinjenih nacija.

Drugi međunarodni vojni sud zasedao je u Tokiju i sudio glavnim japanskim ratnim zločincima. U aktu o predaji od 2. septembra 1945. godine Japan se obavezao da će učiniti sve potrebno da se izvrše odluke Potsdamske deklaracije od 26. jula 1945. gde je utvrđeno da će se suditi japanskim ratnim zločincima. Na konferenciji u Moskvi u decembru 1945. godine

vlade SAD, Velike Britanije i SSSR, uz saglasnost Kine, sporazumele su se da će vrhovni komandant savezničkih snaga za Daleki istok biti nadležan za izvršenje svih uslova navedenih u aktu o kapitulaciji, pa i onih koji se odnose na kažnjavanje japanskih ratnih zločinaca. Na osnovu toga, general Makartur formirao je dekretom od 19. januara 1946. godine Međunarodni vojni sud za Daleki istok. Sastav, nadležnost i postupak suda propisivao je Statut koji je donet istog dana. Međunarodni vojni sud za Daleki istok sastojao se od 11 članova koje je imenovao Makartur na predlog vlade 9 savezničkih zemalja koje su potpisale akt o kapitulaciji Japana (SAD, Kina, Velika Britanija, SSSR, Australija, Kanada, Francuska, Holandija i Novi Zeland) i na predlog vlada Indije i Filipina. Sud je imao glavnog tužioca koji je zastupao optužbu, s tim što je svaka država koja se nalazila u ratu s Japanom bila ovlašćena da imenuje svog tužioca, koji je deštvovalao uz glavnog tužioca. Sud je donosio odluke većinom glasova. Nije bio ovlašćen (kao Nirnberški) da oglašuje grupe i organizacije zločinačkim. Makartur je odobravao izvršenje presuda koje je sud izricao, a imao je po Statutu pravo da izrečene kazne ublaži. Sud je sudio 25 optuženih Japanaca — ministara, državnika, visokih vojnih komandanata i diplomata — i osudio: 7 na kaznu smrti, 16 na doživotni zatvor, a 2 na zatvor od 7 do 20 godina. Presuda je izrečena 12. septembra 1948, a nije bila jednoglasna. (Sudije Indijac i Francuz glasali su za oslobođenje svih optuženih, a Holanđanin za oslobođenje nekolicine).

Saveznički okupacioni sudovi. U okupiranim zemljama Sila osovine zasedali su saveznički okupacioni sudovi i sudili izvesnom broju ratnih zločinaca tih zemalja. To su bili ili redovni vojni sudovi, ili specijalni sudovi koji su sudili nekim najznačajnijim ratnim zločincima. Od tih specijalnih sudova poznat je američki sud u Nirnbergu koji je bio sastavljen od profesionalnih sudija. On je deštvovalao na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog saveta za Nemačku i naredbe br. 7 komandanta američke okupacione zone u Nemačkoj. U periodu od oktobra 1946. do aprila 1949. godine donesene su presude za 12 grupa nemačkih poznatih ratnih zločinaca (ovi procesi poznati su pod imenom »naknadni procesi«). Sa stanovišta Jugoslavije najinteresantniji je bio proces (poznat pod imenom »Taoci«) feldmaršalu Listu, komandantu za Jugoistok, na kojem se raspravljalo o zločinima počinjenim na Balkanu. U grupi sa Listom odgovarao je i general Beme, koji je rukovodio operacijama protiv oslobođene teritorije 1941. godine u Srbiji. Jugoslavija je podnela sudu opsežnu dokumentaciju o zločinima koje su optuženi počinili u našoj zemlji. U tom procesu američki sud je zauzeo neke neodržive stavove o pravnom i faktičkom položaju pripadnika NOR-a u Jugoslaviji, ne priznajući im svojstvo pripadnika oružanih snaga. Ta presuda američkog suda u Nirnbergu izazvala je brojne proteste u našoj armiji, a i u svetu.

U francuskoj okupacionoj zoni zasedao je specijalni francuski sud u Raštatu (blizu Baden-Badena). Specijalni britanski i sovjetski sudovi nisu formirani na osnovu Zakona br. 10. Britanski okupacioni vojni sudovi deštvovali su u britanskoj zoni Nemačke i u Italiji, a sovjetski u sovjetskim okupiranim delovima Nemačke i Japana. Sem specijalnih američkih sudova, u američkoj zoni Nemačke i na Dalekom istoku, uključujući i Filipine, dej-

stvovali su i američki vojni sudovi formirani od Ureda glavnog pravnog savetnika armije SAD. Sudovi tri zapadne okupacione sile u Nemačkoj izrekli su ukupno 5.025 presuda nacističkim ratnim zločincima. Sovjetski okupacioni sudovi u istočnoj zoni Nemačke izrekli su oko 10.000 presuda.

Sudovi savezničkih ili ranije okupiranih država koji su zasedali u vlastitoj zemlji. Postupajući po principima utvrđenim u Moskovskoj deklaraciji, mnoge zemlje učesnice antihitlerovske koalicije ili učesnice u ratu protiv Japana, izvele su pred svoje vojne ili civilne sudove ratne zločince koji su im bili izručeni ili koji su kao okupatori zarobljeni u njihovoj zemlji. Tako je održano niz procesa protiv ratnih zločinaca u Jugoslaviji, SSSR, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Norveškoj, Australiji, itd. Najveći broj ratnih zločinaca odgovarao je pred tim sudovima. U Jugoslaviji je preko 1.000 nemačkih ratnih zločinaca, zarobljenih u Jugoslaviji ili izručenih našoj zemlji na osnovu Londonskog sporazuma od 8. avgusta 1945, odgovaralo pred našim vojnim sudovima. Najpoznatija su suđenja održana nemačkim komandantima divizija koji su rukovodili operacijama protiv NOVJ za vreme IV i V ofanzive na čelu sa general-pukovnikom Lerom, suđenja rukovodiocima Gestapoa u Jugoslaviji, suđenje vojnom zapovedniku Srbije i njegovom upravnom štabu, itd.

Nacionalni sudovi pobeđenih zemalja. Manji broj ratnih zločinaca odgovarao je pred svojim nacionalnim sudovima po okončanju II svetskog rata.

Pozivanje na krivičnu odgovornost onih koji su tokom II svetskog rata počinili zločin protiv mira, ratne zločine ili zločine protiv čovečnosti predstavlja opšte prihvaćeno načelo međunarodnog prava, imperativ današnjice i ogroman korak napred u odnosu na stanje posle I svetskog rata. Paralelno sa usvajanjem te pozitivne tekovine, savremeni razvitak ide za tim da se iznađu procesne garancije koje će obezbediti da suđenja ratnim zločincima budu zakonita, objektivna i nepristrasna. Time se želi da se otklone svi oni prigovori koji se pojedinačno čine suđenjima ratnim zločincima. Naime, sem očito tendencioznih i zlonamernih prigovora, čiji je krajnji cilj opravdanje ratnih zločina, i neki dobronamerni pojedinci ukazuju na pojedine probleme koji se javljaju ili se mogu javiti u vezi sa suđenjima ratnim zločincima i to: pobeđnik sudi pobeđenome, pa objektivnost suđenja može biti dovedena u pitanje, tim više što se sudi neposredno po završetku rata kada su uspomene na rat još sveže, a strasti izazvane ratom još se nisu stišale; po pravilu se sudi samo onima koji su kršili pravila ratnog prava iz redova pobeđenog, a ne i pripadnicima pobeđnika, iako je moguće da i među njima ima onih koji su to isto činili; utvrđivanje zločina protiv mira povezano je sa utvrđivanjem agresije, a pobeđnik, bez obzira na istorijsku istinu, uvek »utvrđuje« da je pobeđeni bio agresor; neskrupulozna zaraćena strana proglašava olako za ratne zločince komandante svog protivnika i tako želi da instituciju suđenja ratnim zločincima pretvori u sredstvo za obračun sa protivnikom; vojna lica optužena za ratne zločine po pravilu se brane da su ih izvršili po naređenju pretpostavljenog i da nisu imali drugog izbora, s obzirom da je bezuslovno izvršenje naređenja osnovni zakon svih armija i da se ne može tražiti od vojnog

lica (pored ostalog i zbog zahteva da se naređenja brzo izvršavaju) da svako naređenje prethodno podvrgne sudu svoje savesti i ispita i proceni da li je ono zakonito ili nije.

Da bi se otklonila mogućnost bilo kojeg prigovora, predlaže se stvaranje takvog sudskog organa koji bi pružao pune garancije u pogledu objektivnosti i nepristrasnosti suđenja, tj. predlaže se stvaranje međunarodnog krivičnog suda. Taj bi, s obzirom na svoj međunarodni karakter, predstavljao garanciju da će se objektivno i nepristrasno suditi svima onima koji izvrše zločin protiv mira, ratne zločine ili zločine protiv čovečnosti, bez obzira da li su iz redova pobeđenog ili pobjednika.

Ideja o formiranju takvog suda nije nova. Još na mirovnoj konferenciji u Parizu 1918. predloženo je da se osnuje poseban međunarodni sud koji bi sudio za povrede ratnog prava. Versajski mirovni ugovor, iako je sadržavao odredbe o kažnjavanju ratnih zločinaca, nije prihvatio ideju da se to ostvari putem posebnog međunarodnog suda. Istina, taj ugovor je predviđao da će posebni sud suditi caru Vilhelmu II, ali ta odredba nije ostvarena.

Između dva rata izgrađeno je više projekata o osnivanju međunarodnog krivičnog suda. Bilo je i predloga da se u okviru stalnog Suda međunarodne pravde u Hagu formira posebno krivično veće. Još je skupština Lige naroda 1920. formirala Savetodavni komitet pravnika sa zadatkom da pripremi projekat stalnog Suda međunarodne pravde. Predlog nacrtu toga komiteta je predviđao da taj sud sudi i »zločine protiv međunarodnog javnog poretka i međunarodnog prava«, da određuje krivična dela, kazne i mere za njihovo izvršenje. Ovaj predlog nije prihvaćen. U toku II svetskog rata opet je postalo aktuelno pitanje stvaranja međunarodnog krivičnog suda. To pitanje je pretresano i na nekim međunarodnim konferencijama, i u okviru nekih međunarodnih organizacija. Izrađeni su i nacrti statuta tog suda.

I nakon II svetskog rata, u okviru Ujedinjenih nacija, pokušava se da se ostvari ideja o međunarodnom krivičnom sudu. Generalna skupština OUN svojom rezolucijom od 1. decembra 1946. godine stavila je u zadatak Komisiji za kodifikaciju međunarodnog ratnog prava da formuliše načela međunarodnog prava, priznata presudom Međunarodnog vojnog suda i Statutom toga suda. Ta komisija, odnosno komisija za međunarodno pravo koja je preuzela poslove ranije komisije, dobila je takođe zadatak da izradi kodeks zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, međunarodni krivični kodeks i statut međunarodnog krivičnog suda. Od svih tih zadataka uspešno je okončan samo prvi. Formulirana su načela međunarodnog prava i odobrena od Generalne skupštine. Sve ostalo je u stadiju nacrtu. Tako je, npr., izrađen nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva još 1954. godine, ali je Generalna skupština svojom rezolucijom od 11. decembra 1957. godine odlučila da se dalje razmatranje tog nacrtu odloži do izrade definicije agresije. Isto tako rad na međunarodnom krivičnom kodeksu nije okončan, jer i ovde treba prethodno rešiti pitanje definicije agresije.

Poseban odbor Generalne skupštine izradio je 1952. godine nacrt statuta Međunarodnog krivičnog suda. Prema nacrtu ovaj sud je nadležan za suđenje lica optuženih za zločine po međunarodnom pravu koji budu predviđeni u konvencijama ili posebnim sporazumima između država koje će

pristupiti ugovoru o formiranju suda. Sud će primenjivati međunarodno pravo, uključujući tu i međunarodno krivično pravo, a gde to odgovara i nacionalno pravo. Sud će biti stalan i sastojaće se od 9 sudija izabranih od država ugovornica statuta sa liste koju će sačiniti generalni sekretar UN. Sem toga, statut predviđa formiranje posebnog organa sastavljenog od 9 članova, izabranih na isti način i u isto vreme kad i sudije, koji mora da imaju iste kvalifikacije kao i sudije. Zadatak tog organa bio bi da ispituje optužbe i prikuplja dokaze, pa ako nađe da su optužbe koje podnose države osnovane, da sastavlja optužnicu i podnosi je sudu. Taj organ je ovlašćen da odbaci one optužbe za koje smatra da se ne zasnivaju na činjenicama, već imaju propagandni karakter, zatim da obezbedi nepristrasnost kad se raspravlja o optužbama i protivoptužbama između pobjednika i poraženog.

Generalna skupština UN svojom rezolucijom od 15. decembra 1952. pozvala je države da dostave primedbe na nacrt o statutu Međunarodnog krivičnog suda i formirala poseban odbor od 17 država (među njima je i Jugoslavija) sa zadatkom da prouče te primedbe i podnesu izveštaj. Izveštaj je podnesen, ali nacrt nije stavljen na dnevni red Generalne skupštine, jer je formiranje Međunarodnog krivičnog suda povezano za donošenjem međunarodnog krivičnog kodeksa, kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti i sa utvrđivanjem pojma agresije.

Formiranje Međunarodnog krivičnog suda predstavlja prvenstveno političko pitanje: ono pretpostavlja spremnost država da sebe i pojedine svoje građane potčine jurisdikciji jednog međunarodnog suda, nadležnog da utvrđuje izvršenje zločina protiv mira, zločina protiv čovečnosti, ratnih zločina i drugih zločina koje će međunarodna krivična kodifikacija sadržavati, da izriče kazne i naređuje njihovo izvršenje. Praksa pokazuje da države ne pristaju ni na obaveznu nadležnost već postojećeg Međunarodnog suda pravde u Hagu o manje osetljivim pitanjima međunarodnog prava, nego što je međunarodno krivično pravo i suđenje ratnim zločincima. Malo ima izgleda da će države u bliskoj budućnosti preuzeti tako dalekosežne obaveze kao one sadržane u nacrtu statuta Međunarodnog krivičnog suda. S obzirom na današnje stanje međunarodne zajednice, na relativni značaj i uticaj koji u njoj imaju snage koje razvitak vuku unazad, ne može se ni očekivati da sve države preuzmu takve obaveze.

V. G. G

MERENJE I PREDAJA METEOROLOŠKIH PODATAKA

U savremenoj meteorologiji za vojne potrebe veoma je važno da se mereni podaci na što jednostavniji način dostave nekom centralnom punktu. Da bi se to moglo postići, potrebno je da se svaki od merenih podataka pretvori u električni signal i da se za ovo koriste sistemi moderne elektronike. Tehnička fizika pruža danas velike mogućnosti za pretvaranje bilo koje fizičke veličine u električni signal. U ovom kratkom pregledu instrumentacije za merenje osnovnih meteoroloških podataka biće dati oni sistemi koji obezbeđuju najjednostavnije pretvaranje meteorološkog podatka u električni signal, pogodan za prenošenje bilo putem radija, telefona ili sistema električnih mreža, sa biranjem meteorološke osmatračnice iz centralnog punkta.

Za poznavanje meteoroloških prilika dovoljno je imati sledeće podatke: temperaturu tla i vazduha, pritisak, vlažnost vazduha, njegovu oblačnost i prozračnost, nivo padavina (diferencijalni i integralni), brzinu vetra, po mogućnosti i stanje radiološke kontaminacije i podatke o nailasku radioloških padavina itd.

Temperatura tla i vazduha obično se meri živinim termometrima. Ukoliko se meteorološki podatak želi prenositi automatski sa mernog instrumenta na centralni punkt, ovaj način merenja temperature smatra se zastarelim. Za ovo se sada može upotrebiti sistem sa termoelementima, kod kojih je temperatura merenog uzorka direktno proporcionalna struji termoelementa. Vrednost struje, pri datoj temperaturi, prevodi se u određen broj impulsa, proporcionalan toj struji i tada je podatak spreman za predavanje — na dati znak iz centralnog punkta. Sistemi za merenje temperature tla i vazduha ne razlikuju se bitno. U poslednje vreme sve više se upotrebljavaju beskontaktni termometri za merenje temperature tla na principima bolometara koji mere emitovano toplotno zračenje tla. Ovi sistemi sa bolometrima su mnogo tačniji od živinih termometara u poljskim uslovima i greše $\pm 0,1^{\circ}\text{C}$.

Pritisak mogu meriti male meteorološke osmatračnice pomoću komercijalnih barometara. Za stanice o kojima je bilo reči u početku ovog članka, barometri nisu prikladni. Barometar koji pritisak pretvara u električni signal, meri pritisak posredstvom promene naprežanja metalne membrane, koje je proporcionalno izlaznom naponu na barometru. Ovakav barometar može da meri sa visokom tačnošću pritisak ispod i iznad 1 at.

Vlažnost vazduha. Kada je reč o vlažnosti vazduha, uvek se misli na njegovu relativnu, a ne na apsolutnu vlažnost. Metod merenja relativne vlažnosti vazduha u poljskim uslovima zasniva se na merenju temperature vazduha i temperature okvašenog termometra. Ovako jednostavan način merenja ima niz nedostataka i ne može se primeniti u automatizovanom sistemu predaje meteoroloških podataka. Zato se danas najčešće ide na merenje relativne vlažnosti pomoću sistema koji mere promenu specifičnog

otpora neke izolacione mase (stakla ili plastične mase). Promena otpora mase direktno je srazmerna relativnoj vlažnosti vazduha. Ova promena nastaje kao rezultat zamagljivanja na masi. Metoda promene otpora mase je osetljiva na promene temperature mase, ali se taj nedostatak može otkloniti tako da se promene temperature mase kompenziraju.

Nivo atmosferskog taloga se meri na više načina. Najprikladniji metod merenja nivoa padavina sastoji se u merenju pomoću dve čaše. Kada se jedna čaša napuni do vrha, ona se izvrne na komandu iz impulsnog kola. Svakom prevrtanju čaše odgovara po jedan zaokret na mehaničkom brojaču. Sistem je podešen na određen broj prevrtanja čaše, što odgovara određenom nivou padavina. Izlazni signal sa brojača pretvara se u električni signal, pa je tako sistem spreman da na poziv sa centralnog punkta saopšti svoj sadržaj, tj. da dá nivo padavina. Ovaj metod daje samo nivo padavina koji je unapred određen. Međutim, od interesa je podatak o nivou padavina u svakom trenutku — diferencijalni nivo padavina. On se meri tako što je merni instrument podešen da može davati međusobno identične kapi. Ove kapi padaju između izvora svetlosti i fotoelemenata. Svako kapi koja preseče put snopu svetlosti odgovara po jedan impuls u strujnom kolu fotoelementa. Impulsi se odbrojavaju u intervalu od 2 do 5 minuta. Rezultat brojanja prevodi se u analogan napon, proporcionalan tempu padanja kapi, odnosno diferencijalnom nivou padavina.

Prozračnost vazduha (daljina viđenja) određuje se pomoću merenja slabljenja svetlosnog snopa na datoj daljini, radi čega se koriste izvor svetlosti sa boljom fokusacijom detekcioni sistem. Parametri sunčevog zračenja mere se pomoću fototranzistora smeštenog u centar obrtne polusfere koja se sastoji od prozračnih i tamnih kriški, postavljenih naizmenično na sferu. Kada sunčev zrak padne na polusferu, po površini fototranzistora prolaze jedna za drugom svetla i tamna kriška i kao rezultat toga pojavljuju se na izlazu iz fototranzistora strujni ili naponski impulsi. Što je svetlost više usmerena, bolja je i češća izmena svetle i tamne kriške pa, prema tome, može se tačnije odrediti vreme porasta impulsa. Kada vreme odgovara standardnom reperu svetlosti, stupa u pogon relej i predaje informaciju o tome.

Brzina vetra najčešće se meri anemometrima. Za meteorološke stanice o kojima je reč u ovom članku, najpodesnije su merne metode koje uz anemometar koriste i tahogenerator. Ovaj uređaj ima osobinu da indukuje elektromotornu silu (napon) koja je proporcionalna brzini okretanja osovine anemometra. Tako se dobija električni signal koji je od velikog značaja za jednostavno predavanje na sistem za preračunavanje i slanje na centralni punkt.

Smer radioloških padavina. Pod smerom radioloških padavina podrazumeva se smer nailaska kontaminiranog oblaka. Ukoliko je ovaj podatak od interesa za odgovarajući nivo meteorološke osmatračnice, on se može jednostavno dobiti tako što se dva detekciona sistema razdvoje zaštitnim slojem (olovo, gvožđe i sl.); u tom slučaju svaki od detekcionih sistema različito pokazuje. Čitava konstrukcija (sa oba sistema) okreće se oko svoje duže ose, dajući podatke o smeru nailaska radiološki kontaminiranog oblaka. Izlazni signal iz ma kog od ova dva detekciona sistema je električne prirode, tako da se ne postavlja problem njegovog daljeg prenošenja na centralni punkt.

Hemijska opasnost se na meteorološkoj stanici uvek detektuje tako što se određuje razlika između alarmnog praga i izvesne vrednosti opasnosti koja realno postoji. Ta se razlika određuje na taj način što sistem daje signal na izlazu samo kad je hemijska opasnost veća od neke, unapred date vrednosti. To povišenje iznad alarmne vrednosti uvek se može podesiti tako da bude iskazano kao struja ili napon. Ovako dobijen podatak o naponu pretvara se u naponski impuls, koji je uvek istih karakteristika bez obzira na to koliko je premašenje hemijske opasnosti u odnosu na alarmni nivo.

Sabiranje podataka se može izvršiti ili slanjem podataka u centralni punkt ili tako da on uzima meteo-podatke od svake osmatračnice. Ova dva principa bila su povod za mnoge ozbiljne diskusije među vojnim stručnjacima. Neki su mišljenja da se jedino ispravnim može smatrati sistematsko slanje podataka centralnom punktu. Ovaj princip, opterećen tradicijom, bio je odbačen u novijim rešenjima koja baziraju na koncepciji uzimanja podataka od nižih osmatračnica prema programu centralnog punkta. Naime, pošto je čitav sistem uzimanja osnovnih podataka lišen subjektivnog momenta, prestaje i bilo kakva potreba uplitanja posluge osnovne osmatračnice u sistem predaje podataka centralnom punktu. Zato centralni punkt poziva svaku od osmatračnica po svom nahođenju i dobija podatke o meteorološkoj situaciji u onom vremenu kad on to želi. Učestanost uzimanja podataka od nižih osmatračnica određena je jedino brzinom uspostavljanja veze sa svakom od njih i njihovim ukupnim brojem.

Britanska firma EMI razradila je sistem koji radi na 12 kanala i može da predaje ukupno 10 podataka. Odstojanje od centralnog punkta do osmatračnice iznosi 800 km. Sistem radi na principima telemetrijskih jedinica sa niskom brzinom.

Biro za prognoze SAD koristi automatske stanice (one rade u prvom redu za interese američke avijacije) koje mere veći broj podataka od sistema EMI, ali je njihova cena bar triput veća od cene sistema EMI. U SAD je takođe bio razrađen jedan znatno jeftiniji sistem, sličan francuskom, koji je predavao podatke putem radija, a ne preko telefona. Kad se koristi telefon, cena jedne seanse predaje meteo-podataka kod sistema EMI jednaka je ceni tarifnog dvominutnog razgovora na istom odstojanju.

Metodika rada sistema EMI je takva da se centralni punkt po želji uključuje i prima podatke. Uključivanje se vrši telefonom. Okretanjem telefonskog broja osmatračnice, automatski se uključuje telemetrijski davač i time počinje predaja meteo-podataka. Sistem EMI radi u režimu višekanalne predaje sa vremenskim pomeranjem među kanalima. Podaci se pretvaraju u tonske signale čija je učestanost proporcionalna standardnom nivou signala (od 0 do 1 V). Vrednost svake promenljive veličine predaje se u toku od 16 sek. Dobijena informacija se »preslikava« na traku i štampa u ciframa.

Sem sistema EMI i ostalih pomenutih, postoje u svetu i drugi sistemi za prikupljanje meteo-podataka na centralnom punktu, izrađeni na sličnim principima. Bitna karakteristika svih tih sistema jeste što su konstruisani tako da uvek centralni punkt bira osmatračnicu, a nikako obrnuto.

Kapetan

Radovan ILIĆ, dipl. inž. tehn. fiz

GODIŠNJA KONFERENCIJA PRIPADNIKA AMERIČKE KOPNE NE VOJSKE

Udruženje pripadnika KoV SAD formirano je 1954. godine sa ciljem da postane široka organizacija svih onih koji se »slažu sa njenim ciljevima i koji mogu da učestvuju u razmeni ideja i informacija vojne prirode...« i »koji mogu da pomognu u podršci i zastupanju zakonom određene i stvarne uloge KoV SAD i njenih sastavnih delova u vezi sa pripremama i obezbeđenjem nacionalne vojne bezbednosti«.

Brojno stanje Udruženja iznosi sada oko 70.000 članova koji su organizovani u 87 mesnih organizacija širom SAD.

Novembra 1964. godine održana je deseta redovna godišnja konferencija, uz učešće preko 3.000 delegata. U toku trodnevnog rada, pripadnici armije, rukovodioci iz industrije i drugi poslovni ljudi izmenjali su misli i saslušali izveštaje najeminentnijih vojnih rukovodilaca i teoretičara.

Neki funkcioneri Udruženja, predstavnici Generalštaba KoV-a i Ministarstva odbrane SAD izneli su osnovna pitanja o kojima je potom diskutovano u toku rada konferencije. S obzirom na činjenicu da je čitaocima koje interesuje ovaj sastanak već poznat niz problema i pitanja koji se tretiraju na godišnjim skupovima ovog Udruženja, pokušaćemo da izdvojimo neka karakteristična pitanja iz rada ove konferencije.

Personalni problemi podoficira. Iz uvodnog obrazloženja rada vidi se da su konferenciji prisustvovala 282 starija podoficira i da je to, u stvari, bila njihova prva konferencija. General Ričardson, kao predstavnik načelnika personalne službe američkog Ministarstva odbrane, bio je glavni govornik. U toku diskusije pretresan je niz pitanja vezanih za probleme života i rada podoficira, sa posebnim akcentom na perspektivu rešenja pojedinih njihovih problema. Očigledno, najveću novost je predstavljalo saopštenje da će se ostvariti već dugo očekivani kurs za starije podoficire, u trajanju od 4 meseca, u komandnoštabnoj školi u *Fort Leavenworth-u*, po programu koji se već primenjuje kod oficira. Ova mera treba umnogome da poboljša opštevojne i druge kvalitete podoficirskog kadra.

Problemu borbene gotovosti KoV posvećena je i na ovoj konferenciji posebna pažnja. Njegov značaj naglasio je u svom izlaganju general Abrams, zamenik načelnika generalštaba KoV SAD.

Bez obzira na stvarni značaj izlaganja pojedinih učesnika u diskusiji o ovom problemu, od posebnog je interesa bila izložba otvorena u prostorijama gde je održavana konferencija. Ona je trebalo da posluži boljem shvatanju promena u naoružanju, doktrini i tehnici i na njoj su, između ostalog, prikazani:

Najveći deo časopisa Army, SAD, od decembra 1964. godine posvećen je desetoj jubilarnoj godišnjoj konferenciji Udruženja (AUSA — Association United States Army). Vojno delo je u broju 3/64. donelo prikaz godišnje konferencije ovog Udruženja za 1963. godinu.

projektili i rakete namenjeni za uništavanje napadačevih projektila, koji će biti uključeni u sistem *Nike-X* (u člancima sa ove konferencije se naglašava da je to prvo javno prikazivanje ovih projektila posle njihovog brižljivog čuvanja u tajnosti);

SECOR-sistem, koji je omogućio delegatima da sagledaju kako veštački sateliti primaju i odbijaju radio-signale koji se registruju preko posebnih prijemnika;

prvi put projektil *Lance* koji služi za nuklearnu i konvencionalnu podršku trupa;

određena dostignuća na polju medicinskog istraživačkog rada.

Treba posebno istaći da je u Pentagonu održano nekoliko simpozijuma o određenim problemima, u toku kojih su najpoznatiji američki stručnjaci davali objašnjenja o pojedinim konkretnim pitanjima.

Naučnoistraživački rad. G. Fubini, pomoćnik sekretara narodne odbrane za istraživanja i tehniku, govorio je o značaju naučnoistraživačkog rada u armiji SAD, a održan je i simpozijum na temu »*Vatrena moć KoV SAD u prošlosti — u budućnosti*«. Tu je poseban akcenat usmeren — u vezi sa jačanjem odbrambene sposobnosti zemlje — na potrebu bolje saradnje privrede i naučnoistraživačkih ustanova. Pri razmatranju ovog problema posebno je istaknut značaj novih dostignuća u razvoju pojedinih oružja, pa je pomenut i novi mitraljez *Minigun*, kal. 7,62 mm.

Pojačana pokretljivost jedinica. Niz govornika pošao je od činjenice da povećanje pokretljivosti pešadijskih jedinica — s obzirom na njihovu mogućnost transportovanja vazдушnim putem — dopušta češću primenu važnog faktora za uspešno izvođenje operacija — iznenađenja. Povećanje brzine uopšte omogućuje veći stepen iznenađenja, a ako se ono ostvaruje vazдушnim putem, onda to omogućava:

eliminisanje i izbegavanje najvećeg dela naoružanja sa zemlje;

skraćivanje vremena potrebnog za savlađivanje onih reiona gde je izvršena koncentracija neprijateljeve artiljerije, mitraljeza i drugog naoružanja;

preletanje minskih polja, reka, prirodnih i veštačkih prepreka, odnosno fortifikacijski uređenih reiona.

Govornici su poseban naglasak usmerili na potrebu da se sredstva za vazdušni transport pridaju borbenim jedinicama KoV, jer se to na osnovu mnogih elemenata pokazalo kao bolje i svrsishodnije od dosadašnje prakse da ona budu u sastavu samo viših komandi.

Spremnost za intervencije. General H. K. Džonson, načelnik GŠ KoV-a SAD govorio je o značaju postojanja pokretnih i veoma dobro opremljenih jedinica, sposobnih da se suprotstave agresiji koja se formalno ne može nazvati ratom. Ove snage on naziva »kopnenim snagama sa neograničenim zadacima«, objašnjavajući da je to korak dalje u nastojanjima armije da učini sve što je nužno za vođenje vojnih operacija danas i u kritičnim godinama koje dolaze. Po njegovoj oceni, ove snage predstavljaju savršenstvo borbene gotovosti i spremne su za izvršenje svih zadataka koji se pred njih postavljaju. U člancima — izlaganjima sa ove konferencije ne nalazimo detaljnija objašnjenja o ovim snagama.

Rezervna komponenta KoV SAD. Iako se na svim dosadašnjim konferencijama Udruženja pridavao poseban značaj ovom pitanju, govornici su istakli da je na konferenciji ovom pitanju posvećeno više pažnje nego

bilo kada ranije. Najviši rukovodioci armije govorili su o značaju rezervne komponente, o obuci rezervnog sastava, o uočenim slabostima koje treba razrešavati radi postizanja bolje gotovosti armije u celini, a posebno u vezi sa rezervnim oficirskim i podoficirskim sastavom. Kao najvažnija činjenica navodi se da je oko 10.000 rezervista, u okviru 24 jedinice, učestvovalo u manevru poznatom pod nazivom »Desert Strike«, u kome je postignuto nekoliko konkretnih rezultata u obuci, u pogledu usavršavanja rezervnog sastava, njegovog upoznavanja sa savremenim gledanjima na doktrinu i upotrebu tehnike itd. Posebno se konstatuje da je »poraslo poverenje regularne armije u rezervnu komponentu«.

Neke novine u vezi sa rukovođenjem armijom. Prvi put se na konferenciji Udruženja govorilo o uvođenju u armiju takozvanog *C-sistema* koji treba da posluži oceni borbene gotovosti jedinica KoV u vezi sa ljudskim potencijalom, opremom i obukom. U pogledu borbene gotovosti, svaka jedinica nosi oznaku *C-1, C-2, C-3*, što u stvari predstavlja broj dana u kojima ona — u skladu sa zahtevima postojećeg ratnog plana — postiže punu borbenu gotovost.

O nekim zadacima Udruženja. General H. P. Haris posebno je govorio o nekim problemima u vezi sa aktivnošću i zadacima Udruženja. S obzirom na značaj njegovog izlaganja, iznosimo ovde neke najbitnije delove iz njega.

Govornik ističe da po svojoj funkcionalnoj dužnosti može da oceni značaj i važnost Udruženja i primećuje da je često »pomoć armijskih kadrova pretila Udruženju da izgubi svoj nezavisan status i potpadne suviše pod uticaj profesionalnih vojnika. Međutim, Udruženje treba u prvom redu da bude sastavljeno od građana izvan regularne armije...«

Udruženje treba da ima bolji informativni program, jer postoje realni uslovi da neke mesne organizacije znatno prošire broj članova — kada bi se znalo kakvi su ciljevi organizacije. General Haris kaže: »Ima na hiljade ljudi koji su ubeđeni u potrebu odbrane SAD i odlučujuće uloge armije pri tome... ali oni ne znaju ciljeve i zadatke organizacije«. On pledira na potrebu da se učlanjivanje vrši bez pritiska, tj. treba učlanjivati one koji to žele. Prilikom agitacije za okupljanje novih članova, on smatra da treba istaći dva osnovna cilja Udruženja:

informisanje građana o onim činjenicama koje su od značaja za bezbednost zemlje, i

nužnost da svaki građanin, u okviru svoje dužnosti odbrane zemlje, doprinese jačanju armije u miru i njenim pripremama za rat.

Zato je potrebno, ističe Haris, pojačano informisanje o armiji pomoću raznih sredstava: lokalnih civilnih organizacija, štampe, nastavnika i drugih ličnosti. Ne treba biti škrt u iznošenju uspeha i dostignuća, jer će to doprineti jačanju Udruženja koje treba da pomogne da se shvati potreba postojanja profesionalnih vojnika, kao što je potrebno imati lekare, pravnike, učitelje itd.

Jedna od najvećih prednosti Udruženja jeste činjenica da su u njemu udruženi: oni koji su u armiji sa onima koji imaju snažan interes za nju. Međutim, na tom planu se može još više učiniti. Često su vojnici osamljeni u kampovima i kasarnama, imaju malo veze sa spoljnim svetom, a savremena kretanja traže sve dublju i dublju povezanost. Zbog toga je nužno, smatra Haris, stvoriti poseban program. On postavlja otvoreno nekoliko pitanja, koja treba u suštini da pomognu u pronalaženju boljih mogućnosti rada, kao na primer:

Šta je Udruženje učinilo na planu organizovanja javnih sastanaka, na kojima bi zainteresovani imali priliku da u diskusiji sa profesionalnim vojnicima čuju obrazloženja za pojedino »da« i »ne« u vezi sa armijskim poslovima?

Šta je Udruženje učinilo na planu svog uključivanja u programe pojedinih klubova, patriotskih organizacija, udruženja roditelja i nastavnika, kao i raznih drugih organizacija koji često teško pronalaze govornike i predavače? Zar sva ta mesta ne pružaju priliku da se govori o armiji?

Da li je Udruženje iskoristilo sve šanse koje se mogu iskoristiti u školama i drugim obrazovnim ustanovama?

Šta je urađeno na planu širenja javnih informacija o armiji?

Šta je Udruženje učinilo u vezi sa potrebom ulaganja jačih napora na planu stvaranja većeg broja pripadnika rezervnog sastava po koledžima i univerzitetima? S obzirom na to da sada u KoV SAD nedostaje oko 3.000 oficira, da li bi Udruženje moglo pomoći da se ova ozbiljna teškoća reši?

General Haris zaključuje da bi o svim ovim pitanjima trebalo više razmisliti i pronaći puteve da Udruženje pojača svoje napore kako bi postalo organizacija koja može ispuniti očekivanja.

Borba protiv samozadovoljstva. Dosadašnji predsednik Udruženja general u penz. Gavin govorio je u završnoj reči o nekim problemima u vezi sa radom Udruženja, naglašavajući posebno činjenicu da je najveća opasnost u njegovom radu i shvatanju problema armije i KoV izvesno samozadovoljstvo postignutim rezultatima i česte razmirice između pojedinaca. On ističe činjenicu da je nužno realnije prilaženje određenim političkim i vojnim problemima i ulaganje više snage i mogućnosti da se pojača bezbednost zemlje, a izbegnu nesvrshodne diskusije oko toga da li treba da civilno lice rukovodi narodnom odbranom i slično.

Iz završne rezolucije desete konferencije Udruženja pripadnika KoV-a vide se osnovna pitanja i problemi koji su tretirani na njoj, njihov značaj i preporuke koje Udruženje daje u vezi sa konkretnim problemima.

U preambuli rezolucije ukazuje se na sadašnju vojno-političku situaciju i na nužnost da se brojno stanje redovnih snaga KoV poveća na 1 milion, Nacionalne garde na 400.000, a Rezervne komponente na 300.000 ljudi.

Dalje se u rezoluciji tretiraju mnoga pitanja, kao na primer:
borbena gotovost i rezervne snage;

modernizacija naoružanja KoV, pri čemu se ukazuje da prihvatanje najmodernijeg naoružanja i opreme za KoV SAD treba da osigura njenu kvantitativnu i kvalitativnu nadmoćnost, koja je nužna za sprečavanje opasnosti i za uspeh u borbi sa eventualnim neprijateljem;

protivprojektilska odbrana, uz predlog da se što brže pređe na proizvodnju i razvoj sistema Nike-X;

problemi civilne odbrane;

program obuke rezervnog oficirskog i podoficirskog sastava.

Iz napred iznetog jasno se vidi da Generalštab KoV SAD i Ministarstvo odbrane pridaju veliki značaj Udruženju pripadnika KoV, kao jednoj od veoma značajnih komponentata u razvoju američke kopnene vojske.

MILITARIZOVANJE PRIVREDE U ZAPADNOJ NEMAČKOJ

Kolektiv autora iz Instituta za društvene nauke pri CK Socijalističke ujedinjene partije Nemačke postavio je sebi zadatak da za potrebe širokih krugova izvrši analizu pojedinih centralnih problema militarizovanja Savezne Republike Nemačke i da ukaže na opasnost koja pretila svetu od takvog političkog kursa bismarčke vlade. Knjiga sadrži šest članaka iz pera raznih autora, od kojih svaki obrađuje poseban problem.

U prvom članku koji je obrađen na osnovu materijala od dr ekonomskih nauka Hansa Franka i nosi naslov »Uzroci naročite agresivnosti zapadnonemačkog imperijalizma i savremenog militarizma«, ukazuje se na to da se Savezna Republika Nemačka ističe kao ratni huškač, protagonista ideje hladnog rata i propagator ideja o »oslobađanju sovjetske zone«, o »integraciji Evrope do Urala« i o »odbrani hrišćanskog zapadnog sveta«. Uzroci ovome leže u tome što se zapadne sile nisu pridržavale odredaba ugovora na Jalti i u Potsdamu o denacionalizaciji i demilitarizaciji Nemačke, već su, obratno, uradile sve da se u Saveznoj Republici Nemačkoj održe na vlasti iste one snage koje su rukovodile Nemačkom i pre prvog i pre drugog svetskog rata. Zapadne sile su dopustile još nešto opasnije. Zahvaljujući prilikama posle rata, nemački monopolistički kapital je još više ojačao svoje pozicije u Nemačkoj, još se više koncentrisao i postao neograničen gospodar nad celokupnim životom u Saveznoj Republici Nemačkoj. Više od tri četvrtine kapitala i proizvodnih kapaciteta koncentrisano je u rukama male grupe kapitalista: upravljača nemačke banke, vlasnika IG Farben industrije, AEG, Simensovog i Flikovog koncerna i malobrojnih drugih monopolista. Ova grupa predstavlja pokretačku snagu celokupne politike bismarčke vlade. Monopolistički kapital je po svojoj prirodi agresivan i teži da potčini svojoj vlasti ceo svet. Međutim, nemački monopolistički kapital je posebno agresivan zbog specifičnosti svog istorijskog razvitka, zbog kasnijeg ulaska u borbu za podelu sveta i zbog svojih dugih militarističkih tradicija koje potiču još od Pruske Fridriha Velikog. Ta se agresivnost još povećala zbog specifičnosti obnavljanja nemačkog monopolističkog kapitala posle drugog svetskog rata; naime, anglo-američkom kapitalu, koji je podigao iz ruševina nemački kapital, potrebno je postojanje »jurišnog ovna« protiv socijalističkih zemalja, i »žandarima« za ostale zapadnoevropske zemlje. Nemački kapital je posle drugog svetskog rata izgubio znatan deo svojih interesnih sfera, gotovo sva strana tržišta, izvore sirovina i teritorije za svoj plasman. To ga primorava na ekspanziju i pokretanje pitanja po novu podelu sveta. Ova težnja znatno pooštrava unutrašnje i spoljne su-

Die Militarisierung der Wirtschaft Westdeutschlands,
izdanje Ministarstva narodne odbrane Demokratske Republike Nemačke, Berlin,
1960, str. 190.

protnosti u Nemačkoj, a nemački finansijski kapital smatra da ih može rešiti samo pomoću novog rata. Jačanje socijalizma u celom svetu i njegova izgradnja u jednom delu Nemačke još više zaoštavanju te suprotnosti i povećavaju besperspektivnost nemačkog imperijalizma, što ga tera na očajničke korake prema socijalističkim zemljama, a naročito Demokratskoj Republici Nemačkoj.

Kapitalizam, a naročito monopolistički, rađa militarizam. Politička strana nemačkog militarizma izražena je u težnji da se ratni zločinci sačuvaju od kažnjavanja, u održavanju »ratničkog« duha nemačkog naroda, u podršci svih emigranata iz istočne Evrope, u jačanju Bundesvera, u njegovom vaspitavanju u pruskom i fašističkom duhu, u suzbijanju svega što je napredno u zemlji, u vaspitavanju narodnih masa u duhu revanšizma, a u spoljnopoličkom pogledu u gajenju najagresivnijih ratnih planova.

Ideološka strana nemačkog militarizma sastoji se u pokušaju obnavljanja svih najreakcionarnijih teorija i ideologija: nacionalizma, šovinizma, teorije o »narodu bez životnog prostora«, antisemitizma, rasizma, anti-komunizma i antisovjetizma. Pošto neposredno propagiranje tih ideja nailazi na otpor, nemački militaristi propovedaju politički klerikalizam, pokušavajući da iskoriste uticaj crkve u svoje svrhe. Politički klerikalizam je postao državna ideologija bonske vlade. On pokušava da konstruiše, analogno verskom učenju o Hristu i antihristu, suprotnost između »hrišćanskog Zapada« i »bezbožnog komunizma«, prihvata za svoje učenje znatan deo fašističke ideologije, uliva u mase ideju o »božanskom poreklu« kapitalističkog uređenja, propoveda »klasni mir« i primenjuje sve vrste ideološkog terora po ugledu na Gebelsa. Njegovi politički instrumenti su »Uprava za psihološko ratovanje« i »Odeljenje za duhovno rukovođenje«. Biblija političkog klerikalizma je priručnik »Sudbinska pitanja današnjice« koji propoveda divlji antikomunizam, uverava narodne mase da u Saveznoj Republici Nemačkoj vlada »prava demokratija« i »slobodarsko uređenje«, poriče zakonitost poraza Nemačke u drugom svetskom ratu i opravdava to raznim slučajnostima; ujedno propoveda potrebu za jačanjem »pruskih tradicija« i uverava mase u neophodnost odbrane »Zapada« od »neznabožčkih hordi sa Istoka«.

Ekonomska strana militarizma sastoji se u uvlačenju celokupne privrede u pripremanje rata, u njenom militarizovanju i podizanju značaja takozvanog državnomonopolističkog kapitalizma. Nemačko »privredno čudo« nije ništa drugo nego ubrzana izgradnja privrednog ratnog potencijala Savezne Republike Nemačke. Ovu ekonomsku stranu militarizma razmatraju detaljno i ostali autori u narednim člancima.

U članku »Razvoj tržišta ratne opreme i naoružanja u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Horst Hemberger konstatuje da zapadnonemačko »privredno čudo« predstavlja samo masku za pripremanje novog rata.

On je mišljenja da nemački monopolistički kapitalizam, uprkos porazu u drugom svetskom ratu, nije napustio svoje planove za osvajanje prevlasti u svetu. U prvim posleratnim godinama on ih je privremeno potisnuo u pozadinu, pošto mu je bilo stalo do toga da održi svoje stare pozicije u Nemačkoj i da se ponovo izgradi. Kada mu je to uz pomoć zapadnih sila uspelo, on je u periodu od 1950. do 1956. godine preduzeo obimne pripreme za militarizovanje privrede. Na osnovu statističkih podataka, autor doka-

zuje da je politika ulaganja kapitala u tim godinama bila usmerena na to da se razviju one grane koje igraju glavnu ulogu u ratnoj privredi, tj. on je ulagan u tešku industriju, a naročito u industriju izrade investicionih dobara i mašinogradnju, elektronsku industriju i tome slično. Tako su u tim godinama najveći razvoj postigle ove grane: industrija proizvodnje lakih metala, industrija vozila, elektro-industrija, mašinogradnja, hemijska industrija i industrija čelika i gvožđa.

U to vreme su još postojala izvesna, barem formalna, ograničenja za razvoj nemačke industrije naoružanja. Nemci su zbog toga pribegli oprobanom metodu iz perioda posle prvog svetskog rata: podizanju važnih industrijskih preduzeća i istraživačkih ustanova u inostranstvu, a naročito u Frankovoj Španiji.

Pristupanjem Savezne Republike Nemačke NATO-paktu otpala su i poslednja ograničenja. Međutim, protesti u celom svetu protiv njenog ponovnog naoružavanja bili su toliko jaki da se ona morala »dobrovoljno odreći« proizvodnje atomskog i hemijskog oružja, bakterioloških borbenih sredstava, dalekometnih raketa, bombardera, podmornica i ratnih brodova veće tonaže. Međutim, to je bilo samo prividno odricanje. Uporedo sa jačanjem svojih oružanih snaga i ratnoindustrijskog potencijala, Savezna Republika Nemačka je postajala sve agresivnija i počela da zauzima ključne položaje u NATO-u. Pored toga, Ulbrihtovo objavljivanje tajnih planova za napad na Demokratsku Republiku Nemačku dokazuje da se nemački militaristi zanose i svojim posebnim planovima za uvlačenje sveta u rat.

Posle formiranja Bundesvera nemački militaristi su se postarali da ga naoružaju najsavremenijim ratnim materijalom. Delimično je to naoružanje nabavljano i iz inostranstva zato što je takva nabavka omogućavala da se Bundesver, u najkraćem roku, snabde najmodernijim naoružanjem. Istovremeno, to je omogućilo nemačkim militaristima da, bez većih troškova, dođu do licenci i prototipova najnovijeg materijala. Nemački militaristi su očekivali da će porudžbinom ratnog materijala kod saveznika obezbediti podršku njihovih vlada za svoje avanturističke planove. Pored toga, ta porudžbina omogućavala im je da predstave svetu kako oni nisu opasni pošto ne raspolažu sopstvenom industrijom naoružanja.

Međutim, nemački militaristi su, s osloncem na sopstvenu jaku industriju, ubrzo prešli na izradu celokupnog ratnog materijala u samoj Saveznoj Republici. Poznato je da liferacije oružja i ratne opreme spadaju u takvu vrstu poslova koji se mogu realizovati samo pomoću državnog kapitala — na račun povećanja poreza i drugih državnih prihoda ili pak dugova. Posledica ovog je niz državnomonopolističkih mera, a to u krajnjoj liniji vodi militarizovanju celokupne privrede. U ovom slučaju država sama istupa kao predstavnik monopolističkih grupa, odnosno kao izvršilac njihovih naloga. Povećana intervencija države ubrzava proces monopolisanja proizvodnih sredstava i kapitala i dovodi do zaoštavanja unutrašnje situacije, a u krajnjoj liniji i do ekonomske krize. To se već zapaža u Saveznoj Republici Nemačkoj. Indeks povećanja industrijske proizvodnje koji je stalno rastao do 1955. godine, počeo je od te godine naovamo da opada. U takvoj situaciji monopolističke grupe zahtevaju da država poveća porudžbine naoružanja, što još više ubrzava militarizovanje privrede, a, s druge strane, ide u prilog agresivnim planovima nemačkog imperijalizma.

Na tržištu naoružanja i ratne opreme pojavljuje se jedini kupac — država koja je potčinjena monopolističkim grupama. Politiku naoružanja, a u vezi s tim i porudžbina ratnog materijala, diktira Savezna uprava za vojnu tehniku i nabavke u Koblencu koja je čvrsto u rukama monopolističkih grupa, što se vidi i iz sastava rukovodstva te uprave i njegovih mnogobrojnih korupcionaških afera. Politiku naoružanja, u stvari, diktira Savezno udruženje nemačkih industrijalaca (»Bundesverband der deutschen Industrie«) koje u svemu odgovara Državnoj grupi za industriju u doba Hitlera. To udruženje ima odbor za pitanja odbrambene privrede koji raspolaže sa nekih 27 radnih grupa i odgovara u svemu nekadašnjem nacističkom Ministarstvu za naoružanje i ratnu proizvodnju. Ovaj odbor, u stvari, određuje tu politiku naoružanja, a s njome i politiku porudžbina, Saveznoj upravi za vojnu tehniku i nabavke. Porudžbine ratnog materijala, kao što pokazuje statistika, odlaze u malobrojne koncerne (IG Farben, Simens, AEG, Degusa, grupe Flik), što još više pojačava superprofite monopolističkog kapitala, pomaže likvidaciju konkurentskih preduzeća, a naročito srednjih i malih proizvođača. Razume se da to ne isključuje ogorčenu konkurentsku borbu između izvesnih grupa, o čemu svedoče mnogobrojne korupcionaške afere, u kojima se, naravno, ne pojavljuju glavni učesnici i podstrekači.

Pojedine porudžbine ratnog materijala i naoružanja treba da ublaže simptome krize u Saveznoj Republici Nemačkoj. Međutim, troškovi oko tih porudžbina padaju na teret države, odnosno na teret poreza i drugih državnih prihoda, a u krajnjoj liniji na teret širokih narodnih masa čija se realna zarada smanjuje zbog povećanih poreza, zajmova i inflacionih pojava. Prema tome, dinamika militarizovanja privrede još više zaoštava unutrašnje suptnosti u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Međutim, ubrzano naoružavanje pojačava agresivnost nemačkog militarizma, koji se više ne zadovoljava klasičnim naoružanjem, već traži atomsko. To pak zahteva »veću spremnost na žrtve« širokih narodnih masa, o čemu govori bivši zapadnonemački ministar Štraus, zbog čega dolazi do njihovog otpora. Da bi se on savladao, nemački militaristi se laćaju sve brutalnijih mera za ideološko i političko potčinjavanje masa.

Široke mase u Saveznoj Republici Nemačkoj postavljaju danas pitanje: zašto je potrebno atomsko naoružanje? Na to pitanje Štraus odgovara: »Da bi se vodila svetska politika«. Prema tome, nisu više u pitanju aneksija DR Nemačke i »Novi poredak u Evropi«, već »svetska politika«, tj. prevlast u svetu.

U članku »Ratnoprivredna funkcija državnih preduzeća u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Luc Majer konstatuje da militarizovanje privrede neminovno pojačava razvoj državnomonopolističkog kapitalizma. Jednu od najznačajnijih formi državnomonopolističkog kapitala u Saveznoj Republici Nemačkoj predstavljaju državna preduzeća koja danas zauzimaju važno mesto u njevoj privredi. Preko njih državna finansijska sredstva se koriste kao proizvodni kapital tako da se država javlja kao neposredni vlasnik proizvodnih sredstava. Državna preduzeća raspolažu ukupno sa oko 25% kapitala svih nemačkih akcionarskih društava i onih sa ograničenim jemstvom. Jezgro državnih preduzeća predstavljaju veliki državni koncerni koje autor nabroja u članku.

On detaljno razmatra istorijat postanka državnih preduzeća u carskoj Nemačkoj, zatim u doba fašizma i, najzad, u Saveznoj Republici Nemačkoj posle drugog svetskog rata i dolazi do ovih zaključaka:

Tipična karakteristika državnih preduzeća u monopolističkoj nemačkoj privredi sastoji se upravo u tome što je većina postala u tesnoj povezanosti sa militarizovanjem privrede i razvija se u vezi s njom. U državnom uređenju Savezne Republike Nemačke ova preduzeća čine znatan deo monopolističke kapitalističke privrede. Na vodećim položajima u tim preduzećima nalaze se nekadašnji fašistički privredni rukovodioci sa »novim« gospodarima Savezne Republike. I danas ratnoprivredna funkcija obeležava karakter njihove delatnosti. Militaristički krugovi zapadnonemačkog monopolističkog kapitala koriste raznovrsnost državnih preduzeća i njihovo postojanje u najrazličitijim oblastima proizvodnje zato da bi uz njihovu pomoć uvukli celokupnu privredu u ratnu proizvodnju. Zbog toga državna preduzeća sačinjavaju jedan od najvažnijih elemenata militarizovanja privrede u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Proizvodnja pojedinih državnih preduzeća je vrlo različita. Prema tome, pojedina preduzeća igraju vrlo različitu ulogu u razvijenoj zapadnonemačkoj ratnoj privredi. Proizvodnja obuhvata rad od dobijanja važnih stratejskih sirovina (VIAG koncern — aluminijum i azot, VEBA koncern — uglj i hemijski proizvodi, AG — sirovine za rudnička i topionička preduzeća) do bezbrojnih proizvoda za neposredne vojne potrebe kao što su motorna vozila, ratni brodovi, avioni, motori, rakete, eksploziv, transportna sredstva itd. Naročito značaj sada dobijaju državna elektropreduzeća koja saraduju u razvoju atomskog naoružanja.

Za velike državne koncerne karakteristična je vertikalna struktura prilagođena potrebama ratne privrede. Ona uglavnom povezuje proizvodnju sirovina važnih za rat sa preduzećima koja te sirovine dalje obrađuju za potrebe ratne privrede. Iz toga se može zaključiti da se nemačka privreda razvija u duhu reakcionarne i agresivne politike vladajućih krugova nemačke finansijske oligarhije radi ekonomskog pripremanja i sprovođenja imperijalističkih i osvajačkih ratova.

Državna preduzeća u oblasti militarizovanja zapadnonemačke privrede imaju uglavnom ovu funkciju:

a) Da svoje proizvodne kapacitete proširuju i razvijaju s obzirom na potrebe ratne privrede.

b) Za njih je tipično to što na sebe preuzimaju radove male rentabilnosti ili potpune nerentabilnosti. Na taj način monopolistički kapital štedi na izdacima za razvoj potrebnih grana industrije ili potrebnih prototipova, ali preko svojih predstavnika ili mešovitih preduzeća učestvuje u rezultatima tih radova i obezbeđuje za sebe lične profite. Tako državna preduzeća učestvuju u podeli nacionalnog dohotka u korist finansijske oligarhije, pošto je oslobođaju od izdataka za razvoj koji se prebacuje na državu, a omogućuju toj oligarhiji učešće u profitu.

c) Sa prelaskom na masovno naoružavanje ova preduzeća preuzimaju na sebe državne porudžbine, i to većinom one koje su skupčane sa velikim izdacima za proizvođača.

d) Deo državnih preduzeća, takozvana režijska preduzeća, formira se radi stvaranja arsenala za Bundesver i njegove jedinice. Ona treba da omogućue brzo proširivanje mreže arsenala u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Pored toga, formiranje državnih preduzeća u najrazličitijim granama privrede povezano je sa takozvanim zakonom o vanrednom stanju. Prema odredbama tog zakona, državna preduzeća većinom spadaju u red »preduzeća važnih za državu«, zbog čega se radnici podvrgavaju naročitom tretmanu. Njima je oduzeto pravo na štrajk, što treba da doprinese likvidaciji štrajkova uopšte ili eventualnog opšteg štrajka. Ovo je naročito važno u vezi sa organizacijom Tehničke pomoćne službe koja raspolaže armijom izvežbanih štrajkbrehera (oko 53.000 članova) u svim pokrajinama Savezne Republike.

Takozvana kampanja za privatiziranje državnih preduzeća u stvari nije ništa drugo nego vraćanje državnih preduzeća koja su postala vrlo rentabilna, a čiji su razvoj i formiranje stajali državu ogromnih troškova, vlasnicima monopolističkih koncerna.

Hans Vunderlih u članku »Pojačano pretvaranje Evropske ekonomske zajednice u instrument militarizovanja spoljnih ekonomskih odnosa Zapadne Nemačke« iznosi da nastojanje Savezne Republike da što više ojača Evropsku ekonomsku zajednicu predstavlja u stvari pokušaj zapadnonemačkog monopolističkog kapitala da mirnim putem stekne hegemoniju u zapadnoj Evropi i da je pretvori u ekonomsku bazu za planirani rat protiv socijalističkih zemalja.

Američki monopolistički kapital je posle drugog svetskog rata uspeo u velikoj meri da nametne svoju hegemoniju ostalim kapitalističkim zemljama. Međutim, neravnomeran i skokovit razvoj kapitalističkih zemalja utiče na to da se u samom kapitalističkom svetu pojačavaju tendencije ka sužavanju te hegemonije i stvaranju više ili manje nezavisnih blokova. Ta borba se manifestuje u stvaranju Evropskog zajedničkog tržišta i Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu, tj. u stvaranju dve međusobno suprotstavljene grupe država. Američkom kapitalu to, naravno, ne ide u prilog, zbog čega njegovi predstavnici počinju da govore o »atlantskoj ekonomskoj zajednici« koja bi obezbedila njegovu prevlast u kapitalističkom svetu.

U stvari, nemački monopolistički kapital, koristeći svoju prednost u ekonomskom razvoju koju je, kao što je to opštepoznato, postigao pomoću američkog kapitala, želi da obezbedi sebi dominirajući položaj u zapadnoj Evropi, utoliko pre što je, izgubivši svoja ranija tržišta, sada primoran na oštru konkurentsku borbu sa ostalim kapitalističkim zemljama na njihovim tržištima. Autor daje statističke podatke o prednosti Savezne Republike u pogledu industrijskog razvoja nad ostalim kapitalističkim zemljama.

Nagli posleratni razvoj Savezne Republike Nemačke, smanjenje neposrednog područja zapadnonemačkog uticaja i mogućnosti izvoza i usled toga pojačane suprotnosti unutar zemlje i van nje, predstavljaju uzroke naročito agresivnog karaktera zapadnonemačkog imperijalizma i militarizma. On primorava zapadnonemački monopolistički kapital da militarizuje svoju privredu, a pored toga da iskoristi svoje zapadnoevropske partnere za pojačano naoružavanje, s jedne strane, a sa druge — za svoju robnu ekspanziju pomoću ukidanja nepovoljnih carinskih stopa.

U tu svrhu Savezna Republika Nemačka koristi Evroatom, Montanuniju i Evropsku ekonomsku zajednicu, kao i ugovore o carinskim i tržišnim pitanjima.

Savezna Republika Nemačka koristi Evropsku ekonomsku zajednicu da bi pomoću Francuske i drugih svojih partnera oslabila britanski uticaj, ukinula carinske barijere, povećala svoj izvoz u zemlje Evropske ekonomske zajednice, iskoristila jeftiniju radnu snagu iz drugih zemalja i prodrila u kolonijalne zemlje koje još zavise od njenih partnera. Autor pomoću pregleda ukazuje na korist koju bi Nemci dobili, zahvaljujući svom jačem industrijskom potencijalu, ukidanjem carinskih barijera. Pored toga, Evropska zajednica pomaže nemačkom monopolističkom kapitalu da pređe granice svoje zemlje i pristupi monopolisanju kapitala i industrije na teritoriji svih šest zemalja koje ulaze u sastav te zajednice.

Pored toga, Evropska ekonomska zajednica poslužila je i za direktno ubrzavanje i jačanje naoružanja Savezne Republike Nemačke. To dokazuju ove činjenice: stvaranje, udruživanjem AEG i Filipisa, trusta elektronske industrije koji je veoma važan za proizvodnju savremenih aviona, raketa i radio-tehničkih uređaja; stvaranje hemijskog trusta za proizvodnju veštačkih materijala; pokušaji standardizacije izvesnih proizvoda i saradnja u raznim vojnoistraživačkim centrima; uvlačenje državnog aparata pojedinih partnera iz Evropske ekonomske zajednice u kontrolu liferacija naoružanja i ratne opreme Saveznoj Republici Nemačkoj; izgradnja mreže naftovoda u internacionalnim razmerama koja očigledno služi za eventualno snabdevanje gorivom armija na teritoriji Savezne Republike itd.

Međutim, sve ove mere imaju i drugu stranu. One izazivaju nezadovoljstvo partnera iz Evropske ekonomske zajednice i njihovu želju za suprotstavljanjem nemačkoj dominaciji, tj. vode povećavanju i zaoštavanju suprotnosti u logoru »integrirane Evrope« koje ne mogu da otklone ni nadnacionalni organi za koordinaciju koji se stvaraju u okviru Evropske ekonomske zajednice, Evroatoma i Montanunije.

Svoj članak pod naslovom »Uticaj militarizovanja privrede na položaj trudbenika u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Gerd Maurišat posvećuje prikazivanju posledica izdataka na naoružanje u Saveznoj Republici Nemačkoj. On konstatuje da Savezna Republika još nije uspela da ukloni sve posledice drugog svetskog rata, a već priprema novi. Zbog toga se u njoj šire strah od sutrašnjice i nesigurnost, a kao posledica toga — trka za uživanjima, razna moralna izopačenja, neka vrsta divljanja u oblasti kulturnog života i izvestan pesimizam. Histeričnom ratnom propagandom, stvaranjem panike i senzacija, zapadnonemački vlastodršci namerno pojačavaju takva raspoloženja. S druge strane, nemačka omladina je najviše izložena poplavi zapadne kulture u obliku gangsterskih filmova, pornografije i petparačke literature, što sve u krajnjoj liniji vodi njihovom pretvaranju u buduće ubice i one koji će biti ubijeni.

S druge strane, zapadnonemačka vlada pojačava politički i ideološki teror protiv svega što je napredno i sistematski ukida demokratska prava i slobode koji su se mogli izboriti u prvim posleratnim godinama. Ona je

zabranila Komunističku partiju i ostale demokratske organizacije i sistematski sprovodi teror protiv svakog ko se usudi da protestuje zbog ponovnog naoružavanja Savezne Republike. Pomoću zakona o vanrednom stanju, nemački monopolisti verovatno nameravaju da u potrebnom trenutku ukinu i poslednja demokratska prava i pripreme put za uspostavljanje vojne i fašističke diktature. Istovremeno oni žele da sve stanovništvo sposobno za rad pretvore u robove industrije za naoružanje, pošto uvode radnu obavezu za muškarce i žene od 18 do 55 godina.

Politički klerikalizam je postao zvanična ideologija bonske vlade, a njegov glavni sadržaj čini antikomunizam i antisovjetizam. Pomoću teorije o narodnom kapitalizmu i o klasnom miru, nemački monopolisti misle da uspravljaju budnost radničke klase i da je pretvore u poslušnog roba vladajućih krugova.

Međutim, to nije sve. Izdaci za naoružanje se neprekidno povećavaju uporedo sa sve većom složnošću vojne opreme i oružja. Nemački monopolisti su približno proračunali da im je za naoružanje u toku narednih godina potrebna svota od blizu 190 milijardi maraka. Tu sumu oni mogu da pribave samo povećavanjem poreza i zajmova. Sve ove mere pogađaju uglavnom samo trudbenike i srednje slojeve, dok je veliki kapital, pošto izvlači ogromne profite iz porudžbina za naoružanje, pošteđen toga. Autor to dokazuje pomoću Marksove sheme reprodukcije. Zatim, on detaljno razmatra raspored poreskih opterećenja u Saveznoj Republici i dolazi do zaključka da sistem oporezivanja prebacuje celokupan teret na leđa potrošača, tj. širokih narodnih slojeva.

Pored toga, bomska vlada, pošto nije u potpunosti ostvarila svoje planove u pogledu dobijanja sredstava za naoružanje pomoću zajmova i poreskih opterećenja, pribegava i drugim sredstvima: ograničenju kredita za socijalno osiguranje, prosvetu i zdravstvo, što opet ugrožava interese širokih narodnih slojeva.

Seljaci su, pored toga, pogođeni i neprekidnom rekvizicijom poseda u »vojne svrhe«, tj. za potrebe stvaranja vojnih baza, poligona, utvrđenja, zabranjenih zona i tome sl.

Poslednji članak iz ove zbirke »Uloga radničke klase u borbi za onemogućavanje nemačkog militarizma«, napisao je dr Hajnc Petrak.

On konstatuje da otpor nemačke radničke klase u Saveznoj Republici Nemačkoj protiv naoružanja, a naročito atomskog, raste i dokazuje to raznim rezolucijama na mitinzima i zborovima nemačkih radnika. Tu borbu pomaže i samo postojanje Demokratske Republike Nemačke.

Politika Demokratske Republike Nemačke suprotstavlja se politici zapadnonemačkih monopolista i ima uglavnom ove ciljeve: da još više ojača ovu prvu socijalističku državu na nemačkom tlu i da nemačkim imperijalistima oduzme želju za napad na nju.

Autor konstatuje da radnička klasa u Saveznoj Republici obuhvata više od tri četvrtine celokupnog stanovništva. S druge strane, to radništvo je koncentrisano u relativno malom broju preduzeća monopolista. Gotovo

40% svih zaposlenih radi u preduzećima čiji procenat iznosi 0,6% u odnosu na broj svih postojećih preduzeća. Nikad još procenat radnika (odnosno njihove koncentracije) nije bio toliko veliki kao što je to slučaj sada. Ova okolnost daje ogromnu snagu radničkoj klasi i omogućuje uspešnu borbu protiv šačice monopolista i imperijalista i njihove ratnohuškačke politike. Ta borba je već započela i u njoj učestvuje i članstvo Socijaldemokratske partije. Autor se okreće protiv vođa Socijaldemokratske partije u Saveznoj Republici i navodi očigledne dokaze za njihovu izdaju i potpun prelazak na ideološke pozicije kapitalizma. On poziva na okupljanje sve demokratske snage u Saveznoj Republici Nemačkoj radi onemogućavanja nemačkog militarizma, utoliko pre što i međunarodna situacija nudi sada povoljne okolnosti za vođenje te borbe. Pomoću proračuna on prikazuje koje bi sve prednosti stekao narod Savezne Republike kada bi prestala trka u naoružavanju. Na kraju, autor još jednom poziva sve miroljubive snage u Saveznoj Republici Nemačkoj da se, na osnovu opšteg programa koji je objavila Socijalistička ujedinjena partija Nemačke, ujedine u borbu protiv militarista i monopolista.

HOLANDSKI VOJNI CENTAR ZA TEHNIČKU DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE

Holandski vojni centar za dokumentaciju i informacije, poznat pod skraćenicom TDCK, osnovan je 1954. godine i, kao ustanova koja opslužuje sva tri vida oružanih snaga, neposredno je potčinjen ministru narodne odbrane. Taj Centar se, u stvari, razvio iz posebnog odseka: »Tehnička dokumentacija i obaveštavanje«, koji je bio u sklopu Ureda za naučno istraživanje holandske mornarice.

Na čelu TDCK nalazi se načelnik (direktor), ujedno i član saveta, koji ministru odbrane daje mišljenje, ocenu i predloge za rad i organizaciju Centra. Ostala tri člana saveta su viši oficiri, po jedan iz mornarice, kopnene vojske u vazduhoplovstva. U TDCK se jasno razabiru tri sastavna dela: naučno-stručni odseci, informativna služba i administracija sa materijalnom službom, uključujući zbirke dokumenata (biblioteku). U Centru ima nešto više od 60 zaposlenih, od toga su 25 stručnjaci sa visokom spremom — inženjeri, lekari i bibliotekari.

Odeljenje za informativnu službu predstavlja ulazna vrata u TDCK, a ujedno je i odašiljač svih informacija iz Centra, uključujući i poverljive dokumente. Stručnih — naučnih odseka ima pet: za vojnu medicinu, za tehničke nauke, za okeanografiju i navigaciju, za vojne nauke (naoružanje, taktika i strategija, vojna tehnika, operativna veština) i za organizaciju vojske (snabdevanje, administracija, ekonomija). Biblioteka se sastoji od tri zbirke: časopisi, izveštaji i tehničke brošure. U okviru biblioteke se nalazi odsek za umnožavanje dokumenata (reprografija). U zbirci izveštaja pohranjeni su i izveštaji koji proističu iz samog Centra, njihove bibliografije i referatni bilteni. Biblioteka odvojeno čuva zbirke dokumenata službenog i poverljivog karaktera.

Rad TDCK se sastoji od dve usko povezane delatnosti — dokumentacije i informativne službe. Glavni zadatak Centra je sistematsko prikupljanje naučnih i tehničkih podataka od značaja za narodnu odbranu, njihova dokumentacijska obrada i, na osnovu toga, upućivanje informacija onim organima kojima su potrebne za obavljanje funkcionalne dužnosti.

TDCK nabavlja dokumente na sve moguće načine i iz svakog dostupnog izvora. Kupuje stručnu literaturu i to gotovo isključivo periodična izdanja — časopise, godišnjake, monografije. Dobija besplatno ili na bazi

Kao prilog diskusiji o vojnonaučnom radu, pokrenutoj u Vojnom delu br. 3/64. a posebno značaju koji je u njoj dat dokumentaciji i naučnoj informaciji, donosimo prikaz članka The Netherlands Armed Forces Technical Documentation and Information Centre (TDCK) objavljenog u internacionalnom časopisu za vojnu medicinu Revue Internationale Des Services de Santé des Armées de Terre, de Mer et de L, Air № 9—10/64. Autor je J. Schüller.

razmene izveštaje, koji su čisto službenog ili poverljivog karaktera. Mesečno mu stiže preko 2.000 izveštaja. Dosad je TDCK primio izveštaje iz približno 5.000 vojnih i civilnih istraživačkih ustanova iz 15 zemalja — članica NATO. U uskoj je vezi s vojnim dokumentacijskim centrima u tim zemljama i vrši razmenu biltena i literaturnih kartica. U svojoj zemlji TDCK sudeluje u dokumentacijskoj obradi naučne i stručne literature po problemima koji prvenstveno interesuju narodnu odbranu, na primer, vazduhoplovna tehnika, primena nuklearne energije, saobraćaj, transport itd. Od drugih centara u Holandiji dobija izvode iz ostalih područja nauke i tehnike, i odlaže ih u svoje kartoteke. Za klasifikaciju dokumenata primenjuju se paralelno dva sistema: Univerzalna decimalna klasifikacije (UDK) i vlastiti sistem sa deskriptorima nazvan »TDCK COMPACT SYSTEM«.

Informacije se daju u dva dobro poznata i standardna oblika: kao odgovor na traženje korisnika po određenom problemu i kao tekuća informacija o novinama u nauci i tehnici koje su od interesa za narodnu odbranu. Sve se informacije pripremaju u naučno-stručnim osecima, uz učešće i tehničku pomoć osoblja iz biblioteke. Svaki odsek izdaje jednom ili dvaput mesečno bilten sa izvodima iz stručne literature. Biltena iz različitih oblasti ima 19, a tiraž im je oko 300. Šalju se besplatno zainteresovanim ustanovama i pojedincima koji mogu dobiti, isto tako besplatno, kserografsku kopiju pojedinog traženog dokumenta u izvornom obliku. Tako je samo u 1962. godini izrađeno i poslato 25.000 kopija. Tehničku obradu biltena i njihovo umnožavanje obavlja odsek za reprografiju u okviru biblioteke.

Za sastavljanje odgovora na pitanja po određenim problemima koriste se svi dostupni izvori i pomagala, pored kartoteke centra, koji u tu svrhu raspolaže velikim brojem sekundarnih publikacija — biltena, apstrakta, indeksa i dr. Godine 1963. odgovoreno je na 2.090 pitanja i uz njih je priključeno 35.525 kopija interesantnih izveštaja ili članaka. Informacije se daju u obliku popisa interesantnih dokumenata (bibliografija), zbirke izvoda iz literature, zbirnog referata ili tematske studije. Zahtevi za ovim studijama o pojedinim problemima, koje su izrađene na osnovu proučavanja literature, s obzirom na to da se danas uopšte u celom svetu sve više traže, sve se češće postavljaju i pred TDCK. Zato i TDCK, a i svaki savremeni centar za informacije, mora raspolagati dobrim, stručno i lingvistički visoko obrazovanim kadrovima, koji su jedini u stanju da daju naučnu informaciju najvišeg nivoa — tematsku studiju.

Premda su u organizaciji i radu holandskog vojnog centra za dokumentaciju zastupljeni poznati i opšte usvojeni principi i oblici savremene dokumentacije, kao vrlo dobra rešenja treba istaći mesto i ulogu odeljenja za informativnu službu, zatim uspešno prikupljanje izveštaja iz celog sveta (koji su većinom teško dostupni jer nisu u prodaji) i stavljanje težišta informativne delatnosti na izradu tematskih studija iz naučne i stručne literature.

I. T. — W.

VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, »Vojne biblioteke — naši pisci«, autor dr Stojan Cmelić, Beograd, 1965. godine. Knjiga ima 227 strana, a cena joj je 600 dinara.

Autor je želeo da obradi, služeći se naučnom pedagogijom, problem vaspitanja borbenog morala u armiji. Knjiga je podeljena u šest delova. U prvom, u kome se tretira *metodologija*, autor je za istraživanje problema vaspitanja moralno otpornog vojnog kolektiva koristio međudisciplinsko prilaženje, jer se ono oslanja ne samo na pedagogiju već i na druge naučne discipline, a što je neophodno s obzirom na to da pedagoške metode još nisu razvijene. U knjizi je posebna pažnja poklonjena »teoriji polja« Kurta Levina, jer ona koristi ne samo metode koje otkrivaju opšte zakone, već i metode koje se odnose na pojedinačne slučajeve. Autor je koristio i istorijski metod da bi problem vaspitanja osvetlio kroz prošlost, sadašnjost i budućnost, a i kontrolisao uticaj svojih ratnih doživljaja.

U drugom delu, *istorijskom osvrtu*, pokazao je da je vojno vaspitanje, počev od prvobitne zajednice pa do današnjih dana, uvek imalo važno mesto, i da je davalo redovno pozitivne rezultate ako je vojni kolektiv vaspitan u duhu ideja pravednog rata. Možda se ovde moglo i nešto više reći o razvoju našeg vojnog vaspitanja.

Razmatrajući, u trećem delu, *moralnu otpornost*, autor je definiše kao borbenu volju, a posmatra je kroz svest o ciljevima borbe i rešenost da se u nju stupi i izdrži. Svest je prvostepena, uvek vezana za objektivne vrednosti, a njome su izraženi interesi kolektiva. Ali, pre no što se kolektiv i pojedinac odluče za borbu, njima, najčešće, predstoji borba motiva, u kojoj usko lični interesi moraju biti pobeđeni. Kroz izdržljivost u borbi autor tretira jednovremeno fizičke i psihičke napore, dajući mišljenje kako i zašto ih je moguće savladati, a zaključak mu je da će pojedinac izdržati samo uz pomoć kolektiva. Na borbenu volju utiču i nesvesne motivacije, bilo da čoveka pokreću u borbu ili teraju u bekstvo. Ovakav stav autora prema nesvesnim motivacijama neće verovatno prihvatiti izvestan broj čitalaca.

U četvrtom delu knjige obrađena je *regresija* kao pojava suprotna razvitku moralne otpornosti. Ona se ispoljava strepnjom, strahom i panikom. Strepnju karakterišu duže trajanje, slabiji intenzitet i prožetost nesvesnim elementima, a uzrok joj je opasnost koja nije aktuelna, a često je

i nepoznata. Autor smatra da je strah normalna pojava, a da se hrabrost sastoji u tome da se strah uspešno kontroliše. Kako će se strah doživeti zavisi od prirode opasnosti i kako je čovek shvata, odnosno preživljava. Strah može biti rezultat neočekivane opasnosti ili iznenađenja, može biti tzv. strah u produženoj opasnosti i, najzad, kao rezultat dugotrajnih napora. Panika je kolektivni strah, a posledica je negativnih interakcija. Izaziva je stvarna ili fiktivna opasnost, najčešće preuveličana, i to kad nema kontrole straha; može se sprečiti ako se kognitivni elementi pokrenu.

Da bi bolje izložio značaj i oblike vaspitanja, autor je u petom delu izneo osnovne crte *eventualnog rata*: strahovitu ubitačnost, osećaj osamljenosti i smanjene sigurnosti, latentnu paniku zbog mogućnosti radioaktivnog zračenja, veliki fizički i psihički zamor. Posebna pažnja je poklonjena partizanskom ratu. Tu je podvučeno da je neophodno još za vreme mira upoznati vojni kolektiv sa ovim načinom ratovanja, kako bi se uverio u njegovu efikasnost i tako blagovremeno i sa te strane stekao moralnu otpornost. Dosta prostora i važnosti autor je posvetio i neprijateljevoj ratnoj propagandi. Time joj je dao veći značaj no što ona po našem mišljenju zaslužuje. Da bi se negativan uticaj propagande otklonio, autor kao najuspelije rešenje predlaže: trenutno reagovati logičnim objašnjenjima, a ne zabranama. Možda bi bilo bolje da je upotrebio termin lažna propaganda, jer stvarno o njoj i govori.

Vaspitanje je najobimniji i najznačajniji deo knjige, što je i logično, jer, u stvari, treba da odgovori na dosad postavljene probleme. Ono po mišljenju autora obuhvata: moralno-političko vaspitanje, obuku, telesno vaspitanje, psihičke pripreme i rukovođenje, a rezultat je pozitivnih interakcija pojedinaca — pripadnika vojnog kolektiva; pojedinac utiče na kolektiv, ali kolektiv daleko više na pojedinca i to ne frazama već delanjem. Ovakvo shvatanje vaspitanja primiće sa rezervom svi oni koji smatraju da vaspitanje u vojnom kolektivu predstavlja aktivnost pojedinaca čiji vaspitni uticaj nema samo interakcijsko obeležje. Moralno-političko vaspitanje u našoj armiji autor zasniva na činjenici da će ona, ukoliko do njega dođe, voditi samo pravedan rat, a naročito insistira na tome da se ono izvodi pod idejnim i organizacijskim rukovodstvom SKJ. Kroz dobro izvedenu obuku vojni kolektiv i pojedinci ne stižu samo dobru uvežbanost već i samopouzdanje. Da bi se ovo postiglo neophodno je izbeći po svaku cenu formalizam, odnosno obuka mora biti što bliže ratnim uslovima i naporima. Međutim, glavni nedostatak mirnodopske obuke je baš u tome što je to veoma teško ostvariti, jer se kod vojnika ne može izazvati strah od smrti. Zato je nužno upoznati vojni kolektiv, kroz specijalnu psihološku pripremu, sa prirodom straha i opasnosti koje donosi rat. Zadatak je telesnog vaspitanja da fizičkim jačanjem stvara psihički jak kolektiv, kako bi on mogao u miru da lakše savlada obuku, a u ratu sve ono što on donosi. Da bi se ovo postiglo obuka mora biti zasnovana na sopstvenim i korisnim inostranim iskustvima, s tim da se ona podese zahtevima budućeg rata. Rukovođenje, po mišljenju autora, čine pozitivne interakcije koje povezuju vojni kolektiv u celinu. Pošto je izložio karakteristike rukovođenja, autor je obradio i zahteve koji se pred rukovođenje postavljaju: mora biti vaspitno, ne sme sputavati inicijativu i samostalnost vojnog kolektiva, neophodno je da koristi pomoć SKJ; zahtevi mu smeju biti samo realistički, naročito u teškim situacijama mora biti na visini i najzad ne sme dozvoliti da u kolektivu zavlada atmosfera dosade.

Studija dr Cmelića korisna je ne samo što je neposredno vezana za probleme vaspitanja u armiji, već što će doprineti i istraživačkom radu. Ona će biti interesantna kako za nastavnike i one koji se bave moralno-političkim vaspitanjem, tako i za psihologe, psihijatre, itd. Autor je problem vaspitanja posmatrao samo u granicama vojnog kolektiva. S obzirom na to da će eventualni rat tražiti potpuno angažovanje svih snaga zemlje, jer će biti opštenarodni, moglo bi se autoru zameriti zašto nije, posmatrajući vaspitanje vojnog kolektiva, pošao od moralno-političkog vaspitanja naroda u celini. Ali i autor ima puno opravdanje, jer je njegova namera bila da obradi samo jedan deo, istina ne mali, tako složenog problema.

U studiji su izlaganja i zaključci potkrepljeni brojnim primerima i to prvenstveno iz našeg NOR-a i mirnodopskog života JNA. Ovo je velika prednost, ali je autor ipak mogao dati i najnovije inostrane primere, prvenstveno iz borbe naroda kolonija za svoje oslobođenje. Neophodno je podvući, kao osnovno, da je u ovoj studiji dat poseban značaj moralnom faktoru i da je vojni kolektiv osvetljen kao dinamična celina koja izrasta pod uticajem njegovih delova i da se moralna otpornost, kao kolektivni fenomen, prenosi na jedinke, dok uzdignutiji pojedinci pozitivno utiču na dalji razvoj kolektiva.

Za ovu knjigu, koja je, u stvari, nešto skraćena i za štampu pripremljena doktorska disertacija autora, korišćena je obilna domaća, anglo-američka, sovjetska, francuska i italijanska literatura. Međutim, kvalitetu studije doprinela je posebno činjenica što je autor svoja gledanja zasnovao ne samo na teoretskim znanjima, već i na svojoj svakodnevnoj praksi i ličnim iskustvima iz NOR-a.

Na kraju knjige dat je manji rečnik u kome su objašnjeni svi stručni termini sa kojima će se čitalac — nestručnjak prvi put sresti.

R. Đ.

VOJNI GLASNIK 2/1965.

Pukovnik Vlado Strezoski: *Protivtenkovska odbrana pešadijskih jedinica*
Poboljšanje dometa klasičnih oruđa — uvođenjem municije sa aktivno-
reaktivnim pogonom

Potpukovnik Blažo Burić: *Uticaoj noći na borbena dejstva*

Major Petar Vijuk: *Upotreba protivtenkovskih raketa u borbi*

Potpukovnik Janez Lušina: *Borbena dejstva i transport u dubokom snegu*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Elaborat za taktičke vežbe u lakoj PAA*

Stariji vodnik Milan Stojković: *Uloga komandira voda u materijalnom obe-*
zbeđenju nastave

Potporučnik Milan Petković: *Priprema starešina za obuku iz nastave ga-*
đanja

Potpukovnik Milan Obradović: *Obmane u nekim diverzantsko-sabotažnim*
akcijama

Major Ljubomir Petrović: *O nekim oblicima finansiranja rata*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Kako smanjiti broj povreda na smučanju*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih vojnih
časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VOJNI GLASNIK 3/1965.

Pukovnik Radovan Krompić: *Inžinjerijsko obezbeđenje pešadijskog bata-*
ljona u napadu

Pukovnik Obrad Bjelica: *Izvođenje taktičke obuke na pokretnom logoro-*
vanju

Pukovnik Aleksa Rakočević: *Minijaturni taktički poligon u obuci starješina*
Kap. I klase Vladimir Nikšić: *Priprema starešina za izvođenje političke*
nastave

Major Milan Živojinović: *Načelnik vojničkog kluba i vannastavna aktivnost*
Kap. I klase Budimir Rapačić: *Kako poboljšati obuku iz telesnog vaspitanja*

Major Vojislav Lancović: *Neka zapažanja sa ispita za čin potporučnika*
Vojnik dipl. inž. Petar Nikolić: *Merenje horizontalnih uglova teodolitom*
Potpukovnik Miloš Požudić: *Povodom članka: »Upravljanje vatrom divi-*
ziona korišćenjem balističke vatrene planšete«

General-major Hamdija Omanović: *Napad na oklopni voz*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi rubriku »Iz ratnih domena«,
prikaze članaka iz inostranih vojnih časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge
novosti.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK 1/1965.

General-potpukovnik Viktor Bujanj: *Starešine i neki problemi obuke u RV*

Pukovnik Miloš Kovačević: *Helikopterski desant u taktičkoj dubini*

Pukovnik Svetolik Muždeka: *Dejstvo avijacije po raketnim jedinicama na*
bojištu

Poručnik inž. Miomir Vukobratović: *Avionske vibracije izazvane radom motora i elise*

Kap. inž. Vlado Velej: *Sistem za zaštitu avionskih površina od zaledivanja Stariji vodnik I kl. Radisav Jelić: Smanjenje uticaja vibracija na helikopterima*

Kapetan Angel Ončevski: *O načinu izvršenja probnih letova*

Kapetan dr Stevan Petrović: *Problemi vida pri letenju na avionima visokih performansi*

Potpukovnik Uroš Drašković: *Kolektivne pripreme po temama iz aktuelne problematike*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz stranih RV, vesti i novosti, bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK 1/1965.

Potpukovnik Karlo Babić: *Pomorsko-diverzantska dejstva u sklopu osnovnih vidova dejstva pomorskih snaga*

Poručnik bojnog broda Živan Nikolić: *Protivpodmorničko patroliranje brodova u ograničenim rejonima*

Dipl. inž. Tihomir Štimac: *Primjena hidroakustike u ratnoj mornarici*

Kap. I klase Ranko Marić: *Navođenje avijacije noću na ciljeve na moru posredstvom OROSt*

Poručnik bojnog broda Branko Perović: *Topovnjače u II svetskom ratu (neka iskustva)*

Kapetan fregate Zvonimir Oštrić: *Ratna mornarica Savezne Republike Njemačke*

Pukovnik dr Vuko Goce-Gučetić: *Novi Zakon o JNA*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: »Odzivi čitalaca«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vesti i novosti«, kao i bibliografiju.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 1/1965.

Pukovnik docent dr Gojko Kapor, pukovnik dr Dragoljub Đorđević, potpukovnik dr Krsto Vujošević: *Psihijatrijski aspekti nedozvoljenog napuštanja jedinice od strane vojnika*

Major mr ph Miodrag Dinić: *Određivanje antipirinkofeincitrata u prašku i tabletama*

Profesor dr S. Stojanović, docent dr Ž. Bumbaširević, dr K. Ristić i dr Lj. Janković: *Prelomi u amputiraca*

Pukovnik dr Herbert Klemenčić: *Dipitrenova kontraktura*

Kapetan I kl. dr Vasilije Lazić, major dr Milosav Starčević, pukovnik profesor dr Safet Latifić, potpukovnik dr Borivoje Trajković: *Dijagnostika denotogene fokalne infekcije pomoću Lesnerovog testa i Hunekeove probe*

Potpukovnik dr Aristokrat Apostolski i potpukovnik dr Sveta Suša: *Hemoragički sindrom kod akutne radijacione bolesti*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Dobre pripreme smanjuju broj povreda*

Pukovnik dr Marjan Bervar: *Trupni lekar pred problemom akutnog apendicitisa*

Radomir Burić: *Sa ranjenicima kroz V neprijateljsku ofanzivu — Na Vučevu*

Pored ovoga *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 2/1965.

Pukovnik profesor dr Vinko Arneri i pukovnik docent dr Vladimir Kraguljac: *Značaj plastične hirurgije u lečenju kompleksnih trauma donjih ekstremiteta*

Pukovnik docent dr Stanimir Tošić, potpukovnik dr Miodjub Kušić, pukovnik dr Dušan Potkonjak: *Ulcerozni kolitis*

Pukovnik docent dr Đorđe Heneberg i general-major profesor Marijan Morelj: *Aktuelni problemi u vojnoj epidemiologiji, mikrobiologiji i imunologiji*

Pukovnik profesor dr Emanuel Vajs: *Novine u eksperimentalnoj medicini*

Pukovnik docent dr Ratko Kaljalović: *Novine u dijagnostici, lečenju i zaštiti od nekih infektivnih oboljenja*

Major mr ph Miodrag Dinić i kap. I kl. mr ph Radomir Popović: *Pregled metoda za identifikaciju i određivanje barbiturata*

Kapetan dr Miodrag Petrović: *Neka iskustva u prevenciji i zbrinjavanju povreda za vreme smučarske obuke u periodu od 1960. do 1964. godine*

Psiholog Mara Đakić: *Debilnost i služba u armiji*

Pukovnik dr Marijan Južnić: *Slučaj prostrela grudnog koša sa povredom pluća*

Pukovnik dr Đorđe Kamčevski, potpukovnik dr Vasilije Pavlović i major dr Ljubomir Prodanov: *Sindrom prednjeg tibijalisa*

Radomir Burić: *Sa ranjenicima kroz V neprijateljsku ofanzivu — Na Sutjesci*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Kongresi i konferencije«, »Izveštaj s puta« i »Referati«.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK 3/1965.

Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Iskustva u organizaciji rada pri iskopavanju stena u širokom otkopu uz primenu kompresorskih baterija*

Kapetan Vladan Šljivić, dipl. inž.: *Telekomunikacije pomoću satelita*

Kapetan I kl. Milorad Belačević, dipl. inž.: *Jednofazni selsini u indikatorskom režimu rada*

Poručnik Radovan Ilić, dipl. inž.: *Poludebljina materijala*

Kapetan I kl. Boris Ravnahrib: *Primena jugoslovenskog standarda za klasifikaciju površinske hrapavosti industrijskih proizvoda*

Dragan Gavrilović, dipl. inž.: *Izduvni sistem motora i uzroci njegovog propadanja*

Pukovnik Zlatko Rendulić, dipl. inž.: *Upotreba vozila sa vazдушnim jastukom u vojne svrhe*

Major Živojin Janković: *Graviranje u fotogrametriji*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi i naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih vojnih časopisa, kao i bibliografiju